EÖTVÖS

NOTARUL SATULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

EÖTVÖS JÓZSEF

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

EÖTVÖS JÓZSEF

NOTARUL SATULUI

ROMAN

În romînește de
GELU PĂTEANU-PERIAN

Cuvînt înainte de
KACSÓ SÁNDOR

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

CUVÎNT ÎNAINTE

Fiu de magnați unguri, cunoscător al limbii maghiare abia în anii adolescenței (mama sa se numără printre descendenții baronilor Lilien din Westfalia), Eötvös József a atras pentru prima oară atenția cercurilor literare și politice din Ungaria o dată cu apariția primului său roman, *Cartusianul* [1].

Pentru a înțelege interesul pe care l-a stîrnit apariția acestui roman — mai întîi în foileton (1839—1841), iar în 1842 în volum — trebuie să cunoaștem fizionomia politică a țării din acea vreme. Intelectualitatea progresistă din întregul imperiu cezaro-crăiesc, care se zvîrcolea în lanțurile feudalismului și purta jugul politic al Sfintei Alianțe, trăia sub influența enciclopediștilor francezi (Rousseau, Voltaire, Montesquieu) profundele frămîntări premergătoare revoluției burgheze. Erau aceleași idei înnoitoare care se făceau pe atunci simțite și în Țările Romîne. In Ungaria, năzuința spre libertate, purtînd veșmîntul tendințelor reformatoare, avea reprezentanți străluciți în scriitorii Vörösmarty Mihály, Kölcsey Ferenc și Kazinczy Ferenc, ultimul abia eliberat din temnițele împăratului, așa cum în Țările Romîne Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri, Cezar Bolliac și alții duceau o intensă activitate politică și culturală pentru cauza revoluției. Patriotismul fierbinte, dragostea pentru

---

[1] Ordinul călugăresc al cartusienilor a luat ființă în Franța în secolul al XI-lea, răspîndindu-se mai tîrziu și în alte țări (n. r.).

popor şi ideea independenţei întemeiată pe o tot mai profundă conştiinţă naţională constituiau expresia cea mai pregnantă a acestor frămîntări revoluţionare. Atît pentru poporul maghiar, cît şi pentru poporul romîn, ocupaţia străină întruchipa, în esenţă, orînduirea feudală, depăşită din punct de vedere istoric şi devenită o frînă în calea oricărui progres social. In Ungaria faptul acesta a fost cel mai bine sezisat de către spiritele luminate din rîndul nobilimii mici şi mijlocii, pe de o parte datorită faptului că aceste pături sociale deveniseră mai mult sau mai puţin victime ale relaţiilor feudale, iar pe de altă parte pentru că elementele provenind din aceste pături aveau posibilitatea materială să înveţe, să se cultive şi, în felul acesta, să ia contact cu ideile progresiste ale vremii. Din rîndurile iobagilor, care duceau în spinare toată povara tiraniei şi exploatării moşiereşti, rareori se nimerea cîte unul (ca maghiarul Táncsics sau ca romînul Eftimie Murgu) care să aibă parte, cu preţul unor mari sacrificii şi eforturi, datorită întîmplării sau unui noroc excepţional, de o asemenea posibilitate. Aceşti purtători ai ideilor progresiste şi-au dat seama că numai cu ajutorul maselor va putea fi eliberată patria de sub jugul absolutismului străin şi al propriei lor oligarhii, care-i sprijinea pe ocupanţi. In felul acesta a fost întregită, în această parte a Europei, ideea de libertate, egalitate şi fraternitate cu aceea de luptă pentru neatîrnare.

Tînărul Eötvös rupe de timpuriu cu politica tradiţională a familiei sale aristocratice, fidelă împăratului, pentru a se angaja pe calea pe care o apucase intelectualitatea progresistă. Idealul său literar era îndeosebi poetul Kölcsey, aflat pe poziţiile înaintate ale celui care înfăţişează limpede urmările nenorocite ale iobăgiei. Un alt model îl constituia pentru el Kazinczy, condamnat în urma descoperirii conspiraţiei lui Martinovics [1]. Prietenii lui sînt cu toţii tineri scriitori proveniţi din nobilimea mijlocie, generaţie însufleţită de dorinţa desfiinţării barierelor feu-

---

[1] Revoluţionar maghiar, Martinovics Ignác (1755—1795) a organizat, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în Ungaria, asociaţii secrete menite să grăbească revoluţia burghezo-democratică. Mişcarea conspirativă condusă de el a fost descoperită şi, în 1795, conducătorii ei condamnaţi la moarte şi executaţi.

dalismului şi netezirii drumului burgheziei. Amăgiţi de iluzii, ei şi-au pus însă nădejdea în caracterul salvator al reformelor. Procesul Martinovics a reprezentat şi el un semnal de alarmă ameninţător, îndepărtîndu-i şi mai mult de calea revoluţionară a iacobinilor francezi.

Primele lucrări literare ale tînărului Eötvös — îndeosebi versurile — sînt pătrunse de un fierbinte patriotism şi de dragoste profundă pentru popor, elemente cu care scriitorul încearcă să zdruncine temeliile feudalismului. Trebuie însă subliniat faptul că nici Eötvös nu reuşeşte să se elibereze de sentimentalismul caracteristic literaturii romantice a epocii, cu toate că în creaţia lui intervine un element nou, calitativ deosebit. La Eötvös sentimentalismul se transformă tot mai mult într-un fel de filantropie. El se apleacă spre popor înlăcrămat şi încercînd să smulgă lacrimi, dar se apleacă *spre popor,* pentru el lăcrămează, şi nu pentru „femeia adorată". „Marele fluviu", Dunărea, întruchipează, în viziune romantică, „lacrimile patriei", iar patria şi-o închipuie ca un loc unde fiecare om „îşi găseşte libertatea". Copilul orfan, părăsit şi îngheţat, devine în imaginaţia sa simbolul iobăgimii. Eötvös ar dori să pună între castel şi bordei semnul egalităţii.

Aceeaşi dragoste pentru popor îl determină să se preocupe mai intens de probleme sociale. Intr-un fragment de poem, scriitorul evocă un miner exploatat, obidit, aducînd pentru prima dată figura proletarului în literatura maghiară, în universul poeziei lirice. Ocupîndu-se de problema mizeriei muncitorimii, Eötvös o vede însă cu aceiaşi ochi de filantrop sentimental. In pamfletul *Sărăcie în Irlanda,* în ciuda faptului că acţiunea se petrece în străinătate, scriitorul se adresează patriei sale, răscolind problemele legate de împărţirea moşiilor, a uriaşelor feude, specifice Ungariei. Are şi unele încercări în dramaturgie; a scris două studii despre Victor Hugo, pe care-l socotea un exemplu demn de urmat, deoarece vorbea poporului despre popor, adică tocmai ceea ce simţea Eötvös că exprimă noul, spiritul epocii. *„...Noul îl întîlnim pretutindeni biruitor asupra vechiului, tocmai pentru că este nou, pentru că a purces din secol şi în secol îşi găseşte ecoul",* exprimă el esenţa romantismului progresist francez, principiu pe care şi-l însuşeşte. Ia atitu-

dine, nu o dată, împotriva artei pentru artă, convins că *„un scriitor adevărat trudeşte pentru răspîndirea adevărului, pentru instruirea poporului şi îmbunătăţirea vieţii sale"*.

Eötvös s-a făcut cunoscut şi şi-a cîştigat popularitatea datorită poeziilor sale, în care vorbea despre popor pe tonul romantic sentimental şi despre patrie cu înflăcărarea artistului pătruns de „simţămintele epocii sale". Nu este desigur întîmplător faptul că în 1832 tînărul poet plebeu Petőfi Sándor a socotit vrednică să fie recitată, în faţa membrilor unei societăţi literare, alături de poezia *Lui Liszt Ferenc* de Vörösmarty, poezia lui Eötvös: *Despărţire.*

In această atmosferă de sentimentală revărsare a iubirii de patrie şi de popor, în timpul răsunătorului patos patriotic al lui Vörösmarty şi al înfloririi liricii patriotice tot atît de pasionate a lui Petőfi, poet care pătrundea tot mai adînc în relaţiile politice şi sociale, se înţelege că putea stîrni vîlvă faptul că tînărul Eötvös a împrumutat dintr-o ţară străină, din Franţa, subiectul primului său mare roman, cînd ar fi fost mai firesc să participe la multiplele probleme sociale, politice şi literare din Ungaria. In afară de aceasta *Cartusianul* părea o romanţioasă poveste de dragoste, în care, cu o exagerată amănunţime, scriitorul analiza criza amoroasă a eroului principal, înecînd subiectul într-o afectată durere universală, şi deseori într-un misticism sterp, demobilizator, sau în pietate religioasă. Şi, pe lîngă toate acestea, romanul e încărcat cu meditaţii filozofico-istorice, cu confesiuni lirice, adesea îmbrăcate în perioade lungi şi întortocheate, implicaţii care nu ajută cîtuşi de puţin autorului să vorbească prin ele „poporului despre popor".

Şi, cu toate acestea, vîlva stîrnită de prima apariţie a romanului *Cartusianul* reflecta un interesant fenomen contradictoriu al epocii. Critica vremii a înregistrat cu destulă rezervă această operă, pe care n-o putea încadra în fenomenul literar maghiar. Cartea a constituit însă lectura preferată a unui public provenit, în mare parte, tocmai din pătura care se entuziasma pentru ideile progresiste, din mica nobilime. Şi poate că nu este cu totul de domeniul legendei faptul că tînărul Petőfi „ştia aproape pe de rost" întregul roman. Reacţiunea magnaţilor s-a năpustit asupra autorului cu obiecţii ironice, depreciind în mod

duşmănos romanul, menţionînd stilul greoi şi defectele de construcţie. In schimb, cercul scriitorilor progresişti, dintre care o mare parte — între ei şi Eötvös — depăşiseră prin atitudinea lor concepţia despre lume, uneori echivocă, greşită şi desuetă a romanului, a trecut cu vederea greşelile de netăgăduit ale cărţii sau le-a pus pe seama lipsei de experienţă a începătorului. Care era cauza acestui fenomen contradictoriu, astăzi lesne de înţeles ?

Chiar la o cercetare mai superficială, putem găsi repede o explicaţie acceptabilă. Era firesc ca aristocraţia reacţionară să încerce a-l minimaliza pe scriitorul care în viaţa politică se ridicase împotriva ei. Una din cauzele interesului manifestat de cititori o putem găsi şi în gustul literar al timpului, modelat după sentimentalismul romantic. Adevăratele cauze însă sînt mult mai adînci. Acestea nu puteau fi sezisate nici de cei mai progresişti dintre scriitorii timpului, din pricina limitelor epocii şi ale lor înşile. Ele au fost arătate numai de critica marxistă, abia după eliberare, în urma unei profunde analize a epocii lui Eötvös şi a relaţiilor politice existente în Ungaria acelor ani[1].

Adevărul este că Eötvös a fost însufleţit şi în *Cartusianul* de „sentimentele epocii". Şi, bineînţeles, lucrul acesta l-a simţit partea cea mai progresistă, cea mai cultă, a straturilor nobilimii liberale, reformiste, de atunci. Cititorii fervenţi ai romanului *Cartusianul* cunoşteau procesul prin care trecuse Franţa revoluţiei burgheze, ba mai mult, trăiseră şi parodia „revoluţiei din iulie", după care capitalismul s-a instaurat în Franţa cu toate ororile sale. *Cartusianul* este primul roman maghiar care, deşi pe un ton de lamentare, de decepţie exprimată printr-o „nefericire universală", reprezintă o critică a orînduirii capitaliste, exprimînd astfel criza afectivă a celor mai buni dintre tinerii epocii reformiste. Intr-adevăr, „evoluţia" care a dus la instaurarea monarhiei din iulie în Franţa este deprimantă, generează dezamăgiri. De aici şi reacţia tineretului reformist, care vedea rezolvarea tuturor racilelor societăţii în lupta împotriva feudalismului şi în grăbirea „evoluţiei" burgheze.

---

[1] O contribuţie de seamă o constituie monografia *Eötvös József* de Sőter István, bazată pe studiul lui Révai József despre Kölcsey şi epoca lui.

Dar dacă romanul tînărului Eötvös ar fi însemnat numai atît, evident că reacţiunea nu l-ar fi primit chiar cu atîtea rezerve, cu atîta duşmănie. Primă încercare maghiară de roman social, *Cartusianul* pătrunde mai adînc în realitatea epocii şi nu redă numai tabloul crizei afective, ci încearcă să pătrundă pînă la rădăcinile ei istorico-sociale. Resentimentul explicabil al reacţiunii faţă de romanul *Cartusianul* pornea de la faptul că Eötvös nu critică dezvoltarea capitalistă de pe poziţiile feudalismului. Decepţia lui, criza afectivă nu servea scopurile reacţiunii. Generozitatea faţă de cei împilaţi, exploataţi, nu e de natură să-i liniştească pe moşierii care se îndreptau — cu agricultura intensivă, cu presele de ulei, cu fabricile de spirt — spre economia burgheză. Romanul este, dimpotrivă, o gravă sentinţă de condamnare îndreptată împotriva neomeniilor feudalismului. Arătînd viciile pe care le generează capitalismul în dezvoltarea sa, Eötvös nu se retrage în feudalism. El caută o altă ieşire şi în privinţa aceasta îl ajută atît sentimentalismul lui, de care am mai pomenit, cît şi influenţa socialiştilor utopici, îndeosebi Saint-Simon şi Fourier. Dar de aici pornesc, fireşte, şi limitele sale. Prin faţa ochilor îi apare, nebuloasă, iluzia unei societăţi fericite, organizată şi cîrmuită modern, a micilor proprietari. Aidoma inspiratorilor săi, socialiştii utopici mic-burghezi, el nu ţine seama de lupta de clasă, iar ideea transformărilor revoluţionare îi este încă, la data cînd a conceput romanul, cu totul străină. Dar în pofida acestor limite, *Cartusianul* este o şcoală pregătitoare şi totodată un pas în evoluţia scriitoricească a lui Eötvös spre ideile politice mai înaintate, treapta superioară de pe care aveau să fie zămislite romanele *Notarul satului* şi *Ungaria în 1514.*

Societatea maghiară nu-i putea oferi lui Eötvös materialul necesar romanului *Cartusianul*. Iată de ce a fost nevoit să împrumute cadrul, locul şi materialul narativ din Franţa. In schimb, pentru demascarea neomeniilor feudalismului în descompunere cu greu ar fi putut găsi exemplu mai tipic decît situaţia din Ungaria epocii lui. Aşadar, romanul *Cartusianul* nu era o eschivare de la sarcinile pe care şi le-a propus, dar cu *Notarul satu-*

lui Eötvös face un important salt calitativ, deservind nemijlocit aceste sarcini. Söter este pe deplin îndreptăţit să afirme că *Notarul satului* a contribuit la maturizarea revoluţiei din 1848, *„...deşi scriitorul nu era şi nici nu putea deveni revoluţionar. Dar este un artist autentic, un creator pătruns de răspundere pentru cauza poporului, care a sezisat şi a zugrăvit fidel realitatea, acea stare de lucruri din care numai revoluţia îi putea aduce poporului o ieşire."*

Notarul satului îl pune pe cititor în faţa unor oarecari dificultăţi : limba învechită, frazele în general încărcate, cu perioade lungi şi alambicate. Eötvös nu este un povestitor degajat, iar naraţia sa aminteşte uneori de recuzita romantismului timpuriu. Cu toate acestea, *Notarul satului* este, în ansamblu, o creaţie realistă, mai mult chiar, realist-critică, cea dintîi de genul acesta în literatura maghiară. Mult timp a fost de altfel şi singura, deoarece pînă la Tolnai Lajos [1] şi mai tîrziu la Móricz Zsigmond, literatura maghiară n-a cunoscut opere realist-critice pe măsura romanului lui Eötvös.

Romanul prezintă dificultăţi şi pentru cel care-l analizează şi încearcă să-i stabilească valoarea. Nu pentru că mesajul ideologic al voluminoasei opere n-ar fi cu desăvîrşire limpede. Dar, pe lîngă faptul că poartă amprenta caracteristică epocii în care a fost scrisă, el reprezintă totodată un pas înainte faţă de toate creaţiile literare de pînă atunci. Le depăşeşte atît din punct de vedere ideologic, cît şi prin procedeele artistice folosite. Romanul aduce, pe lîngă elementele învechite ale romantismului timpuriu, procedeele concepţiei şi metodei realiste, ba chiar realist-critice.

Ce face din roman o creaţie de o forţă agitatorică atît de puternică ? Faptul că scriitorul îşi pune fiecare gînd, fiecare frază în slujba mesajului ideologic. Acesta este scopul pentru care autorul îşi lărgeşte, îşi aprofundează, îşi îmbogăţeşte neîncetat materialul romanului, depăşind uneori cu mult limitele pe care le îngăduie acţiunea.

Cunoscînd scopul urmărit de scriitor, înţelegem mai lesne temeliile romanului, cu toate aparentele sale elemente de prisos, şi putem urmări, de asemenea, pas cu pas construcţia de un echilibru exemplar, în care fiecare scenă este la locul ei, totul

[1] Tolnai Lajos (1837—1902), scriitor realist-critic maghiar.

este motivat şi, în ciuda unor lungimi şi implicaţii pornite din numeroasele reflecţii ale autorului, nimic nu este de prisos, iar expunerile privind diferitele probleme sociale sînt de-a dreptul necesare.

Intr-adevăr, romanul conţine, pe lîngă un material narativ romantic şi uneori naiv, o descriere realistă a poporului şi un pamflet care evoluează pe alocuri pînă la persiflare. Specific este însă tocmai faptul că aceste trei elemente, greu de înmănuncheat, se contopesc în roman într-o solidă unitate adecvată scopului, la cel mai înalt nivel literar corespunzător epocii şi vieţii spirituale maghiare de atunci. Ce a făcut cu putinţă această realizare dificilă? Mesajul limpede, hotărît, care, în împrejurările de atunci din Ungaria, era, categoric, cel mai progresist. Intr-adevăr, *Notarul satului* constituie un atac direct, un rechizitoriu convingător îndreptat împotriva feudalismului maghiar şi o necruţătoare demascare a putreziciunii, a ţipătorului anacronism, a revoltătoarei neomenii şi insuportabilei oprimări pe care le reprezentau casta magnaţilor şi bastionul acesteia, isprăvnicia aristocratică, pentru poporul muncitor şi îndeosebi pentru iobăgime. Eötvös se situează fără rezerve, combativ, alături de cauza poporului şi condamnă cu o patimă corosivă regimul şi pe susţinătorii lui. Acesta e obiectivul pe care îl serveşte povestirea, o povestire fără îndoială romantică, din care nu lipsesc intriga întortocheată, figura haiducului urmărit, convorbirile surprinse întîmplător sau ascultate intenţionat, tinerii înfrumuseţaţi în mod idealist şi chiar figura pastorului bun. Dar, în cadrul romantic al naraţiunii, personajele, în cea mai mare parte reale şi mai ales tipice, se mişcă, acţionează după cerinţele mesajului ideologic şi, să adăugăm, corespunzător realităţilor de atunci din Ungaria. Acest mesaj ideologic îl eliberează pe Eötvös de lanţurile romantismului timpuriu nu numai în desfăşurarea acţiunii, dar şi în conturarea eroilor. Să încercăm a observa însă în ce măsură foloseşte el anumite procedee pentru caracterizarea şi prezentarea personajelor din popor, oameni care îi sînt dragi, şi în ce măsură aplică altele cînd este vorba de stăpînii aristocraţi ai isprăvniciei. Liptákné, ţiganul Peti, bucătarul fudul, bucătăreasa limbută şi conştientă de dreptatea ei, păstorul cinstit şi gata

întotdeauna să dea o mînă de ajutor, husarul Jancsi, sînt toate personaje descrise cu multă simpatie, unele din ele tipuri cărora nu le lipseşte o anumită doză de umor, investiţie destul de rară la Eötvös. Personajele amintite reprezintă în roman elementul realist. In schimb mesajul realist-critic e scos în relief, cu o convingătoare forţă agitatorică şi demascatoare, prin neînduratul şi tiranicul notar Nyúzó — Jupuitorul — (*nomen est omen:* într-adevăr, îi jupoaie pe iobagi !), devotatul şi nu mai puţin ticălosul slugoi al acestuia, juratul Kenyházi Bandi, Karvaly Ágoston, intendentul judeţului, care-şi maschează laşitatea prin fanfaronadă, perceptorul delapidator Sáskay Tamás, tîlharul Cifra Jancsi, ajuns din lotru poteraş, denunţătorul haiducului Viola, avocatul Macskaházy, intrigant şi ahtiat după bani, aliatul şi complicele nevestei vicecomitelui, Zátonyi, consilier la Curtea de apel, rotiţă fără suflet a mecanismului de împilare a isprăvniciei, şi ceilalţi semeni ai săi, de aceeaşi teapă. Nu scapă de aspra judecată a romancierului nici unul dintre personajele aristocrate care joacă un rol determinant în administraţie, mai mult sau mai puţin complici la tragedia lui Viola şi la destinul zguduitor al lui Tengelyi. Autorul îl zugrăveşte cu amară ironie pe conducătorul liberalismului nobiliar, anglofilul snob Bántornyi James, care cere insistent în sala de consiliu a isprăvniciei să se înfiinţeze o asociaţie pentru protecţia animalelor, în timp ce jos, în beciuri, deţinuţii, despre care nu ştie şi nici nu vrea să ştie, sînt decimaţi de tifos. Şi cît de admirabil e satirizat judele tabular Sáskay, figură tipică a liberalismului nobiliar, cînd, în cuvîntarea pe care o rosteşte la consfătuirea confidenţială unde se pregăteau alegerile din judeţ, spune: *„Da, onorată conferinţă, noi sîntem pentru libertatea presei, a comerţului şi a conştiinţei; vrem, înainte de toate, ca autonomia noastră judeţeană să fie scutită de scandaloase intervenţiuni, cum a fost de pildă aceea a consiliului locumtenenţial cînd a dispus mai deunăzi să se încaseze dările de la nobilii care locuiesc pe parcelele urbariale! Noi vrem progres, vrem bancă, de la care orice nobil să poată obţine împrumuturi cu patru la sută; vrem şi căi ferate, canale, muzeu şi politehnică; vrem spirit naţional în toate, dar vrem ca — oricît ar creşte de mare — libertatea tot nobiliară să rămînă, spre a nu decădea*

în dezmăţ...; cei ce propovăduiesc crezuri politice deşarte, cum ar fi acela că Banca Naţională şi Căile Ferate nu pot exista fără desfiinţarea scutirii de impozite şi a privilegiilor străbune, ne sînt duşmani — et hunc tu romane caveto[1]".

Cifra, despre care am mai pomenit, nu este adversarul acestei nobilimi liberale, ci sprijinitorul ei, aliatul ei. El personifică acea parte a boiernaşilor care a decăzut într-atît încît a devenit o bandă de electori plătiţi de isprăvnicie. E adevărat că Cifra e un client al temniţei, un tîlhar, dar e nobil, aşadar are drept de vot şi poate fi folositor. Ce ochi pătrunzător a avut Eötvös în privinţa aceasta o dovedeşte faptul că, în 1848, partea decăzută a micii nobilimi a fost aceea care l-a exclus pe Petőfi din Adunarea Naţională.

Prin Talléros János, care face politică manevrîndu-şi cu folos banii, Eötvös înfăţişează un tip din aristocraţia financiară, afacerist care se lasă exploatat pentru a putea exploata, la rîndul lui, autorităţile judeţene. Şi, cu toate că e mai înţelegător în zugrăvirea vicecomitelui Réty, tactician cu „principii mijlocii", sau a „bunului" Kislaky Bálint, Eötvös îi condamnă la fel de categoric: copiii lor afirmă despre cei doi că sînt incapabili să facă bine, din moment ce se fac, într-un fel sau altul, părtaşi la crime. Réty Ákos o acuză făţiş de instigare pe mama lui vitregă, baroneasa, şi rupe relaţiile cu tatăl său, care, neputincios, acoperă mîrşăvia soţiei, iar tînărul Kislaky Kálmán e nevoit, cu toată părerea de rău, să-i dea dreptate lui Völgyesy cînd spune despre tatăl său: *„Crede-mă, prietene, de relele şi josniciile cîte s-au întîmplat pe lumea aceasta nu au a da socoteală numai aceia care le pun la cale în ticăloşia lor, ci în mai mare măsură acei oameni de treabă care din slăbiciune au îngăduit josnicia"*. Şi, în sfîrşit, capul politic al judeţului, ispravnicul, care prin purtarea sa făţarnică îl amăgeşte pe Tengelyi, pe acest luptător pentru interesele poporului, smulgîndu-i o critică sinceră şi plină de indignare a întregului aparat de stat din judeţ, pentru ca, la urmă, să constate concluziv şi lapidar despre Tengelyi: *„Pentru el nu există nici un loc în Ungaria"*. Şi morala este limpede: în judeţul Taksony (nume inventat, prototipul oricărui judeţ aristocratic) samavolnicia, spolierea

---

[1] Şi păzeşte-te de aceasta, cetăţean al Romei! (În limba latină.)

sistematică şi mecanismul medieval al justiţiei fac din Viola, care personifică ţărănimea exploatată, un haiduc urmărit de potere, iar din Üveges Jancsi, nefericitul evreu — prin a cărui mărturisire, făcută în temniţa ispravniciei, Eötvös se manifestă în favoarea emancipării evreilor — un criminal. Iar reprezentantul înfocat al progresului, „obsedatul de dreptate" Tengelyi Jónás, este înlăturat, exclus din arena social-politică.

Eötvös demască administraţia aristocratică în mod cît se poate de veridic şi convingător. Dar aceasta nu se datorează numai faptului că autorul a izbutit să înfăţişeze cititorului o serie întreagă de figuri tipice din galeria conservatorismului reacţionar, oameni grosolani, tirani obişnuiţi cu metodele cele mai barbare. Am amintit că opera este totodată un pamflet şi un roman cu tendinţă, în care chiar fabulaţia romantică devine un element constructiv al arhitectonicii romanului. Intriga, dusă pînă la crimă, a soţiei trufaşe şi ambiţioase a vicecomitelui este îndreptată împotriva lui Tengelyi Jónás, care se arată a fi un duşman hotărît al sistemului aristocratic de administraţie. Faptul că fiica unui notar „nepricopsit şi arţăgos" de la ţară îndrăzneşte să-şi ridice ochii pînă la fiul ei vitreg este doar un adaus. Fireşte, obiectivul principal urmărit de „înalta doamnă" este procurarea documentelor lui Vándory, pentru că modestul şi bunul filantrop preot de la ţară — din nou recuzita împrumutată romantismului! — este de fapt un „preot deghizat", dat fiind că este fratele mai mare al vicecomitelui şi, ca rudă, ar avea dreptul la jumătate din moşia boierească. Uneltirile soţiei vicecomitelui împotriva lui Vándory ţintesc deci apărarea feudei, a moşiei, care îi asigură familiei, şi totodată ispravniciei, puterea. Pe de altă parte, furtul documentelor, printre care se găseau şi actele lui Tengelyi, nu e lipsit de urmări grave nici pentru acesta din urmă. Contestîndu-i-se titlul nobiliar, notarul îşi pierde automat anumite privilegii, devine neputincios, lipsit de apărare. Pînă şi o poveste atît de stranie devine veridică în judeţul Taksony, de vreme ce aici calitatea de om a individului, ba în mare măsură chiar siguranţa vieţii (neputîndu-şi dovedi titlul nobiliar, Tengelyi e ameninţat de tribunalul statarial cu spînzurătoarea) depinde de un petic învechit de hîrtie. Adevărat ev mediu!

Nu este însă mai puțin important, pentru o justă evaluare a lucrării, să se analizeze ce fel de mesaj politic de actualitate (de actualitate pentru epoca lui Eötvös) exprimă personajele pozitive ale romanului. Am vorbit mai înainte despre personajele din popor, descrise atît de realist și cu atîta dragoste. Nu trebuie să uităm nici faptul că aceste personaje secundare sînt pînă la unul aliații firești ai lui Viola, ai acestui om dîrz, care face parte din iobăgime. Eötvös îl descrie pe Viola ca pe un fiu de iobag, om conștient, mîndru, cu oarecare stare, gospodar cu pămînt, pe care samavolnicia administrației și întregul mecanism neomenos al acesteia îl împing la crimă, apoi îl nimicesc. Atitudinea scriitorului este clară, iar întîmplarea cît se poate de actuală în epoca de mari transformări în care trăiește Eötvös. Prin Viola, Eötvös exprimă limpede profundul antagonism de clasă dintre iobagi și boieri, antagonism pe care-l simțea și țărănimea. *„De cînd sînt, n-am avut a-i mulțumi pentru nimic vreunui domn; notarul e primul și nu vreau să mă creadă nerecunoscător"*, spune Viola cînd află că Tengelyi i-a adăpostit, i-a luat sub ocrotire familia. Și într-adevăr, haiducul îl răsplătește pe binefăcătorul său cu prețul vieții. Tengelyi se face vrednic de această recunoștință pentru că e poate unicul om cu calități, dintre toți nobilii. Acesta, firește, este punctul de vedere al lui Viola. Cel al lui Eötvös merge mai degrabă în sens invers. Obiectivul său nu vizează mobilizarea maselor de iobagi, ci activarea intelectualității cinstite, însuflețită de idei progresiste. Cînd a apărut romanul, sarcina aceasta era într-adevăr deosebit de acută. Dar Eötvös nu este un revoluționar și, dacă vede calea spre progres, el n-o poate vedea de pe pozițiile iobăgimii, ci ale intelectualității progresiste, pe atunci încă nu prea numeroasă.

Puținii intelectuali care se ridică în apărarea lui Viola, oameni care sfidează puterea isprăvniciei — exceptînd bineînțeles pe țăranii iobagi — provin, după cum am mai arătat, din rîndurile intelectualității progresiste. Chiar Tengelyi face parte dintre aceștia. El și-a făcut studiile universitare în străinătate și nu s-a mărginit la modestul post de notar comunal decît pentru că era „obsedat de dreptate". Un asemenea intelectual este și Vándory, care s-a smuls din familia lui de moșieri, a

renunţat la avere şi doreşte să slujească poporul, trăind în mijlocul poporului. Nu s-a gîndit oare Eötvös chiar la el însuşi cînd l-a creat pe Vándory? *Notarul satului* a apărut în 1845 şi Eötvös părăsise, încă din 1841, numai *„cu un jilţ şi cu cărţile sale"* casa părintească, pentru că n-a vrut să fie părtaş la matrapazlîcurile juridice cu care familia sa intenţiona să salveze moşia şi averea familială. Ştim că scriitorul era mîndru că face parte din rîndurile intelectualităţii progresiste. Sentimentul era îndreptăţit, pentru că, o dată cu pierderea părţii sale de moşie, pierduse şi calitatea de membru al Camerei magnaţilor şi îşi cîştiga pîinea cu condeiul, aşa cum dorise dintotdeauna.

In sfîrşit, merită atenţie Völgyesy, un alt reprezentant al intelectualităţii progresiste, poate cel mai realizat personaj pozitiv devenit, din procuror al isprăvniciei, apărător al lui Viola şi acuzator al judecătorilor. Este interesant faptul că Eötvös îşi expune tezele sale filantropice tocmai prin intermediul lui Völgyesy (procurorul polemizează cu Széchenyi, cel care îl numise *misericordianus frater*[1]!), adică prin intermediul personajului a cărui curajoasă atitudine, favorabilă lui Viola, depăşeşte cu mult sentimentalismul manifestat de celelalte personaje din rîndul intelectualităţii progresiste. Depăşeşte, de pildă, chiar atitudinea lui Vándory, pe care Eötvös se străduieşte, în mod vădit, să-l înzestreze cu deosebite calităţi, să-l facă purtătorul mesajului ideologic al romanului. Lucrul acesta nu trebuie să ne mire dacă ne gîndim că tocmai filantropia a fost una din forţele propulsive care i-au trezit tînărului Eötvös interesul pentru soarta şi cauza claselor oprimate.

In *Notarul satului,* Eötvös s-a lepădat în mare măsură de sentimentalismul romantic care caracteriza romanul *Cartusianul.* Dragostea pentru om devine mai profundă, capătă o semnificaţie socială şi politică, constituie unul din resorturile luptei hotărîte îndreptate împotriva orînduirii aristocratice. Rădăcina filozofică a rămas însă aceeaşi: idealismul. Urmele idealismului sînt prezente în conştiinţa fiecărui personaj pozi-

---

[1] *Frate milostiv* (în limba latină), titlu folosit între călugării franciscani.

tiv al romanului, îndeosebi Réty Ákos și Kislaky Kálmán, a lui Tengelyi Vilma și Réty Etelka. Nu poate fi tăgăduit faptul că, referitor la aceste personaje, descrierea realistă este în unele locuri știrbită de o anumită doză de idealizare romantică. Firește, tocmai în descrierea acestor personaje ale romanului a simțit autorul mai mult nevoia unor culori trandafirii, care să exprime „sufletul bun". Nu voia să-și încheie pesimist romanul. Dar Viola moare, Tengelyi e îndepărtat și administrația aristocratică rămîne, în esență, neschimbată. Lupta însă Eötvös n-o vedea lipsită de perspective și nici n-a intenționat s-o prezinte așa. Tocmai acest fapt dă un sens și un obiectiv precis romanului. Scriitorul credea în succesul luptei, convins fiind că intelectualitatea progresistă va spori. Eötvös a înțeles totodată că intelectualitatea trebuie să stea, în propriul ei interes, alături de popor, dar se complăcea în credința naivă că cea care va prelua într-o bună zi conducerea unei transformări burgheze, pe scară națională, va fi intelectualitatea. Personajele pozitive din rîndul nobilimii care figurează în *Notarul satului* sînt deci la locul lor în roman. In cadrul relațiilor sociale și politice existente atunci în Austro-Ungaria, ele exprimă și slujesc sfera celor mai progresiste idei. Totodată însă ele trădează atît limitele scriitorului cît și ale societății în care a trăit. Eroii pozitivi ai romanului sînt oameni buni, cinstiți, curajoși pînă la jertfă, activi, știu împotriva cui trebuie să lupte pentru o orînduire mai bună, dar nu deslușesc cum ar trebui să arate acea orînduire socială mai bună și pe ce cale ar putea fi realizată. Și lucrul acesta este explicabil. Eötvös, cu concepția despre istorie primită de la socialiștii utopici, nu putea să facă mai mult din personajele pozitive ale romanului.

Nu ne-am propus să urmărim în amănunt întreaga viață a lui Eötvös. Traiectoria vieții sale — s-a născut în 1813 și a murit în 1871 — este plină de sinuozități și abia în amurgul vieții, cînd a început să manifeste din nou interes pentru problemele sociale, scriitorul s-a regăsit pe sine însuși, cel din tinerețe. Străduințele sale însuflețite, puse în slujba ridicării culturale a poporului, au fost însă frînate pe de o parte de

șovăielile și lipsa sa de energie, provenite din limitele sale, iar pe de altă parte de reacțiunea clerului înalt, pe care a înfruntat-o în repetate rînduri, dar din fața căreia nu o dată a bătut în retragere.

Epoca ascendentă a vieții sale, ale cărei lupte și realizări le prețuim pînă în zilele noastre, a durat pînă la revoluția din 1848. Operele sale literare din această perioadă, inclusiv versurile și eseurile, reprezintă adevărate valori, asupra cărora ne putem apleca și astăzi cu folos, fiind pline de învățăminte. Opera sa de căpetenie rămîne însă *Notarul satului,* cu toate că autorul a izbutit să-și dezvolte metoda realistă de creație și orientarea ideologică și în al treilea mare roman al său, scris înainte de revoluție, *Ungaria în 1514,* cel dintîi roman istoric realist din literatura maghiară.

Acest al treilea roman al lui Eötvös apare în 1847, în ajunul revoluției. Autorul — care, în afară de viața literară, participa foarte activ și la viața politică, și nu exagerăm făcînd afirmația că operele sale oglindeau în mare parte activitatea sa politică — ajunsese în fața unor probleme care-l depășeau. Atitudinea sa arată că n-a putut trece peste originea, poziția socială și limitele concepției sale despre istorie. In romanul *Ungaria în 1514* toate acestea reies mai limpede, sînt mai ușor sezisabile decît în *Notarul satului,* roman scris într-o vreme cînd autorul s-a mai putut ridica viguros și fără rezerve împotriva feudalismului, situîndu-se alături de cauza poporului.

Aceasta nu înseamnă însă că în *Ungaria în 1514* Eötvös a bătut în retragere. Nu vom face o analiză amănunțită a romanului, dar trebuie să subliniem cît de sumar că, dintr-un anumit punct de vedere, el a constituit chiar un pas înainte. Autorul a scris despre răscoala țărănească a lui Doja cu scopul vădit de a crea un precedent istoric stării de lucruri pe care a expus-o în *Notarul satului.* Temîndu-se de revoluție, Eötvös a înfățișat, cu titlu de avertisment, răscoala țărănească. Faptul că el a arătat cu foarte multă fidelitate istorică și în mod realist cauzele răscoalei țărănești, factorii ei sociali și politici, pledează în favoarea onestității sale scriitoricești. Dar a mers și mai departe: pe conducătorii răscoalei țărănești i-a prezentat cu înțelegere, ba mai mult, cu simpatie, iar năzuințele

lor le-a găsit drepte şi necesare. E adevărat că Eötvös se temea de revoluţie, dar n-a mers pe linia falsificării vieţii pentru a-i linişti pe cititori, ci i-a avertizat, recunoscînd caracterul de necesitate şi de dreptate al revoluţiei, că nu există altă cale decît revoluţia dacă... nu este preîntîmpinată. Iar preîntîmpinarea revoluţiei o vedea, fireşte, ţinînd seama de concepţia lui, în lichidarea feudalismului pe calea reformelor, care să permită dezvoltarea nestînjenită a burgheziei. Eötvös înţelege deci revoluţia, dar n-o poate accepta. El vede în revoluţie un uragan purificator, dar totodată un vîrtej al „pasiunilor oarbe", care tîrăşte cu sine, fără alegere, atît vechile cît şi noile valori. Teama lui Eötvös îşi are, evident, rădăcini în poziţia lui de clasă. Există în roman un personaj, magnatul Telegdi István, un latifundiar care-şi iubeşte poporul şi este alături de iobagi — identificăm în el pe autor! — dar pe care iureşul revoluţionar îl nimiceşte o dată cu întreaga lui familie.

Mai trebuie să subliniem şi un alt aspect. Fiu de magnat, Eötvös a devenit patriot, în sensul că voia o Ungarie „fericită", angajată pe calea transformărilor burgheze, dar nu s-a ridicat împotriva ocupaţiei imperiului austriac. Nici măcar la ideea solidarităţii popoarelor în lupta pentru libertate n-a putut ajunge, idee al cărei însufleţit apărător a devenit Bălcescu, şi pe care Petőfi, în poezia sa intitulată *Un gînd mă frămîntă,* a dezvoltat-o pînă la afirmarea „libertăţii mondiale". Nici nu putea ajunge pînă aici, de vreme ce, cu iluziile sale reformiste, ajunsese să conceapă libertatea poporului său fără a o lega de necesitatea doborîrii revoluţionare a tiraniei. Ba mai mult, tocmai în imperiul austriac vedea el un apărător al aspiraţiilor naţionale din Ungaria. Iată de ce, cu toată cinstea şi buna lui credinţă, cu toată dorinţa de a-şi servi poporul, Eötvös József, lăsîndu-se amăgit de politica guvernanţilor austriaci, concretizată în formula *divide et impera,* n-a găsit drumul revoluţionar, unicul drum spre eliberarea poporului său

Eötvös József a acceptat, în 1848, un portofoliu ministerial în guvernul Batthyány, dar la 28 septembrie 1848 a izbucnit revoluţia. Prima ei acţiune a fost îndreptată, semnificativ, împotriva imperiului austriac. Eötvös, care se mai crampona de credinţa că-şi va putea realiza visele reformiste într-o Ungarie

subjugată de imperiul austriac, şi-a dat în sfîrşit seama, cu surprindere, că revoluţia l-a depăşit.

A doua zi după izbucnirea revoluţiei fuge în străinătate. Prin aceasta viaţa lui se frînge. Dar dacă şi-a continuat cariera politică şi după înfrîngerea revoluţiei, cariera sa literară s-a încheiat o dată cu această fugă. După 1848 n-a mai putut crea lucruri de seamă. Nu-l mai „înflăcărau“ acum „sentimentele epocii sale“. Ultimul său roman, *Maicile*, apărut în 1857, a însemnat un grav regres nu numai faţă de *Notarul satului*, ci şi faţă de prima lui încercare de roman, *Cartusianul*.

Ca un lucru interesant pentru istoria literaturii, amintim că prima încercare de traducere romînească a romanului *Notarul satului* a fost făcută în 1894 (*Notarul şi banditul*, Theochar Alex., Braşov, 1894). Traducătorul şi editorul îl destinaseră unei ediţii în foileton, din care n-a văzut lumina tiparului decît fascicola întîi. Volumul de faţă este prima tălmăcire integrală în limba romînă.

KACSÓ SÁNDOR

I

Cine a cutreierat vreodată un singur colţişor al şesului Tisei, ori a zăbovit măcar cîteva zile în oricare dintre ţinuturile sale — poate spune fără teamă că-l cunoaşte în toată întinderea lui... Căci, aşa cum se întîmplă în fizionomia anumitor oameni din aceeaşi familie, şi în ce priveşte pusta maghiară numai după o mai apropiată cunoaştere poţi distinge deosebiri — mărunte şi ele — între înfăţişările anumitor ţinuturi. Aţipit în brişca pornită peste întinderile nisipoase, şi trezit peste cîteva ceasuri, numai nădușeala cailor şi soarele coborît mult către asfinţit te fac să-ţi dai seama că n-ai stat pe loc. Priveliştea întregului ţinut sau chiar caracteristicile sale te vor ajuta tot atît de puţin ca şi valurile mării cînd călătoreşti cu pînzele umflate de vînt. Păşuni întinse pînă hăt departe, cu monotonia lor întreruptă doar ici-colo de cumpăna unei fîntîni părăsite, fără vadră, sau de un cocostîrc ce se plimbă în jurul unei mlaştini pe jumătate secate, ogoare prost cultivate, al căror porumb şi grîu e păzit, după dumnezeu, numai de faptul că şi furtul înseamnă cît de cît o osteneală, ici-colo cîte-o casă singuratică, în bătătura căreia potăi lăţoase proferă, lătrînd, sfinţenia proprietăţii, sau jirezi de fîn şi de paie, rămase din anul trecut, care te încunoştinţează

că stăpînul are ori prea mult nutreț, ori prea puține vite — iată ce ai văzut înainte de a te fi furat somnul, iată ce vezi cînd te trezești. Pînă și turnurile care străjuiau — cînd ți-ai rotit ultima dată privirile — zarea îndepărtată a cîmpiei, aidoma unor stîlpi ascuțiți, par a fi călătorit cu tine ; cel puțin deosebirea între unele și altele este tot atît de neînsemnată ca între satul de care te-ai apropiat atunci și între localitatea (fie ea chiar oraș) către care te poartă acum trapul cailor. Iar dacă-ți va spune vizitiul că, dormind de la prînz și pînă la ceasurile șase, ai făcut cale de-o poștă și mai bine, te vei minuna fără doar și poate. Se cunoaște îndeobște măsura în care dispoziția sufletească a omului este, neîndoielnic, influențată de caracterul celor din jurul său ; așadar nu-i de mirare că, uitînd sau regretînd nesăbuințele tinereții, săvîrșite prin Maramureș, Tisa, o dată ajunsă la larg, începe a se purta ca un jurat[1] devenit jude tabular[2] și își însușește caracterul peisajului pe care-l străbate întortocheata sa cale. Exceptînd cazurile în care îndiguirile prea exagerate o scot din răbdări, sau cele în care vreo comisie a evacuat-o pe nedrept din propria-i albie, Tisa păstrează pînă și în revărsările sale acea măsură și maiestuoasă încetineală pe care doar consfătuirile comisiei constituite tocmai de dragul reglementării cursului ei, ori procesele dezbătute în fața judecătoriilor maghiare o mai au. Astfel dar, aceste revărsări — petrecute în perioade binecunoscute și în locuri consemnate pe hărțile noastre — sînt tot atît de puțin calificabile drept excese, ca și în împrejurările cînd bărbați cu prestigiu, demnitari de vază, se îmbată *cum honore* la instalări, alegeri județene sau

---

[1] Termenul *jurat* este folosit în două accepțiuni : ca titulatură a tinerilor absolvenți ai facultăților de drept, care făceau practică pe lîngă avocați ; în sens de „adjunct" al diferiților titulari principali ai funcțiilor administrative și în special al primpretorului.

[2] *Jude tabular* — post onorific din Ungaria feudală (corespunzător ca rang cu consilier de curte de apel) ocupat numai de nobili.

nunți. După ce inundația și-a făcut veacul, apa se retrage, fără multă tevatură, precum a venit, iar Tisa cea bălaie își vede liniștită de drum printre malurile-i joase — model de cetățean bun al patriei noastre (căci mulți din mai-marii noștri își împart comorile doar în patria lor ?) și în același timp cel mai fericit, de vreme ce nimeni nu-i îngrădește libertatea. Ea e singura apă mai mare din Europa care poate afirma, cu nobilă mîndrie, că a rămas pe de-a-ntregul așa cum a lăsat-o dumnezeu.

Undeva pe cîmpia Tisei, așadar — ca să-mi încep și eu, în sfîrșit, istorisirea — într-un oarecare județ de dincoace sau de dincolo de Tisa — să-i zicem, de pildă, Taksony — în imediata apropiere a fluviului, acolo unde albia face un mare cot închipuind un uriaș S, se profilează o movilă de nisip înaltă de doi stînjeni, iar în vîrful ei, trei mesteceni. (Îi sfătuiesc pe cititorii mei să și-o întipărească bine în minte, deoarece cale de poște întregi nemaigăsindu-se movile și mai ales movile cu mesteceni, ea va fi singurul semn după care vor putea găsi mai lesne locul unde se petrece istorisirea noastră.) Nu departe de cei trei mesteceni se află localitatea numită Tiszarét, proprietate a familiei Réty tocmai de pe vremea primului descălecat al maghiarilor, precum e gata a face oricînd dovada (prin acte autentice, întocmite încă de pe atunci) avocatul casei, onorabilul Macskaházy Jónás; aceasta bineînțeles dacă s-ar găsi prin județ vreun curajos care să conteste originea asiatică a familiei Réty.

Familia Réty este una dintre cele mai bogate din partea locului. Urmașii ei de spiță bărbătească sînt, încă din naștere, juzi tabulari și, așa cum a spus cîndva săvîrșitul întru domnul tată al actualului cap de familie: la moartea fiecăruia din neamul nostru județul a deplîns (nădăjduiesc că numai după moarte)

un vicecomite[1]. Se înțelege, așadar, că aureola ce plutea în jurul familiei se resfrîngea într-o oarecare măsură și asupra localității Tiszarét, preschimbîndu-i împrejurimile într-un adevărat rai pămîntesc — vorba inginerului isprăvniciei, cel care — făcînd măsurătoarea locului — n-a găsit nici o proeminență în afară de amintita movilă...

Enormul parc englezesc, ai cărui copaci, sădiți în urmă cu treizeci de ani într-un pămînt nisipos, crescuseră amețitor ; eleșteul întins, despre care cîțiva răutăcioși spuneau că are prea puțină apă, în schimb puțina-i apă era mai verde ca iarba din jur ; pajiștea — la rîndul ei, în zilele ploioase, mai noroioasă decît aleile (despre care străinii afirmau că prea sînt noroioase, punîndu-l pe foc pe grădinarul veșnic nedumirit, de bine ce avea grijă să aștearnă mereu pămînt proaspăt deasupra...) ; apoi conacul, minunatul conac cu acoperiș țuguiat, împodobit cu globuri de aur, cu cerdac în stil doric adăpostind, după-amiezile, pe măria-sa vicecomitele ieșit să-și fumeze ciubucul acolo în timp ce, în preajma porții gotice, adăsta necontenit o ceată numeroasă și tristă de petiționari ; în sfîrșit ograda cea mare, mărginită în dreapta de grajduri și-n stînga de o seră uriașă, flancată de cîteva cotețe cu mai multe caturi și de o formidabilă grămadă de gunoi în dosul căreia abia se mai zărea grajdul — toate-toate purtau pecetea buneistări și a monumentalului. Mai ales cînd ieșeai pe poartă, dînd de-a dreptul pe drumul bun ce ducea de la conac la palatul isprăvniciei, trebuia să-ți dai seama că pășești pe locuri sfințite de un neam de vicecomiți !...

Tot ce duraseră membrii familiei Réty avea ceva monumental ; și cum una din caracteristicile distinctive ale monumentelor publice este aceea de a fi fost construite din bani publici — iată iarăși o realitate

[1] *Comitatul* (județul) era condus de un *comite* (sau ispravnic) numit de guvern și de un *vicecomite* ales din nobilimea locală. Funcțiile respective echivalau oarecum cu cele de prefect și subprefect din Romînia burghezo-moșierească, conferind însă mai multe drepturi.

de care nimeni nu se îndoia, cum nu se îndoia nici de originea nobilă și de vechimea familiei în județul Taksony; și chiar dacă unii nu aprobau faptul, înțeleapta majoritate îl accepta în virtutea vechii înțelepciuni a vorbei din bătrîni, care ne învață că o mînă spală pe alta; or, în legătură cu această operațiune — de atîta vreme pusă în practică între familia Réty și contribuabilii județului — nu putea încăpea nici măcar bănuiala că de pe urma ei mîinile vicecomiților ar fi devenit curate.

Dar pentru că în cursul acestei povestiri voi mai avea prilejul să prezint cititorilor mei toate frumusețile și întocmirile largi din lăcașul familiei Réty și din localitatea Tiszarét, fie-mi îngăduit de astădată să-i conduc pe lunga uliță, pînă la cîmp, la movila care, după cum aminteam mai înainte, se află la un sfert de poștă de sat, acea *Movilă a Turcului* ce-ar merita să fie vizitată chiar dacă n-ar fi străjuită de cei trei copaci, deoarece în zilele cu cer ca lacrima, ca aceea în care începe povestirea noastră, din vîrful ei se vede culmea dealului de la Tokaj, ca o căpiță alungită, vînătă, ce sfîșie zarea.

Soarele călduț de octombrie își revărsa lumina peste întinsa cîmpie a Tisei. Nici urmă de nor nu adumbrea albastrul curat și pînă la mari depărtări nu se zărea vreo căruță care să stîrnească colbul pe întinderea verde; liniștea solemnă a asfințitului nu era tulburată decît de ciripitul ciocîrliilor ce brăzdau înaltul văzduhului ori de sunetul tălăngilor cirezii care păștea în depărtare, sau, arar, de pașii cîte unui truditor pornit agale spre casă, cu coasa pe umăr. Pe movila de pe care se vedea pădurea din Szent-Vilmos și, dincolo de casele străjuite de salcîmi ale Tiszarétului, cale de poște întregi, cursul Tisei, ședeau alături doi bărbați, pierduți în contemplarea priveliștii, ori poate în gîndurile care — în fața unor plaiuri de multe ori văzute — învăluie fără voie inima omului și răscolesc amintirea unor zile de demult. Există un simțămînt aproape asemănător dorului de

ţară, care-şi cere cuvîntul în sufletul oricărui om trecut de vîrsta tinereţii, şi întoarce gîndurile celui ajuns aproape de capătul drumului său către zilele mai senine ale copilăriei. Şi cu cît viaţa noastră se restrînge la un cerc mai strîmt, cu cît scade numărul lucrurilor demne de aducere aminte înfăptuite sau experimentate de noi, cu atît mai mult ne place amintirea vîrstei cînd măcar năzuinţele noastre erau mărețe. Ne place să vedem într-însele dovada că şi noi ne aflam, dacă nu printre cei aleşi, măcar printre cei chemaţi. Nimic de mirare, aşadar, că cei doi bărbaţi aflaţi pe movilă — doi oameni care şi-au trăit viaţa într-un sat de pe pustă — suspinau din cînd în cînd, scrutînd, acum la bătrîneţe, locurile îndelungatei lor strădanii... Îşi aminteau că odinioară şi viaţa se întindea în jurul lor ca o cîmpie nesfîrşită, pe cuprinsul căreia ochiul nu întîlnea nici un obstacol, şi că, din această viaţă nesfîrşită, n-au izbutit să străbată decît o fărîmă, deoarece şi într-însa se înălţau nebănuite movile, adevărate hotare dincolo de care nu-şi putuseră întinde faptele. Dar oricum ar fi, gîndurile — mai degrabă stăpîne decît slugi ale celui năpădit de ele — nu ţin de domeniul cronicarului; tocmai de aceea, nu voi turbura visările plăcute ale noilor noştri prieteni şi mă voi mulţumi cu strădania de a le descrie cît mai bine înfăţişarea.

Exteriorul omului este o parte din destinul său. Înfăţişarea cu care păşim într-un mediu nou naşte uneori compătimire, alteori înstrăinare, şi precum în Anglia se înscrie pe spinarea broaştei ţestoase data la care va fi consumată, la fel şi pe obrazul multor oameni — fără ca ei să bănuiască măcar — le găseşti întipărit destinul. Poate, după descrierea mea, oricît de stîngace, cititorii vor privi personajele de pe Movila Turcului cu mai mult interes decît dacă, prin cîteva cuvinte seci, aş spune doar că acei pe care i-au întîlnit aici sînt Tengelyi Jónás, notarul din Tiszarét, şi Vándory Boldizsár, pastorul reformat din acelaşi sat.

Ce-i drept, tot ce-am spus adineauri despre înrîurirea pe care înfățișarea o are asupra vieții nu se mai potrivește acestor bărbați: fețele lor n-au să mai deschidă și nici să ferece porțile norocului. Pletele lor încărunțite mărturiseau că au ajuns în acea perioadă a vieții, cînd, oricît de rău așternutul ce ți l-a încropit soarta, nu-ți mai rămîne decît să te culci așteptîndu-ți somnul de veci. Și dacă nici un cunoscător n-ar mai fi găsit în înfățișarea celor doi bărbați vreun semn din care să le poată ghici viitorul, în schimb fețele lor grăiau cu atît mai mult despre trecut, iar vremea — care își pune fără cruțare pecetea pe fața omului, cum și-o pun domnitorii pe bani — n-a lăsat poate niciodată urme mai limpezi ca cele de pe trăsăturile pure ale acestor doi bărbați, tocmai din pricină că niciodată nu și-a pus amprenta asupra unui material mai nobil.

Orice tagmă aristocratică se distinge, prin anumite semne, de ceilalți oameni. Ici unghiile mai lungi, colo mai degrabă obrazul tatuat; într-o țară — ca Turcia, de pildă — un semn neîndoielnic e veșmîntul verde; în alta, ca în Veneția, îmbrăcămintea neagră; pe alocuri, un bumb pe comănac, sau o panglică prinsă-n cheotoare; în altă parte arma lipită de șold, or, ca la vechii persani, nelipsitul toiag cu un măr înfipt în vîrf; sau podoabele calului, sau o pană de păun ce-o poartă omul. Cine-ar putea înșira mulțimea acestor semne și prerogative? Fiecare trezește dorințe, naște invidii și ură, deosebind, din primul și pînă în ultimul ceas al vieții lor, pe oamenii săltați deasupra stării naturale sau — cum obișnuiește să spună uneori un spiritual amic — pe ființele evoluate de la starea de sălbăticiune la aceea de animal domestic. Cine ar putea înșira toate semnele distinctive care, pe alocuri — unde cultura este mai înaintată — îi amintesc trecătorului, pînă și la vederea unui leș atîrnat de funia spînzurătorii, că în viață fiind, spînzuratul n-a fost numai hoț, ci și om de rînd... Își are și natura nobilimea ei; și ea le acordă aleșilor însemne deosebite,

care îi deosebesc de restul lumii. Nu vreau să afirm însă că natura ar putea-o face cu măiestria de care dau dovadă în acest domeniu statele noastre. Niciodată ea nu și-a extins atît de mult puterea innobilatoare, încît — ca la chinezi, de pildă — răposații înaintași ai cuiva, sau — ca în altă parte — urmașii încă nenăscuți să fie ridicați deodată la rangul de nobili ; de altfel chiar în privința semnelor distinctive numai înalta noastră civilizație a fost în stare să ajungă la un asemenea grad de perfecțiune încît să distingi rangul cutăruia mai lesne după landoul în care șade decît după cuvintele ce-i ies din gură. Există însă cazuri în care, la unii, noblețea hărăzită de natură se manifestă prin semne clare și oricine l-a văzut, de pildă, măcar o dată pe Tengelyi Jónás, notarul comunal, și citește aceste rînduri, va recunoaște fără doar şi poate că, în ce-l privește, afirmația mea este întru totul întemeiată. Dar, pentru a explica aceasta, nu strică să amintesc că natura găsise un sprijin şi în vechea spiță nobiliară a lui Tengelyi.

Dacă, sosind la Tiszarét, ai tras în fața casei curățele a notarului, voind să schimbi caii — și, în straiul său de modă veche, dar curat, te întîmpină Tengelyi — fără să vrei tonul aspru cu care ești obișnuit să le vorbești celor din clase inferioare (spunîndu-ți poate că natura le-a dăruit un auz mai slab) ți se îndulcește. În fața lui, comisarul militar nu-și mai etala toți sfinții și cristoșii, și însuși primpretorul (fapt pentru care, oricît ar părea de necrezut, aș putea cita martori oculari) obişnuia să-și scoată pălăria, cu toate că — poate spre a părea mai înalt, ori spre a nu-și expune dăunătoarei influențe a aerului partea cea mai sensibilă a corpului său — nu făcea asta niciodată în fața vreunui alt notar. Dar, spre a nu-și ştirbi prestigiul chiar cînd era silit să-și scoată pălăria, dumnealui făcea tot posibilul să explice faptul fie plîngîndu-se de neobișnuita căldură, fie străduindu-se să șteargă această nemăsurată umilire potrivindu-şi părul. Tengelyi să fi tot avut ca la cincizeci de

ani ; dar pletele-i rare, de mult albite, și cutele adînci pe care vremea i le săpase pe frunte, îl făceau să pară și mai bătrîn. Semăna cu un stejar cu coajă aspră și ramuri noduroase, mărturii ale veacurilor trecute, al căror frunziș verde îți amintește totuși de primăvară, făcînd dovada că bătrînul copac este plin de putere și de viață. Asemănarea era cu atît mai deplină, cu cît sub fruntea brăzdată sălășluiau doi ochi cu priviri înflăcărate, iar pletele cărunte încheiau o statură voinică și înaltă ; toate acestea aveau darul să te încredințeze că te afli în fața unui om din cei pe care vremea mai degrabă îi întărește decît îi frînge și — aidoma stindardelor de luptă — el nu-și pierduse, în cursul îndelungii bătălii care este viața, decît podoabele.

În vreme ce Tengelyi își ațintea privirile pe piscul vinețiu al muntelui ce străjuiește Tokajul — bărbatul așezat lîngă el număra staminele cîtorva flori. Părea ceva mai vîrstnic, iar expresia blajină a chipului său cu trăsături regulate contrasta oarecum cu aerul grav ce se desprindea din înfățișarea lui Tengelyi. Și dacă trăsăturile interesante ale lui Tengelyi lăsau să se întrevadă urmele unor prelungi lupte, urme pe care timpul nu le putuse încă șterge, iar flăcările întunecate din ochii săi trădau că patimile acestui suflet s-au ostoit dar nu pentru totdeauna, în schimb figura lui Vándory te întîmpina cu zîmbetul unei liniști imperturbabile ca seninul cerului neturburat de furtuni. Ghiceai într-însul pe luptător și întrezăreai bărbatul care, încercat de nedreptatea destinului, nu s-a dat totuși bătut și luptă fără speranțe, dar cu curaj, ca osteanul care n-a părăsit lupta numai spre a nu fi silit să-și recunoască înfrîngerea. Nu era nevoie de straiul preoțesc al lui Vándory pentru a-ți da seama că te afli în fața unuia dintre bărbații trimiși pe pămînt de dumnezeu, drept locțiitori, spre a consola pe semenii lor încercați de suferințe ; iar dacă cel dintîi îți trezea tristul gînd că iar ai întîlnit un om de treabă căruia nu i-a fost dat să aibă parte de fericire în

lume, fața celuilalt îți inspira — ca o consolare — convingerea că pe pămînt virtutea nu-și are numai suferințele, ci și osebitele-i bucurii, de nimic egalate.

Intr-un tîrziu, lăsîndu-și de o parte florile, Vándory întrerupse tăcerea care dăinuise între ei vreme de aproape o jumătate de ceas.

— Pe unde te poartă gîndul, prietene ?

— Știu eu ? răspunse Tengelyi întorcîndu-și privirile către prietenul său. Mă gîndesc la anii de școală petrecuți la Heidelberg ; la anii cînd eram jurat. Iți mai amintești de Heidelberg ? A trecut ceva vreme de cînd nu l-am mai văzut ! Sînt aproape treizeci de ani de cînd am părăsit universitatea, dar ori de cîte ori urc movila asta și mă uit la piscul muntelui de la Tokaj mi-aduc aminte de orașul nostru drag : văd dealurile și viile verzi și bătrînele ruine ce domină orașul ; și de cîte ori compar acest tablou cu monotonia nesfîrșită a ținutului nostru îmi vine să plîng de marea nedreptate a destinului, care a fost în stare să sortească sălaș unor ființe omenești în asemenea pustietate !

— Iar te-ai apucat să defăimezi locurile noastre dragi ! zîmbi Vándory luîndu-l de mînă pe prietenul său. Nu-i oare verde și frumos cîmpul acesta, ca oricare altul din lume ? Și fluviul, fluviul cu albia ce șerpuiește printre ierburi grase, pădurea cea întunecată și, în depărtare, turnurile și colinele de la Tokaj — nu-s oare frumoase toate acestea ? Ridică-ți puțin privirile spre cer... Ai uitat cumva că albastrul său limpede și razele soarelui în asfințit sînt pretutindeni la fel de frumoase ? Ești nedrept, prietene, căci nu vrei să pricepi și nici să guști darurile ce ți le-a oferit destinul tău.

— Ești cel mai optimist dintre optimiști ! îl întrerupse rîzînd Tengelyi. Nu ți-e destul că nu-i om pe lume căruia să nu fii în stare a-i scorni un șir întreg de bune însușiri ?! Dacă mai vrei să-ți întinzi proteguirea și asupra ținutului Tiszarét, voi începe într-adevăr a crede că însuși dumnezeu, cu toată atotpu-

ternicia sa, n-ar fi în stare să creeze ceva în care tu să nu găsești părți peste măsură de bune.

— Și dacă mă supun înțeleptelor hotărîri ale domnului, sînt oare mai rău ori mai nenorocit ? întrebă Vándory zîmbind... Sau dacă printre cei cu care-mi petrec zilele caut să descopăr cît mai mulți oameni buni ? Un ținut care te farmecă prin măreția lui, dacă-l privești mai atent, pare mult mai sărac. La fel ți se va întîmpla și cînd vei cunoaște mai îndeaproape așa-zișii oameni mari. Cîmpia, a cărei monotonie îți ostenește ochii, privită mai de aproape îți dezvăluie atîta rodnicie, atîtea frumuseți, încît uiți cît de sărăcăcioasă părea la început. Din înaltul stelelor pînă în străfundurile pămîntului, unde aurul se despică în filoane tăinuite, totul e făcut spre desfătarea omului ; de ce n-ai căuta așadar aceste comori ascunse ochiului ? De ce să nu ne alegem un punct din care ochii noștri să aibă cea mai frumoasă perspectivă ?

— Adevărat, numai să fim în stare !

— Sîntem, răspunse Vándory strîngîndu-i mîna cu multă căldură. Crede-mă că sîntem în stare. Toți ne-am născut optimiști : și tu, și eu, și oricare altul. Dumnezeu și-a creat făpturile ca să le facă fericite. Scriptura spune că iadul, ca și raiul, din paradis s-au populat ; tot astfel suferințele și bucuriile nu sînt opera naturii, ci a propriei noastre voințe.

— Și întîmplările prin care am trecut ? întrebă Tengelyi.

— Nu dovedesc decît ceea ce ne-am propus să dovedim cu ele. Cel ce știe să vadă latura bună a prezentului, va găsi și în trecutul său destule lucruri menite să-i întărească optimismul. Privind fluviul vieții cu fața veselă, din oglinda netedă a apei îți va zîmbi un chip senin ; înalță un strigăt de bucurie și lumea îți va trimite, din orice colț al ei, ecoul bucuriei tale.

— Văd că n-o scot la capăt cu tine, rîse Tengelyi. Nădăjduiesc că odată și odată, cînd Macskaházy va

intra în rîndul sfinților, vei lua cuvîntul ca „avocat al îngerilor“ [1] și ai să faci dovada că niciodată nu s-a găsit încă un om care să dea întruchipare atîtor virtuți, de vreme ce toți cei ce nu l-au snopit în bătaie s-au învrednicit de o faptă bună: de cea mai mare victorie repurtată asupra lor înșile. Ai fi în stare să-i răspunzi chiar iepurelui de colo, gonit de cei coconi — zise el, cu arătătorul întins către apus, de unde se apropiau în goana calului, venind din depărtare, mai mulți călăreți cu ogarii lor — chiar iepurelui ai fi în stare să-i răspunzi, dacă te-ar întreba, că nu se poate închipui sfîrșit mai frumos decît al celui hăituit pînă la moarte. De altfel nici duminicile, cînd le vorbești enoriașilor tăi despre fericirea lor, pentru care datorează recunoștință providenței — adăugă el, zîmbind amar — nu ai o sarcină mult mai ușoară.

— E o petrecere brutală și nedemnă de om, zise Vándory urmărind cu încordare goana ogarilor, care se îndreptau tocmai spre Movila Turcului. Drept să spun, nu pricep ce desfătare poate găsi într-însa un om cult!

— Vezi? Și totuși, fără să vrei, îți reține atenția! zise Tengelyi. Nu-i așa că privești cu interes lupta inegală?

Puțini vor fi fiind acei dintre cititorii mei care să nu fi gustat — măcar în tinerețe — plăcerile vînătorii cu ogari. Pentru bărbați, primul iepure prins înseamnă o amintire tot atît de neștearsă ca prima dragoste; mai mult chiar, unii n-ar putea să-ți spună care dintre cele două e mai plăcută. Iar cît privește delicatele doamne care s-au învrednicit să onoreze cu atenția lor această istorisire rustică, de bună seamă că au auzit nu o dată — și încă de pe buze mult mai dragi — fel de fel de istorisiri, amănunțit relatate, ale plăcerilor vînătorești, încît găsesc că îmi pot permite, fără

---

[1] Aluzie la procedura canonizării în rai, unde, după religia catolică există avocați care apără sau acuză pe candidat. Apărătorul este *advocatus dei* (avocat al îngerilor) iar acuzatorul *advocatus diaboli* (avocat al diavolului).

teamă, să trec sub tăcere eroicele fapte săvîrșite de ogarii Szellö și Cigány și să nu mai înșir numărul cotiturilor pe care le-a făcut iepurele, sau felul în care, pînă la urmă, a luat-o drept spre hăitași, fiind prins tocmai de ultimul și cel mai prăpădit dintre ogari.

În cele din urmă iepurele căzu pradă ; ceata de vînători, descălecată de pe cai, își mîngîia cîinii tolăniți roată împrejur. Tengelyi, uitîndu-se cu jind la ei, zise oftînd :

— Ehei, prietene ! Ce oameni fericiți !

— În ce mă privește — repetă Vándory — nu pot pricepe în ruptul capului ce desfătare poate găsi un om cult într-o distracție atît de brutală !

— Ai dreptate, prietene, zîmbi Tengelyi. Rar pricepem necazurile altuia și, mai rar, bucuriile. La drept vorbind însă de ce-ar fi plăcerea asta mai deșartă decît altele, pricinuite tot de conștiința părelnicei noastre puteri ? Dacă ai în fața ochilor ținta propusă, dacă te simți cu fiecare minut mai aproape de ea, ba chiar o poți atinge, se cheamă că ești fericit ; simțămîntul rămîne același, indiferent dacă ți-ai propus să prinzi un iepure sau să cucerești o lume. Deosebirea o vede doar privitorul.

— Și cruzimea ? interveni Vándory. Nu te gîndești la suferința acestui biet animal, la inegalitatea luptei ? Atîția cîini și călăreți pe urmele unui biet iepure! Ți-e lehamite cînd vezi așa ceva !

— Inegalitatea luptei... oftă Tengelyi. E drept, dar ai mai auzit tu oare, în lumea asta încrîncenată în lupte, de bătălii în care sorții de izbîndă să fie egali ? Oare între fabricantul englez și muncitorul său, între moșierul american și sclavul lui, între bogat și sărac, din orice colț al lumii ar fi, ai auzit să se dea o luptă mai egală ca cea la care ai fost martor acum ? Or, privind cu luare aminte viața de toate zilele, observînd ce se întîmplă în jurul tău, nu vei fi oare silit să te gîndești că acel împărat roman care, spre desfătarea sa, ucidea servi neînarmați în circ, și-a găsit — cu oricîtă scîrbă i-am pomeni numele — mai mulți

urmași decît oricare alt model păstrat în analele istoriei ?! Și crede-mă, prietene, nu vînătoarea cu ogari este cea mai sîngeroasă dintre desfătările boierești! Există și desfătări în care cel hăituit nu și-a dus viața — ca acest biet iepure — pe semănăturile hăitașului, și nici n-a putut fugi de năpasta și cruzimea lui.

Vándory nu mai răspunse decît printr-un oftat adînc și chiar dacă, optimist cum era, își zicea că Tengelyi nu are dreptate, se feri a i-o spune.

Vînătoarea fiind isprăvită, Réty Ákos — care îi zărise de departe pe prietenii noștri — veni la ei pe Movila Turcului, dimpreună cu tovarășii săi de vînătoare și dîndu-le bună-seara puse capăt convorbirii lor.

Nu mă îndoiesc că, văzînd aevea societatea adunată în jurul bătrînului pastor și a notarului, atenția amabilelor mele cititoare ar fi atrasă de Réty Ákos și de Kislaky Kálmán, doi tineri chipeși cum nu găseai — vorba celor din Taksony — nici peste șapte județe. Mai cu seamă acum, după vînătoare, cînd obrajii lor străluceau rumeni ca bujorul. Și cum își scoseseră micile pălării rotunde, pletele negre le cădeau în neorînduială pe frunte, ca o podoabă care-i făcea și mai frumoși, iar dulămile albastre de vînătoare cu care erau înveșmîntați scoteau și mai mult în evidență staturile lor svelte. Unde sînt dar ochii femeiești care să nu privească bucuroși la cei doi tineri prieteni? Din fețele lor puteai citi tot atîtea lucruri frumoase ca din trăsăturile brăzdate ale lui Tengelyi sau Vándory, cu osebire că obrazul tînăr și neted poartă gîndul înscris cu litere mai frumoase, iar privirea cinstită a ochilor e mai caldă. Dar, ca scriitor maghiar ce mă aflu, îmi cunosc situația și, știind că în această țară nimeni nu se poate măsura cu primpretorul — mai ales în propria sa plasă — cată să-mi îndrept atenția în primul rînd asupra lui și a juratului său, de vreme ce și ei îl urmaseră pe Réty la vînătoare și, mai tîrziu, la Movila Turcului.

După spusele cărturarilor noștri, meleagurile acestea sînt sălaș de strămoșești seminții scitice. Cîteodată însă putem uita acest lucru, mai ales că adesea întîlnim semeni dintre cei al căror nume, în ciuda faptului că dovedesc foarte limpede obîrșia lor asiatică, ne evocă, nouă, ne-filologilor, cu totul alte lucruri.

Totuși ne vom găsi consolarea în figura lui Nyúzó Pál[1], primpretorul acestei plase: domnia-sa — călare pe un șarg (care, în pofida spuselor, nu era de la vreun poștalion) — luase parte la vînătoare și-acum, proțăpit în fața noastră, tocmai își aprindea pipa... Da, el era mărturia vie că nu a secat încă sîngele din care se trage neamul unguresc.

Scriind pentru străini, aș putea face acum, sub semnul *, o frumoasă expunere despre datoriile ce-i incumbă unui primpretor; ce-i drept, poate nici cuconetul nostru, care a avut prilejul să converseze cu atîția primpretori, nu bănuiește măcar cît de numeroase și de grele îndatoriri apasă pe umerii celor mai buni dintre dansatorii lor, îndatoriri descrise — în două volume groase — de un sîrguincios scriitor al nostru. Povestirea mea fiind însă departe de a fi un tratat politic, fie-mi îngăduit a mă mulțumi să spun, celor neștiutori, că fără doar și poate dintre toate slujbele de pe lumea asta cea mai grea și mai plină de necazuri și osteneli este a primpretorului. El este susținătorul ordinei publice, apărătorul bogatului și săracului, judele și părintele plășii sale; fără mijlocirea lui nimeni nu poate avea parte de dreptate; prin mîinile sale trec toate plîngerile de jos și toate poruncile de sus. El face proiecte pentru reglementarea cursului apelor, durează drumuri și poduri, protejează săracii, inspectează școlile; este mare maestru de vînătoare cînd apare vreun lup, protomedic cînd se apropie vreo molimă, judecător de pace, executor al tribunalelor

---

[1] Pavel Jupuitorul.

cambiale [1], judecător de instrucție penală, șef de poliție, comisar militar pentru încartiruirea armatei, șeful pazei de cîmp, superintendent al spitalelor — într-un cuvînt, tot *„in quo vivimus, movemur et sumus“* [2].

Dacă, din neglijență, unul dintre cei cinci-șase sute de bărbați ce poartă această demnitate în țara noastră nu-și îndeplinește îndatoririle, suferă mii de oameni. Dacă unul singur dintre ei este părtinitor, justiția încetează, în patria noastră, pe o întindere de mai multe mile pătrate. Dacă unul este slab cu duhul, zadarnice sînt legile decretate de dieta țării — cel puțin în ce privește poporul contribuabil. Facă acum iubiții mei cititori o comparație între toate aceste sarcini și răsplata lor și — văzînd că, în afară de leafa anuală de o sută sau o sută cincizeci de florini, răsplata constă doar în perspectiva sigură de a fi scos din slujbă, după trei ani de activitate nepărtinitoare și dreaptă, de vreun dușman atotputernic, pentru a fi numit apoi jude tabular — vor accepta afirmația că în Ungaria ori trăiesc cinci-șase sute de mucenici în carne și oase, ori tot atîtea sute de mii de cetățeni împilați.

E limpede așadar că funcția de primpretor are două mari cusururi: cere mult prea multă muncă și e retribuită mult prea slab. Așa se face că unii purtători ai acestei demnități se străduiesc să îndrepte grava greșală constituțională, dezbărîndu-se pe cît posibil de unul din cele două rele, adică de muncă. În schimb cu atît mai mare le este strădania în ce privește al doilea dintre cusururi — adică leafa — pe care însăși legea îi obligă s-o accepte. De altfel, dacă cei mai destoinici dintre ei, familiarizați cu tainele meseriei, nu ar ști să îmbine cu multă măiestrie sus-zisele îmbunătățiri aduse administrației noastre atît de defectuoase, cu alte cuvinte dacă n-ar ști să accepte ceea ce priso-

---

[1] *Tribunalul cambial,* for de justiție pentru rezolvarea litigiilor pornite pe baza polițelor (cambiilor).

[2] Toate cele în mijlocul cărora trăim, ne mișcăm și existăm. (În lb. latină.)

sește, adică munca — în cazul cînd este legată de un prisos corespunzător al venitului — nu văd cum și-ar fi putut crește respectabilul Nyúzó Pál cei patru băieți sortiți a deveni nădejdea patriei. Și nu văd, de asemenea, cum și-ar fi putut asigura prestigiul și demnitatea necesare slujbei sale, mai ales dacă am ține seama de efectul binefăcător al groazei stîrnite, în toată plasa Tiszarét, de fiecare vizită a primpretorului — înțelegînd prin „toată plasa“, firește, numai partea mai bicisnică, în speță cea doritoare a primi pe gratis dreptatea, cea mai scumpă comoară a libertății cetățenești.

De fapt, nu e nevoie să se cunoască toate aceste lucruri pentru ca, în fața lui Nyúzó Pál, toată lumea să fie cuprinsă de sfînta spaimă atît de necesară menținerii ordinei. Aceasta pentru că însăși înfățișarea sa stîrnea groază nu numai în păcătos ci și în nevinovat. Statura-i ciolănoasă și uscățivă, fața brăzdată, cu expresia-i posacă accentuată de barba neagră și de mustața lungă și pleoștită, ochii verzi scînteietori, care păreau a fi fost lăsați de dumnezeu nu numai spre a vedea ci și spre a jigni ; apoi pipa scurtă pe care n-o lăsa din gură decît în adunările angaricale[1] — pipa care ținea oarecum de întregul ființei sale — și, în sfîrșit, vocea tunătoare, care la orice interogatoriu sau altă procedură juridică vîra în sperieți tot satul, alcătuiau un întreg menit să strecoare fiorii groazei în oricine nu era cît de cît nemernic. Mai ales văzîndu-l în trăsura sa, erai silit să recunoști că nicăieri dreptatea nu e reprezentată printr-o întruchipare mai cumplită. Cei patru cai de poștă erau mînați de un surugiu spornic la vorbă ; omul era din soiul acelora care — oricîte vorbe de duh s-ar face pe socoteala lor — sînt cea mai bună mărturie pentru graba caracteristică justiției maghiare ; în spatele surugiului călare, un aprod cu penaj pestriț — și-a-

[1] Adunări ordinare ale întregului corp judecătoresc dintr-un comitat ; aveau loc trimestrial.

poi: *„post equitem sedet atra cura"* [1] — în urma lui, o legătură de nuiele, menită să-i amintească amatorului de clasice antichități pe lictorii romani; în urma bîtelor, primpretorul cu pipa sau, uneori, cu înjurăturile; iar la sfîrșit de tot, sacul de piele gol și ah! atît de larg! și care, *„quia natura horret vacuum"* [2], călătorea cu stăpînul său spre a se umple. Toate la un loc alcătuiau o înspăimîntătoare gradație de la mare la mai mare și nici cel mai curajos om nu era în stare să-i facă față.

Primpretor fără jurat nu se poate. Natura a hărăzit pereche tuturor făpturilor sale: la fel și constituția maghiară, întemeiată după cum știm întru totul pe regulile naturii, face dreptate numai și numai prin colaborarea a două ființe: primpretorul și juratul. Așadar, după ce am vorbit despre Nyúzó, trebuie să-l înfățișez acum cititorilor mei pe domnul Kenyházy, chiar dacă dumnealui nu se afla momentan alături de primpretor, ci oleacă mai în spate, angajat într-o interesantă convorbire cu unul din ogarii acestuia. Domnul Kenyházy era atît de bine dispus, încît nimic nu-l oprea să folosească niște expresii naționale pentru care, la ultimul scaun de judecată, pedepsise pe un cioban cu bătaia.

Kenyházy András — nenea Bandi, cum îi ziceau de obicei prietenii mai apropiați — era mîna dreaptă a pretorului. Trebuie să mărturisim însă că, deși destul de frecvente în tagma lui, el nu făcea parte dintre dreptele pomenite de scriptură, care, neștiind ce a făcut stînga, adică primpretorul, împlinesc tocmai contrariul; dimpotrivă, el era o mînă dreaptă cunoscătoare a fiecărui gînd al șefului său, așa că principala lui strădanie era să chivernisească cît mai mult întregul a cărui jumătate o întruchipa. Ca bun creștin, prim-juratul Kenyházy își orînduia viața întocmai

---

[1] In spatele călărețului stă grija întunecată (Horatius, Oda III, cap. 1, vers 40).

[2] Pentru că natura are oroare de vid. (În lb. latină.)

după cuvintele scripturii, care spun: dacă te lovește cineva peste un obraz, tu întinde-i-l și pe celălalt... și ori de cîte ori primpretorul său suferea vreo jignire — înțelegînd prin jignire cea mai mare dintre toate cîte se pot aduce unui jude, adică mita — îndată întindea și el mîna, și era în stare să se înfurie la culme dacă nu i se aducea și lui aceeași ofensă. Se înșeală însă cel care-ar crede că domnul Kenyházy era lesne de mituit; dimpotrivă: nu exista treabă mai grea sau mai primejdioasă. Și dacă ai fost măcar o dată martor al nobilei furii și al ocărilor revărsate de domnul jurat asupra vreunui mituitor, ajungeai de bună seamă să tremuri cînd ai fi fost pus în situația să oferi daruri acestui jude cu un caracter atît de ferm. De altfel niciodată — chiar după astfel de ofense — nu-și uita de jurămînt și, spre a nu ceda cumva pornirilor sale, prefera să-i favorizeze pe toți cei ce-l mîniaseră mai rău — bineînțeles numai dacă adversarul nu-și căuta mîntuirea în ofense și mai mari, silindu-l pe jurat să facă dovada imparțialității sale în fața celor ce, încrezători în ploconul adus, îl și credeau gata mituit.

Fie-mi îngăduit însă ca, în loc să descriu persoana lui Kenyházy, cu care ne vom mai întîlni destul de des în cursul acestei istorisiri, sau să zugrăvesc amănuntele îmbrăcăminții sale, de la spențerul albastru căruia, odinioară, nu-i lipsise nici un nasture, sau jiletca ce-și datorează culoarea numai și numai razelor soarelui, sau cravata răsucită și închircită de vreme, atîrnată de gîtul stăpînului ei, după cum tot atît de bine ar fi putut atîrna stăpînul de ea, sau frumoșii săi nădragi de culoarea șoarecelui, lunecați pînă peste genunchi în timpul călăritului, pînă la cizmele cu pinteni care, dimpreună cu pălăria rotundă, dădeau juratului un aspect deosebit de național — fie-mi îngăduit, dar, să atrag atenția cititorilor mei asupra unei prejudecăți ce, chiar dacă la noi, slavă domnului, practic nu există, teoretic, însă, e îndeobște cunoscută: mă gîndesc la coruptibilitatea judecătorilor; personal, sînt convins că nu e decît una din acele

afirmații lipsite de adevăr răspîndită de publicul larg împotriva noastră, a păturii mai culte, numai și numai din invidie...

La urma urmei, oare nu recunoștința stă la baza oricărei morale? — ca să nu mai pomenim de legile noastre care îngăduie judecătorului să primească daruri; or, în această privință, nici cei mai îndrăzneți reformatori n-ar putea susține că legile sînt învechite! Recunoștința nu este oare una dintre virtuțile fără de care nu putem concepe un om bun?! Pe de altă parte, avem noi dreptul să cerem judelui ca numai el să fie nerecunoscător față de cel ce i-a făcut un bine? „Ceea ce-ți dorești ție, fă și altora", ne învață religia. Presupunînd așadar că judele s-ar afla în situația celui de la care primește darul, deci, dacă s-ar afla implicat într-un proces de a cărui dreptate nu este pe deplin convins, n-ar dori și el ca judecătorul său să accepte un cadou dîndu-i în schimb o sentință favorabilă? Și nu e dator, prin urmare — cîtă vreme stă în puterea lui — să facă semenului său ceea ce și-ar dori sieși în astfel de ocazii?! Conform principiilor generale ale legii, fiecare jude își poate pronunța sentința numai pe temeiul celor spuse și dovedite în proces; or, dacă printre motivele sensibil egale între ele, unul din împricinați a mai strecurat și cîteva bancnote, iar adversarul n-a venit cu nici un contraargument care să răstoarne dovezile primului, dovezi ce se bucură de un credit unanim, poate oare face judele altceva decît să dea dreptate cauzei mai bine apărate? În definitiv istoria nu ne învață același lucru? De la blidul de linte al lui Iacob[1] și pînă la pacea de la Paris[2], ba poate și ceva mai încoace, nu ne pune ea în față un

---

[1] După legenda biblică, Iacob a cumpărat, într-un moment favorabil, de la fratele său mai mare, Esau, dreptul de prim născut, în schimbul unui blid de linte.

[2] Autorul se referă probabil la tratatul de la Paris încheiat în 1815 între Franța și cele patru puteri aliate care luptaseră împotriva lui Napoleon. Se crede că în cursul negocierilor s-a folosit de multe ori și mituirea unora dintre împuterniciții statelor respective.

lung șir de mituiri, exemple din care să poată trage învățăminte viitoarele generații?! Dacă Alkmeonizii nu ar fi mituit oracolul din Delphi, poate Athena n-ar fi scăpat de Pisistratizii lor[1]; și dacă, la Termopile, păstorul mituit nu le arăta perșilor poteca, Leonida n-ar mai fi avut cum să-și săvîrșească eroica faptă[2]. Dacă Euboeii nu-l cumpărau cu bani pe Themistocle iar Themistocle, la rîndul său, pe celelalte căpetenii, flota greacă s-ar fi retras, iar libertatea elenă și, poate, o dată cu ea civilizația, ar fi pierit[3]. Doar lipsa de spațiu mă împiedică să fac o lungă listă a sumelor plătite de popoare pentru a-și cîștiga libertatea sau sclavia. Cum să le mai pretinzi dar juzilor noștri să nu se simtă porniți a urma atîtea înălțătoare pilde? Cum să le pretinzi tocmai lor să împartă pe degeaba — în bîlciul ăsta mare — comoara ce li s-a încredințat, sau s-o dea tuturor pe un dram de cinste? Asemenea lucru ar însemna o mare primejdie pentru aristocratica noastră țară, mai ales că stima și considerația obștească depind de mulțime. Ce-i drept, au existat și cazuri în care unii domnitori, împărtășindu-se din aceste prejudecăți, au comis atrocități față de anumiți judecători. Știm din Herodot[4], de pildă, că

[1] Alkmeonizii, o familie aristocratică din Atena, exilată la sfîrșitul sec. al VI-lea î.e.n., s-au stabilit la Delphi unde au cîștigat averi. Se spune că după aceea au mituit oracolul, de la care au căpătat o prezicere potrivnică urmașilor lui Pisistratis, fostul tiran al Atenei. Bazați pe această prezicere a oracolului, au organizat o acțiune care a dus la alungarea din Atena a fiilor lui Pisistratis.

[2] In lupta de la Termopile (480 î.e.n.), trei sute de ostași spartani conduși de Leonida au încercat să reziste armatei regelui persan, Xerxes. Perșii, folosindu-se de faptul că un trădător, păstorul Ephyalte, le-a arătat o cărare ascunsă, care împrejmuia defileul Termopile, au căzut în spatele eroicilor luptători greci care au pierit pînă la unul.

[3] Se spune că în cursul celui de al doilea război medic locuitorii din Eubeea l-ar fi mituit pe Themistocle, conducătorul militar al atenienilor din vremea aceea, hotărîndu-l să dea bătălia pe mare pentru a împiedica în felul acesta ocuparea insulei de către perși. Themistocle a zdrobit flota persană la Salamina (480 î.e.n.), cîștigînd astfel războiul.

[4] Istoric din Grecia antică (cca 484—424 î.e.n.).

regele Cyrus[1] a poruncit ca un judecător nedrept să fie jupuit de piele, îmbrăcîndu-se cu ea scaunul în care a stat mai tîrziu — urmaș în dregătorie — chiar fiul judecătorului. Din motive asemănătoare, Darius[2] a pus să fie spînzurat un jude; slavă domnului, însă, vremile acelea au trecut de mult și chiar dacă pe ici pe colo se mai întîmplă cîte un scandal — de altminteri necesar, precum ne învață scriptura — cel puțin putem fi siguri că tot cuvintele scripturii se vor împlini, deoarece scris este că: „vai celui ce pricinuiește scîrbă". Și, de bună seamă, pilda îi va speria pe toți cei îndeajuns de obraznici pentru a se răzvrăti împotriva judecătorului lor!

Dar pentru că trebuie să descriu viața unui notar rural și nicidecum cea a justiției noastre, ne vom întoarce la societatea pe care-am lăsat-o pe Movila Turcului. Kálmán discuta cu bătrînul Vándory despre cruzimea vînătorii cu ogari; din cînd în cînd, Tengelyi și Ákos se amestecau în vorbă, primul pentru a afirma că subiectul face parte din cele în care — ca și la duel — toată lumea are aceleași principii, călcate însă ori de cîte ori e vorba să se pună în practică. În ce-l privește pe Ákos, alte patimi îi munceau inima și alte gînduri mintea. Privindu-l, în vreme ce-l întreba pe bătrînul Tengelyi de fiica sa Vilma, te puteai ușor convinge că pentru Ákos există și lucruri mult mai interesante decît vînătoarea cu ogari.

Tengelyi îi răspundea scurt și sec; și după o vreme, vădit prost dispus, schimbă vorba.

Nyúzó și juratul său discutau despre noile alegeri și despre felul în care se poate cîștiga încrederea obștei. De la distanță însă nu se auzeau decît numele anumitor localități, precum și cuvinte ca: zece butoaie, un taler de argint etc., sau mormăitul lui Kenyházy, care rostea din cînd în cînd cîte un: „ei, atunci rămînem", însoțit de o bătaie din pinteni sau de o

---

[1] Întemeietorul imperiului persan (560—529 î.e.n.).
[2] Rege al Persiei (552—486 î.e.n.).

exclamație admirativă. Bucuros cum era, părea gata-gata să joace și slobozea din pipă niște rotocoale atît de mari încît mai că l-aș asemăna cu o locomobilă cu aburi sub maximă presiune dacă n-aș comite o necuviință comparînd un obiect atît de laborios, cu un nobil maghiar.

Societatea tocmai se pregătea de plecare cînd servitorimea îi atrase atenția, arătînd spre doi călăreți care — în timpul taifasului— se apropiaseră de movilă. Mai pe dinaintea lor, mai printre ei, se tîra o mogîldeață de om. Nyúzó se arătă imediat deosebit de interesat de scena aceasta și întrebă de mai multe ori dacă nu vor fi fiind cumva niște poterași. Cînd micul grup ajunse mai aproape, se dovedi fără nici un dubiu, după ghionții pe care călăreții îi împărțeau din timp în timp mogîldeței din fața lor, că cei ce se apropiau erau într-adevăr doi slujitori de-ai înaltei isprăvnicii și un biet împricinat ce-și primea obișnuita arvună procedurală.

— Să se ducă cineva la poterași și să le spună să mi-l aducă pe delicvent încoace! se întoarse Nyúzó către juratul său. Trebuie să fie vreunul din banda lui Viola. E un caz statarial[1] și ar fi păcat să-l mai ducă în sat. Nu ți-am spus eu că punem noi mîna pe pasăre? adăugă el întorcîndu-se către Ákos, care se uita curios la călăreți. Chiar dacă m-ar scoate din slujbă, măcar atîta răsplată să aduc județului pentru încrederea ce mi-a arătat-o pînă acum; încă trei nemernici din ăștia, spînzurați aici, pe movilă, înainte de noile alegeri.

— Numai să-i prinzi, lucru de care, cu îngăduința ta, mă cam îndoiesc, zîmbi Ákos. Pînă acum — voind parcă să-l contraziceți pe domnul Tengelyi, care susține că e greu să găsești oameni cinstiți în lume — n-ați fost în stare să prindeți decît oameni cinstiți și, dacă nu mă înșeală ochii, cel adus aici, ortacul lui

[1] Cazurile mai grave, ivite în condiții deosebite (stare de asediu, etc.) erau judecate, în Ungaria, înainte de 1848, de instanțe speciale numite *tribunale statariale*.

Viola — adăugă el rîzînd — temutul haiduc pe care vrei să-l spînzuri ca să faci plăcere județului nostru, noul Jaromir și Angyal Bandi[1], nu e decît bătrînul nostru țigan de curte.

Kislaky, recunoscîndu-l la rîndul său pe bătrînul țigan Peti, se porni și el pe rîs și în afară de Vándory, pe care-l apucase mila văzînd suferințele prizonierului, toți se veseliră.

— Bietul Peti! zise Ákos mai în glumă, mai în serios. Unde găsești în țara asta un cetățean mai folositor? Cînd se clădește vreo casă, el face cărămizile; dacă se strică undeva un lacăt, el îl repară întru asigurarea sfintei proprietăți; de-și pierde un cal potcoava ori vreun jude tabular pintenul de la cizmă, el e acela care îl bate la loc; la nunți el cîntă la contrabas și tot el sapă groapa cînd moare cineva; ba, gurile rele spun că o dată, în tinerețe, a slujit obștea și în chip de călău — și-acum uitați-vă cum e tratat! De, lumea tot nerecunoscătoare rămîne! Și mai abitir față de oamenii folositori decît față de cei mari.

— Nu pricep cum îți vine să glumești!? îl întrerupse Nyúzó încruntîndu-se. Poate fi vorba de un caz statarial; eu, cel puțin, nu cred că cel adus de poterașii mei e bătrînul vostru țigan, iar dacă...

— Chiar dacă nu-i el — îl întrerupse Ákos rîzînd — dacă o îndrăzni cumva să fie alb, nu văd ce l-ar putea salva de spînzurătoare!

— Ajunge! i-o tăie primpretorul, adăugînd cîteva cuvinte netrecute încă în dicționarul academiei, deși autentic maghiare. A spus cineva că nu-i cioroiul vostru?! Dar cine știe dacă bătrînul pe care-l crezi un scripcar nevinovat...

— Nu s-a prefăcut că este țigan, nu? izbucni Ákos în rîs, tot mai înveselit de mînia înaltului funcționar. Te pomenești că abia acum iese în vileag adevărul! Ai să-l dezbraci de pielea-i oacheșă pe acest

---

[1] Pe vremea cînd Eötvös scria romanul, încă mai stăruiau în amintirea oamenilor faptele haiducului sîrb Jaromir și ale haiducului maghiar Angyal Bandi.

bandit și ai să dovedești că celebrul Viola care a băgat spaima-n tot ținutul nu-i altul decît Peti țiganul și...

— Nu tolerez nimănui să mă considere nebun! răcni primpretorul atît de înfuriat încît pe dată i se stinse pipa. Ceară-și iertare cine-o fi, dar Nyúzó Pál nu-i făcut să glumească oamenii pe sama lui; de altfel, vom vedea noi cine rîde la urmă. Cine știe cu ce se îndeletnicește preacinstita baragladină, în afară de cărămidărie; iar dacă a făcut-o o dată pe călăul, poate o mai fi putînd să joace tot atît de bine și un alt rol sub spînzurătoare. Auzi, bătrînul dracului, nemernicul! Cred că nu i-ar sta rău în ștreang!

Apoi, după ce rîse scurt de propria-i vorbă de duh, primpretorul își aprinse din nou pipa și bolborosind înjurături la adresa glumelor nesărate, a amnarului care nu scăpăra, a poterașilor ce nu se grăbeau îndeajuns și a bătrînului țigan, se proțăpi în așteptarea nefericitului prins.

În timpul acesta bietul Peti, văzîndu-se mai aproape de Movila Turcului, începu a bate temenele încă de la cinci sute de pași, fără să bănuiască, săracul, furtuna ce-l aștepta. Ákos, presimțind urmările glumelor sale, se străduia în fel și chip să risipească norii, dar fără izbîndă. Mînia lui Nyúzó creștea în toată plinătatea ei; îi trebuia cineva pe care să și-o reverse, astfel că, de la primele cuvinte ale pretorului, Peti își dădu seama că nimerise în fața respectabilului domn într-un moment foarte puțin prielnic.

— A, care va să zică tot am pus mîna pe tine, pasăre rară! răcni primpretorul nu însă înainte de a fi înșirat un întreg pomelnic de sfinți și dumnezei, așa, pentru a putea grăi în lege cu acuzatul său. N-ai nici o grijă, bandit bătrîn, că-ți venim noi de hac!

— Rogu-te frumos, boierule — oftă nenorocitul, pe cel mai stins glas posibil, din gîtleju-i strîns în iavașă — eu...

— Taci! tună judele. Știu totul, nici o grijă! Te fac eu să-ți amintești tot dac-ai să-ncerci să tăgăduiești!

— Boierule, măria ta, nu-s decît un biet sărman, un bătrîn nevinovat, suspină Peti. Eu...

— Tacă-ți fleanca — strigă Nyúzó — că-ți lipesc o pereche de palme de-o să mă ții minte și la judecata de apoi! Uite dom'le, mai îndrăznește să tăgăduiască, nemernicul!

— Dar n-am tăgăduit nimic, boierule, săru'mîna, nimic, adăugă el plîngînd. Numai...

— Bine faci că nu tăgăduiești! Ce crezi, că o să te tragem de limbă prea mult? îl întrerupse Nyúzó. Știu ei, slujbașii, totul! Și-acum — făcu el, întorcîndu-se către unul din poterași — spune, János, de ce mi l-ați adus pe banditul ăsta bătrîn?

— Apăi... numai așa, cucoane, răspunse cel întrebat. Avem poruncă să-i prindem pe toți oamenii suspecți.

— Și... pentru că l-ați prins pe bătrînul gordunaș — interveni Ákos vădit enervat de toată scena asta și nemaiputîndu-și stăpîni mînia — ați merita într-adevăr cîte un galben!

— Cît despre răsplată, vom vedea mai tîrziu, zise Nyúzó aruncîndu-i o privire furioasă. Vorbește, mă, mai departe, ce te temi? se întoarse apoi iar spre poterașii săi. Ce-a făcut dar, ticălosul bătrîn?

— Apoi — continuă poterașul puțin cam speriat de cuvintele lui Ákos, dar prinzînd din nou curaj în fața neobișnuitei bunăvoințe a mai-marelui său — toată treaba s-a întîmplat iac-așa: Trebuie să fi fost cam ceasurile trei după-amiază, nu-i așa, Pista? se răsuci el către tovarășul său, care încuviință din cap. Poposiserăm oleacă la Hanul Ucigașilor, să îmbucăm și noi ceva; apoi am luat-o agale către pădurea Szent-Vilmos. Am mers călare din zori pînă pe la ceasul prînzului mare. Ni-era teamă că n-om mai putea împlini porunca s-aducem musai vreun prins, cînd Pista — că-i mai ager la ochi — vede un călăreț în

marginea pădurii Szent-Vilmos, iar lîngă el un om cu care sta de vorbă. „Măi, dacă cel de colo o fi Viola ?“, zice Pista şi-şi aprinde pipa. „Ei, de-ar fi Viola !...“ zic şi eu şi, cum mă uit încolo, dau taman cu ochii de...

— Viola ? întrebă Nyúzó pe un ton din care oricine putea să-şi dea seama, ca şi poteraşul său, ce răspuns se cere.

— El, cucoane ! răspunse cel întrebat. M-aş prinde că el a fost.

— Cu ochii dumitale slabi — îl întrerupse Ákos — într-adevăr curată minune ! Îmi închipui ce poate vedea Pista, dacă dumneata recunoşti omul de la jumătate de poştă.

— Las' c-om vedea la urmă, zise Nyúzó mînios. Dacă banditii şi hoţii de drumul mare găsesc asemenea protectori, apoi dracu mai poate menţine ordinea. Spune, mă, mai departe, ce s-a întîmplat pe urmă — nu l-aţi văzut mai de aproape pe bandit ?

— Cum să-l fi văzut, cucoane — răspunse omul — că abia ne-am pornit caii. Bietele gloabe erau atît de ostenite, încît abia le-am putut îndemna la trap mic — iar haiducul a luat-o la sănătoasa şi pînă s-ajungem acolo nu l-am mai găsit decît pe ţiganul ăsta bătrîn, care-a luat-o în grabă către Szent-Vilmos.

— Ei, şi... ? îi îndemnă nerăbdător primpretorul, amăgit în aşteptările sale.

— Bineînţeles l-aţi adus deîndată aici, legat fedeleş — întrerupse Ákos — că altfel, cine ştie ce grozăvii ar fi făcut dacă-i dădeaţi drumul la Szent-Vilmos ! Dacă de-acum înainte banditii au să fie urmăriţi de nişte deştepţi ca voi, aş jura că azi-mîine se isprăveşte cu hoţia de drumul mare, căci nici un om de treabă nu va mai îndrăzni să iasă din casă.

În vremea asta bătrînul ţigan, care tăcuse, rotindu-şi speriat ochii de jur-împrejur, înţelegînd că şi-a găsit un apărător, stătea mai curajos în faţa judelui şi se ruga să-l scoată măcar din legăturile care-i sîngeraseră mîinile.

— Iacă, poftim! strigă primpretorul. Văz că te-ai obișnuit cu gorduna! Ha? Ia mai rabdă acum și iavașaua, că nu-ți șade rău cu ea! Aici Nyúzó și cu juratul său rîseră cu poftă de noua vorbă de duh. Cum însă Vándory — vizibil impresionat în timpul acestei scene — nu-și mai putea stăvili emoția și, susținut de Kálmán și de Ákos, începu să-l roage pe primpretor, iar Tengelyi pe de altă parte se avîntă într-o lungă perorație despre lipsa de omenie, Nyúzó porunci să i se scoată țiganului legăturile — mai mult din pricină că nu putea răspunde la rugămințile pe care aceștia i le adresau în latinește ca să nu priceapă servitorimea de față. Astfel dar, mulțumindu-se a mormăi printre dinți ceva despre „patibulandus“[1] și „fantores criminum“[2], își continuă interogatoriul:

— Și-apoi, ce s-a mai întîmplat după ce l-ați prins pe țigan? întrebă el întorcîndu-se către poterașii uimiți de neobișnuita bunăvoință a stăpînului lor — în timp ce se necăjeau să dezlege frînghia. N-ați băgat nimic de seamă, după ce l-ați prins? N-ați găsit ceva cît de cît mai suspect asupra banditului ăsta bătrîn?!

Pandurul își răsuci mustața și scuipă înlături cu măreția cu care numai un nobil plin de conștiința demnității sale e-n stare și începu:

— Să vedeți: de cum l-am ajuns din urmă pe țigan — numai hăt tîrziu, căci baragladina fugea al dracului de iute — Pista strigă la el, iar țiganul se sperie foc...

— Va să zică s-a speriat! îl întrerupse Nyúzó. Mi-ar plăcea să știu de ce?

La care juratul, clătinînd din cap, după obicei, răspunse cu un „într-adevăr suspect“.

---

[1] Trebuie aruncat pe furcă (fig. „e bun de spînzurătoare“). (În lb. latină.)

[2] Complici la rele. (În lb. latină.)

— Văleu, boierule! se împotrivi țiganul frecîndu-și mîinile amorțite. Cînd mi-au pus chistolu-n piept, așa netam-nesam, înjurînd de mama focului, ce era să gîndesc alt, decît că-s hoți?!

— Taci, blestematule! Cîine tuciuriu! strigă prim-pretorul. Taci, că de nu, pun să te bată să zaci măcar șase luni! Zi-i mai departe, Jancsi!

— Apoi — continuă acesta — îl întreabă Pista: pe unde a luat-o Viola? El o ținea morțiș că n-a văzut.

— Parcă noi nu i-am văzut împreună!? se amestecă Pista care, văzînd încuviințarea primpretorului, nu scăpă ocazia să se împărtășească din gloria tovarășului său. Minți, țigane! i-am spus. Că doar aici în fața noastră-ai vorbit cu el! Și să știi că dacă nu vrei să recunoști, întoarcem noi foaia! Da țiganu: nu, că n-a văzut. — Atunci cine-a fost călărețul cu care-ai vorbit adineaori?!

— Ei, și ce ți-a răspuns țiganul? întrebă juratul silindu-se să ia înfățișarea unuia cu adîncă pătrundere a lucrurilor.

— Atît o zis, că nu-l cunoaște, răspunse János. Iar cînd mi-a sărit și mie țandăra — știe și domniavoastră că Peti cunoaște pe toată lumea — a rupt-o la fugă.

— Vai de mine și de mine, măria-ta boierule! se milogea țiganul. Cum să nu fi fugit, păcatele mele, cînd au început să mă îmblătească-n lege, ba au vrut să-mi pună și iavașaua!

— Oamenii cinstiți — interveni juratul — nu se tem de iavașa!

— Așa mi-am zis și eu, răspunse János. Deîndată ce ne-am dat așadar seama că avem de-a face cu un răufăcător, ne-am și luat după el, ca vîntul — și hait, cu iavașaua de gîtul lui și drumu' către domniilevoastre — că aici iasă el, adevărul, la iveală!

— V-ați purtat cinstit, grăi Nyúzó. Acu, mai întîi, duceți-l la mine pe vulpoiul ăsta bătrîn și-apoi rămîneți acolo. Voi avea nevoie de voi — poate că mîine trimitem poama bună la isprăvnicie.

— Dar rogu-vă — se jeluia Peti — eu sînt nevinovat, nevinovat ca un nou născut!

— Știm, știm, răspunse primpretorul pe tonul cel mai acru posibil. Ori poate că nici nu-l cunoști pe Viola, nici calul lotrului nu l-ai potcovit mai deunăzi, nu?

— Drept îi că-l cunosc — oftă țiganul — da ce-s eu de vină dac-am locuit douăzeci de ani împreună? Că, înainte de a fi apucat pe mîna isprăvniciei era cinstit, ar fi fost bun chiar de primar. Drept îi că i-am potcovit o dată calul, da ce să se facă un biet bătrîn ca mine, dacă vin la el haiducii cu securi și cu chistoale și dau poruncă să le potcovesc harmasarii?!... Muream de moarte cruntă, de nu-i ascultam.

— Da de ce nu se duc haiducii la fierarii cinstiți? întrebă primpretorul întorcîndu-se spre jurat, care încuviință din cap, zîmbind.

— Eu așa zic — răspunse Peti liniștit — că haiducii vin mai degrabă la mine decît la altul pentru că eu stau în afara satului.

— Și de ce locuiești în afara satului, mă... (epitetele adăugate aici de către demnul slujbaș le omitem din pricina unor dificultăți de transcriere).

— Pentru că, de cînd cu focul de la cocioaba lui Barna Jancsi, măria-sa domnul vicecomite nu mai îngăduie țiganilor să locuiască în sat, răspunse țiganul, umil. Destul de greu, pentru un biet bătrîn!

Nyúzó, căruia — vorba scripturii — „mai dragă îi era o oaie rătăcită, întoarsă de el pe calea cea dreaptă“ — adică la isprăvnicie — „decît nouăzeci și nouă, ce niciodată drumul cel drept nu l-au lăsat“, vedea în fiecare răspuns dat de persoana supusă interogatoriului o lezare a demnității judecătorești; răspunsurile simple ale bietului Peti avură un efect neînchipuit asupra emeritului slujbaș. Orice om își are orgoliul său, iar lezarea acestuia e mai greu de suportat decît alte pagube, cît de însemnate; chiar oamenii superiori se supără cînd își dau seama că

au putut avea păreri greșite și păcatul mai lesne se iartă decît omul ce se dovedește mai bun decît îl credeai. Orice s-ar spune, temeiul cunoașterii oamenilor tot cunoașterea de sine rămîne; să nu ne mire așadar că Nyúzó — care, în consecință, ajunsese un pesimist notoriu — nu mai putea accepta ideea că după ce o dată i se păruse vinovat, cineva ar putea fi totuși lipsit de vină. Mai ales în situația de față, cînd, întărîtat de glumele lui Ákos, se străduia din răsputeri să dovedească niscaiva fărădelegi de-ale bătrînului țigan.

— Bine, bine — zise el stăpînindu-și mînia pe cît putea — vom vedea noi dacă-ți dă mîna să te obrăznicești și la mine! Mîine, pe vremea asta, vestitul tău ortac e prins — și-apoi las' pe mine, la înfățișare! Duceți-l, bre, la mine, da să nu mi-l scăpați din mînă, că...

Țiganul începu iar să se milogească; poterașii se-apucară să-i potrivească la loc iavașaua, cînd Ákos — cuprins de milă la văzul lacrimilor sale — îi oferi primpretorului garanție, rugîndu-l să dea drumul țiganului, dar Nyúzó, bucuros că i se oferă ocazia de a se răzbuna printr-un refuz, scutură din cap.

— Știi — se arătă el cît se poate de binevoitor — îmi pare bine cînd pot să-ți fiu pe plac, dar de data asta, iartă-mă, mi-e cu neputință. Pînă mîine dimineață ne pică și Viola în mîini și veți vedea cu toții că țiganul ăsta e omul lui.

— Dacă vrei să-l ții pe Peti pînă pui mîna pe Viola — izbucni Kislaky în rîs — se cheamă că ți l-ai luat în pensiune pe vecie.

— O să vedem, răspunse primpretorul ironic. Eu zic că Viola are să fie prins încă azi; de n-o fi așa, n-aveți decît să-mi rîdeți în nas. Am știri sigure că diseară are să vină la hanul din Tiszarét, singur-singurel! De cum s-o întuneca, hangiul și toate slugile care i-ar putea da de veste au să fie încuiați în pivniță, legați fedeleș, și-n locul lor oaspele are să

fie așteptat de comisar și de poterași, îmbrăcați în straie țărănești. Restul se înțelege de la sine.

— Da, dacă vine — îl întrerupse Ákos — dar...

— De data asta va veni, îl asigură celălalt cu toată gravitatea înaltei sale funcții. Are el Nyúzó Pál iscoade în care se poate încrede! Și-acum — făcu el către poterași — la drum!

În timpul acestei scurte convorbiri, bătrînul și tuciuriul Peti schimbase fețe-fețe. Fel de fel de simțiri se zugrăviseră pe trăsăturile sale orientale, de la cel mai viu interes — cînd se amintise de prinderea lui Viola — și pînă la disperare — cînd auzise despre pregătirile făcute; din fericire însă numai Tengelyi observă reacția lui, iar cînd Nyúzó se întoarse din nou spre el, țiganul stătea umil între cei doi poterași; la ordinul primpretorului, slujbașii își îndemnară la drum prizonierul, înghiontindu-l.

— Rogu-vă frumos, domnișorule — se mai rugă țiganul de Ákos — dacă trebuie și trebuie să mă duc și, bătrîn nevinovat ce sînt, au să mă arunce în temniță, spuneți măriei-sale boierului celui bătrîn că pe moș Peti l-au prins și că nu-s eu de vină dacă n-am putut duce scrisorile unde trebuia.

— Ce scrisori? întrebă Ákos.

— Păi... cele de mi le-a dat măria-sa, domnul vicecomite, zise țiganul, scoțînd din laibăr cîteva scrisori învelite în cîrpe și dîndu-i-le lui Ákos. Întotdeauna eu sînt olăcarul boierului și nici acum n-aș fi întîrziat, căci cucoana mi-a făgăduit bacșiș bun dacă ajungeam pe ziuă la Szent-Vilmos; zicea că-i ceva de seamă în scrisori și dacă... ăștia (Peti se mulțumi să rostească substantivul numai în gînd) nu m-ar fi prins în pădurea ceea...

Niciodată vreo hîrtie scrisă n-a pricinuit, în soarta unui om, întorsătură mai mare decît cea pricinuită bietului Peti după predarea scrisorilor amintite. Ákos deschise una și-o citi în grabă; apoi i-o întinse lui Nyúzó; după ce acesta aruncă o privire asupra ei, pe fața sa se zugrăvi o confuzie și o supărare de nedescris.

— Trebuie să recunoști că ai dres-o bine de tot — făcu Ákos, ceva mai încet, către primpretor. Dacă ai să cazi în alegeri, te poți consola cu gîndul că tu însuți l-ai ajutat pe adversar să obțină victoria... Gîndește-te că dacă cei trei sute de alegători din Szent-Vilmos nu ne vor mai da votul, nici unul din voi nu iese în alegeri. Or, se pare că nu ni-l vor da.

— Da de unde... mormăi Nyúzó printre dinți, în timp ce juratul — auzind de nereușită — începu să ofteze greu, dînd din cap. Da de unde ! Cei din Szent-Vilmos...

— Nu se prea dau în vînt după tine, îl întrerupse Ákos. Iar dacă în ciuda tuturor boacănelor te vor alege, o vor face doar de dragul tatii, sau mai degrabă al notarului lor. Poate nu știi că notarul ține la tata nu de dragul ochilor tăi ci din motive mult mai esențiale. Azi-dimineață am primit vestea că tabăra lui Bántornyai a început tratativele cu domnul notar, fără să ajungă încă la vreo înțelegere. Tata s-a folosit de ocazie și în scrisoarea asta închisă promite tot ce dorește penna sătească[1] și totodată invită pe mîine toată nobilimea din Szent-Vilmos la o mică sindrofie. Și acum vii tu cu poterașii tăi și-l prinzi pe crainic, pentru ca adversarii, care între timp au început să regrete că fuseseră prea zgîrciți, să ți-o ia înainte. N-am mai văzut încurcătură mai hazlie ca asta ! Curat vodevil !

— Dar cui să-i treacă prin minte că înălțimea-sa încredințează niște depeșe atît de importante unui astfel de om ? se miră Nyúzó.

— Nu ți-am mai spus — răspunse Ákos, bucuros de încurcătura primpretorului — nu ți-am mai spus că bătrînul Péter e omul nostru de credință și că, de ani de zile, e poștașul nostru ? ! Cui i-ar putea trece prin minte că țiganul olăcar al vicecomitelui va fi prins, legat cu iavașaua și reținut cu toată garanția oferită pentru el — și, toate acestea, fără nici un motiv ? !

[1] Intelectualitatea satului (lat. *penna*=pană).

— Bine, omul lui dumnezeu — zise Nyúzó chinuit, scărpinîndu-se după ureche — ce să-i fac dacă-mi tace chitic! Dacă nu suflă un cuvințel despre scrisori!... Apoi, pentru că făcea parte din tagma plăcutelor ființe a căror mînie izbucnește cu orice prilej și niciodată nu dau dovadă de mai multă grosolănie ca-n ocaziile cînd ar trebui să-și ceară iertare — ființe pe care-i mai rău să le lași să te calce pe bătătură decît să le calci — în culmea furiei, pretorul se întoarse către Peti: Și tu, mă, bătrîn nemernic, de ce n-ai spus că-mi umbli din porunca onoratului domn vicecomite?! Ai merita vreo douășcinci de bețe din cele zdravene!

Simțindu-se ferit de primejdie, țiganul răspunse că poterașii se purtaseră așa fel încît spaima îi întunecase mințile și-i luase graiul — pe lîngă faptul că avea poruncă aspră de la cucoana să nu arate hîrtiile nimănui și cu atît mai mult la isprăvnicie; și-apoi, își zisese că pînă la urmă tot i se va adeveri nevinovăția.

— Nevinovăția? Auzi vorbă! se cruci Nyúzó. Umblă cu scrisoarea vicecomitelui în sîn și se bizuie pe nevinovăția lui! Ei dar acu, pleacă, cară-te, șterge-o de-aici — uite scrisorile — și dacă nu-mi ajungi pînă diseară la Szent-Vilmos vai și-amar de pielea ta!

Cu toate că soarele scăpăta și deci porunca primpretorului nu se mai putea împlini, țiganul porni grăbit spre Szent-Vilmos, fără să crîcnească. După ce se îndepărtă, Nyúzó găsi de cuviință să-și descarce mînia asupra poterașilor săi. Drept aceea dădu drumul unui potop de înjurături, menit să exprime mirarea sa față de obrăznicia de a fi îndrăznit să aresteze tocmai pe țiganul de credință al vicecomitelui. La rîndul său, juratul îi consola pe cei doi oameni năuciți, promițîndu-le cătușe — tocmai lor, care, cu cîteva minute în urmă își visau răsplata sub înfățișarea unor ocale de vin.

Gata de plecare, Ákos și ceilalți — din rîndul cărora îi scoatem pe notar și pe pastor — rîdeau ba de gesturile împrăștiate ale lui Nyúzó, ba de țigan. Uitîndu-se din cînd în cînd înapoi, acesta întruchipa tocmai contrarul pildei cu nevasta lui Loth[1], căci de cîte ori vedea furtuna lăsată în urmă în persoana primpretorului, o rupea la fugă și mai iute. După ce vesela societate a vînătorilor își luă rămas bun, pornind spre sat, și după ce înjurăturile lui Nyúzó, subliniate de rîsetele celorlalți, se pierdură în depărtare, Tengelyi luă mîna prietenului său, zicînd :

— Ei, ce spui, acum îmi dai dreptate ? Ai văzut și tu că nu vînătoarea cu ogari e cea mai neomenoasă dintre îndeletnicirile cu care-și omoară vremea boierii !

— Doamne, doamne ! suspină Vándory. Și cînd te gîndești că oamenii ăștia sînt slujbași ! Cînd te gîndești că soarta atîtor oameni e-n mîna unor nemernici, în stare să rîdă de suferința semenilor lor !...

— Crezi că există făptură pe lume care să n-o facă ? replică Tengelyi, amar. Nici una ; de la copilul care-i pune piedică tovarășului său de joacă numai pentru a-l vedea cum cade și pînă la omul în toată firea care, în mare, practică același obicei, sau cel puțin asistă la el. Nu, n-ai să găsești făptură să nu fie în stare a se bucura de necazul semenilor săi. Nu găsești om care să nu rîdă de cel căzut, mai ales cînd cel care rîde nu a avut prea mult de suferit. De ce-ar fi deci tocmai aceștia mai buni decît alții ?... Dar — adăugă el după o scurtă pauză — soarele a asfințit. E timpul să pornim și noi spre casă.

---

[1] Potrivit legendei biblice, patriarhul Loth, înștiințat de îngeri despre lupta dusă de dumnezeu contra Sodomei, părăsește cetatea împreună cu familia sa. Dar în ciuda interdicției impuse de îngeri, nevasta lui, curioasă, întorcîndu-se și zărind lupta îngerilor, a fost transformată într-o stană de sare.

Neîndrăznind să-l mai contrazică de data aceasta, Vándory se ridică și, tăcuți, cei doi bărbați porniră alături către sat.

— Ia te uită! exclamă Tengelyi oprindu-se o clipă și arătîndu-i prietenului său ceva în urma lor. Nu ți se pare că omul care aleargă colo e bătrînul nostru țigan?

— Da, el e, răspunse Vándory. Nu l-am pierdut din ochi. Și totuși, nu pricep... mie mi se pare că se îndreaptă încoace și nicidecum către Szent-Vilmos.

— Se vede treaba, prietene, că de data asta poruncile domnului vicecomite n-au să mai fie împlinite, răspunse Tengelyi. De ce? — nu știu. Poate că Peti a fost mituit de opozant, sau o fi avut Nyúzó oleacă de dreptate și țiganul e într-adevăr unul din oamenii lui Viola, și se grăbește să-l înștiințeze despre pregătirile făcute împotriva lui... pe care cu atîta înțelepciune primpretorul i le-a deslușit! Dar ce ne pasă?! Hai mai bine acasă, că s-a lăsat răcoare.

Cei doi bărbați porniră din nou, tăcuți și adînciți în gînduri, către satul dinspre care îi întîmpina salutul blînd al clopotului de vecernie.

E timpul să-i lăsăm singuri cu gîndurile; aceasta pentru că povestea vieții lor — pe care-o vom așterne în capitolul următor — mai lesne ne va ajuta să le cunoaștem caracterul, decît orice descriere, cît de amănunțită, pe care-am încerca s-o facem acum. Trecutul rămîne singura cheie cu ajutorul căreia poți pricepe părelnicele contradicții din firea anumitor oameni, căci — ca și fluviile — nu atît natura lor, cît mai degrabă drumul ce-l parcurg le hotărăște caracterul. Acestea știute, nu se poate să nu afli — oricît de îndepărtate ar fi cauzele — de ce apele fluviului sînt tulburi, de ce sufletul omenesc și-a pierdut puritatea. Și oare dumnezeu nu e nespus de bun și drept, doar pentru că e atotștiutor?

2

La poalele lanțului Carpaților, acolo unde dealurile verzi se îmbină cu întinsa cîmpie maghiară, între două culmi alungite — dintre care una acoperită cu stejerișuri dese, iar cealaltă cu podgorii — se află satul Bárd. Sărăcăcios la înfățișare și ascuns vederii, departe de drumul de țară, nici vecinii mai apropiați nu-l prea știu. Cu toate acestea, fiind el așezat într-un ținut frumos, oricine a umblat o dată pe-acolo, bucuros s-ar întoarce și a doua oară. Cu aproape o jumătate de veac în urmă în satul acesta trăise Tengelyi Ézsaiás, pastorul parohiei reformate din Bárd și tatăl lui Jónás, în persoana căruia am cunoscut adineauri pe notarul din Tiszarét. Acolo își petrecuse viața închinată strădaniei către cele sfinte; puțini îl cunoșteau, dar oricine-l întîlnise o singură dată măcar, îl iubea.

Cunoscînd situația pastorilor reformați din țară, nu-i greu să fii convins că, acum cincizeci de ani — și mai ales într-o localitate măruntă ca Bárdul — situația bătrînului Ézsaiás nu putuse fi prea strălucită. Deși trebuie să notez (căci s-ar putea ca această carte, menită prin însăși lumea ei să ajungă și prin saloane) așadar că puțini dintre cititorii mei vor fi avînd parte — în saloanele lor — de atîtea ceasuri senine și într-adevăr fericite, cîte i-au fost date bătrînului pastor sub acoperișul de paie și sub grinzile înnegrite de vreme ale odăiței sale. Trăise zile în care i-ar fi plăcut ca fereastra odăii să fi fost ceva mai mare; de cîteva ori se și hotărîse să îndrepte, pe propria-i cheltuială, această meteahnă supărătoare mai ales în zilele înnorate, cînd îl împiedica să-și citească scriptura. Apoi, cuptorul, care, în afară de încălzit, mai slujea și la coptul pîinii și ocupa o șesime din încăpere, dînd mai multă căldură decît era nevoie — mai ales în zilele de vară, cînd se rumeneau pîini într-însul. Ori de cîte ori

venea în vizită vreun pastor din satele învecinate, vocifera amarnic împotriva comunei Bárd, nevolnică a podi cu scîndură odaia păstorului ei sufletesc. N-au lipsit nici somațiile și îndemnurile adresate lui Ézsaiás, prin care se arăta că alții ridicaseră de mult în fața curatoratelor[1] întemeiate obiecțiuni împotriva camerelor podite cu pămînt, subliniindu-se că și el, de a cărui tăcere sfetnicii se serveau pentru a-l mustra, va trebui să ridice în sfîrșit cuvîntul întru apărarea demnității clerului. Dar vremea se însenina din nou și, cercetîndu-și fereastra sortită lărgirii, Ézsaiás își aducea aminte de cîte ori răsfoise sfînta carte citind-o la lumina ei, sau de serile cînd, întorcîndu-se acasă, zărea după tăbliile mititele chipul iubit al soției sale. Își amintea de căldura plăcută de pe laița lungă a cuptorului, în serile de iarnă ; se gîndea că pardoseala de lut călcată de el în lung și-n lat este aceeași pe care — meditînd asupra vreunei predici — o străbătuse și tatăl său, pastorul de pe vremuri ; aceeași pe care el însuși învățase să facă primii pași... Și-atunci pricepea că fereastra, cuptorul și podeaua sînt bune așa cum sînt ; pricepea că nu există confort să poată ține loc comorii care erau amintirile legate de toate acestea. Astfel, casa rămînea mereu neschimbată în vechea-i simplitate și modestie, tăinuind toate bucuriile unui cămin fericit, așa cum tăinuiește o scoică mărgăritarul dintr-însa. Dacă făceai parte dintre cei care cred că mulțumirea atîrnă de bunuri pămîntești, atmosfera liniștită a acestui cămin te convingea pe dată că adevărata fericire nu din rangul deținut în lume se trage și că e păcat să ostenești atîta pentru lucruri care îți pot schimba tot atît de puțin simțămintele, pe cît nu se schimbă înțelesul unei cărți, indiferent că e legată în purpură ori în pînză sărăcăcioasă.

O întîmplare firească dar neașteptată surpă această fericire modestă : Erzsébet muri. De-atunci în inima plină odinioară de belșugul bucuriei nu mai încăpu

[1] Administrații (epitropii) bisericești.

decît o adîncă durere. Bătrînul pastor nu se plîngea și nu vorbea niciodată de jalea lui adîncă ; nu încerca nici s-o potolească, nici s-o mărească — dar oricine îl cunoscuse înainte își da seama că durerea lui face parte dintre cele care nu se potolesc cu trecerea timpului și că dorințele și nădejdile sale nu se mai pot împlini decît dincolo de mormînt.

Doar Jónás, fiul său nevîrstnic, îl mai lega de viață pe bătrînul pastor. La moartea mamei sale, copilul abia împlinise patru ani. Ce s-ar fi ales de el dacă și-ar fi pierdut și tatăl ? Majoritatea oamenilor abia au destulă inimă să iubească pe cei mai apropiați lor ; de unde să mai aibă parte, în lumea asta mare, de un dram de dragoste și un orfan străin ? ! Și cît de frumos era copilul ! Ochii lui de culoarea cerului cătau la întristatul părinte cu privirea blîndă a mamei ; vorba lui amintea graiul aceleia de la care învățase să gîngăvească primele cuvinte ; prin pletele lui de aur se mai simțea parcă urma mîinilor grijulii și duioase... Ce s-ar fi ales de acest copil dacă — în loc de părinți — ar fi găsit în lume doar două morminte îngemănate, pe care să-și plîngă nenorocul ? ! Dacă există viață dincolo de mormînt, dacă mîna de gheață a morții nu rupe firul care leagă doi oameni ce se îndrăgesc, putea-va fi oare fericită Erzsébet — acolo în rai — știindu-și copilul părăsit și singur în lume ? Bătrînul Tengelyi se gîndise la toate acestea și, asemenea atîtor oameni cinstiți lipsiți de altă mîngîiere, conștiința datoriei îi dădu putere să suporte viața.

În vremea asta, îngrijit de tatăl său, micul Jónás creștea văzînd cu ochii. Era fericit, deoarece încă nu bănuia cît e de trist să trăiești fără mamă într-o lume în care inima îți tînjește mereu după dragoste și unde — în afară de sînul mamei — nu ți-e dat să ai parte de fericire. În sufletul copilului, atît de încăpător pentru bucurii, durerile mari nu-și mai găsesc loc. Absorbind ploaia călduță de vară prin rădăcinile sale, pomul tînăr crește și se dezvoltă în bătaia caldă a razelor de soare, dar nu cunoaște încă puterea furtunii care se

va abate asupră-i, ieșită din cotloanele-i ascunse. La fel și omul, abia tîrziu ajunge să cunoască necazurile vieții. În primele zile după moartea mamei sale micul Jónás o căuta de zeci de ori și, negăsind-o, se ascundea plîngînd în vreun colț, iar noaptea, prin somn, o chema pe nume, desfăcînd larg micuțele-i brațe. Pînă la urmă, însă, din toată fericirea gustată odată la sînul mamei nu-i mai rămase în inimă decît ceva nedeslușit, ca un vis frumos, ori ca amintirea dragă a unei melodii ce se stinge încet-încet pînă cînd din acordurile ei încîntătoare nu mai rămîne decît efectul exercitat asupra ascultătorului. Nici nu s-ar putea altfel. Dintre toate însușirile copilului, cea mai de invidiat este poate tocmai însușirea de a uita mai repede. În jurul lui înfloresc sute de flori — la ce-ar mai coborî dar în hrubele întunecate ale trecutului ? În preajma lui răsună mii de glasuri cărora inima lui le răspunde iuțindu-și bătaia ; cum să mai audă ecoul slab al unor cuvinte venite de departe ?

Nimic nu tulbura fericirea micului nostru Jónás și acei dintre cititorii mei care își vor fi păstrat amintirile copilăriei și-o pot închipui mai bine decît aș putea-o descrie eu. E de-ajuns să spun că această inimă de copil își revărsa prinosul de fericire asupra tuturor celor din jurul său, întocmai cum o cupă umplută cu mirodenii își răspîndește parfumul și că bătrînul Ézsaiás, din an în an tot mai cărunt, dacă-și întorcea privirile — de la cerul unde-l aștepta dragostea vieții sale — spre cele pămîntești, nu se vedea lipsit de bucurii și speranțe.

Așa trecură primii ani. Cînd Jónás împlini opt ani, bătrînul pastor se îngriji să-i facă educația.

Să nu creadă cineva că am să intru în amănuntele științei pedagogice. În această privință, bătrînul Ézsaiás avea un singur principiu : fără să fii pătruns de înflăcărarea iubirii, nu vei fi în stare nici de o fericire adevărată și nici de fapte mari, căci singură iubirea te poate educa pentru viață. Își creștea așadar fiul în temeiul acestui principiu ; pus în practică, sis-

temul se dovedi a fi bun, deoarece nu contrazicea pornirile sale și deci îl putea aplica în mod consecvent. Pe de altă parte, în felul acesta își putea înzestra fiul cu o comoară mai de preț decît orice studii: amintirea unei copilării fericite, care-l ajută pe bărbatul matur să se resemneze în fața destinului. Știința se cîștigă cu prețul multor bucurii jertfite: la ce bun deci să mai sacrificăm de dragul ei pînă și nevinovatele bucurii ale copilului, singurele curate din viață — mai ales că goana după această comoară îți sărăcește inima, fără să-ți îmbogățească mintea. Copilul punea întrebări, iar tatăl îi răspundea cu toată amănunțimea îngăduită de priceperea elevului său. Astfel, în ce privește limpezimea ideilor și noțiunilor, la zece ani băiețașul nu rămăsese în urma celorlalți copii de vîrsta lui, cu toate că nu fusese educat după metoda la modă în școlile noastre, valoroasă poate exclusiv prin faptul că silește copiii să studieze într-o limbă străină [1], astfel că, în ciuda neghiobiilor pe care le învață, copilul e mai puțin zăpăcit decît dacă le-ar învăța în limba maternă.

N-aș vrea să se creadă însă că Jónás făcea parte dintre copiii minune atît de des întîlniți pe lîngă fustele mămicilor frumoase ori în casele unde se servesc ospețe bogate. Așa sărac cum fusese, bătrînul Ézsaiás își însușise în tinerețe o serioasă pregătire științifică și mai tîrziu se dovedi destul de înțelept ca să nu-și crească copilul în felul acesta. Fiind de părere că morala nu stă în săvîrșirea cîtorva fapte mărețe ci în guvernarea întregii vieți după anumite principii — tot așa de convins era că adevărata știință constă în însușirea desăvîrșită și aplicarea unui număr restrîns de principii. Toată strădania lui se îndrepta așadar către restrîngerea activității intelectuale a copilului, pentru ca micuțul să nu se simtă înnăbușit de greutatea învățăturii și nici să devină superficial din pricina unui prea mare număr de obiecte. Limbi antice

[1] In colegiile din Ungaria feudală limba de predare era cea latină.

și autori clasici în măsura în care copilul le putea pricepe; ceva științe naturale și puțină istorie: atîta cît să fie de ajuns a-l determina să admire minunata orînduire a lumii materiale și să iubească pe oameni prin cunoașterea pildei marilor virtuți și — înainte de toate — o înțelegere pură și morală a religiei: iată tot ce-l învăța bătrînul Ézsaiás pe fiul său, judecînd că acestea sînt trebuincioase pentru ca tînărul să poată face față chemării sale.

Trebuie să se știe că dintru bun început — mai precis, după cîte știm din surse demne de crezare, încă din primele ceasuri după nașterea copilului — bătrînul Ézsaiás îi alesese micului său Jónás o carieră frumoasă. Bun și rațional cum era, niciodată nu și-ar fi silit fiul; totuși, convingerea că o dată și o dată Jónás îi va urma în slujbă era atît de puternic înrădăcinată într-însul, încît, cugetînd la viitorul copilului, bătrînului pastor nici prin gînd nu-i trecea că ar putea fi altfel, ca și cum, în afară de parohia din Bárd, nimic în lume n-ar mai fi putut forma obiect și țintă pentru năzuințele unui fiu de pastor din această parohie; ca și cînd ar fi fost de neînchipuit ca, la bătrînețe, acest fiu să poată gusta odihna în altă parte decît sub pomii ce umbriseră odinioară pletele cărunte ale tatălui. Născut și crescut în casa aceasta, între zidurile ei își îmbrățișase el pentru ultima oară tatăl, iar după moartea acestuia, tot acolo își petrecuse viața întreagă. Fiecare casă din sat, fiece mormînt din țintirim îi aminteau de ființa a cărei mîngîiere fusese; acum, ajuns aproape de capătul drumului său, i se părea că nici una din amintirile sale — în afară de cele legate de moarte — nu era plină de amărăciune. Cum era dar să viseze și să dorească, pe seama fiului său, altă soartă și altă cale decît acelea care îl feriċiseră atîta pe el însuși?! Și cum s-ar fi putut îndoi de împlinirea dorințelor sale modeste, cînd cea mai frumoasă răsplată a lor erau tocmai nădejdile ce și le pusese în copil?!

În sufletul fiecărui copil există însă un lucru asupra căruia educația nu are putere: imaginația, care de cele mai multe ori determină drumul ce-l vom parcurge în viață. Asemeni fructului de toamnă, rod al florilor ce înmiresmează primăvara ramurile, și faptele bărbatului cresc din visele ușoare ale copilăriei; și cine-ar putea pune hotar viselor? La fel s-a întîmplat și cu micul Jónás. În timp ce tatăl își făurea fel de fel de vise legate de viitorul lui, sădind în livadă pomi roditori și tei, gîndindu-se chiar cum s-ar putea podi odaia cu mai puțină cheltuială, numai și numai pentru ca, în ziua cînd va fi fost să devină pastorul Bárdului, odorul inimii sale să poată avea parte de-o viață cît mai tihnită și îndestulată, băiatul de zece ani își purta gîndurile prin alte sfere și sufletul fraged, care, de pe acum, se și simțea încătușat de atmosfera familială a căminului său modest, își căuta bucuriile pierzîndu-se în visări asupra unui viitor îndepărtat dar frumos.

Corăbierul începe să tînjească după țărmuri numai după ce i-a fost dat să cunoască primejdia; la fel, omul pe care valurile vieții nu l-au lovit încă nu poate pricepe farmecul tihnei. De aceea orice tînăr simte dorința arzătoare de a căuta un prilej de luptă pentru a-și încerca puterile. În viața lui Jónás acest fel de gînduri s-au ivit și și-au făcut vad datorită întîmplării. În tinerețe, bătrînul Ézsaiás trecuse prin mai multe universități nemțești și olandeze, aducînd cu sine, la întoarcere, și un Plutarh frumos legat în piele — darul unui prieten dintr-o academie germană. În fruntea fiecărei biografii din Plutarh se afla cîte o litografie: portretul bărbatului descris. Fiind singura carte ilustrată din toată casa, micul Jónás făcu în mod firesc cunoștință cu ea încă de timpuriu; ori de cîte ori i se da voie, copilul petrecea ore întregi privind bărbații cu figuri grave, pînă cînd toți îi deveniră bine cunoscuți, aproape prieteni. Bucuros de setea de cunoaștere a copilului, tatăl petrecea multe ceasuri fericite, dîndu-i deslușiri folositoare. Și cînd încă nu îm-

plinise opt ani, Jónás cunoștea numele și întîmplările celor mai mulți din eroii cărții, știind să povestească atît de frumos încît ochii bătrînului Ézsaiás se umpleau de lacrimile bucuriei. Uneori îi părea rău că tomul cu pricina nu era sfînta scriptură din care i-ar fi putut istorisi copilului frumoasele parabole ale religiei, dar cînd, îmbujorat și plin de însuflețire, copilul vorbea despre virtuțile lui Aristide, despre moartea eroică a lui Leonida, ori despre Socrate, inima tatălui se umplea de o îndreptățită bucurie paternă și — de la autorul păgîn, pînă la prietenul care-i dăruise cartea — îi binecuvînta pe toți cei ce își aveau partea lor de muncă într-însa, inclusiv legătorul. Într-adevăr, ce oare l-ar fi putut pregăti mai bine pe copil pentru primirea învățăturilor religiei, dacă nu istoria celor dintîi bărbați care au început a-și da seama de morala dezvoltată mai tîrziu de creștinism?

Cartea aceasta avu o înrîurire hotărîtoare asupra întregii vieți a lui Jónás. Tatăl său nu uita niciodată să-i atragă atenția asupra scripturii, pentru care copilul atît de sensibil vădi un profund interes, mai tîrziu, după ce o cunoscu tot din cuvintele părintelui. Dar cu toate că Ézsaiás îi amintea adesea că morala cărților sfinte se ridică mult deasupra celei însușite din Plutarhul atît de drag, prima impresie se păstră totuși neștearsă. Ori de cîte ori timpul i-o îngăduia, Jónás revenea la portretele îndrăgite, care-l atrăgeau mai mult, și mai lesne se înflăcăra de pildele pe care le ilustrau.

Adesea, cînd tatăl său era plecat prin satele învecinate sau își vedea de îndeletnicirile oficiale, Jónás colinda dealurile fără țintă, pe primul drumeag ivit în cale și bătea codrii întunecoși, căci îi plăcea să se dedea visărilor atît de dragi firii sale. De multe ori localnicii vedeau copilul la ruinele de lîngă Bárd; stătea cu privirea pierdută la priveliștea coastelor împădurite, ori la cîmpia întinsă pînă în depărtarea fără margini... Avea obiceiul să stea așa pînă tîrziu, cînd soarele își răsfrîngea lumina roșiatică peste dealuri;

apoi, trezit din visările sale, se întorcea acasă. Cine și-ar putea închipui fericirea de care se umplea sufletul său în clipele acelea? Nu e bucurie mai înălțătoare ca cea a inimii neprihănite în fața amintirii unei fapte sau a unui om cu adevărat mare. Aidoma popoarelor, copiii văd în prima fază a dezvoltării lor un semizeu în fiecare personalitate marcantă; or Jónás era la vîrsta cînd mai putea gusta plăcerea aceasta, în toată curățenia ei.

În lumea celor spirituale — ca și în privința distanțelor materiale — cîștigăm noțiuni numai după o anumită vreme. În ochii copilului toate lucrurile par deopotrivă de apropiate; de aceea, fără a mai șovăi, își întinde mîinile după orice. Copilul nu cunoaște încă viața, în care pînă și lucrurile cele mai apropiate le obții adesea după un lung ocol; nu știe că, în general, spre culmile vieții duce un anumit drum și că ceea ce este ușor pentru unii, poate fi imposibil pentru alții, din simplul motiv că nici un drum nu duce spre culme din locul în care se află ei. Pentru copil, marele bărbat admirat este în același timp exemplu demn de urmat, sprijin, și omul care-i face inima să bată mai iute; într-un cuvînt: fericirea. Cu vremea Jónás devenise visător și grav, ca orice copil singuratic, lipsit de societatea altor copii (căci numai printre cei de-o seamă cu noi se cheamă că nu sîntem singuri). Auzindu-l cum vorbea despre Pericle sau despre frații Grachi, te convingeai că face parte din rîndul celor predestinați să fie mari sau nefericiți printre semenii lor, mai ales că mărirea și nefericirea se aseamănă atît de mult!

Din fericire, liniștea bătrînului Ézsaiás nu era tulburată de asemenea gînduri. Fiul său vorbea cu însuflețire despre virtuțile celor vechi, se răzvrătea cu înflăcărare împotriva împilatorilor neamului omenesc și trăia intens suferințele altora; toate acestea îi întăreau tatălui convingerea că fiul va deveni un bun pastor și nici o clipă nu s-ar fi gîndit că toată însuflețirea copilului și-ar putea găsi un alt făgaș decît

turnarea în înflăcărate cuvîntări rostite din amvon. Tocmai de aceea se străduia să întărească simțămintele nobile ale copilului vorbindu-i despre suferințele săracilor și samavolnicia neîndurătoare a celor avuți, despre egalitatea tuturor oamenilor în fața lui dumnezeu și despre datoria de a-ți consacra viața binelui aproapelui tău ! În felul acesta, cînd împlini treisprezece ani și deveni elev al colegiului reformat din Debrecen, Jónás întrunea toate însușirile bune și rele care aveau să-l caracterizeze mai tîrziu. Însuflețit fără rezerve în fața a tot ce este bun și nobil, plin de o ură înflăcărată împotriva oricărei josnicii, capabil de compasiune pentru orice suferință, curajos în orice împrejurare și pretutindeni unde, prin cuvînt sau prin faptă, trebuia să ia atitudine împotriva unei nedreptăți, pătruns de acea severitate a principiilor care uneori duce la nedreptate, avea toate însușirile menite să facă din el, într-o țară utopică, cel mai virtuos cetățean, sau în înalta noastră civilizație un ins nesuferit, dacă nu ocolit de toată lumea. În școală însă — loc unde începe viața publică a fiecărui bărbat — nici una din aceste însușiri n-a ajuns să fie încă interzisă. În lumea copiilor majoritatea este întotdeauna de partea virtuții, așa că bunele aprecieri și dragostea de care se învrednicise Jónás atît printre dascălii cît și printre prietenii săi nu erau de loc neobișnuite. Mînat de ambiție, copilul făcea vădite progrese la învățătură, ceea ce îi mulțumea pe profesori ; colegii îl respectau pentru simțul său de echitate și pentru firea sa curajoasă ; astfel, deși mereu grav și numai arareori părtaș la jocurile lor copilărești, Jónás era chemat să dea sfaturi sau să-i împace ori de cîte ori se ivea nevoia.

Aproape cinci ani se scurseră în această fericită monotonie ; a fost cea mai frumoasă perioadă din viața lui Jónás și nu conținea decît plăceri de o imaculată curățenie. Inima sa nu ajunsese încă în contradicție cu lumea dinafară ; orgoliul și ambiția, ai căror germeni îi avea sădiți în suflet, se puteau manifesta liber,

fără a stîrni ura cuiva. Învățătura, care pentru alți tineri era cel mai mare sau unicul chin, îi umplea sufletul însetat de cunoaștere, pricinuindu-i o încîntare cum nu o ai decît la începuturile carierei științifice, cînd, asemenea unui corăbier pornit în larg cu pînzele umflate de vînt, nu simți decît farmecul de a merge înainte, fără să bănuiești încă nemărginirea elementului căruia i te abandonezi, fără să te gîndești că te așteaptă zile grele de rătăcire pe nesfîrșitele întinderi, zile cînd nu simți că mergi înainte și nu vezi nici liman, nici țintă.

În vremea asta bătrînul Ézsaiás își continua viața tihnită. Ce-i drept, căsuța lui umilă era și mai liniștită acum, după plecarea fiului drag. Pastorul vîrstnic, cu tîmple argintate, se plimba singur pe sub pomii livezii, odinioară martori ai jocului copilului său. Sufletul tatălui nu-și pierduse însă seninătatea, căci rămăsese o făptură curată pentru care chiar dorul după cei dragi și aflați departe nu era decît o bucurie în plus : semăna cu un nour ușor, scăldat de razele soarelui. Totuși, oricît de liniștit ar curge, fluviul ajunge o dată și o dată pînă la malul mării, iar floarea — o dată scursă vremea sorocită de natură pentru răspîndirea miresmelor — își pierde petalele chiar dacă nu adie nici cea mai mică boare de vînt. Așa e și viața omului : trece, fie că a avut parte de liniște, fie de furtuni și vijelii. Ézsaiás simțea că i se apropie ceasul, dar acest gînd nu îl neliniștea de loc. Ideea morții nu este înspăimîntătoare decît pînă în momentul cînd conștiința că trebuie să te desparți de ființe dragi se confundă cu cea a revederii altor ființe, tot atît de dragi ; or, Ézsaiás era convins de nemurirea sufletului. Semăna cu un copac care e verde cîtă vreme mai are viață într-însul ; suflet blînd, el nu deznădăjdui nici în clipa din urmă. Atît numai, că spera într-o altă viață, mai fericită.

Dorea să-și poată da duhul în brațele fiului său ; era ultima sa dorință și cerul i-o împlini. Jónás veni să-și petreacă vacanța de toamnă la Bárd. De zece

luni nu se mai văzuseră; fiul găsi un tată împovărat de greul anilor, iar tatăl revăzu un fiu voinic și sănătos — prilej pentru amîndoi să se îmbrățișeze plîngînd. Lacrimile unuia însemnau durere; ale celuilalt, bucurie. Atît față de oameni cît și față de destin devii bănuitor numai după ce ai cîștigat o anumită experiență; Jónás era la vîrsta fericită în care orice durere este încă neașteptată și deci nu era un pesimist. Totuși, în ce-l privea pe tatăl său, nu se îndoia că zilele acestei ființe dragi sînt numărate — și nu se înșelă.

Trecuse o săptămînă, plină de bucuria născută din sentimentele ce și le nutreau; zorii celei de a opta zile își aruncară însă lumina peste chipul neînsuflețit și rece al bătrînului. Cu lacrimi în ochi, obștea din Bárd își însoți prietenul la lăcașul de veșnică odihnă unde — cioplită de mîini simple — o piatră modestă însemnă locul în care se prefăcu în cenușă una din cele mai nobile inimi din cîte au bătut vreodată într-un piept omenesc.

Moartea tatălui său dădu vieții lui Jónás o întorsătură cu totul nouă. Cunoscîndu-i dorința, el își concentrase pînă atunci toată strădania asupra teologiei, iar dacă bătrînul ar fi rămas în viață și i-ar fi predat parohia din Bárd, Jónás ar fi știut să-și găsească satisfacții și în cariera aceasta, fiindcă orice carieră este frumoasă cînd, datorită ei, poți ferici o ființă dragă. Acum însă nimic nu-l mai reținea în cariera preoțească și tînărul își dădu frîu liber năzuințelor care îl ademeneau spre un cîmp de activitate mai puțin liniștit. La vîrsta lui Jónás, puțini oameni ar fi ales drumul tihnei. Tînărul pricepe numai măreția mării furtunoase dar nu și pe cea a unei mări calme; simțindu-se puternic, își dorește mereu bătălii și lupte. Jónás se decise așadar pentru politică și întrucît fără cunoștințe juridice la noi nu se pot realiza progrese în această carieră, se dedică studierii dreptului, cu toată energia de care era capabil; în scurtă vreme făcu progrese atît de mari încît, la recomandația profesorilor săi, obținu

o bursă, oferindu-i-se astfel pilejul de a-și desăvîrși pregătirea într-o universitate din Germania.

Rar om să nu știe ce înseamnă dorul de țară ; chiar dacă n-ai trecut niciodată dincolo de hotarele ei, simți uneori o nostalgie de neînvins măcar după locurile natale, sau te simți puternic atras de meleagurile pe unde ți-ai petrecut copilăria. Nu mai puțini sînt însă și oamenii care — mai ales în tinerețe — n-au dorit să cunoască lumea, să călătorească dincolo de hotarele patriei lor... Cel puțin studenții calvini erau aproape fără excepție în primele rînduri. Bineînțeles, nici Jónás nu scăpă de acest sentiment. Vînzînd așadar tot ce-i rămăsese de la tatăl său, se întovărăși cu cîțiva prieteni și — cu vreo șase sute de florini în buzunar — porni spre Germania, această binecuvîntată Colchidă[1] a științei, unde, păzite de profesori nemți cu mutre posace, atîrnă merele de aur ale filozofiei speculative, atît de grele la mistuit tocmai pentru că sînt de aur — și de unde togații[2] noștri se întorc cu matricolă și certificate universitare, în loc de lînă de aur... Jónás se duse așadar să caute știința și petrecu trei ani încheiați prin băncile colegiilor universitare nemțești. Din dragoste creștinească, însă, am să-mi cruț cititorii de amănuntele acestor trei ani, mulțumindu-mă să amintesc numai că Jónás îi petrecu aproape în întregime în Heidelberg și că, aidoma tuturor tinerilor, avea și el numeroși prieteni, în fruntea cărora era Réty — onorabilul vicecomite din satul în care ne regăsim azi eroul îndeplinind slujba de notar...

Fără îndoială mai fericiți decît toți cei hărăziți acestui suflet cinstit, cei trei ani de studii se scurseră repede iar Tengelyi Jónás se trezi, cu cîțiva florini în

---

[1] In antichitate Colchida, țară situată în Asia Mică, mărginind coasta estică a Pontului Euxin (Marea Neagră), era vestită pentru bogățiile sale. Legenda spune că de aici au furat argonauții lîna de aur.

[2] In Ungaria, înainte de 1848, elevii din cursul superior al colegiilor reformate, școli în care se preda atît teologia cît și dreptul, erau obligați să poarte în toate împrejurările togă. De aici și denumirea de *togați*.

buzunar, în Pesta sau, mai bine zis, în pragul carierei.

Aveam pe vremuri un prieten mai vîrstnic, un om blînd pe care — cîtă vreme trăise — toată lumea îl considerase un guraliv (abia după moartea sa ne-am dat seama ce pierdere însemna pentru noi amuțirea lui pe veci). Ori de cîte ori vreun tînăr făcea o boacănă, sau, dimpotrivă, un bătrîn atingea în sfîrșit ținta spre care năzuise cu atîta osteneală, prietenul meu avea obiceiul să spună : „Mare păcat că nu ne naștem moșnegi, să ne trăim traiul de la capăt spre început, luînd-o de la zilele reci, de iarnă, ale bătrîneții, spre zilele senine ale bărbăției și apoi către cele fierbinți ale tinereții... Căci înzestrat fiind, la începutul vieții, cu inima rece și mintea înțeleaptă a moșneagului, omul și-ar cîștiga experiența mai ușor și cu mai puține jertfe și o dată ajuns la țintă, după atîtea osteneli, i-ar mai rămîne destulă vigoare să-și poată gusta fericirea.“ Bătrînul se ocupa mereu numai de probleme de felul acesteia și se străduia din răsputeri să demonstreze valabilitatea tezei sale. Nu mă îndoiesc că, dacă lumea ar fi guvernată pe temeiul unei constituții măcar tot atît de valoroase cît a noastră, sistemul retrograd al bunului bătrîn ar fi fost fără îndoială aplicat. În ce mă privește, însă, nu sînt de părerea lui. Nu zic, se prea poate că un asemenea sistem ne-ar scuti de-a mai face o mulțime de prostii și ne-ar asigura un drum mai drept către țelurile propuse, dar ce mulțumire am mai găsi într-o viață din care am eliminat toate năzbîtiile tinereții, toate hopurile de care ne poticnim în drumul ce-l avem de parcurs ? Ce plăcere mai poți găsi într-o viață din care n-au rămas decît țelul și calea dreaptă, colbuită, ce duce pînă la el ? ! Adevărat, n-ai să te poticnești și n-ai să cazi niciodată, dar ce-ți rămîne oare din bucuria vînătorii cu ogari dacă vulpea după care vrei să gonești ți se dă, gata prinsă, încă din clipa cînd te-ai avîntat în șa ? Oare plăcerea vînătorii nu constă tocmai în perspectiva tuturor poticnelilor și căderilor posibile ? Vorba doctorului

Pangloss[1]: lumea e bună așa cum a lăsat-o dumnezeu. E drept, greșim mult, adesea ne poticnim și multe lucruri necugetate săvîrșim, dar la urma urmei printre poticnelile și greșelile noastre mai înflorește și cîte-o bucurie. Și-apoi, mai e și întrebarea dacă-i mai demnă de invidiat o viață bogată în roade dulci, dar fără flori — ca a smochinului — sau alta, scăldată în prisos de flori încîntătoare dar sterpe ?! Personal, sînt de partea celei din urmă și ori de cîte ori îmi amintesc de năzbîtiile mele, îi mulțumesc domnului că nu m-a făcut mai cumpătat. În unsprezece ani de școală puteam învăța mai mult decît am învățat ; ca jurat, mi-aș fi putut petrece timpul mult mai folositor ; dar ce s-ar fi ales de frumoasele jocuri cu mingea, de încăierările, de plimbările și năzdrăvăniile mele, ori — mai tîrziu — de toate dulcile-mi idile și visări, ce s-ar fi ales de ele, dacă eram o fire mai sîrguincioasă ?! Așa că, subliniez încă o dată : în această privință lumea-i bună așa cum este !

Acum însă, după ce — făcînd un mic ocol — am revenit la jurați, să ne întoarcem la Jónás al nostru. (Fie-mi iertat că vorbesc la plural, după pilda nu mai știu căruia dintre scriitorii noștri, de altfel desconsiderat pentru acest obicei, dar îmi închipui că pe întortocheata cale a istorisirii mele mă urmează cel puțin zece mii de cititori, motiv pentru care mi-e cu neputință să grăiesc altfel.) La noi, la unguri, atît viața politică, cît și cea casnică încep cu depunerea jurămîntului ; dar pentru că Pitagora se bucura de mare trecere printre strămoșii noștri, acest jurămînt este cel al tăcerii. Nu încape îndoială că obiceiul este cît se poate de folositor, căci, pesemne datorită lui, jurații nu discută niciodată lucruri legale. Jónás își depusese așadar jurămîntul ; apoi vreme de un an și jumătate își zăngăni sabia, tot urcînd și coborînd scările Ono-

---

[1] Personaj din romanul *Candide* de Voltaire, tipul filozofului optimist, naiv.

ratei Curți pînă cînd, după o asemenea pregătire, deveni în sfîrșit avocat.

In tot acest timp nimic deosebit nu se petrecu în viața eroului nostru. Nimic demn de a fi însemnat, afară poate de o singură minune, negativă și ea, și anume că, jurat fiind, vreme de un an și jumătate n-a trecut pragul cafenelei decît de două ori, nu s-a bătut niciodată, și n-a huiduit nici un orator, drept care n-a învățat să joace biliard și nu și-a făcut decît foarte puțini prieteni. Aș mai putea aminti, printre evenimentele interesante, și de examenul său, cînd, în ciuda tuturor strădaniilor, nu obținu decît „lăudabil". Nu face să ne ocupăm însă prea mult de acest lucru, întrucît la același examen s-a petrecut un fapt mult mai ciudat și anume că o seamă de domnișori pregătiți tocmai de el au luat cu toții „excelent". Era prima nedreptate din viața lui și-i pricinui puțină mîhnire; ea încetă însă din clipa în care — suit în căruță — Jónás porni cu modestul vehicul către județul Taksony, chiar în după-amiaza în care-și primise diploma. Și o dată cu primele hurducături ale căruței ce se-ndrepta spre locul unde tînărul avocat avea să-și petreacă viața, sufletul său se umplu de strălucitoarele vise ale viitorului și trecutul nu-și mai găsi loc printre atîtea gînduri.

Fără îndoială că cititorii mei vor fi fiind curioși să știe de ce-și alesese Jónás drept teatru al viitoarelor sale fapte tocmai județul Taksony și vor fi crezînd poate că îl așteptau acolo domenii întinse sau relații grele, fără de care — o știm din lege ca și din experiența de fiecare zi — nu poți ajunge departe. Totuși, mă văd silit a mărturisi că de astă dată cititorii mei se înșeală, căci cel mai de seamă dintre motivele lui Jónás era că nu avea nici un motiv deosebit să-și aleagă unul sau altul din cele cincizeci și două de județe ale Ungariei. In afară de aceasta, cunoscuții săi îl asigurau că-n toată țara nu va găsi un județ cu o viață culturală mai intensă. Pe de altă parte, colegii de prin județele învecinate susțineau că nicăieri nu se

află un corp juridic mai lipsit de elemente culte ; oricum, în ambele cazuri, viitorul unui tînăr bine pregătit, cum era Jónás, părea asigurat : în primul, deoarece calităţile sale urmau a fi recunoscute şi apreciate, iar în al doilea pentru că avea să fie nevoie de ele. In sfîrşit Réty, băiatul vicecomitelui de Taksony, de care era legat printr-o romantică prietenie încă de pe vremea cînd fusese jurat, îi promitea munţi de aur numai să se stabilească în acest judeţ.

Emoţionat şi cuprins de toate simţămintele atît de obişnuite la tineri în nenumăratele momente pe care — în naivitatea lor — le cred însemnate, eroul nostru sosi în sfîrşit în Porvár, capitala judeţului Taksony. In vreme de tîrg, uşor îţi poţi da seama că Porvárul e un oraş. In zile obişnuite însă ai fi tentat să crezi că e un sat oarecare, dacă n-ar exista clădirea cu un singur cat a prefecturii, în faţa căreia zilnic numeroşi răufăcători întinşi pe banca de schingiuire ţipă vestind tuturor puterea legilor maghiare şi avertizînd pe oricine că se află într-un loc unde braţul necruţător al dreptăţii nu cunoaşte odihna.

Tengelyi Jónás prezentă scrisorile de recomandare scrise de tînărul Réty tatălui său şi cunoscuţilor din Porvár, apoi — după ce închirie o chilioară din casa cantorului bisericii — îndeplini formalitatea publicării diplomei sale de avocat şi se pregăti să-şi facă meseria.

Medicul şi avocatul îşi fac primele exerciţii profesionale pe pielea săracului ; aşadar nici eroul nostru nu-şi putea începe activitatea decît în acest fel. Fiind însă un om de inimă, tînărul îndrăgi munca de pe urma căreia nu avea nici un venit — şi niciodată vreun avocat al săracilor nu şi-a făcut meseria cu mai multă însufleţire şi plăcere. Dragostea de oameni şi spiritul de dreptate sălăşluiesc mai mult sau mai puţin în orice tînăr ; fiecare din noi aduce cu sine un mic capital de bunătate şi de nobleţe — adesea pierdut în luptele de mai tîrziu — dar niciodată şi nimeni nu şi-l însuşeşte pe de-a-ntregul. In ce-l priveşte pe Jónás, era cu desăvîrşire pătruns de ele. Fiecare împilat, fiecare nenorocit

părăsit de toți ceilalți își găsea un apărător și un prieten într-însul, căci Jónás era martirul sau, cum ajunseseră să-l numească, în curînd, cei din Porvár, obsedatul dreptății. Gîndiți-vă acum, dragi cititori, fiecare, la situația din județul vostru și imaginați-vă cît ar fi fost de rapidă, acolo, ascensiunea prietenului nostru. La Porvár însă nu se putea lăuda cu un succes prea strălucit.

La început, cît timp se ocupase numai de procese penale, îi mai mergea oarecum. E drept că un împricinat pe care-l credea nevinovat fu condamnat la moarte și că alți cîțiva, ale căror fapte le prezentase drept scuzabile, fuseseră pedepsiți mai aspru ca de obicei — căci, vorba juzilor tabulari: „zău te-apucă toate pandaliile cînd îl auzi pe prăpăditul ăsta care vrea să ne învețe pe noi, un tribunal întreg; ar trebui să-i arătăm că nici dracu nu-l ascultă" — dar altfel n-avea de îndurat persecuții, fiind privit deocamdată doar cu un soi de milă amestecată cu nepăsare. Mai tîrziu însă începu să se ocupe și de procese civile. La un asemenea proces — în care era pîrît unul din cei mai cu vază juzi tabulari, pentru că refuzase să înapoieze niște bani datorați unui sărman — Jónás redactă o întîmpinare atît de elocventă, încît datornicul — chiar sub aripa ocrotitoare a curții de Taksony — era gata-gata să piardă procesul. Întîmplarea revoltă atît de mult opinia publică încît — vreme de patrusprezece zile — nu era tîrgoveț să nu discute, la Porvár, despre obrăznicia tînărului avocat. Prietenii și cunoștințele îl părăsiră, iar cantorul îi puse în vedere să se mute. Și n-a lipsit mult ca Jónás să fie pus sub interdicție dacă, de dragul fiului său, vicecomitele n-ar fi pus o vorbă bună pentru el, amintind corpului legiuitor cum că Tengelyi e încă tînăr și că, trăind mai multă vreme printre dînșii, va regreta de bună seamă aceste păcate inerente tinereții, putînd aduce încă, datorită excepționalei sale abilități, servicii prețioase nobilei obști.

Iată dar primii pași făcuți de Jónás în cariera avocățească. Deși sub auspicii nefavorabile, eroul nostru ar fi continuat să meargă pe drumul acesta, dacă un coleg — căruia îi aduc pe această cale atît mulțumirile mele cît și ale editorului meu — nu l-ar fi determinat să-și schimbe părerile. După Gall[1], craniul fiecărui om trădează „organul luptei" *(l'organ de combativité)*, mai mult sau mai puțin dezvoltat. Ce-i drept, în pașnicul nostru secol, el generează doar discuții, dar se întîmplă totuși să aibă uneori o putere irezistibilă. Iau martori pe prea stimatele mele cititoare, rugîndu-le să spună dacă n-au avut prilejul să controleze personal fenomenul — o, nu la ele însele, nu, de așa ceva nici vorbă ! ci la bărbații sau la rudele dumnealor. Să spună ele de cîte ori — în ciuda blîndeții care le caracterizează — nu s-au necăjit, văzîndu-se silite să susțină discuții nedorite ! Asta era și meteahna de căpetenie a lui Jónás. N-aș crede să fi existat om mai robit de patima discuției ; bineînțeles avocatura — meserie ce oferă atîtea posibilități pentru această înclinație — îi era peste măsură de dragă, mai cu seamă că-i dădea prilejul să-și satisfacă și cealaltă patimă, îndemnul lăuntric de a părtini dreptatea asuprită. Tengelyi mai avea însă un motiv să țină la cariera o dată aleasă : capul familiei Kályhásy, făcînd cunoștință cu Tengelyi la Porvár, era aproape decis să-i încredințeze grija afacerilor sale — întrucît jurisconsultul familiei murise de curînd și — adeverind încă o dată cuvintele scripturii, cum că nimic din cele pămîntești nu va fi luat în viața cealaltă, bunul bătrîn lăsase într-adevăr o mulțime de procese în urma sa.

După cum spuneam, exista însă un om datorită căruia treaba asta a căzut baltă. Omul cu pricina era Hajtó Pál, pînă atunci cel mai de seamă avocat din Porvár. (Îmi scutesc cititorii de descrierea lui, deoarece mare parte din avocații noștri de provincie se

---

[1] Franz Joseph Gall (1758—1828), anatomist german, autor al mai multor tratate despre anatomia și funcțiile creierului omenesc.

aseamănă între ei tot atît de mult ca procesele lor: unul e ceva mai lung, altul ceva mai scurt, dar fizionomia e aceeași.) După cum spuneam, așadar, Hajtó Pál manifesta o deosebită bunăvoință față de eroul nostru. Cînd alții se arătau nemulțumiți de agresivitatea tînărului, Hajtó Pál îl îndemna, între patru ochi, să atace tribunalul cu și mai multă vehemență. Firește, tot el își asuma sarcina de înger păzitor, ferindu-l de tentațiile care credem că l-ar putea paște pe orice avocat.

„Amice, amice, tu nu ești făcut pentru avocatură! îi zise într-o bună zi tînărului său favorit. Ești sortit să urci trepte mai înalte. În locul tău, nu m-aș ocupa decît de politică; cred că-ți dai prea bine seama că e singura cale pe care poți deveni într-adevăr folositor. Oricît te-ai strădui, așa cum stau azi lucrurile, ai să pierzi toate procesele unul după altul, ceea ce înseamnă că osteneala ta nu-ți va aduce nici roade morale, nici materiale. Ungaria are nevoie de mari reforme: iată pentru ce ești tu predestinat!... Ș-apoi, pe lîngă politică mai poți profesa și avocatura."

De multe ori și în felurite chipuri repetate, pînă la urmă aceste cuvinte avură darul de a-l convinge pe Jónás. Cine crede că, spunîndu-i-se astfel de lucruri în prima tinerețe, nu le-ar da ascultare, nu poate fi considerat decît o paiață vanitoasă sau orice altceva. Fapt este că, apropiindu-se vremea dietei județene, prietenul nostru începu să se pregătească intens și cu toată seriozitatea pentru noua sa chemare.

În sfîrșit sosi și ziua cea mare, iar Tengelyi își rosti cuvîntarea, stîrnind o nemaipomenită senzație, nu atît prin ideile cu totul noi expuse într-o latinească inspirată din Cicero și deci într-un limbaj atît de vechi, încît numai acest fapt ar fi fost de ajuns să justifice uimirea auditoriului, cît mai degrabă datorită împrejurării că un avocat tînăr, abia de douăzeci și patru de ani, nici măcar jude tabular, iar moșier cu atît mai puțin, a îndrăznit să ia cuvîntul în dietă! Era un lucru atît de uluitor, atît de nemaipomenit, încît în primele

clipe nobila ceată a juziior tabulari nu fu în stare să găsească cuvintele potrivite pentru a-și exprima indignarea. Pînă la urmă însă mînia reținută izbucni năprasnică și furtunoasă. Vicecomitele, primpretorul, procurorul și o ceată întreagă de juzi fruntași se năpustiră fără milă asupra nefericitului care îndrăznise să se amestece în trebile nobilei lor bresle. Prins de vîrtejul luptei, Tengelyi riposta fără preget șfichiuind fără alegere pe vicecomite, primpretor, procuror și pe onorabilii juzi tabulari atît *„in corpore"* [1], cît și pe fiecare în parte, pînă cînd, sfîrșindu-se mult prelungita controversă, toată obștea într-un glas ceru să fie intentată acțiune împotriva răzvrătitului. Ultimii douăzeci și cinci de florini pe care îi avea asupra lui, Jónás fu silit să-i lase, cu acest prilej, în mîinile neîndurătoare ale procurorului. Întors la locuința lui, cu obrajii înflăcărați de mînie, tînărul jură că se va răzbuna pentru nedreptățile suferite.

După cîte am văzut debutul politic al eroului nostru se dovedi tot atît de nenorocos ca cel făcut în avocatură. Prima răsplată a strădaniilor și ostenelii sale — în afară de pierderea florinilor — fu o surpriză: Kályhásy, dăscălit de el cu osebită sîrguință în ședința dietei, își dete procesele pe mîna amicului Hajtó. Jónás era însă destul de tare ca să nu se descurajeze. Orice vicecomite, procuror sau pretor are măcar un dușman în persoana prezumtivului urmaș; or, nici în județul Taksony lucrurile nu stăteau altfel. Așa se întîmplă că, ridicîndu-se împotriva slujbașilor de la putere, Jónás își făcu nu numai dușmani ci și prieteni. De pildă domnul Konkolyi — candidat al potrivnicilor lui Réty la scaunul de vicecomite — nu mai prididea cu laudele la adresa inteligenței și curajului de care dăduse dovadă Tengelyi. Om mîndru, sau cel puțin considerat ca atare, Konkolyi nu se prea bucura de simpatia nobilimii mărunte. De altfel, din acest punct de vedere, Réty îi întrecea pe toți vicecomiții din țară,

[1] In grup (în lb. latină).

căci nimeni nu știa să-ți zică „drag nepoate" sau „nene" pe un ton mai mieros decît al lui și nici să te întrebe de sănătatea nevestei sau a copiilor sau, în fine, să te cinstească cu un pahar de vin... Or, tocmai paharul de vin era suportul cel mai durabil al popularității, căci dragostea omenească e aidoma ierbii, care crește numai dacă îi dai umezeala cerută. În afară de aceasta, Réty știa să îmbrățișeze și să sărute pe nerăsuflate mai mulți nobili confrați decît ar fi putut-o face oricine altul. Nu încăpea așadar nici o îndoială că victoria în alegeri va fi de partea lui Réty, deși nici partidul lui Konkolyi nu neglijase să aducă, în fața nobilimii, cît mai multe dovezi despre meritele candidatului. Nobilii și boiernașii avură destule ocazii să se convingă — la ospețe intime, ca și prin cîrciumi — că vicecomitele „in spe" e o capacitate administrativă. Hajtó, jurisconsultul lui Konkolyi, care știa mai bine decît oricine cum se face treabă în asemenea împrejurări, și știa că un vin bun ca cel din crama stăpînului său, un castel frumușel, un venit de douăzeci de mii florini și, pe deasupra, titlul de cămăraș te fac un vicecomite desăvîrșit, dar că, pe lîngă acestea, bărbatul înzestrat cu atîtea merite mai trebuie să fie și ales, avea nopți albe cugetînd asupra îngrijorătoarei stări de lucruri, cînd intervenția lui Tengelyi îi trezi deodată speranțe noi.

Se duse așadar la Jónás chiar în ziua cînd tînărul își rostise cuvîntarea și-i mărturisi că fusese indignat de nedreptatea ce i se făcuse. Îi arătă de asemenea cît de convins e că nu se mai poate trăi sub jurisdicția actualului corp funcționăresc care-și manifestase tirania nu mai departe decît chiar în acea zi față de Jónás, și-și exprimă părerea că toată vina o purta Réty. Declară că această mîrșăvie trebuie răzbunată și-l informă că — nutrind aceleași păreri — măria-sa domnul Konkolyi ar fi deosebit de bucuros să facă cunoștință cu un tînăr atît de înzestrat.

Lingușirile au un oarecare efect asupra fiecăruia din noi, dar mai ales asupra oratorilor; într-adevăr,

rar orator în stare să reziste ideii că vorbele sale au fost convingătoare. Așa se face că, însoțit de prietenul său Hajtó, Jónás se duse la dumnealui cămărașul Konkolyi, unde fu gata-gata să plîngă de bucurie văzînd cîtă lume se purta atît de prietenos cu el, aprobîndu-i fără rezerve principiile liberale. Măria-sa cămărașul îi vorbi aproape tot atît de frumos ca Hajtó și pînă la urmă îl invită cu toată seriozitatea să-și pună candidatura în viitoarele alegeri județene, demonstrîndu-i că, deoarece nu face parte din vechile familii băștinașe ale județului, era singura cale de a deveni cineva.

La început Jónás se codi, invocînd tot soiul de motive — că-i prea tînăr, sărac și lipsit de nume — într-un cuvînt, înșiră toate piedicile ce i-ar sta în cale în împrejurările date. „Nu-i destul că te cunoaștem noi? îl întrebă cămărașul zîmbind binevoitor. Ce-i drept, te știm dintr-o singură cuvîntare, *«sed ex unque leonem»*[1]*!* Ai încredere în noi și te vom face primpretor. În definitiv ești nobil — și oricît ar fi de sărac și de necunoscut, în Ungaria nobilul poate ajunge orice." În scurt timp Jónás fu cu desăvîrșire convins. În noaptea aceea nu închise ochii o clipă măcar, dar de visat nu cred să fi visat cineva mai mult în Porvárul adormit. La urma urmei, în Ungaria, țară constituțională, majoritatea decide — or, pentru a o cîștiga de partea ta nu ai nevoie decît de merite, mai cu seamă dacă ești nobil. La gîndul meritelor sale eroul nostru își făcuse și pînă atunci de mii de ori curaj, dar acum, cînd însuși cămărașul regesc îi spusese același lucru, manifestîndu-și convingerea că, nobil maghiar fiind, putea ajunge orice, cum s-ar mai fi putut îndoi de adevărul acestui principiu?!

Tengelyi deveni așadar, cu trup și suflet, partizanul lui Konkolyi. Hajtó avea sarcina să-i cîștige cît mai mulți adepți dintre nobilii mărunți. Din fericire, cuvîntarea din pricina căreia se ceruse să i se intenteze

[1] **Dar după gheare se recunoaște leul (în lb. latină).**

acțiune se dovedi deosebit de eficace pentru realizarea acestui scop, deoarece Jónás pomenise într-însa de asuprirea claselor de jos ale poporului țării. Hajtó își procură această cuvîntare și, schimbînd ce era de schimbat, o traduse în limba maghiară. În loc de sărmanii pomeniți în original, traducerea vorbea de „sărmanii nobili". În loc de lungirea la infinit a proceselor penale și de caznele la care erau supuși arestații, în noua variantă se vorbea de graba prea exagerată în care se desfășurau acțiunile penale deschise împotriva membrilor nobilimii din județ, încît unii dintr-înșii, bieții, nu mai apucau a da ortul popii înainte de pronunțarea sentinței definitive. În cuvîntarea sa Jónás zugrăvise în culori înduioșătoare mizeria în care ajunsese poporul contribuabil, prea apăsat de corvoada obștească, din pricina căreia piereau pe capete vitele trudite ale sărăcimii ; traducătorul își concentră prin urmare atenția asupra vitelor micii nobilimi, slăbănogite pe zi ce trece de atîtea „abacții", „invagiații" [1] și alte interdicții asupra păscutului pe imașurile marilor moșieri. Din parte-mi, sînt convins că, ajunsă în mîinile lui Jónás, această traducere nu i-ar fi satisfăcut exigențele, mai ales că orice scriitor obișnuiește să-și defăimeze traducătorii... În tot cazul, nu încape îndoială că, așa cum era întocmită, traducerea avu un efect mult mai mare decît originalul. În două săptămîni, Rác-ul, Pálfalva și celelalte sate nu mai conteneau cu lauda viitorului lor primpretor, în cinstea căruia se ciocneau zi de zi pahare berechet, cu cea mai mare însuflețire, în toată tabăra lui Konkolyi. Pînă să-și dea seama partidul lui Réty de această tactică și să pună în circulație — drept antidot — o altă traducere, era prea tîrziu. Popularitatea lui Tengelyi crescu, mai ales datorită faptului că „acest om bun ca pîinea lui dumnezeu și apărător al sărmanilor" suferise și „martiriul acțiunii cerute împotrivă-i" și nu mai

---

[1] Legi care interziceau folosința pășunilor de pe pămînturile pentru care se purtau procese de proprietate.

putea fi compromisă atît de ușor. Ori de cîte ori trecea vreun nobil prin Porvár, nu uita să dea și pe la noul lor tribun; ori de cîte ori, întovărășit de Konkolyi sau de altă căpetenie, Jónás trăgea la casa vreunui hotnog al nobilimii, era primit cu urale. I se arătau hrisoave vechi, i se cereau sfaturi, i se încredințau tot felul de păsuri și de treburi. Întîmplător, unul dintre împricinații pe care îi apărase în fața tribunalului era un nobil din Rác; pe de altă parte tocmai în acel timp judele tabular împotriva căruia se ridicase Tengelyi cu atîta strășnicie în procesul deschis pentru neplata unei datorii o ducea prost cu cei din Pálfalva, din pricina încălcării unor opreliști. Astfel dar, și aceste merite profesionale îi făcură bune servicii: pe valurile excelentului vin roșu, în aceeași corabie cu pînze umflate care îl purta pe Konkolyi către dregătoria de vicecomite, se apropia și sărmanul nostru erou de pretura sa, făurind cele mai frumoase planuri menite să fericească obștea.

Astfel stăteau lucrurile cînd ispravnicul, adevărat înger al păcii, cum îl numise cu o figură de stil cu totul nouă oratorul delegației trimise în întîmpinarea lui, sosi în județ. Konkolyi avea de partea lui o majoritate zdrobitoare și numai cîteva voci se ridicaseră împotriva lui Tengelyi. Cum însă „toate lucrurile au și o a doua față“ — după afirmația multora — și știut fiind că „urma alege turma, iar găina care cotcodăcește mult...“ ca să nu mai vorbim de vechiul dicton *„audiatur et altera pars“* [1], reieși că „n-ar strica să încheiem un compromis“. Dar cum să-l închei? În ce-l privește pe Konkolyi, nu se ivea nici o dificultate, căci bătrînul Réty îi ceda cu dragă inimă dregătoria de vicecomite — pe care-o ocîrmuise vreme de douăzeci de ani — dar numai cu condiția ca fiul său János, venit în județ o dată cu ispravnicul, să fie prim-pretor și anume — ce nenorocire! — tocmai în plasa destinată lui Tengelyi. Ce să ne facem însă cu Jónás?

---

[1] Să fie ascultată și partea adversă (în lb. latină).

Dacă nu se-ajungea la o înțelegere, se turbura tot județul și toată țara putea suferi din pricina zguduirii ce s-ar fi petrecut în administrația locală. Cum am putea să ne punem de acord? Cum să ne gîndim însă la așa ceva, noi, partizanii lui Konkolyi, cînd, făcîndu-se parte lui János, Tengelyi ar fi fost păgubit și înșelat?! Numai ispravnicul putea rezolva o asemenea încurcătură. Drept aceea, Konkolyi se înfățișă la excelența-sa, încercînd să-l convingă — după cîte el însuși mărturisi mai tîrziu — într-o convorbire particulară. Un ceas întreg l-a rugat, fără încetare, să accepte candidatura lui Tengelyi la postul de primpretor, dar totul a fost zadarnic! Ispravnicul nu se lăsă înduplecat. Trebuie să fi avut fără îndoială instrucțiuni de sus să-l omită pe Jónás de pe lista candidaților. Seara, cînd partidul se întruni la șeful său, nimeni nu fu în stare să dea, într-o asemenea situație, vreo povață sănătoasă. Ce-i drept, totul s-ar fi putut aranja de minune, dacă Tengelyi ar fi renunțat la pretențiile sale, mai ales că, după declarațiile făcute de ispravnic, nu mai putea nădăjdui în împlinirea lor. Așadar liniștea județului atîrna de el; sacrificîndu-se, și-ar fi putut cîștiga merite cum nu i-a fost dat vreodată unui tînăr să aibă — dar cine să-i pretindă una ca asta?! „Nu — fuseseră de părere unii — trebuie să facem tot posibilul, chiar cu riscul de a ne pomeni cu un comisar pe cap".

Cum Jónás era însă la vîrsta cînd nu e greu să iei hotărîrea de a te sacrifica, nu-i de mirare că discuțiile se încheiară cu declarația sa solemnă prin care renunța bucuros la toate pretențiile sale, întru slujirea binelui obștesc. — „Bravo — grăi un bătrîn jude tabular, îmbrățișîndu-l — bine faci! Ești încă tînăr: ia-o și tu de jos, ca atîția alții. Ei și ce-i? Ai să fii jurat! De altfel Réty ți-e prieten la cataramă și, afară de asta, e un veritabil domnișor: n-o să-i pese lui prea mult de pretură, așa că vei putea face totul după pofta inimii. Unde mai pui că pînă la viitoarele alegeri el va avansa, fără doar și poate, și-o să-l pună

în vreo slujbă dicasterială[1], și-atunci ai să-i poți lua locul la sigur... Zicea și prefectul că va avea grijă de tine." Tengelyi se hotărî dar ca, renunțînd la primpretură, să candideze la jurăție, astfel că marea zi a alegerilor județene găsi totul într-o desăvîrșită pace și înțelegere.

Demisia lui Réty, alegerea vicecomiților, a procurorului, pretorilor și prezidenților tabulari avu loc conform planului dinainte stabilit și, pînă la alegerea tînărului Réty — cel mai proaspăt primpretor — nu se ivi nici o divergență de păreri. Dacă ai fi fost martor al îndîrjirilor dinainte de alegeri și al tuturor înjurăturilor adresate celor aleși acum în unanimitate și n-ai fi cunoscut dedesubturile tranzacției încheiate, nu ți-ai fi crezut ochilor, văzînd unanima însuflețire ce cuprinsese nobila obște din Taksony în fața vinului roșu al lui Konkolyi combinat cu cel alb al lui Réty... Pînă la alegeri, nimic nu mai rămăsese din deosebirile ce se mai făcuseră observate în culoarea vinurilor... La fel se petrecură lucrurile și la alegerea pretorilor și a primilor doi sau trei jurați. Totul părea o piesă de teatru bine pusă la punct. În ce-l privește pe Tengelyi, el îl iubea într-adevăr pe Réty și — suflet de poet — savura dinainte toate binefacerile cu care un jurat își poate ferici semenii; era atît de sigur că va fi ales, încît auzindu-și numele rostit printre al celorlalți candidați rămase atît de liniștit, cum nu va fi fost vreodată un alt jurat în alte alegeri. Există însă în cer și pe lume lucruri despre care habar n-au înțelepții visători (mai ales cînd e vorba de problemele electorale) — și-așa, după ce la început toată lumea dorise să-l vadă primpretor, Tengelyi se trezi, deîndată ce i se puse candidatura, în cea mai nenorocită minoritate posibilă... Asemenea lui Brutus în fața sentinței de moarte a fiilor săi, Konkolyi suportă,

[1] În primele decenii ale sec. al XIX-lea, în Ungaria existau încă o seamă de oficialități superioare politice, juridice, financiare și de război, numite *dicasterium*, care aveau să devină mai tîrziu ministere de resort.

fără crîcnire, lovitura neîndoios foarte dureroasă pentru el; Hajtó fu atît de emoționat încît — în cursul acestei scene — se văzu silit să părăsească sala; tînărul Réty își plecă privirile mîhnit și, în nobila lor indignare, toți prietenii eroului nostru își pierdură graiul... Dar toate acestea nu mai schimbară lucrurile întru nimic. Tengelyi căzu și în locul lui fu proclamat jurat un mic moșier din Rác, care — ca cel mai bun dintre agenții electorali ai lui Konkolyi — știuse să-și facă și sieși parte din dragostea micii nobilimi.

Jónás era amărît. Toate nădejdile sale și — ceea ce este mult mai dureros — însăși încrederea ce-o avusese în oameni îi fuseseră zdruncinate de o grea lovitură. În loc de un viitor strălucit i se deschidea perspectiva grijilor sumbre ale sărăciei; covîrșit de atîtea necazuri, nu avea pe nimeni în care să se poată încrede. Nu-i vorbă, Réty exista; dar zadarnic își mai ziceau „dragă Jónás" și „dragă László" cînd se întîlneau, zadarnic se tutuiau prietenește, căci zilele din Heidelberg, cînd în toată universitatea nu existau colegi mai buni decît cei doi maghiari, zilele acelea trecuseră. De ceilalți ce să mai vorbesc; oricine va fi căzut vreodată în alegeri știe, din proprie experiență, că în astfel de împrejurări pînă și minoritatea care voise să-l aleagă dispare ca apa de ploaie căzută pe-un pămînt nisipos. Jónás rămăsese cu desăvîrșire singur și viața i-ar fi devenit insuportabilă dacă destinul îndurător nu-i aducea o alinare în mijlocul atîtor necazuri.

Se îndrăgosti. Pentru prima dată în viață și atît de tare, cum numai omul respins pretutindeni poate fi, cînd simte nevoia să se atașeze, cu toată puterea simțirii sale, de singura ființă pe care i-a scos-o în cale bunătatea divină ca să poată avea și el o nădejde, o bucurie. N-am să insist mult asupra acestui amănunt și mai ales am să-mi scutesc cititorii de descrierea domnișoarei Erzsi, căci aproape toate fetele se aseamănă între ele. Întrebîndu-i pe iubiții lor, ți se

va vorbi numai și numai de adevărați îngeri. Alții însă (nu vorbesc de fetele sau mamele din aceeași societate, ci de bărbați) îți vor spune că cele mai multe dintre ele sînt pur și simplu fete de treabă, simpatice și drăgălașe, dar nimic mai mult. Așa era și Erzsi (sau jupîneasa Erzsébet, cu care vom face cunoștință în curînd). Important de știut este doar că, afară de calitățile sale personale, iubita lui Jónás nu stăpînea alte bunuri și că, prin urmare, înainte de toate eroul nostru era silit să-și asigure o sursă de trai, altfel riscînd să moară, cu iubită cu tot, de foame. Ce să-i faci, dacă-n lumea asta pînă și crinii cîmpului au parte doar de un veșmînt ușor, de primăvară ?!

De astădată se părea că soarta îi este prielnică. Ceruse să fie numit cantor bisericesc într-o comună mărișoară, iar prietenii tatălui său, ca și buna reputație ce și-o cîștigase ca elev în colegiul din Debrecen, îl ajutară mult. De fapt situația unui cantor numai strălucită nu e; totuși ea îl scutea de mizerie și-apoi faptul că i se promise o catedră la colegiul din Debrecen, deîndată ce va deveni vacantă, îi deschidea perspectiva unui viitor mai însorit.

Nici o piedică nu se mai afla așadar în calea norocului său; fericitul cantor își duse nevasta în căsuța al cărei acoperiș de paie oferea un adăpost tot atît de bun împotriva ploii și a furtunilor ca al oricărui palat, și sub care aprinsa lor iubire le aducea raiul pe pămînt. Nu puseseră însă la socoteală un singur amănunt: Erzsébet era catolică. Înflăcărat de dragoste, cuprins de atîtea speranțe frumoase, Jónás al nostru uitase s-o mai întrebe din ce confesiune face parte și deci, după un an, comuna reformată, scandalizată de faptul că tocmai cantorul ei și-a luat nevastă de altă credință, îl puse pe drumuri. Bineînțeles și nădejdile ce și le pusese în postul de la colegiu se năruiră.

Pîinea cea de toate zilele trebuia așadar din nou cîștigată cu prețul multor necazuri și lupte, iar Jónás se apucă de această treabă grea cu inima plină de amărăciune, dar liniștit. „Pe cine îl urăsc zeii, îl fac

educator" spune proverbul latinesc și nici eroul nostru oropsit de soartă nu scăpă de acest canon, întrucît după multă căutare reuși să-și găsească o slujbă de educator într-o familie. Casa în care ajunsese era dintre cele mai bune, adică dintre cele unde, pe lîngă un salariu frumos și o pensie bunicică, educatorul se bucură aproape de aceeași prețuire ca bucătarul și valetul. I se încredințaseră doi băieți, ceea ce este cu atît mai rău cu cît întotdeauna doi domnișori fac mai multă gălăgie și învață mai puțină carte decît unul singur. De altfel, împărțită între cei doi fii, dragostea paternă și cea maternă reușeau să contrabalanseze cu mult succes strădaniile educatorului, așa că, din drumul greu străbătut de Jónás, nu lipsea nici unul din necazurile și suferințele mărunte, menite să amărască viața unui pedagog — dar Tengelyi suporta totul. Cea mai dureroasă perioadă din viața omului este aceea a convingerii că nu e cu putință să-și realizeze planurile mărețe; este perioada în care, silit să devină egoist după ce voise să fericească omenirea sau măcar o țară întreagă, ajunge să caute, cu inima rănită, un crîmpei de noroc pentru el însuși. Pentru Jónás epoca aceasta sosise de mult, imprimînd multă modestie dorințelor sale. Era mulțumit că o avea pe Erzsébet alături de el, iar viitorul le era asigurat. Destinul luase însă altă hotărîre. Casa în care fusese primit ca educator era catolică ; el — reformat. Pe vremea cînd fusese cantor și își luase nevastă catolică tot satul îi sărise în cap. De data aceasta prietenii tatălui și rudele mamei se ridicară împotriva acestui scandal religios și, ca o dovadă a egalității tuturor confesiunilor din țară, cel puțin cît privește toleranța religioasă, Tengelyi se văzu din nou concediat și-și reluă greul drum al vieții în calitate de funcționar al unui domeniu.

Fire capabilă să descopere frumosul și mărețul în orice îndeletnicire, Tengelyi se decidea pentru un nou fel de viață mai ușor decît oricine, dar și dezamăgirile îl năpădeau mai mult decît pe alții. Lucrurile nu se petrecură altfel nici de data aceasta. Alegîndu-și

cariera de vechil, imaginația sa era preocupată de *Georgicele* lui Virgiliu. Mai tîrziu însă, din toate visurile nu-i rămăseseră decît o uriașă grămadă de gunoi ce se ridica tocmai în fața ferestrei sale, precum și o seamă de relații — mult mai murdare chiar — rezultate din slujba sa. Pierdut în sferele *Georgicelor* lui Virgiliu, uitase de anumite obligații cum sînt de pildă cele urbariale[1], cu toate că singura, sau cel puțin principala sa îndatorire era, în noua slujbă, tocmai aplicarea lor. Pe de altă parte — nobil foarte liberal, cunoscător perfect al lui Voltaire și Rousseau — convins că urbariul este o lege învechită și nicidecum potrivită luminatului nostru veac, stăpînul său venea mereu cu fel de fel de reforme, care de care mai frumoase, aducîndu-l pe bietul nostru Jónás la cea mai neagră disperare.

Țăranii aveau mult mai puțin pămînt decît li s-ar fi cuvenit pe temeiul urbariului, iar boierul știa că, după împlinirea corvoadelor datorate stăpînului și ispră̆vniciei, le rămînea mai mult timp liber decît ar fi fost trebuincios cultivării acestor ogoare. Înălțimea-sa cunoștea din proprie experiență primejdiile leneviei și de aceea, ca un bun părinte, se îngrijea ca — pe lîngă obligațiunile urbariale — copiii săi să aibă îndeajuns de lucru. In afară de aceasta nobilul bărbat mai introdusese pe domeniile sale și alte reforme foarte practice. Spre exemplu, ca bun patriot ce era, nu recunoștea devalorizarea banilor și, pe cît putea — adică: pînă unde i se întindeau moșiile — nu accepta decît monedă de argint, arătîndu-se atît de consecvent, încît aplica principiul pînă și la încasarea impozitului pe fumuri... Nu mai puțin grijuliu se arăta nobilul nostru și în ce privește educația iobagilor săi. Nu, nu mă refer la învățătură sau alte nimicuri ase-

---

[1] Dispoziții care reglementau în Ungaria feudală raporturile dintre moșieri și iobagii care izbuteau să se elibereze. Legea, sau „convenția", care prevedea aceste obligații se numea *urbarium,* iar pămînturile asupra cărora se aplica această lege purtau numirea de parcele urbariale.

mănătoare, ci la educația mult mai importantă, cu foloase practice, menită a te pregăti pentru viață. Prin însăși natura sa, acest soi de educație se poate administra în condiții optime chiar la curte — drept care casa nobilului era plină de flăcăi și fete de iobagi puși în slujbe de argați la cai ori ajutoare de bucătărese sau torcătoare, bucurîndu-se de o instruire gratuită în cele mai folositoare meșteșuguri practice.

Unealtă, fără voia lui, a tuturor acestor lucruri, Jónás își înghițea cu noduri amare pîinea cea de toate zilele și numai irezistibila filozofie a nevoii îl reținea într-o îndeletnicire contrară deopotrivă sentimentelor ca și convingerilor sale. Ce era să facă însă ? Bine că măcar Erzsébet se simțea fericită ; și-apoi, pe ici pe colo, mai putea zvînta și el cîte-o lacrimă, mai putea alina din suferințe, chiar în starea în care se afla. Trecuseră doi ani în acest fel, cînd — pe neașteptate — începură să se răspîndească, nu se știe de unde, fel de fel de scrisori, în care trimițătorii amenințau să pună foc gospodăriei boierului. Cercetările făcute nu dădură nici un rezultat, iar în ziua de rusalii vîlvătaia izbucni pe toate acoperișurile, exceptînd șoproanele și grajdurile. Luă foc și casa în care locuia Jónás. Fiind acoperite cu țiglă, casele celorlalți funcționari nu suferiră mari pagube. Unul din răufăcători căzu în mîna stăpînirii și recunoscu fățiș — atît în fața tribunalului cît și, mai tîrziu, sub brațul spînzurătorii — că fărădelegea o săvîrșise numai și numai împins de nedreptățile stăpînului și făgădui că, dacă funcționarii moșiei nu-și vor schimba purtările, se vor mai găsi și alții să facă ce-a făcut el.

Scandalul fu îngrozitor, mai cu seamă că nobilul nostru era cunoscut în tot județul ca unul din cei mai emancipați și mai liberaliști juzi tabulari, care nu pune piciorul în biserică nici să-l tai și care nu i-a zis vreodată unui jurat altfel decît „onorabile nepot", iar pe uliță mîngîia cu mîna pe obraz pe fiecare copil întîlnit în cale... (Mai tîrziu, pe măsură ce copiii creșteau devenind argați la cai sau slugi la curte, se în-

tăreau și mîngîierile.) Intr-un cuvînt, putea fi bănuit oare, nobilul domn, de săvîrșirea unor astfel de abuzuri urbariale? Ce mai atîta vorbă: singurii vinovați de amărăciunile iobăgimii erau numai funcționarii. Cineva trebuia așadar pedepsit — să fie pildă pentru ceilalți — își dădură părerea toți și mai ales măria-sa. Și cum dintre toți slujbașii săi Tengelyi îi era cel mai puțin simpatic, fiind și singurul care se opunea dispozițiilor cît se poate de categorice (deși numai verbale) date de directorul domeniului în legătură cu urbariul, iar cu ocazia nenorocirii ridicase cuvîntul, fățiș și fără cruțare, împotriva stăpînului, fără să mai socotim faptul că tocmai casa în care locuia el fusese arsă mai rău, ceea ce însemna că însuși incendiatorul vedea într-însul pe cel împotriva căruia furia oamenilor trebuia să se dezlănțuiască mai aprig — e cum nu se poate mai natural, deci, că victima fu și de data asta Jónás, concediat „în grabă“, în ciuda tuturor rugăminților sale.

Puțina sa mobilă și bruma ce-și agonisise de pe urma slujbei fusese mistuită de foc; după doi ani de muncă grea, Tengelyi se întoarse — mai sărac de cum plecase — în Porvárul părăsit de dragul atîtor speranțe.

De-acum începea cea mai tristă — deși nu cea mai poetică — perioadă din viața eroului nostru: epocă plină de lipsuri și renunțări, plină de luptă pentru o bucățică de pîine. N-am să-mi plictisesc cititorii cu descrierea acestor ani. Tengelyi era dispus să muncească orice, să accepte pînă și cea mai nenorocită slujbă, hotărît să nu se dea înapoi de la nici o muncă, dar degeaba! Soarta nu-l lăsa să prindă rădăcini nicăieri. Cînd se ruga să fie primit la vreun domeniu i se imputa nenorocirea din urmă; cînd încerca să angajeze un proces i se reproșa că harța în care se afla cu juzii din județ va duce la pierderea tuturor cauzelor; dacă-și oferea serviciile de educator i se găsea cusur fie în principiile sale, fie în religie, fie în firea lui neliniștită, din pricina căreia nu se putuse

înțelege cu nimeni pînă acum... Într-un cuvînt, dacă n-ar fi scris, din cînd în cînd, cîte-o întîmpinare sau cerere în locul unuia sau altuia dintre avocați, dacă soția sa n-ar fi cîștigat și ea cîțiva florini din spălat și cusut, ar fi ajuns, cu toată știința și osîrdia lui, cerșetor.

Trecură astfel încă trei ani, în care — conform tradiției — Réty ajunse vicecomite, fără să-i dea însă prin gînd să-și ajute prietenul într-un fel sau în altul. Pentru cei pe care faptul i-ar mira, țin să lămuresc că făcea aceasta din prea mult respect pentru amicul său: oricît l-ar fi știut la ananghie, nu-l putea jigni cu vreo danie. Ce-i drept, l-ar fi putut ajuta, căci avea destulă influență și i-ar fi putut face rost de vreo slujbă sau o funcție publică, dar Réty se număra printre rarii oameni incapabili de a abuza de puterea lor pentru a-și favoriza prietenii. Astfel dar, își respecta principiile chiar în neplăcuta situație de a nu putea face nimic pentru cel mai credincios dintre prietenii săi. Cu atît mai bune îi erau însă intențiile și după ce — luptîndu-se vreme de trei ani cu atîtea necazuri — Jónás al nostru ajunsese în pragul deznădejdii, cînd nobilul vicecomite își făcu apariția, pe neașteptate, în cămăruța lui Tengelyi, înștiințîndu-l că, murind notarul din Tiszarét, își permite să-l întrebe dacă n-ar voi să ocupe locul rămas vacant. Ba merse atît de departe în exagerata-i mărinimie, încît, venind vorba de parcela ce i se cuvenea lui Jónás în temeiul slujbei cu pricina, îi dădu dezlegare de obligațiile urbariale, aidoma înaintașului său...

Mulțumindu-i lui Réty pentru grija ce-i purtase, Jónás se mută, încă în aceeași săptămînă, la Tiszarét, unde l-am regăsit, după douăzeci de ani — la începutul istorisirii noastre — notar bătrîn, cu plete cărunte, dar încă de o deplină putere trupească și sufletească.

Acei dintre cititorii mei care vor să afle amănunte interesante din această perioadă, vor fi satisfăcuți, cred, dacă le voi spune cel mult atît: că abia cu cîțiva

ani înainte de începutul povestirii noastre reușise Tengelyi să-și cumpere o căsuță și un petic de pămînt curial[1], îndeletnicindu-se — pe lîngă notariat — și cu agricultura. Avea doi copii; pe Vilma o vom cunoaște în curînd, sub înfățișarea celei mai frumoase fete din ținut; în ce-l privește pe Pista, el era cel mai neastîmpărat copil din împrejurimi. Cît despre jupîneasa Erzsébet, nu putem arăta decît că, de la o vreme încoace, era mai supărăcioasă... Încolo, de cînd cu ultimele alegeri pentru dieta națională, prietenia dintre Jónás și Réty se răcise destul de mult. Altceva interesant nu v-aș putea spune. Anii trecuseră în șir, dar pe Tengelyi nu-l putuseră schimba; e drept că suferințele îi mai adînciseră amărăciunea, dar dragostea de dreptate, pe care i-o cunoaștem încă de cînd era tînăr, curajul cu care se ridica împotriva oricărei asupriri și nelegiuri rămăseseră aceleași. Avea dreptate jupîneasa Erzsébet să spună — clătinînd din cap — că bărbatul ei nu are să se mai cumințească și nici să se chivernisească vreodată.

Însăși înfățișarea lui Tengelyi impunea respect, dublată de o seriozitate — sau, aș putea spune, de un aer solemn, caracteristic ținutei sale — ce nu-l părăsea niciodată. Datorită acestor însușiri notarul era scutit, în relațiile sale cu persoanele sus-puse, de izbucnirile pline de dispreț, cunoscute sub numele de desconsiderare, atît de chinuitoare pentru mulți oameni de treabă. Nimeni nu respecta cu mai multă strictețe regulile de politețe obligatorii față de astfel de persoane, care îl căutau uneori, datorită influenței ce-o avea asupra nobilimii din județ. Și tot așa, nimeni nu știa să răspundă mai rece și mai nepăsător la prietenia manifestată de sus-puși. De altfel Tengelyi avea obiceiul să spună că cei ce se bucură de mai multă vază decît noi, adesea ne apreciază doar în măsura în care le putem fi folositori, iar noi îi prețuim numai

[1] Pămînt aparținînd tribunalului suprem numit *Curia*, din vechea Ungarie.

în măsura în care ne temem de ei. „De folos, nu vreau să le fiu ; de temut, n-am la ce mă teme de ei — de ce le-aș accepta ori le-aș căuta așadar prietenia ?“ Ușor le va fi cititorilor mei să-și dea seama că această însușire a lui Jónás nu avea nicidecum darul de a-i cîștiga vreun prieten. Clasele de sus coboară destul, de pe piedestalul lor, însușindu-și cele mai josnice dintre defectele claselor inferioare ; cum să le iei, deci, în nume de rău că propriile lor păcate — cum ar fi de pildă orgoliul — le sînt nesuferite, atunci cînd le constată la alții ?! Eu însă nu știu să existe pe lume ființă mai independentă decît notarul comunal, sigur de slujba lui prin influența exercitată asupra nobilimii, sigur de căsuța — proprietate nobiliară — în care locuiește. Iată de ce-și putea permite eroul meu să privească foarte liniștit toată mînia răsculată împotriva sa în mai toate inimile, de la cea a vicecomitelui și pînă la cea a ultimului jurat. Tengelyi era unul din oamenii născuți să devină, cum spunea el, sau cezari, sau notari rurali ; adică din cei care nu se pot ridica deasupra stării de notar dacă întîmplarea nu a făcut să se nască cezari ; or, de multă vreme omul nostru nu-și mai dorea nimic în afară de ceea ce avea. Nu știu dacă resemnarea lui pornea dintr-o convingere, așa cum susținea el, sau pentru că fusese silit la ea, după cum afirmau dușmanii săi ; cert e că se resemnase cu bună știință, încredințat că drumul care duce în sus nu-l poți găsi decît dacă știi să-l cauți plecînd capul. E greu de spus dacă aceste însușiri ale lui Tengelyi sînt defecte sau calități, așa că — problema fiind cît se poate de îndoielnică — îi las pe cititori să decidă în măsura în care se simt mai apropiați de vicecomite sau de notar. În tot cazul, din pricina lor ajunsese pe cît de nesuferit în ochii superiorilor, pe atît de iubit — mai mult decît fiecare dintre colegii săi din țara întreagă — de poporul cu treburile căruia se ocupa. Chiar în popor se aflau însă unii nemulțumiți de prea marea severitate a principiilor sale și de exal-

tata pasiune a dreptății, cu care, fără să țină seama de persoane, sprijinea orice cauză dreaptă.

În ultimă analiză, însă, nu găseai cale de zece poște în jur un singur om care să se îndoiască de onestitatea lui Tengelyi. Era un indiciu neîndoios, pentru că dacă în sfere largi nimic nu este mai pasibil de greșeală decît opinia publică, nu mai puțin adevărat e că, în cadrul restrîns al unui sat, ea este demnă de toată încrederea. O dată cu creșterea cadrului, cresc și erorile: pe o scenă mică, singurele greșeli neobservate sînt cele inexistente.

Totuși, Tengelyi avea un singur prieten bun, pe Vándory Boldizsár, în tovărășia căruia l-am întîlnit, pentru prima oară, pe *Movila Turcului*. Prietenia aceasta era una din marile bucurii ale vieții sale.

Vándory și Tengelyi erau atît de deosebiți încît poate tocmai aceasta era cheia nestrămutatei lor prietenii. De obicei propriile noastre însușiri ne plac doar într-un singur exemplar, adică în noi înșine. Înclinațiile și însușirile celor doi prieteni se completau reciproc. Păreau puși alături anume pentru a ne oferi întruchiparea complexă a tot ce poate înnobila sufletul omenesc. Tengelyi vorbea despre oameni cu multă severitate; Vándory, dimpotrivă, fire mai blîndă și mai îngăduitoare, era înclinat să vadă pretutindeni latura bună a lucrurilor și găsea întotdeauna motive să-și reverse dragostea; astfel, venind după vorbele lui Tengelyi, ale sale aveau un efect binefăcător și liniștitor.

Pînă la cincizeci de ani ajungi neapărat ori să te împaci cu semenii, ori să te superi pe ei. Nu-i de mirare că lui Tengelyi — de atîtea ori ajuns la cheremul prietenilor — i s-a întîmplat lucrul din urmă. N-avem de ce-l judeca, mai ales că severitatea sa exista numai în principiu. Dacă stăteai să-l asculți cît de pornit vorbește despre toți răii din lume și îi comparai vorbele cu faptele, ușor te puteai convinge că omul acesta, care se declara dușman neîndurător al tuturor celor

răi, era de fapt o ființă cum nu se poate mai miloasă. Cititorii mei să nu-l acuze însă de inconsecvență, și mai ales tinerii să n-o facă, deoarece ei nu cunosc încă decît năzuințele și n-au de unde ști cît de multe sînt virtuțile pierdute în viață din chiar clipa cînd ai putea să le pui în practică. Din o mie de oameni abia găsești unul care să nu prefere a vorbi tocmai de însușirile ce-i lipsesc, să nu-și fi însușit principiile cele mai sănătoase tocmai în domeniile unde ele nu există. Fricoșilor le place să vorbească despre curaj; judecătorii răi perorează despre nepărtinire iar egoiștii despre patrie. De ce oare n-ar putea profera și notarul meu cel blajin principii cît mai severe ?! Cu toții suportăm, liniștiți, mișelia și tolerăm, ba uneori chiar ne face plăcere, cea mai josnică imoralitate, dacă se apropie de noi sub o înfățișare plăcută. De ce n-am fi îngăduitori așadar și față de micile defecte de care se face vinovată virtutea ? Nimeni nu refuză aurul, chiar dacă nu e turnat într-o formă arătoasă și nimeni nu se plînge că e greu de cărat în spinare.

Despre Vándory nu prea am ce să vă spun. Se statornicise la Tiszarét cu cîțiva ani înaintea eroului nostru și, de cînd era pastor acolo, zilele sale se scurgeau liniștite și uniforme. Despre trecutul său știm doar atît că studiase la Heidelberg și că — deși aproape cu zece ani mai vîrstnic și pe deasupra teolog — nu avea relații aproape cu nimeni în afară de Tengelyi. Nu vorbea niciodată de familia sau de copilăria sa. După grai însă nu încăpea îndoială că e maghiar. Văzîndu-l printre enoriași, străinul sosit în Tiszarét l-ar fi crezut un tată printre copiii săi, căci bunul bătrîn era înconjurat cu un nețărmurit respect căruia el îi răspundea cu multă dragoste și cu o față mereu zîmbitoare. Pînă și familia Réty îl respecta și poate nici un alt om nu se bucura de atîta prestigiu în această familie mîndră și orgolioasă.

Iată tot ce-am găsit necesar să spun despre trecutul eroilor mei. Dacă voi fi fost poate prea lung la vorbă și i-am plictisit pe unii dintre cititori, îi rog să nu uite că nu m-am folosit de dreptul ce-l am, ca scriitor, de a-i trata cu o respectabilă prefață — așa că îi rog să nu-mi lase cartea necitită. Romanul meu nu vrea să înfățișeze decît viața; or, aceasta *nu poate fi mereu* distractivă.

Soarele apusese. Pe locul unde dispăruse nu se mai zăreau decît cîțiva nori roșietici, cînd cei doi prieteni ajunseră în sat și Vándory se despărți de Jónás urîndu-i noapte bună.

Eroul nostru se întoarse acasă mai posac decît în alte dăți, poate din pricina scenei la care fusese martor pe Movila Turcului și care-l supărase, sau poate pentru că îl năpădiseră amintirile. Dar cînd o văzu în poarta casei pe Vilma, care îi ieși înainte veselă, și cînd își strînse la piept copilul drag, fruntea i se descreți îndată, grijile îl părăsiră și inima i se umplu de bucurie.

Dădu să intre, dar fata îl reținu, drăgăstoasă.

— Întîi am o mică rugăminte, zise ea zîmbind. Pînă nu-mi făgăduiești că o vei împlini, nu-ți dau drumul înăuntru.

— Și cum sună, mă rog, rugămintea ceea? o întrebă Jónás bine dispus, dezmierdîndu-i obrajii.

— Făgăduiește-mi că nu te superi, îl rugă Vilma.

— Eu? De ce să mă supăr?!

— Am făcut ceva fără știrea ta.

— Dacă-i vorba numai de supărare — rîse Tengelyi — iacă, îți făgăduiesc!

— Și-ai să-mi spui că bine-am făcut ce-am făcut?

— Asta-i altă întrebare, dar pentru că tu ești făptașul, fie, îți promit și asta, zise el zîmbind.

Tatăl și fiica intrară în casă, fericiți. Trebuie să recunoaștem, însă, că notarul nostru nu era cu totul străin de ispita curiozității...

3

În acest timp satul Tiszarét — în care am revenit împreună cu notarul și cu pastorul — era stăpînit de liniște și de pace. Țăranii se întorceau de la cîmp, pășind agale, cu coasa pe umăr, spre casele lor: ici-colo, doi-trei vecini stăteau în fața portițelor, să mai schimbe o vorbă, sau cîte-o ceată de copii se juca în colbul uliței. Învăluind parcă acest tablou, dangătul rar al clopotului de vecernie părea o rugă ostenită și toropită de somn. Era goală pînă și cîrciuma unde altădată jocul se încingea cu toată veselia, iar ovreiul Ițic își dădea vinul la preț bun, însă pe credit, pe bucate încă nesecerate. Dacă am arunca o privire în cîrciumă, nu l-am vedea decît pe grădinarul familiei Réty, un ceh, și pe vînătorul lui Ákos, așezați la o poșircă și amintindu-și de berea atît de bună din patria lor, întocmai cum, în pustie, poporul Izraelului își amintise de blidele cu carne din Egipet. La fel de tăcută era și curtea boierească, deși de obicei un astfel de loc, la noi în Ungaria, e aproape tot atît de zgomotos ca o cîrciumă. După cîte știm, domnișorul era plecat la vînătoare, cu cîini cu tot. Vicecomitele se încuiase în odaia sa de lucru, împreună cu procurorul general și cu secretarul său; iar dacă umbrele serii sau, poate, osteneala la care-ar fi fost supuși de gravele chestiuni ce le-aveau de dezbătut nu i-ar fi adormit pe toți, fără îndoială că dumnealor ar fi discutat fel de fel de probleme importante. Cinstita sau mărita doamnă vicecomitesă — al cărei glas răsuna altădată prin casă aidoma cîntului privighetorii prin lunci (cu deosebirea că, an de an glasul cucoanei era tot mai gălăgios și mai insistent) — cinstita sau mărita doamnă, zic, se plimba prin grădină. S-o urmăm dar.

Am mai amintit, mi se pare, că parcul nobililor de la Tiszarét era o adevărată minune a ținutului. Călătorul care avea norocul să-l poată parcurge în lung

și-n lat rămînea surprins la tot pasul : pavilion, uscătorie de poame, hulubar clădit în chip de biserică, eleșteu cu colibă pescărească, grotă, casă țărănească și cîte și mai cîte alte strălucitoare dovezi și rezultate ale imaginației diferiților membri ai familiei Réty. E ușor să le admiri, dar greu să le descrii. Parcul se termina într-o pădure ce se-ntindea pe o suprafață de vreo douăzeci de iugăre. Măria-sa vicecomitele ar fi pus s-o taie de mult, dacă ispravnicul — oprindu-se o dată, în trecere, pe la curtea lui — nu s-ar fi apucat să laude pădurea, salvînd astfel plopii înalți sortiți să cadă jertfă gustului horticol al stăpînului lor. Ramurile bogate ale plopilor și verdele intens al tufișurilor crescute sălbatic pe sub ei alcătuiau un adevărat codru, în care nu puteau pătrunde nici măcar razele fierbinți ale soarelui. O jumătate de ceas petrecută acolo, după copioasa masă alcătuită din optsprezece feluri de mîncare, îți da simțămîntul că ești liber și liniștit. Un singur drum tăia prin pădure, un drum atît de întortocheat încît de fapt mai mult ocolea. Pe acest drumeag o găsim acum pe doamna Réty, adîncită într-o convorbire foarte importantă cu devotatul ei servitor, domnul avocat Macskaházy.

Sîntem în octombrie și, după cum poate-și mai amintesc cititorii mei, clopotul bătuse de vecernie. Unde mai punem că ne aflăm într-o pădure unde chiar ziua este destul de întuneric ; iată de ce găsesc că nu face să-mi mai pierd vremea cu descrierea amănunțită a eroilor, mai ales cînd o asemenea treabă nu-mi face nici o plăcere — cel puțin în ce o privește pe doamna Réty. Ziua însă, s-ar fi putut vedea că doamna Réty era o femeie între patruzeci și cincizeci de ani, deci tocmai la vîrsta considerată, de oamenii trecuți de patruzeci, drept cea mai frumoasă vîrstă a bărbăției. Or, ținînd seama de caracterul atît de viril al eroinei noastre, putem afirma fără teamă că a atins tocmai vîrsta cea mai frumoasă. Era o femeie înaltă și tot atît de frumos ro-

tunjită ca și posesiunile domniei-sale. Părul ei — cu care n-avem nici în clin nici în mînecă atîta timp cît cititorii n-o văd pe onorata doamnă fără scufie, ceea ce rar se întîmplă — părul ei, zic, judecînd după sprîncenele-i dese și mustăcioara-i rară, trebuia să fie negru ca pana corbului. Fața ei, numai demnitate şi măreție, căpăta uneori, în anumite perioade ce premergeau alegerilor județene — perioade nu mai mari de o jumătate de an, dar repetate în mod miraculos o dată la treizeci de luni — o expresie nespus de binevoitoare și de indulgentă. Alteori, însă, fața ei era de o sublimă mîndrie, accentuată şi mai mult de cei doi negi pe care-i avea, unul în dreapta, deasupra buzei — de unde și expresia disprețuitoare, nelipsită chiar cînd zîmbea — și celălalt pe bărbie. Ai fi fost tentat să crezi că e o regină, dacă lacheul isprăvniciei, care o însoțea, nu ți-ar fi amintit că te afli în fața unei vicecomitese. Da, era o doamnă în toată puterea cuvîntului. Avea o gospodărie splendidă și mesele ei nu durau niciodată mai puțin de două ceasuri. Curtea îi era plină de orătănii și de oaspeți, cei mai de seamă din aceştia fiind serviți întotdeauna în mod desăvîrșit. Cînd o auzeai vorbind, te credeai lîngă un izvor îmbelșugat, care în drumu-i neobosit se revărsa peste orice subiect de discuție. Avea o voce puternică și răsunătoare încît ar fi putut zgudui pînă și zidurile Ierihonului! Ai casei, cel puțin, păleau cu toții, cînd o auzeau! Tot ce spunea stîrnea uimirea și admirația oricărui ascultător imparțial, nu numai pentru că îl repeta aproape cuvînt cu cuvînt pe vicecomite — făcîndu-se, prin această armonie conjugală, demnă de toată lauda într-o epocă pervertită ca a noastră — ci mai ales datorită profundelor sale cunoştințe de ordin juridic, lucru rar întîlnit în zilele noastre chiar printre femeile de neam maghiar, cu toate că poate fi atît de plăcut și de fermecător la o femeie! În toată țara nu găseai avocat mai bun de gură și mai pasionat în materie de drept ca nobila

noastră doamnă şi mai ales nu găseai unul care să vorbească atît de ştiinţific şi cu atîta profunzime, încît domnul Macskaházy adesea se vedea silit a recunoaşte că cele mai bune dintre pledoariile sale erau întocmite în totul după sfaturile măritei doamne.

Macskaházy — pe care îl zărim acum plimbîndu-se prin pădure cu preamilostiva lui stăpînă — era un bărbat între cincizeci şi şaizeci de ani, mititel şi uscăţiv, adus de spate mai degrabă datorită unei îndelungate practici decît poverii anilor. Faţa lui pămîntie, nasul şi bărbia-i ascuţită, ochii săi şovăielnici, cum rar şi numai din întîmplare întîlneşti, ochi care-şi întorceau privirile iscoditoare în altă parte deîndată ce-i surprindeai, fruntea mărită de o chelie îngrădită de cîteva fire de păr rar şi cărunt — toate alcătuiau un tot în faţa căruia, exceptînd bineînţeles familia Réty, orice om se simţea cît se poate de rău. Era însă cel mai devotat om al familiei. Trăise aproape treizeci de ani la curtea vicecomitelui şi fusese părtaş atîtor zile bune şi rele încît ajunsese aproape membru al familiei, apărîndu-i interesele cu mai multă străşnicie poate decît o făcea ea însăşi. Duşmanii lui susţineau că o face numai din interes, dar Réty era convins că motivul adevărat era un profund ataşament — şi nu-i exclus ca toţi să fi avut într-o oarecare măsură dreptate. Omul este un ciudat amestec de bine şi de rău; rar om care, năzuind îndelung către un ţel josnic, să nu i se nască în suflet un simţămînt mai înalt, după cum rar găseşti omul printre ale cărui intenţii nobile să nu se strecoare, mai devreme sau mai tîrziu, şi un grăunte de interes, de vanitate, sau ceva la fel de ordinar. Se prea poate aşadar că ataşamentul lui Macskaházy — la început făţarnic — să se fi transformat într-un sentiment adevărat. Dar nu sînt eu chemat să judec oamenii!

Acum, însă, buna înţelegere dintre doamna Réty şi credinciosul ei avocat părea totuşi tulburată. Vizibil enervată, doamna vicecomitesă se plimba pe sub pomi cu paşi repezi, în timp ce Macskaházy îşi urma

puternica stăpînă la un pas distanță și ținîndu-se și mai încovoiat ca de obicei. Strecura doar din cînd în cînd cîte un cuvînt de îmbunare, dar fără prea mare rezultat, deoarece după aceste întreruperi doamna scutura din cap, mînioasă, spunîndu-i ba că-i ușor să vorbești, ba că e convinsă că dumnealui vorbește numai ca să nu-i lase pe alții să spună ce au de spus, ba că adevărata lealitate se dovedește prin fapte, și cîte și mai cîte de felul acesta.

— Uite, eu ți-o spun deschis, zise în sfîrșit doamna Réty, oprindu-se ostenită de atîta umblet sau, poate, de mult ce vorbise și ațintindu-și privirea la micul avocat, în timp ce bătea în pămînt cu vîrful umbrelei. Vorbele dumitale mă aduc la disperare.

— Dar v-am spus, doamnă, că n-aveți motiv să vă lăsați pradă deznădejdii, răspunse Macskaházy, pesemne tot atît de aproape de disperare, dar din cu totul altă pricină. Fără îndoială...

— Ooo, știm noi — îl întrerupse doamna vicecomitesă — știm toți că nu te pierzi cu firea! Ce-ți pasă dumitale de grijile noastre ?! Putem s-ajungem la sapă de lemn, să ne facem de rîsul lumii, că dumneata tot avocat rămîi! Și-apoi, cine știe ? Poate...

Simțindu-se ofensat, Macskaházy își pierdu răbdarea și făcu, în sfîrșit, cu totul întîmplător, marea descoperire — pe care o putem aplica atît de bine în viața socială — că patima nu se poate înfrînge decît cu o patimă asemănătoare. Mînia cu care vorbi avu deci mai mult efect asupra izbucnirilor doamnei Réty decît ar fi putut avea înțelepciunea tuturor filozofilor din lume.

— Va să zică asta-i mulțumirea — grăi mărunțelul avocat cuprins de o nobilă mînie — asta-i recunoștința de care am parte pentru cei treizeci de ani pe care i-am slujit cu cinste ? Oare nu mi-am riscat eu, Macskaházy Adám, pînă și capul pentru ca splendoarea și onoarea familiei să se mențină neștirbită ? Și-acum, poftim răsplata : mă bănuiți ?!

— N-o lua așa! îl întrerupse doamna Réty gata să-l liniștească, dîndu-și seama că înflăcărarea o făcuse să treacă dincolo de limită și că, în definitiv, Macskaházy nu-i era soț, așa că ușor se putea descotorosi de dînsa fără nici un proces. Vezi, eu nu-s decît o biată femeie încercată de atîtea necazuri și...

— Femeie, femeie! Foarte frumos și foarte bine! răspunse avocatul, dîndu-și seama că în bătălia aceasta sorții de izbîndă trecuseră de partea sa. Vă cunosc prea bine, doamnă, și știu că nu sînteți o femeie ca toate femeile. Tot ce spuneți e demn de înscris într-o pledoarie. Dar văd că ar fi bine să-mi caut altă slujbă, căci avocatul care a pierdut încrederea familiei...

— Cine ți-a spus că nu mai avem încredere în dumneata? îl întrerupse doamna, speriată. Numai și numai în dumneata avem încredere! Ce ne-am face dacă te-am pierde? Cred că n-ai uitat promisiunea noastră, nu? In ziua în care am în mînă hîrtiile cu pricina, ne înfățișăm la notariat, iar dumneata vei avea intabularea ce ți-o dorești.

— In ce privește intabularea, dumnezeu mi-e martor că nu de dragul ei o fac, mormăi Macskaházy îmblînzit. Dar dacă măriile-voastre vor să mă răsplătească pentru serviciile mele credincioase — *ob fidelia servitia* — am să vă fiu recunoscător toată viața. Insă...

— Știu că sufletul dumitale nu-i lacom după cîștig; dania e însă destul de frumușică și chiar dacă nu echivalează cu serviciile făcute familiei mele, este totuși o recompensă frumoasă.

— Pe care o voi merita fără-ndoială, chiar de ar fi să-mi stea în cale o sută de piedici, zise Macskaházy, cuprins iar de nobilul său entuziasm.

— Ești într-adevăr convins, dragă prietene? suspină doamna vicecomitesă. Eu mă îndoiesc.

— De ce oare? Pentru că prima încercare a dat greș? Eh, un fleac! Totul a fost bine și temeinic pregătit. Cine-i vinovat dacă de data asta cerul ne-a

fost împotrivă ? Spargerea de la Vándory a făptuit-o un om încercat și destoinic. I-am spus să nu ia numai actele dorite de măria-voastră, ci și bani și alte lucruri de preț, ca să se creadă că e vorba de un furt obișnuit. În felul ăsta nu puteam fi bănuiți nici în ruptul capului. Și iată că tocmai asta a făcut ca totul să dea greș. Nenorocitul ăla de hoț n-a găsit decît vreo cîțiva bănuți în sertarul mesei și s-a apucat să caute mai mulți. Între timp însă preotul s-a întors și a dat alarma încă înainte de a fi pus Cifra mîna pe hîrtii. Hoțul a fugit sărind pe fereastră, dar Vándory n-a mai pus să-l urmărească, temîndu-se — după cum spunea a doua zi — să nu ajungă omul în fața tribunalului statarial. Iată, dar, că uneori își are și filantropia foloasele ei. Am aflat de la bătrîna care-l slujește că hîrtiile se află acum la Tengelyi, într-o ladă mare de fier așezată lîngă ușa odăii, lada în care păstrează notarul actele sale și ale comunei. Nu vă temeți, doamnă, le găsim noi și-acolo! Unde pui că în felul acesta îmi convine și mai mult: doborîm două muște cu o singură lovitură. Tot am eu o răfuială cu domnul Tengelyi.

— Mi-e teamă, se arătă alarmată doamna vicecomitesă. Casa notarului e plină de oameni... Dacă au să prindă hoțul ?...

— Dacă au să-l prindă, îl spînzurăm, căci avem statariu! făcu Macskaházy, nepăsător.

— Și dacă va mărturisi totul ?

— N-are să mărturisească nimic. I-am promis că, dacă tace, scapă cu fața curată. Dar dacă, cine știe cum, și-ar pune-n gînd să vorbească, nu va mai avea vreme, adăugă, viclean, pirpiriul. Are să fie spînzurat înainte de a putea mărturisi ceva.

— O, de-ai ști cît m-am frămîntat pînă să mă hotărăsc! suspină doamna Réty cuprinsă de milă. De-ai ști cît sufăr și-acum la gîndul că... Dar cine-i de vină ?! Onoarea numelui meu, binele copiilor mei, tot ce mi-e scump și prețios în viață, totul mă silește...

— Ce nu face o mamă pentru copiii ei! răspunse Macskaházy înduioșat și cum, pe întuneric, nu mai avea nevoie și de lacrimi, se mulțumi să se frece puțin la ochi. Numai eu știu ce inimă bate în pieptul măriei-voastre! Dacă ar ști și alții, o lume întreagă vi s-ar prosterna la picioare!

— Ferească sfîntul! îi tăie doamna Réty elanul, cu toate că lingușirile — oricît de nemăsurate — n-o lăsau indiferentă. Așa și-acum: era fericită ascultîndu-l pe destoinicul avocat ce se străduia să demonstreze că o faptă căreia toți oamenii de rînd i-ar fi zis furt nu e, de fapt, decît un nobil sacrificiu. Ferească sfîntul să afle cineva! continuă ea. Nemiloasă cum e, lumea ar spune, poate, că... — dar aici nobila doamnă tăcu, pesemne mirată că-și simțea obrajii îmbujorîndu-se...

— La ce bun să vă chinuiți, doamnă? interveni Macskaházy observînd tulburarea stăpînei. Ce vedeți rău în fapta noastră? Ia, colea, o mică sustragere de hîrtii. Lucruri de-astea se întîmplă zilnic și sînt atît de obișnuite în Ungaria, încît îl supără cel mult pe păgubaș. De cîte ori n-ați auzit oare că au dispărut așa procese întregi — și nu din cele mici, ci procese mari, cu dosare groase, adunate vraf vreme de treizeci de ani. Da, s-au pierdut, s-au făcut nevăzute pînă la ultima filă, și care-au fost oare consecințele? Le-au căutat oamenii cît le-au căutat și, pînă la urmă, au început altele, dacă s-a putut, dar nimeni n-a suflat un cuvințel. Darmite fleacul ăsta! Sustragem noi oare obligații, sau contracte de vînzare, sau să zicem ceva acte de danie? Doamne ferește! Acolo, niște scrisori! Simple scrisori particulare, scrise în mare parte de mîna măriei-sale domnului. Și tocmai fiindcă privesc chestiuni familiale, nu vrea să le lase pe alte mîini... Chestiunea în sine este cu totul nevinovată; obiecțiuni s-ar putea ridica în cel mai rău caz numai împotriva procedeului.

— Da, da... Numai că procedeul se cheamă spargere, jaf, suspină doamna vicecomitesă. Mai știu eu ce nume îngrozitoare o să-i dea întregii afaceri ?

— Da, spargere și jaf, repetă calm învățatul jurist. Spargere și jaf din punct de vedere al celui ce le săvîrșește. Dar ce ne privește asta pe noi ? Să zicem că cineva se adresează în timpul unei conversații altui om, care nu-i considerat tocmai sfînt, dar împotriva căruia, în momentul de față, nu este deschisă nici o acțiune penală, pledînd deci în favoarea lui și *„jus cornatum bonae existimationis"* [1] și îi spune că în odaia reverendului Vándory se află un scrin uriaș, din lemn de nuc, în al cărui saltar, de sus, în colțul drept, se află un teanc de acte pecetluite, legat cu șnur verde, pe care el — adică acel cineva — din simplă curiozitate, ori în scopuri științifice, sau mai știu eu de ce — dorește atît de mult să le vadă, încît ar da o sută de florini celui care i le-ar aduce — ei bine, vă întreb : ce rău găsiți în asta ? E oare pasibil de pedeapsă ? Fără îndoială că nu ! Și acum să merg mai departe : același om, să-i zicem A, îi mai spune celuilalt, lui B, că sîmbătă seara pastorul obișnuiește să ia masa în curte, și, cum niciodată nu încuie ușa dinspre grădină, s-ar putea să-i sară cineva gardul, să-i intre-n casă fără nici o bătaie de cap, să pătrundă în camera de dormit și să ajungă la scrinul cu pricina — unde, în colțul drept al saltarului de sus, zac scrisorile cu pricina, repet, dacă toate acestea le-ar spune așa, în timpul unei conversații, e oare în asta ceva mai culpabil decît în prima convorbire ? Iar dacă mai tîrziu B, în favoarea căruia pledase *„jus bonae existimationis"*, comite spargerea și-mi aduce hîrtiile, se cheamă oare că eu am făptuit spargerea, că eu l-am jefuit pe pastor ?! N-ar fi nebun cine ar îndrăzni să susțină una ca asta ? De promisiune, mă țin : plătesc suta de florini, căci,

---

[1] Dreptul înnăscut de a se bucura de un bun renume (în lb. latină).

fără-ndoială, orice om cinstit trebuie să se țină de cuvînt. Restul nu mă privește.

— Adevărat! Ai dreptate, suspină doamna Réty, cu conștiința deplin împăcată de aceste argumente. Dar lumea gîndește altfel.

— Lumea judecă totul strîmb și așa o să judece pînă la judecata de apoi, prima care va fi acceptată îndeobște, spuse Macskaházy serios. Ca bun reformat ce era, îi plăcea să-și presare frazele cu puțin iz teologic, obicei al așa-zișilor oameni plini de virtuți, cărora le place să-și arate însușirile frumoase. N-aveți grijă, doamnă, despre asta nu se va vorbi, adăugă el.

— Te-aș crede, dacă hîrtiile s-ar mai afla încă la Vándory, îi răspunse doamna Réty. Dar la Tengelyi, în casa comunală, unde umblă atîția oameni și au pază de noapte... mă îndoiesc!

— Lăsați asta în seama mea. Hîrtiile se află în lada de fier, atît e de-ajuns. Lada nu are decît două chei — și cîți lăcătuși sînt pe lumea asta! Aici, Macskaházy fu întrerupt de prepelicarul lui Ákos, care, întrecîndu-și stăpînul, venise în goană la doamna Réty, să se gudure și s-o lingușească puțin.

— S-au întors vînătorii... Să mergem, zise doamna. Voiau tocmai să pornească, dar prepelicarul, întorcîndu-se spre un desiș de tufe, începu să latre. Printre ramuri se desluși un foșnet slab. Cîinele se năpusti îndată între tufe și în aceeași clipă se auziră pașii cuiva care își căuta scăparea în adînc. Pînă la urmă, prepelicarul scoase un scheunat ascuțit și se întoarse șchiopătînd și chelălăind, tocmai cînd sosea și Ákos însoțit de sora sa Etelka.

— Ce s-a întîmplat? întrebă Ákos sărutînd mîna mamei sale vitrege, care, ca și avocatul, încremenise de spaimă.

— N-ai auzit nimic?

— Ba da. A lătrat prepelicarul meu. O fi mirosit vreun iepure ori o vulpe.

— Nu, nu, onorabile domn! Îmi pun capul dacă n-a fost om! se împotrivi Macskaházy cu privirea mereu ațintită în direcția în care se stinsese zgomotul.

— O fi fost vreun băiețandru din sat, răspunse Ákos mîngîindu-și cîinele. Vreun amărît care-a aflat că mîine e culesul în livadă și a vrut să se folosească de ocazie. Ce să facă și el? A tremurat toată vremea cît a stat în ascunzișul lui, cum tremuri dumneata acum, prietene. Tiii, că mult curaj mai ai! De altfel, vorba franțuzului: omul curajos numai după ce-a trecut primejdia se sperie. Zău că n-am văzut om să se potrivească mai grozav cu eroul proverbului!

— Să știi că a tras cu urechea! Sînt sigură că a venit să ne spioneze, își făcea gînduri negre doamna Réty. Macskaházy o atinse ușor, cu cotul, făcîndu-i semn să fie mai prudentă.

— N-aș crede, interveni Etelka, rîzînd. Macskaházy e un domn foarte nostim, dar nu-mi vine să cred că cineva ar fi în stare să stea zgribulit aici, într-o seară de octombrie, numai de dragul de-a trage cu urechea.

— Scumpă domnișoară Etelka, dumneavoastră nu puteți pricepe chestiunea asta. Discutam cu mărita doamnă ceva în legătură cu niște procese importante, se apără avocatul, care se mai liniștise și-și recăpătase bunele maniere.

— Aa, înțeleg! Foarte probabil, așadar, ca omul ascuns în desiș să fi fost chiar avocatul adversarului, tentat să afle în felul ăsta ce capcane teribile îi mai pregătești?! se amestecă Ákos, luîndu-l peste picior. Dacă te-a înfuriat așa de rău, de ce n-ai pus mîna pe hoțoman? Se poate? Dumneata, onorabile și războinice domn Macskaházy, care ești în stare să dai gata zece de-o dată, se poate să te lași cînd nu era vorba decît de unul singur?

— Eu?! exclamă Macskaházy îngrozit. Eu? Eu în persoană?

— De ce nu? Ei, știi ce? Vino cu mine: sîntem doi și dacă a fost într-adevăr pe-aici — ceea ce nici acum nu cred — îl prindem. Dacă nu, avem de ce rîde!

— Dar, dați-mi voie, *domine spectabilis*[1]! protestă Macskaházy încurcat rău, în vreme ce Ákos îl trăgea de mînă. Dați-mi voie... Așa... fără arme, noaptea?! N-ar fi mai bine să chemăm totuși slugile?

— Ia nu mai spune! rîse Ákos. Pînă să găsim o slugă-două răufăcătorul nostru are vreme să fugă de zece ori! Hai, curaj, amice! Mama și Etelka au să se întoarcă acasă, iar noi începem romantica aventură și ori învingem, ori... o rupem la fugă. Nu-i așa, amice? adăugă el rîzînd. Numai să nu ne lovească damblaua de spaimă.

Încă sub imperiul spaimei, Macskaházy nu izbuti nici măcar să se supere din pricina acestor glume și se mulțumi să bîiguie ceva ce aducea a împotrivire, tot îndrugînd că ar fi mult mai practic să ia și slugile cu ei. Doamna Réty îl ruga însă și ea să plece cu Ákos; în afară de aceasta, om cumpătat, avocatul avusese vreme să-și facă socoteala că — după toate probabilitățile — nu era chip să-l mai ajungă din urmă pe răufăcător. Drept aceea, cu un gest care se voia temerar, mărunțelul își încheie haina, anunțînd cu multă solemnitate că nu se teme de nimic, și o luă pe urmele lui Ákos.

Pornind spre casă, doamna Réty era îngrijorată, în timp ce Etelka rîdea de spaima lui Macskaházy. Prepelicarul, amintindu-și pesemne că în pădure avusese parte de o experiență prea puțin plăcută, își părăsi stăpînul, urmîndu-le de data aceasta pe cele două femei.

---

[1] Cinstite domn (în lb. latină), apelativ adresat, în Ungaria feudală, nobililor de rang mai mic proveniți din familiile recent înnobilate (spre deosebire de apelativul *domine ilustrissime* — ilustre domn — adresat marilor latifundiari, vîrfuri ale aristocrației maghiare).

Curajul este de multe feluri şi nimeni nu le stăpîneşte deopotrivă pe toate. În ce-l priveşte pe Macskaházy, el era înzestrat în cea mai mică măsură tocmai cu soiul de curaj trebuincios prinderii răufăcătorilor. Nu că aş îndrăzni să afirm că se temea, dar măcar atîta pot spune că prea la îndemînă nu-i era. De altfel, să ne punem în situaţia lui. Macskaházy era cît se poate de familiarizat cu cele mai întortocheate poteci din domeniul juridic şi nu s-ar putea spune nici că era duşman declarat al obscurităţii... Totuşi, un drum ca cel pe care îl purtau de data asta picioruşele sale subţiri, cu paşii mereu împleticiţi, trunchiurile şi crengile care-l făceau să se poticnească la fiecare pas, erau lucruri mai presus de închipuirea sa. La fel şi bezna prin care orbecăiau cei doi bărbaţi pătrunşi sub bolta deasă a frunzişului pădurii. Mai imaginaţi-vă că Ákos, cu focul tinereţii lui, mai mult alerga decît mergea, aşa că, în ciuda tuturor eforturilor, avocatul abia se putea ţine pe urmele călăuzei, care îşi făcea drum printre crengi fără nici o alegere, supunîndu-şi credinciosul tovarăş la o interminabilă flagelaţie. În alte împrejurări Macskaházy şi-ar fi amintit că e nobil şi n-ar fi suportat un asemenea tratament. Acum însă, după ce făcuse o seamă de observaţii cît se poate de sfioase împotriva acestui fel de a goni, plîngîndu-se că rămurişul îi şfichiuieşte obrajii, şi obţinu răspunsul că n-are decît să rămînă în urmă, tăcu şi, cu tot flagelatul şi toate poticnelile, nu rămase în urmă cu un singur pas măcar, ci adoptă procedeul romanilor muribunzi: cu un gest de mută măreţie, îşi acoperi faţa cu pelerina şi continuă să calce pe urmele lui Ákos. Gîndul că pe un asemenea întuneric nici un ţintaş nu l-ar putea nimeri îi mai dădea curaj; totuşi, drept măsură de prevedere, hotărî ca, în cazul nenorocos cînd întîmplarea le-ar scoate în cale pe răufăcătorul căutat, s-o şteargă în cea mai mare grabă spre casă pentru a-i aduce lui Ákos ajutoare. Din fericire era prea puţin probabil să se întîmple aşa

ceva, căci chiar un om destoinic ca domnul avocat Macskaházy vede greu prin întuneric, mai ales cînd ține mantia albastră peste ochii închiși. La rîndul său, Ákos — pesemne ca să-i facă prietenului său pe plac — alegea desișurile cele mai încîlcite și, auzind cum plescăiesc ramurile biciuindu-l pe cel din urma sa, se simțea atît de bine dispus încît în clipele acelea n-ar fi fost în stare să facă vreun rău nici chiar celui mai îndrăcit dintre toți haiducii lumii.

În sfîrșit, după un sfert de ceas de căutare, Ákos ajunse în buza pădurii și se opri, întorcîndu-se spre Macskaházy, tocmai cînd acesta deschidea ochii răsuflînd ușurat.

— În pădure nu e nimeni, pot jura dacă vrei, îi zise el. Nu se vede și nu se aude nimic, nici urmă de ființă omenească. Te rog crede-mă că te-ai înșelat... Ființa care te-a îngrozit atît a fost cel mult un iepure.

— Ni se păruse că auzim pași omenești. Ar putea jura și onorata dumneavoastră mamă că a auzit!

— Dacă-i așa — răspunse Ákos abia reținîndu-și rîsul — hai să ne întoarcem tot prin pădure. Mai cunosc vreo două-trei desișuri pe care nu le-am cercetat încă. O fi acolo...

— Cum să fie ?! oftă Macskaházy, reținîndu-l pe Ákos, care o și luase din loc. Un șoarece să fi fost, și tot am fi călcat pe el, de mult loc cît am bătut. Abia mă mai țin picioarele. Tot oftînd, avocatul cel mărunțel se apucă să-și șteargă fruntea brobonită de sudoare.

— Bine, se învoi Ákos. Dacă crezi că nu-i în pădure, haidem pe-aici, primprejur. Poate găsim pe cineva de cealaltă parte, că aici nu-i nici o mișcare. Zicînd aceasta, Ákos trecu șanțul dintr-un salt ; Macskaházy însă trebui să coboare întîi în fundul șanțului, de unde se cățără pe partea cealaltă prin uimitoare evoluții gimnastice. Apoi, cei doi porniră

tăcuţi alături; peste puţin timp dispărură, cotind pe după colţul livezii.

Tăcerea cuprinse totul. Noaptea era întunecoasă şi sumbră, ca aproape toate nopţile de octombrie. După asfinţitul senin, pe orizont se adunaseră încet-încet norii buluc, şi-acum întinderea era înfiorată de suspinele prelungi ale vîntului de toamnă. Ramurile şi frunzişul tremurau de atingerea-i rece. Doar cîte o stea ivită din vreme-n vreme prin spărturile norilor şi focurile păstoreşti de pe întinsul cîmpiei mai revărsau puţină lumină. Zgomotul paşilor lui Akos şi ai însoţitorului său se stinsese de mult. Liniştea nopţii era tulburată numai de lătratul îndepărtat al cîinilor din sat şi de frînturile de cîntec de la vreun foc de păstori... Deodată, aproape de locul pe unde trecuseră nu de mult cei doi, din şanţ se ridică un om. Chiar să nu fi fost întuneric, nu i s-ar fi văzut nici obrazul şi nici statura, căci purta o pălărie cu boruri largi şi, pe umeri, un suman miţos. Necunoscutul rămase multă vreme fără să se clintească şi ascultă frînturile de cîntec. Apoi, după ce se încredinţă că nu-i nimeni prin apropiere, ieşi tiptil din şanţ şi o porni grăbit către unul din focurile de pe cîmpie.

Să-l lăsăm însă singur, mai ales că pesemne aşa vrea şi el. Noi ne vom întoarce la Tengelyi, pe care l-am părăsit tocmai cînd, însoţit de fiica sa, intrase în căsuţă.

4

Ştii oare, iubite cititor, ce înseamnă o căsătorie fericită? Dacă ştii, sau dacă te numeri printre aleşii care au parte de ea, dacă cunoşti binefacerile izvorîte din iubirea reciprocă într-o familie, dacă ai învăţat că toată faima şi gloria după care sîntem ahtiaţi,

toate avuțiile atît de aprig dorite nu prețuiesc cît cea mai măruntă dintre bucuriile hărăzite sufletelor curate în tovărășia celor dragi — dacă le știi toate acestea, treci cu sfială pragul casei notarului din Tiszarét și roagă-l pe dumnezeu să-și trimită încercările asupra palatelor mărețe, scutind căsuța liniștită unde, gustînd o fericire pe care singură și-a clădit-o, o familie preamărește pe cel de sus.

Tengelyi intrase așadar în odaia lui, însoțit de fiica sa; așezîndu-și pălăria și bastonul la locul obișnuit, bine dispus, tatăl întrebă din nou de rugămintea a cărei împlinire trebuise s-o făgăduiască înainte de a i se fi dat drumul în propria-i casă.

Erzsébet îl asigură că ea însăși se-nvoise doar de dragul fetei. Vilma se tot codea, căutînd cuvinte potrivite pentru mărturisirea rugăminții ei.

— Ei, n-am să mai aflu niciodată taina cea grozavă? întrebă Tengelyi pierzîndu-și răbdarea. Doar n-ați săvîrșit vreo fărădelege?

— Tată — răspunse Vilma, drăgăstoasă — mi-ai făgăduit că nu te superi pe mine.

— Să mă supăr?! Parcă-aș fi un adevărat tiran! De cînd obiceiul să te temi de tatăl tău?

— Să mă tem?! exclamă fata, țintuindu-l cu o privire liniștită. Sînt fiica ta și n-am să știu niciodată ce-i teama! Dacă am greșit, ai să-mi spui și ai să mă ierți; dar cred că n-am făcut nici un rău. Așteaptă cîteva clipe și vei afla totul. Știi că au fost portăreii prin sat; chiar tu ai spus că pleci cu părintele tocmai pentru că n-ai cum să-i ajuți pe bieții oameni și nu te lasă inima să privești cu mîinile-n sîn nenorocirea abătută asupra lor. Noi am rămas acasă și am văzut toate grozăviile. Vecinului i-au luat cea din urmă văcuță; dincoace, peste drum, la Farkas János, au scos plăpumile și pernele din paturi; nevestei lui Péter, sărmana, i-au luat cele trei găini și măgărușul cu care ducea ouă la oraș sau aducea de-acolo cumpărăturile pentru oameni. S-au purtat atît de brutal și înjurau cumplit, de parc-ar

fi avut de-a face cu un răufăcător. Feciorul lui Farkas n-a vrut să le dea patul în care zace maică-sa, așa că l-au bătut și l-au dus apoi legat la primpretor, de unde zice că au să-l trimită mîine la pușcărie. Noi am văzut și am auzit totul — continuă Vilma cu lacrimi în ochi — și-am plîns amarnic. Mama mi-a spus că nu-i nimic de făcut, deoarece dările se pun prin lege, iar oamenii aceștia nu-și pot plăti partea poruncită; eu, însă, mă rugam lui dumnezeu să te întorci acasă mai curînd. Îmi ziceam că în cele două cărți groase pe care le răsfoiești atîta s-o fi găsind vreo lege, cît de mică, să scrie că nu-i voie să-i iei totul sărmanului care, fără vina lui, nu-și poate plăti datoria.

— Te înșeli, copila mea, îi răspunse Tengelyi îndurerat. Zadarnic ai căuta în cele două volume groase astfel de legi; în opt sute de ani neamul nostru n-a găsit de cuviință să înfăptuiască legi mai bune.

— O, atunci dumnezeu nu va binecuvînta niciodată o asemenea legiuire! făcu Vilma cu vocea gîtuită de indignare. Văd că orice-am face, nu avem puterea să schimbăm nimic. Dar dacă nu îngăduie legea, în schimb religia ne poruncește să-i ajutăm pe semenii noștri; iată de ce am rugat-o pe mama și m-am dus pe urmă la alde Farkas să văd dacă nu le-aș putea fi cumva de folos. Ce-i drept, bogați nu sîntem, dar dumnezeu ne-a dat destul ca să putem da și săracului o bucată din pîinea noastră, fără să rămînem flămînzi. Și-apoi, de cînd mă știu, Farkas ne-a fost vecin bun.

— Bine-ai făcut, fata mea, aprobă Tengelyi înduioșat. Dumnezeu te va binecuvînta pentru fapta asta. Am mîncat și eu pîinea amară a mizeriei și-acum, cînd cerul s-a milostivit de mine, n-am să-mi încui ușa în fața semenilor mei!

— Așa mi-am zis și eu, întări Erzsébet, strîngîndu-i mîna. De-aceea i-am dat voie fetei să plece.

— Cînd am ajuns la ei, i-am găsit pe toţi în culmea disperării, continuă Vilma. Farkas şedea în tinda goală, cu tîmplele rezemate în pumni şi ochii pironiţi la grajdul gol. Femeia se învîrtea în neştire prin casă, cu mîinile împreunate a rugă şi-şi plîngea feciorul; copiii mai mărunţi şedeau pe laviţa cuptorului şi — fără să priceapă ce se întîmplase — plîngeau şi ei, ţinînd ison mamei lor. În odaie, cîteva scaune sfărîmate, paiele din pat răvăşite pe jos şi-o învălmăşeală de ziceai că au pustiit duşmanii casa! Pe deasupra, se mai adunaseră şi vecinii: unii încercau să-i mîngîie pe bieţii oameni, alţii blestemau, văzînd o asemenea nedreptate; într-un cuvînt, mai puneau şi ei paie pe foc. Mi se rupe inima cînd mă gîndesc!... Am mai liniştit-o puţin pe biata femeie cînd i-am spus că părintele are să vorbească cu vicecomitele să nu-i ducă feciorul la isprăvnicie. Sărmana! Se teme ca de foc de isprăvnicie: zice că toţi se întorc răufăcători de-acolo. Pe urmă, i-am făgăduit că avem s-o ajutăm şi noi; mi-a mulţumit frumos pentru bunăvoinţă, dar zicea că au să se descurce ei, numai feciorul să scape. — „Noi, nevoiaşii, ne ajutăm unii pe alţii, le-a zis celorlalţi. Iacă, vecinul ista, om de treabă, ne împrumută patul pentru cîteva zile; celălalt ne dă o pîine iar altul cîţiva gologani — şi poate s-o milostivi şi dumnezeu de noi. Că nu ajungeam chiar aşa de rău dacă domnul jurat Kenyházy ne-ar fi plătit preţul cailor cumpăraţi de la bărbatu-meu, încă de rusalii... Pacostea-i că nouă ne ia bucăţica din gură, pentru dări, dar pentru ce avem de primit nu ne face dreptate nimenea... Da las' că vin ele alegerile cele noi şi-am să mă duc eu la ispravnic. Că data trecută tot el le-a făcut rost mai multor oameni de şi-au primit bănişorii datoraţi de domnul primpretor Nyúzó." — „Ei, dumitale tot îţi merge cum îţi mai merge, că ai bărbat şi, cum spune domnişoara, are să scape şi Jancsi şi-o mai munci şi el, s-a amestecat atunci lelea Lipták, care se-nvîrtea tot timpul pe lîngă

femeie. Dumneata ești muiere de treabă. Da nevasta lui Viola, săraca, ce să facă? Zace la pat; e pe moarte şi are doi prunci: unu de şapte anișori, altu la sîn... Și șade straja lîngă ea, că primpretorul a dat poruncă să fie prins oricine s-ar apropia de casă. Zice că oricine ar veni pe-acolo, numai și numai ortac de-al lui Viola poate fi. Doamne, frumoasă și vrednică fată a fost Zsuzsi cîndva! Ce-i ea de vină dacă bărbatul s-a dat pe haiducie?! Pe biata Zsuzsi de-ați putea-o ajuta cumva, domnișoară, zău că și dumnezeu drăguțu v-ar binecuvînta!" M-am apucat și eu să întreb în dreapta și-n stînga și am aflat că pe vremuri Viola a fost un gospodar de nădejde, dar că, de cînd nu-și mai poate vedea de gospodărie, a ajuns la sapă de lemn. Vitele și uneltele i le-au luat de mult, pămîntul stă nelucrat; tot ce mai avea, i-au luat azi, așa că biata femeie se zbate bolind singură și părăsită, cu doi copii mici. I-am rugat să mă ducă la ea, zicîndu-mi că pe mine n-au cum să mă bănuiască de înțelegere cu Viola și că, pe de altă parte, n-o pot lăsa pe femeie pradă morții, așa, fără să-i dau o mînă de ajutor.

— Ai dreptate, scumpa mea, zise notarul, mîngîindu-i obrajii.

— Sărăcia de la alde Farkas era o nimica toată pe lîngă ce-am văzut acolo, urmă Vilma. Încă de departe am auzit o gălăgie de nedescris. Primpretorul aflase, nu știu de la cine, că la noapte Viola va veni să-și vadă nevasta şi pusese trei dărăbani de pază, să stea ascunși şi să-l prindă de cum va intra în casă. Cei trei se pregăteau de fapta lor vitejească bînd vin. Nu dădeau voie nimănui să iasă din casă, pesemne ca să nu-l poată înștiința pe Viola, deși, cu gălăgia pe care-o făceau, totul era de prisos. Casa era goală-goluță. Tot ce-am văzut era o mînă de cenușă, pe vatră, și prichiciul de lut al vetrei. Nu-l putuseră lua și-acum şedeau pe el soldații, folosindu-l drept masă pentru ulcioarele cu băutură. Atît a mai rămas din toată bunăstarea de odinioară;

restul a-ncăput pe mîna dreptății. Cînd am intrat în bucătărie, căprarul dărăbanilor m-a recunoscut îndată, căci a fost de cîteva ori de ne-a adus scrisori; mi-a ieșit dar înainte și m-a întrebat ce vreau. I-am spus că am venit să văd bolnava, dar mi-a răspuns că-i păcat de osteneală și că nevasta lui Viola e mai mult moartă decît vie. Era de părere că e mai bine să moară singură azi decît să mai apuce ziua de mîine, cînd Viola va fi spînzurat și ea va ajunge văduvă. După alte asemenea glume răsplătite de prietenii săi cu hohote de rîs omul mi-a arătat ușa cămăruței în care zăcea bolnava. I-am rugat să petreacă ceva mai puțin zgomotos și am intrat. Încăperea era atît de întunecoasă încît vreo cîteva clipe n-am mai văzut nimic. Intr-un colț, pe un braț de paie, zăcea nenorocita, bolnavă, cu sugarul de-o parte și cu un băiețel de vreo șapte ani de cealaltă. Plîngînd, copilul privea țintă la maică-sa, fără să-i scape din ochi nici cea mai mică mișcare. Totul era cufundat în tăcere; doar hohotele de rîs ale soldaților spărgeau din cînd în cînd liniștea de mormînt din preajma bolnavei. Credeam că femeia și sugarul dorm. Cînd m-a recunoscut, băiatul s-a apropiat de mine plin de încredere și s-a apucat să-mi povestească nenorocirea lor, așa cum îl ajuta mintea lui de copil. Mi-a spus că maică-sa s-a îmbolnăvit de trei zile, că la început avuseseră paturi; el adunase niște vreascuri de pe lîngă garduri, iar lelea Lipták fusese pe acolo să le gătească de mîncare. Azi-dimineață însă s-au pomenit, pe neașteptate, cu primpretorul, cu ordin să i se plătească o sută cincizeci de florini. Dar cum maică-sa n-avea nici un ban, nu i-a dat nimic. Atunci primpretorul a început să-i înjure groaznic, poruncind dărăbanilor să adune totul din casă. Pe maică-sa au dat-o jos din pat, iar pe lelea Lipták a scos-o din casă pe brînci chiar Nyúzó; pe urmă le-a poruncit soldaților — care beau în odaia de alături — să nu mai dea drumul nimănui, nici să iasă, nici să intre, și-a plecat... „De-atunci mama e și mai beteagă — mi-a spus co-

pilul plîngînd. Am adunat eu o mînă de paie din ce-a căzut de prin paturi și i-am făcut un culcuș, da abia s-a tîrît săraca pînă acolo. De-atunci nici măcar nu mă mai cunoaște!... Primpretorul și soldații din casă vorbeau niște grozăvii! Ziceau că la noapte are să vină tata și-au să-l prindă și-au să-l spînzure. Pe urmă, multă vreme, mama tot asta o spunea, și plîngea și țipa de m-a apucat frica. Apoi a început să plîngă și frățioru-miu și mi-am adus aminte că n-a mîncat încă, bietul de el. Îmi era foame și mie și deaceea m-am dus să cer ceva de pe la vecini, da nu mi-a dat nimeni. Primpretorul le-a poruncit să nu cuteze vreunu să ne dea ceva, las' să crăpăm ca niște cîini. Doar olecuță de apă-am adus și cîteva flori, de pe-o tufă, să aibă frate-miu cu ce se juca măcar și să nu mă întorc chiar cu mîna goală." Copilul și-a ascuns apoi capul în poala mea și-a-nceput să plîngă de ți se rupea inima...

— Bietul de el! se înduioșă Tengelyi, ai cărui ochi începură a se umezi la auzul acestei întîmplări simple. Bietul de el, cît de timpuriu începe să cunoască amărăciunile vieții! Nădăjduiesc că le-ai trimis ceva copiilor. De altfel am să mă duc și eu îndată, să văd, adăugă el, întorcîndu-se către Erzsébet.

— Nu te mai osteni, tată dragă, interveni Vilma cu blîndețe. Nu mai sînt acolo. Ce să le mai duc, că i-am adus pe ei aici!

— Aici, în casa mea?! exclamă Tengelyi înspăimîntat. Nu te-ai gîndit la urmări?

— Ba da. M-am gîndit că, dacă o mai las acolo, femeia moare, răspunse Vilma liniștită. L-am rugat pe căprar pînă cînd, promițîndu-i că voi lua totul asupra mea, mi-a dat voie s-o iau pe biata femeie cu mine, ba ne-a mai dat și el o mînă de ajutor.

— Bine-ai făcut că n-ai lăsat-o acolo — spuse Tengelyi plimbîndu-se prin odaie, neliniștit — dar... să-i fi dus oriunde, sînt gata să plătesc bucuros pentru dînșii! Însă aici, în casa mea!? Familia celui mai

vestit haiduc, în gazdă la notarul din Tiszarét! Ce are să zică lumea despre mine?

Vilma se împotrivi cu blîndețe:

— Oare nu tu ziceai, tată, că fiind ferm convins că ai procedat bine ești îndreptățit să nu-ți pese de judecata oamenilor?!

— Da, dar numai dacă ești deplin lămurit în privința propriului tău suflet, răspunse Tengelyi. Se spune că Viola își iubește nevasta și știind-o bolnavă are să înfrunte orice primejdie ca s-o poată vedea. Și-atunci, ce mă fac eu? Ca slujbaș, jurămîntul mă silește să-l dau prins pe haiduc; ca om însă, gîndul mă umple de groază.

— Dar n-ai să-l prinzi, nu-i așa, tată? Nu, tu nu poți face una ca asta! zise Vilma îmbrățișîndu-l.

— Dacă n-o fac, au să mă zvîrle din slujbă ca pe-un nemernic, se împotrivi Tengelyi, posac. Mă vor considera complice cu răufăcătorii. Și, dacă-i așa, ajungem din nou pe drumuri cu toții.

Pe Vilma o podidiră lacrimile, dar vorbi totuși cu multă încredere.

— Nu, tată, așa ceva nu se va întîmpla. Dumnezeu nu pedepsește o faptă bună.

— Nu, dumnezeu n-o face, în schimb oamenii obișnuiesc uneori, răspunse Tengelyi grav. Apoi adăugă: Nu plînge, copila mea, poate mă chinuie doar o închipuire.

— Dar nu ești supărat pe mine?! Vilma plîngea în hohote. De unde era să știu eu? Cum era să-mi închipui că voi pricinui o asemenea nenorocire?

— Supărat? exclamă bătrînul strîngînd-o la piept. Să fiu supărat pe tine?! Nu ești tu oare unica mea fiică, bună și scumpă, nu ești tu bucuria și mîndria vieții mele, amintirea cea mai frumoasă a trecutului meu, nădejdea viitorului meu — un adevărat paradis pe care mi l-a dăruit un înger! adăugă el întinzînd brațele către Erzsébet.

— Da, dar dacă Viola vine și temerile tale se adeveresc? continuă Vilma plîngînd.

Regretînd că îi împărtășise presupunerile sale, Tengelyi încercă s-o liniștească :

— Nu va veni, dar chiar dacă ar face-o, poate nu află nimeni... Știi că eu sînt veșnic muncit de îndoieli... În ce te privește, tu nu ai nici o vină. Să fi fost acasă și să fi văzut situația bietei femei, o primeam și eu chiar dacă m-ar fi huiduit o lume întreagă. Șterge-ți lacrimile, draga mea, continuă el, sărutînd-o pe frunte. Bine-ai făcut. Așa, copila mea, du-te acum la bolnavă ; între timp, eu am să dau o fugă pînă la Vándory, care se pricepe la leacuri... Dumnezeu să te binecuvînteze.

Bătrînul ieși grăbit, de frică să nu-l podidească lacrimile și pe el... În timp ce femeile trecură dincolo, s-o vegheze pe bolnavă, el bodogănea mereu, ocărîndu-și moliciunea, care-l făcea să nu se poată dezbăra de plîns nici măcar la bătrînețe.

5

Necunoscutul de adineauri — pe care l-am văzut ieșind din șanțul ce mărginea parcul — se oprise lîngă foc, avînd însă grijă să nu intre în lumina flăcărilor ; apoi privirile sale se rotiră în jur, iscoditoare. În lumina slabă a focului ce pîlpîia, se desprindea din întuneric o cumpănă de fîntînă, ca o arătare înspăimîntătoare. Ghemuit lîngă foc, un bărbat scormonea jăraticul cu un băț, sfîrșind un cîntec din bătrîni :

„A altora e lumea asta mare !
  Loc pentru noi, într-însa nu-i de fel :
Bietul țigan nici patrie nu are,
  Nici patrie nu are, dar liber este el !“

— Iar cu bocetele de la Nagyida[1], bătrîne? glăsui necunoscutul apropiindu-se de cîntăreț și punîndu-i mîna pe umăr. Ce necazuri ai?

Peti — căci el era — întoarse privirile spre necunoscut și, recunoscîndu-l, sări în picioare, îl apucă de mînă și-l trase de o parte, scoțîndu-l din bătaia flăcărilor.

— Pentru dumnezeu! Dacă te vede cineva!? îl mustră cu voce joasă pe prietenul său, care se împotrivea.

— Ce, ești nebun?! răspunse omul, descleștîndu-și mîna dintr-a lui Peti și revenind lîngă foc. Am stat culcat în șanțul de lîngă livadă; sînt ud pînă la piele, lasă-mă să mă usuc oleacă!

— Ba nu! se împotrivi Peti. Trebuie să pleci numaidecît! Satul e plin de dușmanii tăi. Mai știi, poate-o fi cineva pe-aproape și, dacă te recunoaște, s-a isprăvit cu noi! Trebuie să fugi cît te țin picioarele!

— Lasă neică, răspunse Viola, tolănindu-se în voie lîngă foc. Cale de jumătate poștă în jurul nostru nu-i țipenie de om! De ce te temi?

— Pe tine te cunosc oamenii chiar de la o jumătate de poștă. Ai uitat că azi după-amiază, cînd stăteam de vorbă în buza pădurii, la Szent-Vilmos, poterașii te-au recunoscut tocmai de-aici, de lîngă livezi!?

— Da, așa cum i-am recunoscut și noi pe ei: și-au zis oamenii că eu trebuie să fiu, și-atît... Încolo, dacă le arde să se măsoare cu mine — iacă, sînt gata! adăugă el, scoțînd pistoalele de la brîu și cercetîndu-le. Noaptea nu mă tem de nimeni.

— Viola, Viola! Pînă la urmă din curaj are să ți se tragă sfîrșitul! exclamă Peti întristat. Tu nu te uiți la primejdie — și ea te va răzbi.

---

[1] Căzut în dizgrație, nobilul maghiar Perényi Ferenc este atacat și înfrînt, în 1557, la Nagyida de către generalul austriac Puchaim. Cetatea de la Nagyida a fost apărată cu mult eroism de către 1000 de țigani, care s-au predat numai după ce li s-au terminat munițiile.

— Oare nu-i mai bine să mori pe negîndite decît să trăiești ca mine? se împotrivi haiducul trîntind baltagul alături. Să blestemi soarele, la fiecare răsărit, pentru lumina care-ți poate pune pe urme potera; să tresari la fiecare zvon, cînd pasărea clintește o ramură; fiecare trunchi putred să ți se pară un dușman, noaptea, cînd treci prin pădure; să fugi de oamenii care ți-au fost dragi și să-ți petreci zilele printre sălbăticiunile codrului, iar după tot chinul să visezi, noaptea, numai spînzurători și gîzi... Iacă viața mea! Crede-mă, Peti, n-am ce-o feri atîta!

— Dar femeia, dar copiii?

— Da... Nevasta și copiii!... oftă celălalt din adînc, cu privirea pierdută în flăcările tot mai slabe dar încă destul de luminoase pentru ca Peti să poată desluși expresia dureroasă de pe trăsăturile bărbătești ale tovarășului său.

Viola era un bărbat frumos. Fruntea înaltă, încadrată în plete negre ca pana corbului, revărsate peste umeri, privirea îndrăzneață a ochilor săi smoliți, expresia energică a feței arse de soare, demnitatea și naturalețea tuturor mișcărilor acestui trup înalt și bine legat îți arătau că ai de-a face cu un om cu care natura nu se zgîrcise de loc, un om din cei care în lumea lor — fie ea cea sus-pusă ori cea umilă a norodului de rînd — sînt întotdeauna în frunte.

— Nu te mai amărî, frate, vorbi în sfîrșit Peti, rupînd tăcerea. Se mai pot îndrepta lucrurile. Da acum du-te, că aici nu sîntem nici o clipită în siguranță. Se apropie alegerile. Nyúzó se teme că nu va fi reales și se face luntre și punte să-și cîștige merite. Azi, după ce-am vorbit, m-a prins potera și m-a dus în fața lui. Bată-l dumnezeu să-l bată de călău, că m-a bruftuit și mi-a spus că mă spînzură! Mi se face părul măciucă numai cînd mă gîndesc! De nu era domnișorul Ákos, care-i pîinea lui dumnezeu, apoi acuma, în loc să mă hodinesc aici, lîngă tine, aș sta întins pe banca de schingiuire. Are iscoade printre noi — n-a spus cine, dar e sigur — că-ți știe fiecare mișcare. Și azi

știa că ai să vii în sat! Curată minune de la dumnezeu că ai scăpat teafăr. De nu ne înțelegeam să ne-ntîlnim aici, la foc, drept în cursă intrai! Hangiul și toate slugile lui zac în beci, legați cobză; în locul lor te așteaptă poterașii îmbrăcați în straie țărănești. La fel, casa ți-e plină de potere și s-a dat poruncă-n sat să sară toți, cu furcile, îndată ce s-o auzi clopotul. Cît m-am ținut dinaintea lui, Nyúzó nu mai contenea cu înjurăturile și a spus ce pregătiri a pus să se facă... Abia am apucat să scap, c-am și venit încoace. Un ceas încheiat am tot zbierat cîntecul cela! Curat noroc că ne-am găsit!

— Potera în casa mea? sări Viola în picioare. Ziceai că femeia-mi bolește?

— Cît despre ea, nu-ți face griji, căută să-l liniștească celălalt. Zsuzsi nu mai e în casă și, pe cît îi e cu putință unui bolnav, nu-i merge prost. Au dus-o la notar...

— La Tengelyi? Prinsă?!

— Nu, nu. Au dus-o cu toată grija și cu tot șartul; din dragoste și bunătate omenească. Eheei, rar lucru e ăsta, frate, mai ales în zilele noastre! Să le dea dumnezeu numai bine pentru fapta lor!

— Din dragoste și bunătate... bombăni Viola printre dinți. Și dacă n-o fi și ăsta decît un vicleșug?! Femeia mea în mîinile notarului! Au nu știi tu că cel ce-o are-n mînă pe Zsuzsi mă are și pe mine la mînă?!

— Ba de data asta te înșeli! îi răspunse țiganul zîmbind. Așa am crezut și eu la început; cine-i de vină că-s țigan și nu grof ca să pot avea și eu încredere în slujbași?! Cînd am auzit că Zsuzsi e în casa notarului m-am speriat rău de tot. Dar după ce mi-au spus că bătrînul Tengelyi nici măcar nu știe și că totul a fost pus la cale de Vilma, m-am liniștit. O fi bătrînul cum o fi, da fiică-sa pot jura că-i un înger. Da de-acu' să nu mai zăbovim, că pînă-n zori trebuie să ajung la Szent-Vilmos, să las scrisoarea; cît te privește, dacă mai stai aici, îți joci capul!

— Un pas nu fac, pînă nu-mi dai vești de starea nevestii! Nu vreau să știu nimic!

Peti îl cunoştea mult prea bine pe Viola, ca să mai lungească vorba, după ce acesta își rostise dorința pe un asemenea ton. De aceea se apucă să-i povestească tot ceea ce cititorii mei au aflat despre familia haiducului. Ce-i drept, ţiganul avu grijă să fie cît mai scurt şi să-i ascundă starea disperată a nevesti-si. Viola tăcea şi asculta rezemat în coada baltagului; l-ai fi crezut o stană de piatră, dacă din cînd în cînd pieptul nu i s-ar fi umflat de suspine.

— Biată femeie, rău a trebuit să ajungi! exclamă el în sfîrşit. Să mănînci pîinea amară a milei, ca o cerșetoare, să-ţi cauți adăpost la alții ca un cîine al nimănui!? Doamne, ce ți-a greșit ție ființa asta nevinovată ca s-o prigoneşti și pe ea?

— Hai, frate, să mergem! îl întrerupse Peti. Nevastă-ta e la adăpost iar noi n-avem vreme să stăm să ne tînguim de nedreptățile lumii. Poate s-o ivi o dată un prilej de răsplată, cînd om putea răsplăti și noi cu vîrf și îndesat necazurile de acum. Eu unul măcar, cred că o dată și o dată am să-l pot răsplăti împărăteşte pe dumnealui boierul Nyúzó. Lasă, frate, că au fost oameni la ananghie și mai mare decît ești tu acum și tot n-au pierit — fără numai dacă nu i-au spînzurat.

— Parcă de mine-i vorba?! Eu de mult m-am învățat cu nevoile; mîna mi-e mînjită de sînge de om și poate e drept să se abată asupră-mi blestemul domnului; da ea, ea, care mi-e atît de dragă! Ea, care niciodată nu i-a făcut nimănui vreun rău; ea, care-mi stă alături ca un înger bun, oprindu-mi brațul pus pe răzbunare; ea, care se roagă ceasuri întregi la biserică pentru mine, ea, al cărei singur păcat e că i-s drag! De ce să fie și ea pedepsită? Hăituiască-mă, schingiuiască-mă, nu-mi pasă! N-au decît să mă spînzure pe mine, dar s-o lase pe ea în pace!

— Nu-i face nimeni nici un rău, glăsui Peti din ce în ce mai nerăbdător. Niciodată n-a fost mai bine

îngrijită ! Dar, haidem o dată, că zău o să dăm de dracu și numai din vina ta.

— Ziceai că nu s-a găsit nimeni să-i ia apărarea în sat ? Nimeni, afară de Tengelyi, n-a vrut să-i dea adăpost ?

— Ți-am mai spus o dată că nu ; primpretorul a dat poruncă și nimeni n-a cutezat s-o calce.

— Bine ; o trecem și pe asta la răboj. Niciodată nu i-am făcut vreun rău nimănui din sat ; o vită măcar nu s-a pierdut din cireada lor și-acum, cînd ai mei au ajuns să moară de foame, un om nu se găsește în tot satul să-și amintească de ei ? Să nu le dea prin cap că de-acum încolo se pot schimba lucrurile și că Viola ar putea slobozi poate și năpîrcile pîrjolului peste satul Tiszarét, cînd știu bine că de dragul meu nu s-ar face atîta gălăgie cîtă s-a făcut pentru vestitele orașe Sodoma și Gomora ?!

— Ai dreptate, îl întrerupse Peti luîndu-l de mînă. Cîteodată un dram de răzbunare nu strică ; încalte își mai aduc aminte oamenii că n-a pierit cu totul dreptatea din lume și se păzesc oleacă mai bine !!... Da acum vină cu mine către Szent-Vilmos ; acolo, în pădure, ești la adăpost cîteva zile, că păstorul e omul nostru. I-om chema la ascunzătoare și pe ceilalți și-om sta să ne sfătuim. Aici, în sat, nu poți face pînă una-alta nimic, că toți îs puși pe capul nostru.

— Du-te înainte ; eu mai am ceva de treabă pe-aici.

— Unde ? îl întrebă Peti apucîndu-l de suman, căci Viola se și ridicase să plece.

— Du-te, dacă-ți spun. Du-te înainte la Szent-Vilmos și așteaptă-mă la păstor ; eu mai am de schimbat cîteva cuvinte cu notarul, dar pînă-n zori sînt la voi. Vezi să gătiți ceva de-ale gurii pînă atunci, că-s flămînd.

— Pesemne-or fi flămînzi și corbii și te-așteaptă pe tine să li te dai drept hrană, atîrnat de funie. Nu te duce în sat și mai ales în casa lui Tengelyi, că acolo-ți rămîne capul !

— Iaca na! Chiar așa de rău te-ai speriat de-o-leacă de tămbălău?! Nu-i atît de ușor să-l prinzi pe Viola, cum crezi tu! Îți mai zic o dată: du-te și spune să facă o tocană pe cinste, cu carne; iar dacă te liniștește, ți-l aduc legat pe comisarul poterelor și pun să-l judece ca la statariu.

— Toate erau bune cîtă vreme-ți erau credincioși cei din Tiszarét; puteai să umbli fără teamă, fiece casă-ți slujea la nevoie de adăpost; nu se afla om prin împrejurimi care să te vîndă nici pentru o împărăție. Da de cînd au dat furii prin casa părintelui, toate s-au schimbat: oamenii ar jura cu mîna pe cruce că tu ești făptașul și toți s-au întors împotrivă-ți.

— Are să se vadă la urmă și asta; tocmai de aceea trebuie să vorbesc cu Tengelyi. Vreau să limpezim treaba asta. De cînd sînt, n-am avut a-i mulțumi pentru nimic vreunui domn; notarul e primul și nu vreau să mă creadă nerecunoscător. Lasă-mă...

— Da ce-i folosește notarului că au să te prindă? se văicărea Peti. Văzînd însă nestrămutata hotărîre a lui Viola, îl urmă către sat.

— Împotriva lui Tengelyi se pregătește o mîrșăvie. Lucrează aceleași mîini care l-au jefuit pe părintele. Trebuie să-l înștiințez...

— Chiar azi?

— Da, chiar azi; cine știe dacă mîine nu va fi prea tîrziu!? Nemernicii ăștia sînt gata să-și sfîșie prada. Cel mult un ceas îmi trebuie și am isprăvit totul; pînă atunci, tu du-te la Szent-Vilmos.

— Eu?! făcu țiganul scuturînd din cap. Nici vorbă, frate! De-acu, dacă ți-ai pierdut mințile și nu te lași, nu-mi poți porunci să te părăsesc în mijlocul atîtor primejdii. Căci dacă Viola ajunge la spînzurătoare, nici Peti țiganul nu mai are ce căuta pe lumea asta.

Fără să mai zică nimic, Viola strînse mîna credinciosului său prieten și cei doi ortaci se apropiară cu pași repezi de Tiszarét, unde în timpul acesta se făceau atîtea pregătiri pentru prinderea haiducilor,

încît nici cei mai bătrîni oameni din sat nu-și aminteau să fi văzut vreodată ceva asemănător.

După cîte își vor mai fi amintind cititorii mei, casa lui Viola și hanul din marginea satului erau păzite cu strășnicie. În afară de aceasta, pe ulițele mai mari, la cîrciumă și pe la casele unde haiducul avea obiceiul să intre uneori, stăteau la pîndă poterași și dărăbani, sau măcar cîte un vătășel de primărie. Slugile lui Réty, înarmate cu ciomege și furci de fier, se adunaseră în șopronul cel mare; gospodarii așteptau, după poruncă, pe la casele lor clipa hotărîtoare cînd se va auzi dangătul clopotului și vor tăbărî toți asupra fiarei singuratice... Pe deasupra, din teama de a nu li se fura cirezile, cîțiva juzi tabulari foarte devotați binelui public făcuseră, cu ajutorul cîtorva doamne pline de însuflețire, o chetă de o sută de florini, pe care-i ofereau, drept răsplată, celui ce-ar da pe răufăcător, viu sau mort, pe mîna stăpînirii. Viu sau mort, pentru că, chiar viu, prinsul n-ar mai fi avut de trăit decît douăzeci și patru de ore. Astfel stînd lucrurile, nu văd de ce n-aș fi și eu de părerea domnului primpretor Nyúzó: vai de haiduc, dacă pune piciorul noaptea asta prin Tiszarét! Nu scapă teafăr decît printr-o minune! Ce-i drept, existau oarecari îndoieli asupra venirii sale, căci în vreme ce Nyúzó și juratul său petreceau la vînătoare, în Tiszarét poruncea comisarul Kónya. Acesta anunțase poruncile prin bătaie de tobă și sub sancțiunea a douăzeci și cinci de bețe în caz de împotrivire. Aflînd de această tactică, primpretorul izbucnise în groaznice înjurături și poruncise să nu i se mai dea drumul din sat nimănui; totuși, se temeau că Viola va fi înștiințat de pregătirile făcute întru pierzania sa. Pînă la urmă această convingere deveni atît de adîncă încît după ceasurile zece, cînd — însoțit de Peti — Viola se apropie de Tiszarét, locuitorii osteniți de pregătirile făcute, ba chiar mare parte dintre poterași se duseră la culcare.

— Așteaptă-mă oleacă, îi zise Peti tovarășului său deîndată ce ajunseră la clăi. Vreau să adulmec

puţin împrejurimile. Aici lîngă drum au fost puşi cîţiva nemernici din cei cu fireturi. Ia să vedem, ce mai fac dumnealor !?

Viola rămase pe loc şi, tot potrivindu-şi armele, se puse să-şi aştepte ortacul. În vremea asta, trecînd şanţul tîrîş, aidoma unei vulpi, bătrînul se făcu nevăzut printre clăile de fîn.

Peste cîteva minute Peti se întoarse.

— Au adormit... De, dacă toţi îşi fac datoria ca ăştia, n-avem de ce ne teme, adăugă rîzînd. Apoi trecură amîndoi printre clăi şi în curînd ajunseră în sat.

Totul era cufundat în tăcere ; în afară de cîrciumă şi primărie, doar pe ici pe colo se vedea lumină de opaiţ la cîte-o ferestruică ; Peti şi tovarăşul său treceau printre case cu pas grăbit, dar fără zgomot, ocolind pe cît se putea uliţele mai umblate. Ţiganul îl călăuzea pe Viola, care-l urma tăcut, ba pe la un colţ de stradă, ba printre grădini, ba prin şanţurile din faţa gardurilor.

Casa lui Tengelyi era, după castel, fără îndoială cea mai frumoasă din Tiszarét. Ba s-ar putea spune că unui străin cu gusturi încă nu îndeajuns de rafinate ca să poată savura talmeş-balmeşul de arhitectură franţuzească şi italiană, caracteristic castelelor noastre, modesta casă a notarului i s-ar fi părut poate chiar mai frumoasă şi mai confortabilă ; ziduri acoperite pînă la streaşină cu iederă verde ; patru ferestre mici la uliţă şi, spre curtea mereu curată, un cerdac lung, cu stîlpi de lemn năpădiţi de fasole căţărătoare. Dar, pentru că toate acestea nu ţin de subiect, mă voi mulţumi să arăt că de o parte a casei se afla o curte îngustă, iar de cealaltă o grădină ceva mai largă. Gospodăria notarului se învecina cu primăria şi cu casa meşterului István fierarul, avînd în faţă, de cealaltă parte a uliţei, dugheana lui jupîn Iţic ovreiul, singura în Tiszarét dar de două ori mai grozavă ca toate magazinele de mătăsuri din Europa şi India, prin frumoasa-i zugrăveală galbenă şi pridvorul cu stîlpi albaştri, unde obişnuiau să şadă, sîm-

bătă, toți cei cincisprezece membri ai familiei lui Ițic, înveșmîntați în mîndri șalvari de catifea.

La casa lui Tengelyi puteai ajunge numai pe două căi: ori pe lîngă primărie, ori pe lîngă atelierul fierarului István și, cu toate că din fierărie se mai auzea vuiet de ciocane, Peti alese drumul acesta din urmă, mai ales după ce văzu că la negustor nu mai arde nici o lumînare și că „șarpele de negustor" — cum avea el obiceiul să spună — s-a retras în fundul bîrlogului său, să-și numere bănetul.

Ieșind așadar din fundătura întunecoasă care — din dosul fierăriei — dă în ulița mare, cei doi se îndreptară grăbiți către casa lui Tengelyi. Focul de la fierărie arunca lumini roșietice în uliță, pînă pe pereții casei ovreiului, unde, după ușa și ferestrele închise, toată lumea dormea, sau cel puțin așa se părea. Străbătînd această fîșie luminoasă, Peti privea mereu în dreapta și-n stînga, iscodind totul, atent la cel mai mic zgomot. Deodată, el puse mîna pe brațul lui Viola:

— Ne-au văzut, șușoti el, arătînd spre casa ovreiului, unde o făptură omenească ce stătuse pitită după un stîlp dispăru fulgerător, intrînd în casă. Fugi iute la casa notarului; lîngă zid ai să găsești o spărtură în gard, vîră-te prin ea și ascunde-te, dar, pentru numele lui dumnezeu, să nu intri în casă! Cum s-o isprăvi cu tărăboiul și-oi vedea că putem pleca fără primejdie, vin după tine.

Trecînd grăbit ulița, Peti se făcu nevăzut printre case. Cu puțină trudă găsi, în sfîrșit, și Viola spărtura din gard. Abia apucase să se ascundă după niște pomi cînd avu prilejul să se convingă că temerile țiganului nu fuseseră lipsite de temei. Pe uliță se stîrniră voci; apărură lumini de felinare, purtate în mare grabă, iar clopotul bisericii începu să dangăne — dovadă că oamenii erau pregătiți. De altfel, orice îndoială fu risipită de înjurăturile primpretorului Nyúzó și ale juratului Kenyházy, foarte convingătoare în privința adevărului că în țara noastră sfînta drep-

tate nu doarme uneori nici la ceasul zece și jumătate din noapte.

Cititorii mei vor recunoaște de bună seamă că în aceste clipe situația lui Viola nu era prea liniștitoare, nici lipsită de primejdii. Grădina lui Tengelyi nu era cine știe cît de întinsă ca să ofere un ascunziș sigur; în afară de aceasta ferestrele ce dădeau spre grădină mai vrîstau cu lumina lor o bună parte din livadă. Era de ajuns ca cineva să observe spărtura din gard și să pornească pe acolo în căutarea lui Viola, care astfel ar fi fost pierdut. Obișnuit însă cu primejdii de soiul acesta, haiducul aștepta liniștit desfășurarea lucrurilor și, încrezător în steaua sa bună și-n curajul său, își pregătea liniștit armele.

În scurtă vreme vînzoleala se potoli însă din nou. Urmăritorii se buluceau spre celălalt cap al satului; zvonul tot mai îndepărtat al glasurilor, la care se adăuga sunetul necontenit al clopotului, îl asigură pe Viola că, măcar în parte, primejdia a trecut. De fapt, la noi, în astfel de situații doar primul sfert de ceas e primejdios pentru tîlhari; după aceea toți urmăritorii caută un pretext pentru a se lăsa păgubași. Sîntem un popor oriental și n-am venit în apus ca să ne căutăm osteneala cu luminarea. Mai mult, cred că unul din amicii mei avea dreptate cînd ne spunea că, după a sa convingere, vechii maghiari din Asia și-au părăsit patria doar spre a-și căuta alta în care soarele răsare mai tîrziu și pot dormi mai mult. Astfel stînd lucrurile, i-am nedreptăți amarnic pe urmași cerîndu-le să-și bage în cap că viața lor trebuie să fie o îndelungată trudă, mai cu seamă că dumnezeu le-a hărăzit să fie cel mai nobil popor. Viola se mai aflase nu o dată în situații asemănătoare și, prin urmare, cunoștea această caracteristică națională, așa că, liniștit — ca și cînd n-ar fi fost el cel căutat — se ridică, furișîndu-se către casa notarului.

Acolo, în spatele ferestrelor se afla nevasta lui, singura ființă care-l iubea, singura care era a lui, singura al cărei cuvînt îl făcea pe haiduc să simtă că, scos din

rîndul oamenilor, urmărit de stăpînire, judecat și condamnat de lege, i-a mai rămas totuși și lui ceva ce nu-i putea fi luat, ceva ce îl mai lega de viață și de dumnezeu. De aceea, după ce, furișîndu-se de la geam la geam, haiducul se opri la una din ultimele ferestre, inima sa — atît de liniștită în toiul oricăror primejdii — începu să bată cu putere.

In odaie totul era liniștit. Pe pat dormea, sau mai degrabă zăcea nemișcată nevasta; lîngă ea ședea Vilma, de priveghi lîngă bolnavă și mai încolo, la masă, bătrîna Lipták citea din scriptură, clătinînd din cînd în cînd, cu piciorul, un leagăn aflat lîngă dînsa. Aproape de ea, pe un scaun, întors cu fața tocmai spre fereastra prin care se uita haiducul, băiețașul lui Viola își uitase de toate necazurile: dormea, furat de somn. Ce privilegiu minunat al vîrstei sale! În odaie domnea o tăcere adîncă. Viola, uitîndu-se pe fereastră, avu multă vreme parte de amara bucurie a revederii și în ochii lui, de mult neplînși, apărură cîteva lacrimi curate. Plîngea văzîndu-și femeia bolnavă, poate chiar pe pragul morții, alungată fără vină din casa ei și silită să primească mila și îndurarea altora, copilul cu nume pătat, fără rude și prieteni, care va trăi din cerșit pentru a deveni și el, o dată și o dată, haiduc ca părintele său, pruncul din fașă, căruia nici maică-sa nu-i putea dori decît să piară cît mai degrabă din lumea asta unde, din clipa în care se va desprinde de pieptul mamei, nu-l mai așteaptă decît amărăciuni. Poate oare exista priveliște mai tristă? Și totuși, era tot ce-avea pe pămînt bietul om hăituit. Cînd rătăcea zile întregi prin pădure ori prin trestiișuri, ce-l mîngîia, ce-i dădea putere, dacă nu nădejdea revederii, care-i umplea acum ochii de lacrimi? Nimeni nu bănuiește cîtă durere încape într-un suflet de om! Nimeni nu știe cîte gînduri, cîte simțăminte frumoase și înălțătoare se ascund adesea pînă și în inima celui de mult judecat de lume!

Pe neașteptate sugaciul începu să plîngă. Bătrîna îl luă în brațe și începu să se plimbe cu el prin odaie.

Micuțul Pista, trezindu-se, se uită împrejur și-și frecă ochii, buimăcit, neștiind unde se află. Deodată băiețașul se întoarse spre fereastră, unde-l zări pe Viola cum sta încremenit locului și, uitînd de toate, sări de pe scaun și alergă spre el, strigînd într-una: „tată, tată“!

— Ferească dumnezeu să fie aici, păli lelea Lipták îndreptîndu-se și ea către fereastră. Vorbești prin somn, copile! Taci, că o trezești pe maică-ta.

— Nană, dragă nană — zise băiatul în șoaptă — n-am vorbit prin somn! Zău că era aici! Stătea la fereastră — i-am văzut și înfloriturile de pe suman.

— Tu nu vezi că nu-i nimeni la fereastră?!

— Adevărat, răspunse băiatul, aproape plîngînd. Acu nu-i aici, dar era, nană, zău că era! S-a făcut nevăzut printre tufele de colo, de cum am mers la fereastră, dar sînt sigur că-i în grădină. Mă duc să-l chem.

— Ce gînd te paște, mă?! îl apucă bătrîna iute de mînă. Știi bine că taică-tău... și biata femeie tăcu, negăsind cuvinte deajuns de blînde pentru ceea ce voia să-i spună despre tatăl său.

— Ai dreptate, răspunse copilul ștergîndu-și lacrimile. Tata trebuie să se ascundă. Dar nu-i așa că au mințit poterașii cînd ziceau că-i tîlhar?

— Da, nu-i tîlhar, nu-i!... îi răspunse femeia în șoaptă. Da tu să fii cuminte; să stai liniștit și să nu sufli nimănui vreo vorbă. Înțelegi? Nimănui, nici măcar domnișoarei. Am să ies pînă afară și dacă-i taică-tău în grădină, vorbesc eu cu el.

Vilma, în primele clipe speriată de strigătul copilului, se liniști, încredințată la rîndul ei că băiețelul vorbise prin somn și nu se clinti de lîngă pat, mulțumindu-se să-l cheme pe Pista lîngă dînsa. Bătrîna ieși în grădină.

Între timp situația lui Viola devenise foarte nesigură. Retrăgîndu-se de la fereastra unde îl recunoscuse copilul, băgă de seamă că cineva îl urmărește: lîngă spărtura pe care intrase, se zărea un

om. În lumina slabă a ferestrelor, nu-l putu recunoaște. Îndată ce își dădu seama că a fost surprins, necunoscutul se retrase; apoi Viola auzi limpede cum o rupe la fugă.

Ce era să facă? În grădină nu putea rămîne, căci era prea mică pentru a-i putea oferi un ascunziș sau apărare și expusă primejdiilor din toate părțile. Ulițele erau pline de săteni, soldați și poterași, iar în casă numai străini, cărora nu li se putea încredința. Clopotul începu iar să sune, iar felinarele și zgomotul de pași se apropiară din nou, semn că urmăritorii săi au aflat pe unde se ține și s-au ridicat iar asupră-i. Așa stăteau lucrurile cînd sosi lelea Lipták și, rostind încet numele lui Viola, acesta — negăsind altă cale de urmat — se duse drept la bătrînă, arătîndu-i toată primejdia în care se afla.

— Vai de mine și de mine, măi nepoate, cin'te-a pus să vii tocmai azi?! făcu bătrîna. Pînă poimîine se ostoia toată zarva și-atunci puteai să vii fără frică.

— Bine, bine, da ce facem acu? Poți să mă bagi în casă fără să ne simtă cineva?

— Fără să ne simtă, nu. Da notarul nu-i acasă și Vilma nu te vinde nici moartă. Așteaptă-mă aici. Bătrîna intră din nou în casă iar Viola se rezemă de perete, liniștit, s-o aștepte. Între timp zarva crescuse. Din uliță se auzea zăngănit de săbii și înjurăturile susținute ale primpretorului. Pe urmă ușa dinspre grădină a casei se deschise și bătrîna îi făcu semn haiducului, iar Viola ajunse la adăpost, tîrîndu-se pe lîngă perete, ca să nu intre în fîșia de lumină a ferestrelor.

— Unde-i, unde-i? răcnea Nyúzó dincolo de gard. Ei, în sfîrșit găbjirăm pasărea!

— Curaj, băieți, curaj! țipa juratul, rămas mult în urmă. Curaj, că n-aveți de ce vă teme! O sută de florini răsplată pentru cel care l-o prinde și l-o da legat pe mîna isprăvniciei. Hai, feciori, hai, lua-v-ar dracu!

— Dar de cealaltă parte a grădinii e cineva ? întrebă o voce puternică, binecunoscută de toată lumea ca fiind a comisarului isprăvniciei.

Întrebarea rămase fără răspuns.

— Ai dracului pierde-vară ! Ce-mi căscați gura pe-aici, blestemaților !? urlă din nou Nyúzó. De ce nu-i nimeni de partea cealaltă ?

— Ați poruncit să venim încoace, îi răspunse, tremurînd, un poteraș și imediat se auzi un plescăit pe care, în asemenea întuneric, oricine l-ar fi putut lua drept răsunetul unei perechi de palme.

— Marș în partea cealaltă, dar nu prea mulți ! Și să mi-l legați fedeleș.

— Dacă se opune — strigă din nou juratul — trebuie împușcat pe loc.

— Atît ar mai lipsi ! îl întrerupse vrednicul pretor. Să știți că-i vai și-amar de cel care-l împușcă ! Îi sparg capul chiar eu, cu mîna mea. Nici vorbă să mă lipsesc de satisfacția de-al spînzura !

În timpul acestor pregătiri și porunci, date și împlinite cu obișnuita precizie maghiară, bătrîna îl ascunse pe haiduc în dosul cîtorva butoaie aflate în cămară, apoi se așeză din nou lîngă leagăn, liniștită, întocmai cum șezuse mai înainte.

Vilma tremura ca varga.

— Nu vă temeți, domnișoară, o liniști lelea Lipták fără să se tulbure. Ne aflăm într-o casă nobiliară: aici nu se poate intra ! Altceva ar fi la niște sărmani de-alde mine : ar răsturna totul cu josu-n sus, dar în casa unui nobil ești la adăpost.

De data aceasta, însă, bătrîna se înșelase și nu peste mult avu prilejul să se convingă că trăiește într-o țară în care dreptul întărit prin lege nu înseamnă cîtuși de puțin și respectarea lui și că dacă în țara noastră prerogativele nobiliare se cîștigă sub forma unor daruri, tot prin daruri se pot exercita în deplinătatea lor. După ce înconjură grădina din toate părțile, Nyúzó începu să strige cît îl ținea gura, somîndu-l pe Viola să se predea și făgăduindu-i că

are să fie deîndată spînzurat. Neprimind însă nici un răspuns, găsi că e bine să treacă la cercetări mai amănunțite și, fără vreo formalitate, își conduse oamenii în grădină, o parte prin spărtură, iar alta pe portița neîncuiată. Înaintînd din două părți, cu felinare și ciomege, călcînd în picioare straturile de flori și de pepeni, stricînd trandafirii domnișoarei Vilma și frumoasele verze cu căpățînă mare ale jupînesei Erzsébet, sălbatica și neorînduita hoardă se întîlni în mijlocul grădinii, strigînd în gura mare după „bandit", în locul căruia dete cu ochii de comisarul isprăvniciei și de onorabilul domn Nyúzó, astfel că toată mulțimea încremeni locului, privindu-se cu ochi tîmpi.

— Cu siguranță se află în casă! grăi în sfîrșit Nyúzó și — cum se întîmplă adesea cu orice gloată ce nu are încă o părere fermă asupra vreunui lucru, caz în care cea mai cumpătată ori cea mai prostească idee se ridică într-o clipă la rangul de opinie publică — peste un minut nimeni nu se mai îndoia că Viola se află în casă. Kenyházy se convinsese între timp că nu va da față cu dușmanul, astfel că — alăturîndu-se celorlalți — făcu și el propunerea să se cerceteze casa, idee primită de întreaga obște.

Nyúzó trimise comisarul, însoțit de un dărăban, în curtea casei și se apropia tocmai de ușa dinspre grădină cînd, pe neașteptate, se pomeni față în față cu jupîneasa Erzsébet; aceasta, cu un fortissimo al gingașei sale voci de femeie, opri toată ceata pe loc.

Erzsébet era o făptură bună și blîndă; își iubea — ba își adora pînă la idolatrie — bărbatul și fiica și pot să vă asigur că în țara întreagă nu se găsea o gospodină mai liniștită și mai prietenoasă ca dînsa. Exista însă o limită peste care, în afară de bărbatul ei, nimeni nu-i putea pune la încercare răbdarea fără să simtă îndată că are de a face cu o fiică a poporului maghiar, căci acest soi de femei este ca trandafirul: cu cît îi sînt mai frumoase

florile primăvara, cu atît îi sînt mai puternici ghimpii de toamnă ; or, această limită era atinsă.

Pînă acum Erzsébét nu aflase nimic din cele întîmplate. Pe la ceasurile nouă Tengelyi primise o scrisoare urgentă de la administrator și se dusese la dînsul ; Vilma, după cîte știm, o priveghea pe nevasta lui Viola, iar Erzsébet se culcase, adormind devreme, așa că nu știa nici că Viola e ascuns la ei, nici că îl urmărește cineva care vrea să-l găsească în casa ei. Așadar, cînd zarva crescu în asemenea măsură încît nici sănătatea robustă a trupului, nici cea și mai robustă a conștiinței nu-i mai puteau asigura liniștea somnului, ea sări din pat și aruncă o privire în grădină ; cititorii mei — în tot cazul maghiari și poate căsătoriți — își vor fi dînd seama de nobila mînie ce cuprinse acest suflet de femeie în clipa cînd auzi înjurăturile și văzu cum i se calcă în picioare minunatele căpățîni de varză cu care îi plăcea atît de mult să se mîndrească.

— Ce se întîmplă aici ?! glăsui ea cu o voce ascuțită și pătrunzătoare, nu tocmai plăcută dar cu atît mai impresionantă. Cine îndrăznește să calce în miezul nopții prin casele oamenilor cinstiți ? Ce fel de bandiți, de răufăcători, de criminali au dat buluc aici ? Afară ! Afară, dacă vă spui ! Ieșiți afară ! Ați uitat că e o casă de nobil în care n-are ce căuta nici un nechemat ! Cît pentru pagube, aveți să răspundeți !

Nu știu cum, dar cuvintele femeii îi aduseră aminte lui Nyúzó de legile ce priveau violarea de domiciliu. Pe de altă parte, își vedea prestigiul primejduit, așa că — puțin cam încurcat — încercă să-și justifice procedeul.

Erzsébet însă, observînd zăpăceala acestuia și știind prea bine că legea este de partea ei, nu voia să audă nimic și-l ataca pe primpretor din ce în ce mai aprig, căci omul îi era din cale afară de nesuferit și dorea să se folosească cît mai deplin de ocazia de a-i spune verde în față tot ceea ce, în-

deobște cam poetic, numim adevăr. Ce să-i faci !? Fiecare om își are pornirile și patimile sale, cu atît mai năvalnice cu cît purced dintr-un izvor mai nobil. De ce s-ar deosebi Erzsébet de ceilalți, sau cum să-i pretinzi ca atunci cînd toată mînia din sufletul ei este răsculată să-și mai amintească de răul pe care răzbunarea unui primpretor i-l poate face pînă și celui mai desăvîrșit notar !?

— Doamnă Tengelyi — zise în sfîrșit primpretorul, cu vocea înecată de mînie — fă bine și temperează-te. Eu vin în numele isprăvniciei — gîndește-te dar că ai în față un superior.

— Superior ? strigă Erzsébet. Oi fi dumneata superiorul haiducilor și-al celor fără de lege, dar nu al meu ! Ce-mi pasă mie de isprăvnicie și de pretor ! Eu sînt nobilă, nevastă de nobil — mi-ar plăcea să văd cine îndrăznește să-mi calce pragul fără voia mea !?

Nyúzó era un domn manierat și, deci, la nevoie se lăsa călcat în picioare, mai ales dacă putea trage un folos din asta. Totuși, avea și răbdarea sa margini, mai ales cînd era vorba numai de familia unui notar ; or aceste margini fuseseră de mult depășite.

— O să vedem noi ! urlă el ca scos din minți. Înainte, flăcăi ! Intrați în casă și cercetați fiecare colțișor pînă dați de haiduc. Dacă se împotrivește cineva, legați-l cobză ; vedem noi acuș cine poruncește aici !

— Ciomagul ! Dați-mi un ciomag ! țipă Erzsébet înfuriată și ridicînd cîrja bărbatului ei, adusă de o slujnică, strigă din toate puterile : „Mă opun !!“ Auzind glasul teribil al jupînesei, juratul, care se oprise în fața ei, se dădu înapoi speriat și însuși Nyúzó încremeni o clipă. Cu toate acestea nu cred că drepturile doamnei Tengelyi s-ar fi respectat dacă, din fericire, n-ar fi sosit tocmai la timp Ákos și Macskaházy. Cei doi, aflînd că toată bănuiala se întemeia pe spusele unui ovrei necunoscut, care putea fi tot atît de bine nici mai mult nici mai puțin decît

un ortac de-al lui Viola ce voise să-i inducă în eroare pe urmăritori, reușiră să-l oprească pe prim-pretorul cuprins de furii. Macskaházy se străduia din răsputeri să fie cît mai convingător, mai cu seamă că, încredințat că Viola nu se află în casă, își dădea seama cît de bine se va putea folosi de toată istoria asta ca să-l învinovățească pe Tengelyi.

Pe cei din casă însă îi cuprinse groaza. Vilma se plimba prin odaie cu obrajii palizi și tremurînd ca varga. — Roagă-te, copile, pentru taică-tău, îi zise lelea Lipták lui Pista și, în timp ce, cu ochii plini de lacrimi și mîinile ridicate spre cer, nevinovatul copil rostea un „tatăl nostru", ea privea și asculta cele petrecute afară, urmărind totul de la fereastră.

Liniștit era doar Viola. Din ascunzișul său, el auzise apropierea primejdiei și își pregătise pistolul, pe care voia să și-l descarce în inimă de cum îl vor descoperi; la fel de liniștită era și nevastă-sa, întinsă fără simțiri pe pat. Cînd, prin sosirea lui Ákos, lucrurile luară o întorsătură mai bună, bătrînei îi trecu spaima și începu s-o liniștească pe Vilma, care plîngea. Neînțelegînd nimic, dar auzind cum i se spune că taică-său nu va păți nimic, băiețașul se ridică în picioare și începu să-și șteargă lacrimile nedumerit, cînd o nouă întorsătură atrase atenția tuturor.

„Foc!" țîșni un strigăt din uliță. „Foc, foc!" se auziră glasuri în curte. „Foc!" urla mulțimea întreagă, aflată în grădină și în clipa cînd — în sunetele clopotului bătut în dungă — o parte a orizontului începu a se lumina, mulțimea se risipi în fuga mare. Numai temnicerii și poterașii rămaseră pe loc, țintuiți de porunca lui Nyúzó, care mai nădăjduia să-l găsească acolo pe Viola. Pînă la urmă, sosind un vizitiu de la curte cu vestea că arde parcul vicecomitelui și că vîlvătaia i-a cuprins toate jirezile, o rupse de fugă și forța publică, înghesuindu-se într-acolo, ca să salveze fînul măriei-sale, fiind acesta, după părerea tuturor, un interes public primordial...

Peste un minut nici un străin nu se mai afla în curtea lui Tengelyi !

— Pentru numele lui dumnezeu, scapă-l ! zise Vilma către bătrînă. Iute, pînă nu se întorc.

— Nu vă fie frică, domnișoară ; n-au să-l ajungă. Da să nu le spuneți nimic părinților, că mai ales domnul notar nu v-ar ierta-o în veci.

Și bătrîna se duse în cămară. Vilma o însoți pe maică-sa în odaia ei, unde, după atîtea emoții, femeia se aruncă plîngînd pe un scaun.

— Așa ; acum poți pleca, zise lelea Lipták dînd la o parte butoaiele în spatele cărora era ascuns Viola. S-au aprins jirezile vicecomitelui ; ieși prin celălalt cap al satului, că pe-acolo nu are să-ți ațină nimeni calea ; îmi pare mie că tot de dragul tău s-a pus focul cela.

— Ascultă-mă, încă o vorbă numai ! zise Viola. Îi port recunoștință notarului, căci i-au dat adăpost bietei mele neveste, dumnezeu să-i răsplătească, și mi-au scăpat viața ; am să le mulțumesc eu o dată pentru asta. Dar să-i spui așa : știu că-n lada lui de fier se află hîrtii de mare preț și pentru el și pentru părintele ; sfătuiește-l să le pună în altă parte și să le păzească bine, că are dușmani puternici și o seamă de domni și de doamne au mare poftă să pună mîna pe cele hîrtii. Ai priceput ?

Bătrîna încuviință din cap.

— Să-i spui dar notarului. Și-acum, dumnezeu te aibă-n pază !

Haiducul ieși pe ușa ce da spre grădină și o porni în grabă către gard ; în clipa aceea cineva îl prinse de suman.

— Cine-i ? întrebă Viola ridicînd baltagul.

— Ei, iaca, nu mă mai cunoști ? îi răspunse Peti. Da ce zici de „luminație" ?

— Nu știu cum aș fi ieșit din gaura mea întunecoasă dacă nu-mi făceai focul ! Am știut eu că tu ai fost : să-ți răsplătească dumnezeu !

— Dar de-acu haidem degrabă la Szent-Vilmos, zise Peti strecurîndu-se prin spărtura din gard, mult lărgită între timp. Ia te uită! adăugă el apoi făcînd un semn către casa din apropiere. Aș pune rămășag că omul de colo e blestematul de Macskaházy.

— Fie și dracu-mpielițat, numai să plecăm o dată, grăi Viola. Și cei doi ortaci porniră grăbiți pe uliță, făcîndu-se nevăzuți în dosul casei fierarului, în vreme ce Macskaházy — asupra căruia nu se înșelase țiganul — luă drumul către jirezi, clătinînd din cap, căci îl recunoscuse pe Viola.

6

Ziua următoare acestei nopți bogate în întîmplări era o duminică. Dangătul rar al clopotului bisericii din Tiszarét își chemase de mult credincioșii la liturghie, iar predica plină de mîngîiere rostită de Vándory îi făcuse pe oameni să uite și zarva din ajun și celelalte necazuri ale vieții. In înaltele familii maghiare cucernicia se vădește mai puțin la biserică și mai degrabă în diete, unde se discută pacea de la Linz și cea de la Viena[1]; de aceea, la conac toată lumea se pregătea să primească mult așteptatele fețe de nobili oaspeți. Ákos se plimba împreună cu sora lui prin grădină. Fără să fac pe patriotul, pot afirma că era o zi de toamnă atît de frumoasă cum numai în Ungaria poți găsi, lucru care mă îndeamnă să cred că, aidoma pămîntului pe care-l locuiește, și neamul nostru își va găsi în sfîrșit zilele mereu senine numai după o primăvară plină de nesiguranță și după o vară schimbătoare. Era aproape de amiază.

---

[1] Păcile de la Viena (1606) și Linz (1645), unde s-a acordat, în ciuda împotrivirii clerului catolic, libertate religioasă protestanților din Ungaria.

Soarele își revărsa căldura peste cîmpul vrîstat cu verdele holdelor încolțite. Ici-colo cîte-un ogor arat sau o miriște îți aminteau că zilele belșugului de flori și roade nu urmează, ci au trecut. Prin frunzișul în mii de culori al copacilor atîrnau fire subțiri de funigei. Părea că toamna vrea să lege frunzele îngălbenite de ramuri, să nu le împrăștie pe jos, acoperind cu scheletele lor uscate cîmpul încă verde, bălțat cu gherghine înalte și cu dumitrițe care, deși pe ici pe colo bruma le ofilise cîte o petală, își mai păstrau frăgezimea culorii.

Cei doi frați cutreierau tăcuți drumeagurile din parc, pline de frunze veștede, în timp ce Tünde — dintre toți ogarii lui Ákos singurul cu drepturi depline — gonea cînd după o pasăre, cînd după o frunză legănată de vînt, apoi țopăia o vreme împrejurul stăpînilor, ca să se aștearnă din nou pe goană, savurînd în felul lui plăcerile unei asemenea plimbări.

— Ce ai, draga mea? o întrebă Ákos într-un tîrziu pe sora sa, tocmai cînd ea se pleca deasupra unei gherghine ofilite. Pari tristă azi.

— Eu ?! îi răspunse fata zîmbind, în timp ce lăsă floarea și-și îndreptă privirile ochilor mari și negri asupra fratelui său. Am impresia că nici tu nu ești mai bun decît Macskaházy, care de cîte ori i se reînnoiește gălbinarea, vopsindu-i ochii în portocaliu, vede toată lumea ca pe-un pepene uriaș.

— Ai dreptate, zîmbi și Ákos. Sînt teribil de plicticos.

— Chiar așa, dragul meu. Dar ăsta e un drept al nobilimii maghiare, și-apoi, între frați, se obișnuiește. Nu-ți mai face sînge rău.

Bine dispusă, fata se întoarse iar la florile ei, lăsîndu-l pe Ákos pradă gîndurilor, consolare aproape întotdeauna garantată, dar totodată și cea mai rar întîlnită. Orice durere — și mai ales proasta dispoziție atît de asemănătoare durerii, încît adesea este confundată cu aceasta — se mai potolește dacă nu e alimentată de cauze exterioare; și-apoi, tot omul e

în stare să-și găsească singur alinarea. Preferînd să suporte orice, în afară de plictiseala pe care le-o pricinuiești, de obicei prietenii nu-ți îngăduie să-i indispui cu proasta ta dispoziție și, voind să te consoleze sau să te distreze, ajung nu numai în discordanță cu sentimentele tale ci, în dorința lor de a-ți risipi tristețea, dau imbold minții tale să-i ia apărarea — astfel că de obicei tot ce realizează prin consolările lor este să te convingă că necazul care te roade e mai mare decît ai fi crezut. Dacă cititorii mei își vor reaminti de oamenii cărora le ziceau odată prieteni, pînă le-a fost dat să treacă prin acel faliment al nădejdilor care i-a devalorizat, coborîndu-i la rangul de cunoștințe, nu-și vor aminti ei oare și de numeroasele ceasuri de amărăciune prelungite tocmai datorită acestui exces de zel ? Dacă ești trist, fără ca tu însuți să știi de ce, credinciosul tău prieten te va sîcîi cu întrebările pînă ai să sfîrșești prin a-ți da seama de pricina tristeții ; dacă ai vreo măruntă neplăcere, mai degrabă plictisitoare decît dureroasă, din cele ce se uită în răstimp de un ceas, zile în șir nedespărțitul tău Pilade se va strădui atît de mult să te facă s-o uiți, îți va obloji cu atîta insistență măruntă rană care, altminteri, s-ar vindeca mult mai ușor de la sine, încît uitînd inegalabilele sale dovezi de dragoste, ori mai cu seamă neplăcerea datorită căreia ele s-au putut manifesta, te va considera de-a dreptul nerecunoscător. Ce-i drept, o dată aflat la mare ananghie, cînd ai într-adevăr nevoie de ajutor, vei constata că pe neașteptate prietenii tăi s-au dezbărat de această supărătoare meteahnă și nu te mai plictisesc de loc oferindu-ți serviciile. Atunci n-ai decît să te gîndești cu cît era mai bine dacă începeau să aplice mai devreme principiul de neintervențiune, sau dacă-și rezervau pentru această ocazie toată bunăvoința risipită în nenumăratele dar măruntele sacrificii cu care te-au împovărat. Să-ți fi oferit adică prinosul dragostei lor într-o sumă, și nu în rate mici, în gologani răsfirați pe ici pe colo — deci tocmai în

felul în care sumele mici devin cît mai nesuferite cu putință. Dar, ce poți să-i faci? Trăim în secolul comerțului și n-avem ce ne mira dacă pînă și cei în aparență dezinteresați vor să aibă măcar atîta cîștig de pe urma noastră cît reprezintă mulțumirile și recunoștința maximă stoarsă cu minimum de investiție. Dacă cerul ți-a hărăzit altfel de amici decît cei descriși, fii recunoscător destinului, căci ești o excepție. O astfel de excepție era și Ákos. Soarta îi făcuse multe daruri; taică-său era vicecomite iar maică-sa baroană veritabilă; el însuși băiat arătos și prezumtiv moștenitor al unei frumoase moșii, lucruri pentru care un județ întreg considera că domnișorul din Tiszarét e un om fericit. În ce mă privește — dacă ai putea invidia un om pentru ceva ce nu-ți lipsește — dintre toate comorile de care avea parte, una singură mi-ar fi stîrnit invidia: sora sa Etelka.

Din nefericire n-o pot prezenta cititorilor mei, căci descrierea mea, oricît de bună, nu i-ar putea mulțumi. Multe femei adorabile coboară în mormînt după ce în viață — cum ar putea spune Hegel — nu s-au făcut înțelese decît de un singur om, dar și de acela greșit, căci unicul față de care ele și-au deschis inima pe de-a-ntregul, în starea lui febrilă, le-a întrezărit frumusețea doar cu ochii imaginației. Cum s-o scoată dar la capăt bietul romancier cînd vrea să descrie o femeie, și mai ales una asemănătoare Etelkăi, în fața căreia chiar un pictor n-ar mai ști ce culori să-și aleagă. Cerneala și hîrtia sînt mijloace prea sărăcăcioase pentru a descrie părul atît de bălai, ochii atît de negri și trăsăturile ei atît de clasice. Și-apoi, ce-aș mai putea spune despre coloritul adorabilului ei obraz? Poate, vorbind de un munte înzăpezit, cu piscul împurpurat de primele raze ale răsăritului și cu poalele scînteind albe, imaculate, încît nu poți afla hotarele culorilor care se întrepătrund, poate așa aș reda mai bine înfățișarea ei — și totuși: piscul rece și neclintiții ghețari putea-vor

oare evoca obrajii îmbujorați ai adorabilei fecioare, privirea strălucitoare a ochilor ei negri, zîmbetul buzelor roșii, într-un cuvînt sufletul care iradiază de pe acești obraji frumoși și care ar fi în stare să înfrumusețeze și cea mai comună față, la fel cum lumina fermecătorului crepuscul de vară înfrumusețează pînă și cel mai anost peisaj. Etelka era una din rarele individualități în a căror ființă e atîta armonie, încît nici nu bănuiești măcar cît de excepționale îi sînt însușirile și dacă prejudecata că mintea și inima sînt contradictorii, propovăduită îndeobște de cei lipsiți de amîndouă din ele, ar avea nevoie de dezmințire, apoi cîteva zile petrecute în societatea domnișoarei Etelka ar fi de ajuns pentru a ne convinge de netemeinicia ei.

Deși cu cîțiva ani mai tînără decît fratele ei, Etelka era aceea care îi mai tempera firea pasionată. Ei îi încredințase Ákos tainele inimii, cu atît mai bucuros cu cît știa că — foarte important lucru în cazul său — ele vor ajunge pe cea mai scurtă cale la urechile domnișoarei Vilma, legată de Etelka printr-o prietenie cunoscută femeilor doar la vîrsta ei, dar și atunci numai pentru scurtă vreme!

Cei doi ajunseră pe neobservate în vîrful movilei melcilor de unde se vedea satul, Tisa liniștită și pusta fără de sfîrșit.

— Uite-i că vin! exclamă Etelka întorcîndu-se spre Szent-Vilmos, de unde un uriaș nour de praf semnala apropierea nobilei cete de oaspeți, așteptată la conac. Într-un ceas răsună casa...

— Mi-ar plăcea să fiu la o sută de poște de-aici, oftă Ákos.

— Poate te-ai mulțumi și cu mai puțin, în sat, nu departe de noi, la casa notarului. Nu?

— Nu-mi mai aminti de ei, că-mi vine să plîng! Știi ce s-a întîmplat ieri?

— Cum să nu știu, cînd s-a făcut atîta zarvă!

— Am pierdut orice nădejde.

— Nu mai vorbi așa. Vilma te iubește... Tu n-ai să te schimbi, iar tata...

— Tata? De-ar fi numai atît! zise Ákos pătimaș. Îl respect, dar respectul meu își are și el marginile. Dacă Vilma și tata nu încap alături în inima mea, eu sînt gata să smulg dintr-însa amintirea aceluia care sacrifică fericirea fiului său de dragul unor prejudecăți; dar pot eu nădăjdui așa ceva din partea Vilmei? Și, crede-mă, bătrînul Tengelyi e mai neînduplecat chiar decît tata.

— Să nu crezi. Tengelyi o adoră pe Vilma.

— Nu-l cunoști. Da, e adevărat, o divinizează. De dragul ei și-ar jertfi fără părere de rău averea, viața, totul, totul în afară de onoare. Bătrînul e neînduplecat în orice fleac dacă e vorba să-i știrbească cît de puțin onoarea. Mai ții minte convorbirea aia nenorocită cînd — dacă a observat că o iubesc pe Vilma — mama noastră vitregă l-a făcut pe Tengelyi să înțeleagă că nu prea dorește să-l vadă la noi însoțit de fiica sa? Ei bine, bătrînul a venit la mine și, după ce mi-a povestit cele întîmplate, m-a rugat să nu le mai fac vizite, deoarece — după cum spunea el, plin de amărăciune — nu e bine ca niște tineri atît de sus-puși să stea de vorbă cu fete sărace. De-atunci, ori de cîte ori îl întîlnesc pe stradă și-l însoțesc pînă acasă, la poartă Tengelyi se înclină adînc în fața mea, iar eu... sînt liber să plec. Am stat de vorbă cu nevastă-sa. Dumnezeu s-o binecuvînteze; a fost întotdeauna de partea mea, dar — cu toate că nu are o supunere tocmai oarbă față de bărbatu-său — m-a refuzat, spunîndu-mi că în chestiunea aceasta soțul ei e neînduplecat. Am vorbit apoi cu Vándory; știi cît e de optimist și cu toate acestea nu m-a putut consola decît sfătuindu-mă să mai am răbdare. Și-acum, imaginează-ți pe lîngă toate acestea nedreptățile de ieri, pe care Tengelyi le va pune pe toate în seama familiei noastre; mai adaugă că în apropiatele alegeri ne aflăm în partide opuse sau cel puțin așa își închipuie el, căci — în

ce mă privește — nu am de gînd să iau parte la hărțuieli ; și-acum, mai nutrește, rogu-te, vreo speranță, dacă poți.

— Eu nu-mi pierd nădejdea, zise Etelka liniștită, luînd mîna fratelui său. Căci acolo unde în cumpănă apasă de o parte toate simțămintele nobile, iar de cealaltă numai niște argumente, victoria nu este întotdeauna de partea cauzei mai ușor de pledat ci de a aceleia mai ușor de îndrăgit.

— Crezi ?! exclamă Ákos fericit, sărutînd pătimaș mîna surorii sale. O, măcar de-aș putea fi sigur că vicleșugurile dușmanilor mei nu o vor înstrăina de mine !

— Ákos, Ákos ! Ce sînt vorbele astea ? îl întrerupse Etelka zîmbind. Ce fel de dușmani ? Ce fel de vicleșuguri ? Voi, tinerii — cum spune și Vándory — nu cunoașteți calea de mijloc. Sînteți ca niște recruți aflați întîia oară în fața inamicului : ori înfruntați orbește orice primejdie, ori vi se pare că în dosul fiecărei tufe se ascunde o armată întreagă și confundați foșnetul frunzei uscate cu bubuitul tunului. Cine să umble cu viclenii împotriva ta ? În adîncul sufletului chiar Tengelyi te are drag ca pe propriul său copil și de cîte ori te vede abia se poate stăpîni să nu te îmbrățișeze. Dar, crede-mă : chiar dacă n-ar fi așa, chiar dacă taică-său, maică-sa, satul întreg sau toată țara s-ar uni împotriva ta, vorbindu-te de rău zi de zi un an încheiat, de Vilma poți fi sigură că te va iubi. Noi, fetele, sîntem niște ființe slabe, lipsite de voință, cel puțin așa se spune despre noi. O fi adevărat, nu zic, dar tocmai asta e o garanție a dragostei noastre. Căci unei fete poți să-i arăți de o sută de ori că și-a dăruit inima unui nevrednic, de o sută de ori o poți convinge că ai dreptate, dar ce folos !? Ea nu va avea putere să vrea altceva !

— Scumpa mea Etelka ! De-ai ști cît mă faci de fericit ! Spune-mi, vorbiți uneori despre mine ?

— Parcă pot vorbi altceva cînd sînt numai cu Vilma ? ! Știi că eu sînt scutită de marea proscripție

a lui Tengelyi și-mi văd prietena aproape în fiecare zi, ca și înainte. La început bătrînul mă primea cam ursuz, dar după ce m-am așezat la pian și i-am cîntat cîteva din cîntecele lui favorite i-a trecut supărarea. De altfel, cînd îi revine supărarea, i-o spulberăm într-un sfert de ceas, cu muzica. Vilma te adoră ; la început, pînă nu știa de ce nu mai vii s-o vezi, era tare mîhnită, dar după ce i-am explicat s-a liniștit din nou și-acum, după consolările mele, și-a pus iarăși speranța în viitor.

— De-aș putea s-o mai văd, măcar o clipă !

— Ei, o să vedem ; știu eu ?! Poate în curînd, cînd bătrînul Tengelyi s-o duce la alegeri. Mai ai răbdare pînă atunci. Dar să plecăm de-aici. Îndată sosesc alegătorii și are să fie un alai de toată frumusețea ! Face să-i vedem !

— Crezi așadar că o voi putea vedea pe Vilma ? insistă Ákos reținîndu-și sora care o și pornise spre casă. Te implor, ajută-mă !

— Fii sigur că am s-o fac. Mai ai și tu răbdare cîteva zile și ai s-o vezi.

Ákos o îmbrățișă cu patimă, apoi cei doi frați porniră către conac, de unde se auzea o hărmălaie ce aducea cu vuietul îndepărtat al unei furtuni.

7

Facerea lumii a început cu lumina ; din păcate însă, la noi, maghiarii, orice lucru — fie el de seamă sau lipsit de importanță, prînz amical ori lege de însemnătate fundamentală — începe cu gălăgie ; astfel dar, nu-i greu să vă imaginați ce zarvă era în seara aceea la casa lui Réty. Vizitiii și feciorii de casă care forfoteau pretutindeni după treburi, bucătarul cu ciracii săi în bucătărie, în pivniță chelarul și

vătaful de curte, în cămări gospodina și slujnicele dumneaei, toți lărmuiau pe întrecute, dădeau porunci, se certau, încît nimeni nu-și mai auzea vocea. Stăpîna casei, care își aștepta oaspeții, își trimisese și ultima fată-n casă jos, să potolească zarva, fără rezultat însă, căci hărmălaia de glasuri mai spori cu încă unul, astfel că dumneaei stăpîna abia își mai putea păstra întipărit pe obraz acel zîmbet binevoitor pe care județul are ocazia să-l admire din trei în trei ani, în ajun de alegeri. În cerdac își fumau pipele domniile-lor vicecomitele Réty, Kislaky Bálint, primpretorul Nyúzó, precum și cîteva din rubedeniile sărace ale casei, întotdeauna invitate în astfel de ocazii, și care-și manifestau recunoștința prin mărunte servicii cum ar fi aprinderea ciubucului, ori altele. În ce-l privește pe Macskaházy, acesta — rezemat de unul din stîlpii dorici ai cerdacului — își plimba privirile supuse pe la toți cei de față.

Mică la număr, dar cum nu găsești nicăieri, în afară de Ungaria, unde mai ales în ajun de alegeri o întîlnești aproape în tot locul, societatea se compunea din personalitățile cele mai de seamă ale județului Taksony.

Din capul locului, primul care îți atrăgea atenția era Kislaky Bálint, tatăl tînărului pe care l-am întîlnit la Movila Turcului în tovărășia lui Réty Ákos. Era un bătrînel de treabă, cu multe însușiri ce le poți îndrăgi și cu puține pe care le-ai putea descrie; un bărbat scund și rotunjor, cu părul frumos argintat, cu obrajii îmbujorați, cu buzele veșnic zîmbitoare și cu privirea caldă a ochilor de un albastru frumos; înfățișarea sa nu ascundea nimic. Dumnealui obișnuia să istorisească niște întîmplări fără sfîrșit, repetate a nu știu cîta oară; din nefericire, cum bunul bătrînel nu le mai știa sfîrșitul, ele erau și mai plicticoase uneori. Dar, dîndu-și seama că omul e tot atît de puțin fals ca și istoriile sale, toată lumea îi ierta acest mic defect, simțindu-se mai bine în societatea lui decît printre cei mai spirituali convivi.

Dintre toți cei adunați în cerdacul vicecomitelui, însă, două persoane puteau atrage mai degrabă atenția; trebuie așadar să-i cunoască și cititorii mei, cu atît mai vîrtos cu cît ambele erau personalități de vază în tot comitatul. Chiar dacă nu putem accepta părerea măriei-sale vicecomitelui, după care nu mai găseai oameni ca ei în toată lumea, totuși cei doi bărbați merită neapărat atenția noastră, deși sîntem de părere că oamenii din soiul așa-zișilor „originali" — din nefericire pretutindeni răspîndiți — se aseamănă între ei mult mai mult decît oamenii obișnuiți. Vreau dar să vă prezint pe Karvaly Ágoston, neînfricoșatul căpitan al isprăvniciei, și pe Sákay Tamás, cel mai prețios dintre încasatorii de biruri. Pot să afirm fără a exagera că, spre marea bucurie a contribuabililor, zadarnic ați căuta în tot județul individualități asemănătoare lor.

Karvaly Ágoston era un nobil de spiță veche. E firesc dar să-mi încep descrierea cu această precizare, căci dacă într-o țară ca a noastră, în care cine spune fatidicele vorbulițe: „sînt nobil" poate trece vămi și poduri fără să plătească, poate că, preveniți, și cititorii mei vor renunța la orice pretenții față de aceste personaje, sau, urmînd pilda unor juzi, vor fi mai îngăduitori cu ele. Trecutul lui Karvaly este unul din cele mai interesante; mare păcat că viitorimea nu se va putea împărtăși din povestea vieții sale, pe care omul nostru obișnuia s-o istorisească în maniera lui Goethe, adică amestecînd poezia cu adevărul[1]. Fiind al cincilea fiu al unui tată care la rîndul său fusese al cincilea născut, eroul nostru nu se alese din toată averea strămoșească decît cu o parte definibilă doar printr-un complicat calcul (mai cu seamă că tot arborele genealogic al familiei Karvaly semăna cu o tablă a înmulțirii, la rubrica numărului cinci). Așadar, Ágoston al nostru nu moștenise cine știe ce — cei

[1] Referire la volumul „Poezie și adevăr" (*Dichtung und Wahrheit*) al lui Goethe.

şapte pruni[1] deveniţi proverbiali nu-i mai avea nici tatăl său — dar, ştiut fiind că nobilul maghiar trăieşte mai de grabă din drepturile decît din pămînturile sale, moştenirea îi ajungea totuşi pentru a-i asigura o existenţă onorabilă. Copilăria şi-o petrecuse măsurîndu-şi puterile, la trîntă, cu boiereştile sale rubedenii, pe lîngă conacul părintesc, ori bătîndu-se cu copiii de ţăran, pe imaşul gîştelor. După această pregătire, ce aducea aminte de educaţia primită în tinereţea lor de eroii clasicului Homer, colegiul din Patak, unde fusese întotdeauna ultimul dintre colegii săi, şi vînătoarea cu ogari, în care era întotdeauna primul, desăvîrşiră atît de mult talentele ascunse ale tînărului, încît tatăl său, de cîte ori îl auzea înjurînd, era podidit de lacrimi, e drept nu se ştie dacă de bucurie sau de regret după defunctul său părinte, de care-i amintea feciorul; cert e că bătrînul putea afirma fără nici o exagerare că băiatul n-are pereche în tot comitatul. Fraţii săi se cam plîngeau uneori că prea este bătăuş din fire, dar noi ne îngăduim a preciza că avea cu toate acestea o însuşire lăudabilă: niciodată nu-şi căuta pricină cu oameni mai puternici decît el, preferînd să dea bir cu fugiţii numai şi numai spre a-şi scuti adversarul de neplăcerile ce-ar fi urmat obişnuit dintr-o *„major potentiae actio“*[2].

Spre norocul familiei Karvaly — căci altfel, după atîtea grele probe de rezistenţă, unul din cele cinci capete de fraţi s-ar fi vădit a fi totuşi prea slab — insurecţia din 1809[3] îl chemă pe curajosul tînăr să-şi apere patria. N-avem de ce ne mira aflînd că nobilimea îl alesese hotnog[4] tocmai pe el; dăduse doar atîtea dovezi de însuşiri războinice! Amintitul

---

[1] Titulatură peiorativă dată micii nobilimi din Ungaria feudală (n.r.).

[2] Acţiune de mare amploare (în lb. latină).

[3] Referire la bătălia de la Győr (1809), în care Napoleon I a pus pe fugă trupele maghiare conduse de nobilime. Autorul ironizează ruşinoasa fugă a nobilimii din faţa armatelor franceze (n. r.).

[4] Comandant militar.

război, pe care nu trebuie să-l uităm niciodată, deoarece pentru noi, maghiarii, sau mai degrabă pentru nobilimea noastră, el rămîne o mare și neplătită datorie națională, ce va trebui odată și odată, cu ajutorul lui dumnezeu, plătită cu vîrf și îndesat, se isprăvi încă înainte de a fi avut Karvaly prilejul să facă dovada vitejiei sale; tot ce putem istorisi despre dînsul este iuțeala datorită căreia — cu ocazia desfășurării grandioasei capodopere strategice care umbrise pînă și celebra retragere a lui Xenofon [1] — nimeni n-a reușit să i-o ia înainte; nimeni din întreg regimentul județului n-a fost în stare ca el, în acele zile pline de primejdii, să sosească mai iute acasă, întru apărarea propriei sale vetre. Modest ca însăși Virtutea, Karvaly nu vorbea însă niciodată de acest merit al său.

Nu degeaba se spune că femeile nu pot rezista uniformei. După unii, pricina ar fi preferința lor de a-și alege viitorul domn și stăpîn din tagma celor mai obișnuiți cu subordonarea, sau poate aceea că uniforma îi face pe bărbați mai asemănători și dacă — ceea ce totuși se întîmplă uneori — neînțelese de primul lor ales, s-ar vedea silite să-l schimbe, ei bine, deoarece își pot păstra inima angajată în cadrul aceluiași regiment, iar în obiectul idolatrizării lor s-a schimbat doar fața, nu pot fi acuzate de inconstanță... Nu cunosc deci pricina adevărată, dar un lucru este sigur: din clipa în care doamna Ráczfalvy îl zări pe Karvaly în uniforma de husari, statura lui trasă prin inel, precum și mustățile măreț răsucite își făcură efectul pe deplin, încît ea care, după cum tot ținutul știa, nu-l iubise nici măcar pe primul ei soț, cu toate că ar fi fost de datoria ei, ajunsese să nu mai poată privi cerul albastru fără a-și aminti pe

---

[1] Istoric, filozof și general atenian, Xenofon (427—355 î.e.n.) părăsește în timpul războaielor peloponeziace pe atenieni și trece, în fruntea a 10.000 de ostași, de partea spartanilor. Peripețiile acestei treceri le-a descris el însuși în cartea *Anabasis*.

dată de dolmanul albastru al lui Agoston, dolman ale cărui fireturi înlănțuiră atît de strîns inima bietei femei, încît vraja nu se mai putu risipi decît cu ajutorul binecuvîntării preotului.

S-au găsit în judeţ şi unii care să-l acuze pe Karvaly că e interesat; gălăgie făceau mai ales rubedeniile doamnei Ráczfalvy, adică cele care-ar fi urmat s-o moștenească. Alții susțineau că tînăra nevestică e binișor trecută de cincizeci de ani. Eu unul nu cred să fi avut mai mult de patruzeci și nouă. Pe de altă parte ştiu cît s-a ostenit bărbatul ei să dea pe gîrlă averea de dragul căreia se spunea că o luase. Unde mai pui că, după ce toate celelalte se spulberară cu încetul, el renunță la ultimul bun ce-i mai rămăsese, adică la nevastă. Nu pot da crezare așadar nici uneia dintre calomnii și țin să-i asigur pe cititorii mei că, moștenindu-l ce-i drept pe domnul Ráczfalvy, Karvaly și-a îndeplinit leal îndatoririle de moștenitor, căci nu s-a mulțumit să-l deplîngă pe defunct, ci l-a și răzbunat din plin, faptă care, în ochii multora, este o îndatorire mai sfîntă decît însuși bocitul.

După această catastrofă Karvaly se văzu din nou redus la propria sa pășune obștească și dacă n-ar fi avut norocul să-și facă dușmani prin pomenita căsătorie ar fi dispărut după toate probabilitățile în marele anonimat al alegătorilor de rînd. Știm cu toții însă că într-un stat constituțional cea mai bună metodă de ridicare nu este aceea de a-ți face cît mai mulți prieteni, ci de a-ți cîștiga dușmani, bineînțeles din tabăra mai slabă. Or, potrivnicii săi fiind membri ai partidului aflat în minoritate, Karvaly fu părtinit de elementul majoritar, ridicîndu-se în curînd la rangul de pîrcălab[1], apoi la cel de căpitan al dorobanților isprăvniciei, ba ajunse chiar jurat onorific, beneficiind de toate avantajele și de întreg respectul cuvenit acestei situații.

---

[1] Director al închisorilor județene.

Diametral opus întru toate lui Karvaly era dumnealui Sáskay Tamás. Există cercuri unde nu găsești nici măcar doi prieteni, dar e cu neputință să dai de o societate în care cîțiva indivizi să nu se urască din adîncul sufletului. Nimic mai natural, deci, că în județul Taksony, rolul acesta și-l asumaseră Karvaly și Sáskay. Însăși înfățișarea lor se deosebea pînă la antagonism; fața plină de cute a lui Sáskay — asemănătoare unei hîrtii îngălbenite de vreme, boțită de cineva din pricina lucrurilor neplăcute scrise pe dînsa — nu se potrivea de loc cu obrazul congestionat al lui Karvaly, după cum nici părul incolor și neted, cu multă rîvnă pieptănat spre frunte, al primului, nu se asemăna cu chica încîlcită a pîrcălabului. Iar cînd vorbeau, din prima clipă îți puteai da seama că vocea pițigăiată și răgușită a unuia nu se putea armoniza niciodată cu basul profund și puternic al celuilalt. Înfățișarea nu li se deosebea însă mai mult decît purtările. Însușirea de căpetenie a lui Karvaly era firea lui deschisă; o parte din populația județului Taksony era chiar convinsă că dumnealui căpitanul n-ar fi fost întru nimic mai puțin simpatic dacă virtutea de care am amintit i-ar fi fost hărăzită în măsură mult mai redusă. Sáskay, în schimb, era un om atît de închis și de posac, încît dacă l-ai fi întrebat, de pildă, cît e ceasul, nu ți-ar fi răspuns decît după o matură chibzuință și cu anumite rezerve. Dar, ce vreți? Așa e lumea, răutăcioasă! I-a ieșit și vorba că degeaba se închide ca ariciul, căci vorba ceea: și la spițerie, tot după înfățișare cunoști care-i lădița cu otravă! Nimic nu putea ajuta la apropierea celor două ființe. Pentru ei nu existau nici măcar mărunțișurile ce-i apropie, vrînd-nevrînd, pe oameni în lumea cultă. De pildă, cînd ai nevoie de un foc, sau constați că ți-ai uitat acasă tabachera, îți dai seama că ai nevoie de semenii tăi și încet-încet, pînă la urmă, îți lași deoparte supărările și ți le spulberi într-un strănutat sau într-un nouraș de fum. Spre rușinea lui, însă, Sáskay nu fuma ciubuc, iar

Karvaly n-avea obiceiul să-și limpezească obscurele-i gînduri cu cîte-o priză de tabac, astfel că nu era nici o nădejde ca cele două fețe boierești să poată fi de acord și-n alt loc decît la masă.

Sáskay fusese încercat de multe nenorociri în viață. Nu voi aminti decît pe cea mai mare dintre ele, o nenorocire despre care, suflet tare cum era, dumnealui n-a pomenit niciodată, dar care se află înscrisă în registrul de procese-verbale ale isprăvniciei. Pe vremea cînd fusese șeful încasatorilor de biruri se găsiseră oarecari lipsuri la sumele date în grija sa; zadarnic se străduise omul să demonstreze că banii s-au furat, zadarnic îl crezuse pe cuvînt un județ întreg, neîndoindu-se nimeni că Sáskay îl văzuse chiar pe hoț, în clipa cînd acesta ieșise din odaia lui; toate astea nu folosiră la nimic. După cum spunea și Sáskay, de data aceasta guvernul — lezînd deopotrivă legile țării și ale naturii — găsi de cuviință să intervină, suspendîndu-l din slujbă. Isprăvnicia din Taksony intervenise ce-i drept de treisprezece ori în favoarea lui, ajungînd pînă acolo încît să amenințe că va intenta acțiune pentru calomnie, dar merituosul bărbat nu mai avu dreptul să candideze la slujba pe care o deținuse pînă atunci, cu toate că se achitase de ea spre cea mai desăvîrșită mulțumire a nobilimii și în ciuda faptului că, atîta timp cît fusese în amintita demnitate, nu se îmbogățise de loc, ba dimpotrivă, își pierduse chiar propria avere... la cărți.

Să nu creadă însă cineva că, după asemenea nedrepte prigoniri suferite din partea guvernului, Sáskay ar fi intrat în cîrdășie cu opoziția. Nu. Nu în felul acesta se răzbună sufletele mari. De altfel era cu neputință să găsești un dușman mai convins al libertății presei și al responsabilității funcționarilor publici. Iar în ce privește reprezentarea poporului în corpurile legiuitoare, cine l-a auzit măcar o dată pe Sáskay luînd cuvîntul în această problemă a rămas convins că a permite contribuabililor să se amestece

în manipularea impozitelor plătite de ei ar însemna să se creeze o totală confuzie în treburile statului.

Cîtăva vreme după amintita nenorocire Sáskay a avut o situație cam neplăcută în județ, căci — aidoma tuturor funcționarilor publici — își avea și el dușmanii lui. Cu timpul însă orice pată ce-ar umbri onoarea omului dispare — fie pentru că e plătită, fie din pricină că întregul a devenit mai murdar — așa că și onorabilul Sáskay ajunse să aibă parte de zile destul de bune. Ba mai mult: de cînd renunțase la gospodăria lui, mînca mai bine și mai ieftin. După cum spuneam, deci, principiile sale îl legau de partidul conservator, exceptînd problemele financiare, pentru care — din vocație — avea o puternică patimă; astfel, ba în legătură cu ideea înființării unei bănci naționale, ori a bancnotelor, ba cu privire la niște planuri de împrumuturi județene, omul propunea mereu inovații din cele mai îndrăznețe. S-ar putea chiar afirma că înființarea cît mai multor casierii publice sub oblăduirea unor oameni de finanțe destoinici, cărora ar fi urmat să li se încredințeze întreaga lor administrare, devenise aproape idee fixă pentru Sáskay.

Îmbrăcat în dolman albastru cu fireturi, cu nasturi de argint, și încălțat în cizme cu pinteni mici, tot de argint, în mînă cu ciubucul mare cu capac, se afla în cerdac și măria-sa vicecomitele Réty — și dacă nu gazda a fost prima persoană prezentată cititorilor mei, dacă prin aceasta am păcătuit împotriva regulilor bunei-cuviințe, am făcut-o din pricină că, scriitor ce mă aflu, am îndatorirea de a lăsa la urmă lucrurile mai interesante. Fiecare societate își are oamenii ei mari. Așa cum în zilele noastre e indispensabilă cafeaua, orice societate are neapărată nevoie de un om cu greutate. În lipsa cafelei, omul se folosește de un surogat și, o dată obișnuit cu el, acesta îi face tot atîta plăcere, fiind în același timp și mai puțin costisitor decît cafeaua veritabilă. La fel se întîmplă și cu somitățile. O armată compusă dintr-un

singur comandant și încolo numai soldați ar fi foarte puțin corespunzătoare chemării sale; la fel și în viață este necesar ca, în afară de acele locuri cu totul înalte pînă la care nu pot spera să ajungă decît puțini, să mai existe numeroase trepte mai ușor de atins. Numai în felul acesta te poți aștepta să-l vezi pe fiecare om împlinindu-și datoria cu însuflețire, în strădania de a atinge ținta ambițiilor sale. Dacă soldații ar trebui să-și facă curaj numai la gîndul gloriei eterne, puțini ar mai rămîne pe cîmpul de onoare după prima salvă. Un comandant, ca să poată cîștiga o bătălie, are nevoie ca mulți dintre soldații de sub poruncile sale să tragă nădejde la o căprărie ori la un plutonierat. La fel se petrec lucrurile în toată lumea: zică cine ce-o zice, faptele mari nu le săvîrșește o mare personalitate, ci nenumărații indivizi obișnuiți.

Adevărurile pretutindeni valabile în lume sînt de două ori valabile la noi, unde fiecare din cele cincizeci și două de județe formează cîte o mică patrie independentă; iar dacă o parte a județului îl idolatriza pe Réty în vreme ce restul îl considera un model a tot ce poate fi mai josnic, pot să-i asigur pe cititorii mei că în țara aceasta cel puțin cincizeci și doi de oameni se află în aceeași situație ca vicecomitele nostru, tot așa cum pot să-i asigur că el nu corespunde întru totul nici uneia din părerile amintite.

Réty făcea parte din acei bărbați pe care i-am putea numi foarte bine manierați și care, în ciuda faptului că expresia ce servește la desemnarea acestei însușiri n-a reintrat în uz decît de puțină vreme, n-au lipsit niciodată, slavă domnului, dintre vicecomiții noștri.

Cel mai sigur mijloc de a deveni vicecomite este să fii membru într-un partid; același mijloc este însă cel mai nepotrivit în cazul cînd vrei să-ți păstrezi dregătoria, sau chiar să te înalți mai sus. Réty știa acest lucru și — de cînd majoritatea județului făcuse dintr-însul un stindard în jurul căruia se grupau partidele — socotea că e de a sa datorie să vegheze și ca

stindard al altora, sau, cum spuneau adversarii lui, să se întoarcă după cum bate vîntul. Réty era adeptul acelui *„juste milieu“* [1] la modă în Europa — deși nu în sensul comun, în virtutea căruia chiar acestei nuanțe politice pretinzîndu-i-se să-și aibă principiile ei, lesne cădem în primejdia de a sta cu fundul în două luntri. Nu, Réty interpreta acest principiu la fel cu toți „centriștii“ din Ungaria, dîndu-și votul ba unuia, ba altuia dintre partide, ca un jucător inteligent care mizează deodată și pe roșu și pe negru, spre a nu putea rămîne în nici un caz în pierdere. O dată cu trecerea timpului — cel puțin așa cred unii — se naște o oarecare îndoială în politică ; eu însumi am cunoscut numeroși oameni de treabă care, la vîrsta de douăzeci de ani, ar fi fost în stare să redacteze într-o singură zi cea mai perfectă constituție pentru patria noastră, dacă ar fi fost nevoie, pentru ca mai tîrziu aceiași oameni să stea pe gînduri zile întregi cîntărind cîte o vorbuliță a cine știe cărei legi mărunte. În cazul amfitrionului nostru, însă, se observa tocmai contrariul. Cu cît înainta în vîrstă, cu atît își da seama mai limpede că, în slujba de vicecomite, cea mai bună dintre toate convingerile e cea cu mai mulți adepți în județ. Respectînd acest principiu, omul avu norocul să nu fie silit niciodată să proclame victoria majorității, împotriva convingerii sale. Ce-i drept, existau persoane care condamnau această flexibilitate în convingeri ; se afirma că nu-i mare cinste să propășești mereu și că omul dat afară din cîrciumă nu poate fi considerat un conducător, cu toate că e primul care a ieșit pe ușă. Se mai rosteau și alte asemenea vorbe de duh nesărate, dar — după cum v-am mai spus — potrivnicii lui Réty se aflau întotdeauna în minoritate. Pe de altă parte, îndată ce obțineau majoritatea, chiar cei ce răspîndeau astfel de vorbe găseau în vicecomite cel mai fervent adept al lor și se vedeau siliți a-și demonstra mărinimia, conform unor obi-

---

[1] **Drumul de mijloc (în lb. franceză).**

ceiuri împămîntenite la maghiari, aclamîndu-l cu cea mai mare însuflețire tocmai pe el, omul ponegrit mai înainte cu atîta vehemență. Iată dar de ce, datorită tacticii sale, Réty avea toate motivele să se simtă bine, mai cu seamă că — lucru aproape de necrezut în județul Taksony — își putuse păstra slujba timp de nouă ani, trecînd așadar cu bine prin încercările a trei alegeri consecutive.

De la o vreme, însă, bunele relații dintre el și județul său se tulburaseră. Să nu creadă cineva că vicecomitele ar fi devenit prea încrezut din pricină că se putuse menține atîta vreme! Dimpotrivă, nicicînd obrazul său nu fusese atît de zîmbitor, niciodată brațele sale nu cuprinseseră drăgăstos atîția juzi tabulari; casa lui era deschisă și primitoare ca și înainte vreme, iar noul său bucătar — obișnuit să gătească în așa fel încît fiecare mîncare în parte părea alegoria temerii specific maghiare de-a sucomba înecați în propria noastră grăsime — era cea mai mare concesie pe care Réty o putea face opiniei publice. Singura rădăcină a răului consta în faptul că, de la o vreme încoace, vicecomitele de Taksony începea să fie fidel anumitor principii, lucru pe care majoritatea nu-l putea tolera în tăcere, de vreme ce îi dăruise încrederea tocmai pentru faptul de a nu-l fi găsit vinovat niciodată de o asemenea greșeală! Pînă acum, cuvîntările lui Réty erau considerate adevărate modele de oratorie parlamentară. „Nu vreau să vă vorbesc de cutare lucru, nici de cutare fapt, onorate tagme și cinuri, grăia el. Departe de mine intenția de a voi să pun în discuție orice altă problemă, căci atare procedeu ne-ar îndepărta de scopul nostru, ori ne-ar sili să decidem în chestiuni în care o hotărîre ar fi pretimpurie în momentul de față. Totul depinde numai de întrebarea: pe care dintre ele o preferă onoratele tagme și cinuri." Urmau apoi considerațiunile generale, care mai de care mai frumoase, despre caracterul nobil al poporului maghiar, despre libertatea noastră cîștigată cu prețul sîngelui și altele, la fel de

noi și de minunate. După care — de nenumărate ori întrerupt prin furtunoase urale — oratorul își încheia cuvîntarea cu incontestabila axiomă: „vocea poporului e vocea lui dumnezeu“ — afirmînd că cinstitele tagme și cinuri vor ști ele însele să rezolve problema, în interesul patriei, așa cum e mai bine. Iată cum grăia odinioară acest Demostene al județului Taksony. Și — ca să folosesc o comparație nouă de tot — vorbele sale lunecau deasupra problemelor asemenea unui fluviu mulcom, cu luciul apei neted, netulburat de stîncăriile proeminente ale principiilor și în care întreaga tagmă a juzilor tabulari își putea revedea propriile convingeri, ca într-o oglindă. De la o vreme, însă, cuvîntările vicecomitelui începuseră a fi străbătute de un fir oarecare; deși slab încă, el era de netăgăduit, astfel că multă lume din județ începu să-l considere apostat. Cu toate acestea am putea afirma sub jurămînt că, ajuns la vîrsta de cincizeci de ani, Réty se afla pentru prima dată în situația de a părea să aibă convingeri.

Schimbarea petrecută în firea vicecomitelui uimi pe toți, cum ar uimi niște producții de jongleur văzute de sute de ori dar în fața cărora rămîi totuși cu gura căscată. Dar pentru ca cititorii mei, aidoma celor din județul Taksony, să nu-și piardă vremea în zadar căutînd tot soiul de explicații, fie-mi permis ca, în calitate de harnic cronicar ce mă aflu, să-i scutesc de-o treabă prea grea. Marii oameni își au de obicei ambițiile lor și nu e nimic rău în asta, deoarece în genere numai ambiția îi împinge la *fapte mari*. De asemenea ei sînt de multe ori și însurați, ceea ce e iarăși bine, căci, așa cum spune un amic de-al meu, al cărui nume nu-l destăinuiesc din motive de creștinească iubire a aproapelui, numai astfel pot să-și exerseze cea de a doua însușire nu mai puțin folositoare măririi, și anume însușirea *de a suporta cele mai mari nenorociri fără a crîcni*. Dar cum uneori nevestele marilor bărbați își au și ele ambițiile lor, adesea diametral opuse celor ale soțului, multe nume mari au căzut jertfă

acestei nenorociri. La Réty lucrurile se petreceau întocmai; or, se știe că vicecomitele avea un caracter cît se poate de ferm, și-atunci cum să te mai miri știind că acasă omul nu făcea decît ceea ce mai făcuse în atîtea diete, adică se supunea majorității în fața căreia capitulase o viață întreagă! Cel mai mare dintre toate relele pămîntului este, după o conștiință încărcată, o nevastă nemulțumită de faptele bărbatului; cine nu s-ar strădui să scape de așa belea? Pune mîna pe inimă, iubite cititor, și mărturisește: nu ți-ai călcat convingerile niciodată, n-ai acționat împotriva lor numai și numai ca porțile templului lui Janus[1] — reprezentate în viața casnică prin buzele trandafirii ale nevestei — să se închidă și să fie iar pace în împărăția ta?! Și-acum, mă adresez amabilelor mele cititoare — care sînt întotdeauna foarte severe măcar față de semenele lor, chiar dacă nu și cu ele însele — și le rog să fie la fel de îngăduitoare cu doamna Réty. Arareori femeile pot conta pe un locșor al lor în istorie; chiar în scriptele dietelor noastre naționale găsim puține nume femeiești, în afară de al văduvelor care-și trimiteau pînă de curînd reprezentanți în corpul legiuitor inferior[2]. Nimic nefiresc așadar că, știind acest lucru, doamna Réty ar fi dorit să audă și să vadă, pe adresa scrisorilor ei, acel titlu de „magnanimă", „ilustră", sau — mai știi? — poate chiar de „ilustrissimă" doamnă, titlu incontestabil foarte frumos, mai ales în pompoasa limbă maghiară. Îngerii coboară în purgatoriu nu pentru a rămîne jos, ci pentru a-i înălța cu ei pe damnații de acolo; or, înger fiind și ea, era oare de condamnat cînd voia să facă la fel și cu bărbatul ei, mai ales că — baroană din naștere — fusese cîndva și „ilustră domnișoară"?... Demnitatea de vicecomite este limita pe care, în anumite cariere, n-o mai poți depăși; dar cum să te miri

---

[1] În Roma antică, porțile templului lui Janus erau deschise numai pe timp de război.

[2] Parlamentul în Ungaria feudală era format dintr-un corp superior și unul inferior.

că o femeie nu e în stare să se oprească dincoace de Rubicon, dacă însuși Caesar n-a avut destulă fermitate s-o facă ?! Toate aceste motive la un loc pot justifica de ajuns, cred, dorința mistuitoare și mereu vie a doamnei Réty de a-și vedea soțul baron.

În ce-l privește pe Réty, acesta rezistase multă vreme, dar sfîrșise ce-i drept și de data asta propunîndu-și tot un drum de mijloc: alese deci cheia de cămăraș, care i-ar fi asigurat și fără baronie titlul de „ilustre domn". Se gîndise omul că e mai bine să cedeze forței majore doar după ce va fi atacat din flancuri. Cert este că, de cînd cu ideea aceasta, i se luase parcă un văl de pe ochi și vedea totul în altă lumină, ostenind îndoit pentru a-și păstra situația de vicecomite.

Vicecomitele se gîndea poate tocmai la această situație excepțională prin care trebuie să treacă, măcar o dată în viață, fiecare din numeroșii vicecomiți ai țării. Tăcuți, ceilalți visau probabil la lucruri asemănătoare și, bineînțeles, mai puțin strălucite. În ultimă analiză, oamenii aceștia erau funcționari; or, funcționarii care n-au ajuns consilieri, sau toți care își doresc o funcție oarecare se ocupă cu multă plăcere de problema unei cît mai practice repartizări a locurilor din administrația publică, unul din cele mai frumoase capitole de griji obștești. Deocamdată însă un tumultuos dar încă îndepărtat „trăiascăăă!" rupse tăcerea și preacinstita societate din cerdac se puse instantaneu în mișcare.

Dinspre sat se auzeau strigăte ca: „Trăiască Réty! Trăiască Nyúzó! Trăiască libertatea ungurească! Uraaa!" și altele asemănătoare, pigmentate cînd și cînd cu cîte-o înjurătură și cu focuri de pistol. Tumultul era dominat de nelipsitul cîntec

„Foaie verde parapască,
Domnul Réty să trăiască..."

potrivit la orice împrejurare, cîntec a cărui rimă e sortită să dăinuiască mai mult decît popularitatea pe

care i-o aduce ba unuia, ba altuia din viitorii viceco-miți. *Mai* închipuiți-vă, pe lîngă toate acestea, o căruță plină cu țigani lăutari care-i zic cu foc și cu alean marșul lui Rákóczy, acompaniați de urletul cîinilor din sat, și veți avea parte de o desfătare muzicală de care — vorba lui Shakespeare — ar lăcrima și îngerii.

— Asta zic și eu însuflețire! Asta da popularitate, nu glumă! exclamă în sfîrșit Karvaly, plăcut impre-sionat, tot răsucindu-și mustața. Frumos lucru să se bucure cineva de atîta obștească încredere ca domnia ta, preacinstite! Sînt sărac lipit, fie-mi cu iertare, dar să mă ia dracu dacă n-aș da cincizeci de florini să urle o dată și de dragul meu, o gloată, atît de grozav!

— Numai de n-ar da foc la ceva! oftă una din rudele sărace, care nu vorbise ca alții verzi și uscate despre alegerile trecute, dar care se pricopsise cu atît mai mult cu tot soiul de vînătăi de toate nuanțele, așa că i se făcea părul măciucă la gîndul preamăririi onorabilei sale rubedenii, de dragul căreia — ca mai acum trei ani — aplauzele se vor efectua poate din nou pe biata lui spinare.

— Să dea foc? Asta-i bună! Despre cine vorbești, fricosule? sări ars pîrcălabul de isprăvnicie. Nu știi oare că vorbești de niște nobili? Szent-Vilmos în-seamnă trei sute de voturi și chiar dacă ar da foc la tot satul, ar trebui să te bucuri de venirea lor, întrucît preacinstitul domn e asigurat. Ce-ai fi zis dacă se duceau la adversar?

— Are dreptate Karvaly, zise Réty întorcîndu-se către rubedenia care pălise. Cum îndrăznești să vor-bești așa despre oaspeții mei? Eu îi cunosc pe cei din Szent-Vilmos!

— Da, da, și eu îi cunosc, îl întrerupse Karvaly. O zecime dintre prinșii de la isprăvnicie sînt de-ai lor; în viața mea n-am văzut pușlamale mai vrednice! Cei ce fură și se bat și se ucid mai avan acasă, sînt întotdeauna fruntași în război și la alegeri.

— Or fi fiind poate și excepții, se amestecă Sáskay cu vocea lui pițigăiată. După cîte-am auzit, la insurecția din 1809, cei din Szent-Vilmos...

Spre marele noroc al tuturor celor de față și mai ales al lui Sáskay, alegătorii ajunseră în fața porții așa că furtuna de urale cu care își făcu intrarea prima căruță puse capăt tuturor discuțiilor. Altminteri Karvaly, aducînd vorba despre sumele cu care a subvenționat insurecția din 1809, ar fi făcut tot posibilul să pună din nou în discuție anumite acțiuni ce dumnealui le considera indispensabile, discuție în care — ca și altădată — Sáskay ar fi ieșit înfrînt.

Nobila ceată venise în vreo treizeci de căruțe rechiziționate de la țăranii din Szent-Vilmos și din satul vecin. După cîte am auzit cărăușia aceasta intra în contul corvoadei obștești, pe motivul — foarte legal de altfel — că droaia de căruțe ar sfărma toți bulgării de pe drum, slujind așadar într-adevăr la reparatul șoselei. Pe prima și ultima din căruțe flutura cîte un steag galben, purtînd de o parte următoarea inscripție:

„Nici şosea nici dig nu dregem,
Şi pe Réty îl alegem!"

iar de cealaltă:

„Bir să nu plăteşti, nici dare,
Nici vreo vamă oarecare,
Nici la oaste să nu pleci;
Ţării tu să îi faci legi
Şi să ţipi că-i scumpă sarea!
Astea sînt, măi frăţioare,
Libertăţi nobiliare!"

Nobilii purtau pene la pălărie sau la căciulă, jumătate verzi, jumătate galbene, simbolizînd unele nădejdile partidului și altele invidia opoziției. Mai aveau însă și un folos, din cele mai practice: datorită lor nu se putea întîmpla ca, din greșeală, oamenii lui

Réty să spargă și vreo căpățînă în care sălășluiau idei favorabile și amicale.

In uralele nobilimii, făcînd nenumărate plecăciuni, vicecomitele coborî pe prima treaptă a cerdacului și după ce oaspeții rostiră un răsunător „să auzim!“ cu care se deschise serbarea, iar hotnogul nobilimii arătă că simțămintele celor de față și mai vîrtos ale sale personale se vor tălmăci de către notar și anume, în virtutea obiceiului, pe frumoasa limbă maghiară, oratorul își începu cuvîntarea precum urmează:

„Glorios vicecomite!
Mare fiu al patriei!
Bărbat nemuritor!
Preacinstite domn!

Dacă aș stăpîni năprasnica cascadă a divinei și de muză inspiratei arte oratorice din Elada ori Roma, dacă — asemeni lui Orpheu[1] — aș putea ridica orașe și cetăți cu puterea cuvîntului meu, sau dacă — bubuind ca tunetul deasupra lumii cotropite de lașa somnolență a propriei ei neputințe și pe care atîtea sfințite strădanii n-au fost în stare a o trezi, căci plutind în zorii sîngerii ai libertății ea doarme mai departe — aș putea, asemeni unui Cato[2], O'Connel[3], Cicero[4] sau Mirabeau[5], prin puterea cuvintelor mele, să îndemn la fapte popoarele cufundate în neputință! Dar cine ar mai fi oare acela care să-ți tălmăcească în-

[1] După mitologia greacă, Orfeu cînta atît de frumos, încît reușea să îmblînzească cele mai fioroase animale și chiar să înduplece pietrele să se miște după voia sa, izbutind astfel să construiască orașe și cetăți.

[2] *Cato* (232—147 î.e.n.), jurist, om politic și orator din Roma antică.

[3] *Daniel O'Connel* (1775—1847), om politic irlandez, reprezentant al burgheziei liberale engleze, orator de seamă, luptător pentru independența Irlandei.

[4] *Marcus Tullius Cicero* (106—43 î.e.n.), celebru orator și om politic din Roma antică.

[5] *Honoré Gabriel Mirabeau* (1749—1791), fruntaș al revoluției burgheze din Franța, cunoscut orator.

deajuns de frumos, o, mare bărbat, simțămintele atîtor inimi curate care, la auzul numelui tău rostit la Szent-Vilmos, bat neliniștite, împlinind cu modestă lealitate cea mai sfîntă dintre toate îndatoririle civice, adică respectul datorat marilor noștri bărbați!

Dar, cine sînt eu? Cu ce am meritat covîrșitoarea cinste de a dezvălui în fața ta atîta arzătoare simțire, adunată în sufletele din Szent-Vilmos? Abia trecut de vîrsta jucăușei copilării, în care asemenea binemirositoarelor flori de primăvară pe un pom mlădiu, printre desetul rămurișului care este omenirea — inima stăpînită de simțămîntul înălțătoarei sale nevinovății și-a deschis potirul, neștiind că o dată cu sosirea nemiloaselor vînturi de toamnă, va cădea de pe ramul pe care s-a fost prefăcut în fruct dulce și va putrezi în tină spre a da naștere altor copaci și unei păduri întregi, abia pășit pe întortocheatele căi ale vieții publice, vîslesc — înconjurat de sute de primejdii — către pămîntul făgăduinței, călăuzit de steaua patriotismului strălucitor în înaltul cerurilor — cînd mă văd acum ales de către nobilul sfat din Szent-Vilmos, să-i tălmăcesc simțămintele — către care din multele și marile tale merite să mă întorc întîi, o, mare bărbat, preacinstit vicecomite? Căci este o mare cinste, pentru mine, să pot vorbi despre dînsele etc."

Cuvîntarea era una din capodoperele al căror belșug de imagini ți-l poți închipui numai cunoscînd poeziile lui Hafiz[1] sau referatele financiare obișnuite în anumite diete județene; la auzul lor ești cuprins de convingerea că în lumea asta toate se aseamănă: oceane și pămînturi, piramide și turnuri de biserică, Caesar și vicecomitele care urmează să cadă în alegeri.

O vreme oratorul își urmă steaua călăuzitoare, schimbînd-o apoi pe stîlpul de foc al lui Moise; trecu în revistă meritele lui Réty și făcu o seamă de observații asupra patriei, rătăcindu-se în fine pînă la înflăcărarea nobilimii din Szent-Vilmos; insistă o clipă

---

[1] *Șemseddin-Mohamed Hafiz* (cca 1320—1389), poet liric persan.

asupra gurilor Dunării și a vechilor hotare ale Ungariei lui Ludovic cel Mare, pentru a vorbi apoi și de hotarele comunei Szent-Vilmos, referindu-se la procesul de hotărnicie pe care-l avea comuna și arătă că izbînda și ducerea la bun sfîrșit a tuturor acestor treburi se pot înfăptui numai și numai datorită vicecomitelui Réty, precum și însuflețirii ce stăpînește nobilimea din Szent-Vilmos. Apoi, oratorul mai demonstră o dată cît este de mare atașamentul celor pe care îi reprezenta și, citînd antica Romă, își încheie cuvîntarea cu următoarele cuvinte: *„Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae"* [1], cuvinte tălmăcite pe loc de hotnogul nobilimii, după cum urmează:

„Foaie verde paparască,
Domnul Réty să trăiască!"

Cuvîntarea avu un efect de nedescris și în ciuda faptului că — din porunca nobilului sfat — peste tot unde era vorba de cetățeni, virtuți sau altele asemănătoare, oratorul fusese silit să vorbească despre cetățenii din Szent-Vilmos, despre virtuțile și simțămintele lor, cu toate că nobilul sfat găsise că și pomenirea amintitei pricini de hotărnicie ar putea să dăuneze însuflețirii obștești, niciodată un orator nu a fost mai puternic ovaționat decît eroul nostru. Urmînd pilda nobilului hotnog, un întreit „trăiască" îl întrerupea pe orator de zece în zece vorbe, astfel că, lucru rar pe meleagurile noastre, el însuși începuse să creadă că e prea mult sărbătorit.

Ca întotdeauna în astfel de ocazii vicecomitele căuta să se scuze că cinstea ce i se făcea îl găsea cu totul nepregătit, drept care — iarăși ca de obicei — abia găsea cuvinte pentru a-și exprima sentimentele. Totuși, încropi o cuvîntare, frumușică pentru un om luat prin

---

[1] Chiar dacă se dărîmă lumea, el (bărbatul consecvent) stă fără frică între ruinele care se prăbușesc asupră-i (vers din *Odele* lui Horațiu).

surprindere. Mărturisi că se simte din cale afară de ostenit și că tînjește după tihna și fericirea căminului, atît de gustate în familia sa și la care n-ar renunța pentru nimic în lume dacă patriotica încredere a celor din Szent-Vilmos nu l-ar chema să mai pășească o dată pe drumul străbătut și pînă acum cu prețul atîtor amărăciuni, dar care îi cere poate toată încordarea modestelor sale puteri ce va trebui să le pună în slujba libertății nobiliare crunt lovite.

La fel ca celelalte, și cuvîntarea aceasta fu primită cu urale iar după ce nobilul hotnog declară că nobilimea dorește a se înfățișa măritei doamne spre a-i săruta mîna cu cinstirea cuvenită, ceata întreagă izbucni iarăși în urale, înghesuindu-se în casă, unde îi vom părăsi o vreme.

8

Cele mai importante ceasuri din viața omului sînt cele petrecute la masă ; cea mai mare parte din vederile și ideile noastre, ba nu arareori și cele mai nobile sentimente omenești atîrnă de starea stomacului. Numai un bolnav de ficat — ca mai toți dintre noi, scriitorii — pricepe întreaga înțelepciune care-i mînă pe brahmini sau pe Pythagora să-și fixeze, drept punct inițial al filozofiei lor etice, bucătăria. Mă mir că printre atîția istorici — în vremile noastre mai degrabă excelenți elaboratori de sisteme noi decît cronicari ai vechilor stări de lucruri — nu s-a găsit nici unul care să fi căutat cauzele de bază ale marilor noastre fapte în alimentația diferitelor epoci și națiuni. Mergînd pe acest drum, ar obține poate realizări mai importante decît cei ce explică totul prin deosebirile de climă și de rasă. Eu nu mă simt îndeajuns de puternic nici pentru a face începuturile acestei noi școli istoriografice, nici pentru a-l imita pe Homer ori

pe Scott[1]. Deci, în loc de a descrie în amănunt ospățul oferit de vicecomite, stîrnind pofta cititorilor mei, mă mulțumesc să afirm că prînzul — de care în această zi domnii avură parte în odăile vicecomitelui, iar nobilimea de rînd în șopronul cel mare — a fost unul din cele mai strălucitoare și mai unguresti din cîte se pot închipui. Sus, la masa domnilor, se serviră douăzeci și patru de feluri; patru mîncări aveau atîta belșug de sos, încît acesta ajunse și pentru a se revărsa peste cîte un jude tabular, după ce în prealabil slugile care aduceau talerele își îmbăiaseră degetele în el. Apoi șampania ungurească, vinul de Tokaj, înghețata, într-un cuvînt, un ospăț lucullian[2]. Jos, la boiernași, se servi tocană și gulaș, găluște, varză, brînzoaice, plăcintă, fripturi, vin și răchie — ca la nuntă, nu altceva! Chiar cel mai umil țigan lăutar se ridica de la masă bine dispus, dacă mai putea să se ridice.

O dată masa isprăvită, imediat ce se împărțiră cafelele, Etelka — amfitrioană ce se dovedi a fi toată vremea foarte drăguță și afabilă — se retrase pretextînd o durere de cap. Doamna Réty discuta cu cîțiva juzi și clerici mai de seamă, iar restul domnilor își fumau ciubucul pe cerdac sau în fața casei. Dacă, în schimb, merituosul notar din Szent-Vilmos — care, la masă, se distinsese cu multe și întortocheate urări — nu mai putea fi văzut printre ceilalți, faptul se datorează, după toate probabilitățile, împrejurării că Rozsi, fata-n casă a domnișoarei Etelka, își avea odaia în celălalt capăt al clădirii.

Ákos se plimba cu Kálmán undeva prin capătul parcului.

Ákos și Kálmán aveau aproape aceeași vîrstă. Vecini, ei își petrecuseră viața împreună din fragedă copilărie; nu mai trebuie să accentuez deci că erau

---

[1] *Walter Scott* (1771—1832), poet și romancier scoțian, autor a numeroase romane cu subiect istoric.

[2] Ospăț îmbelșugat. Mesele oferite de generalul roman Lucullus (sec. I î.e.n.) au devenit proverbiale prin fastul și belșugul lor.

prieteni și că prietenia lor devenise aproape proverbială în tot județul. Nimeni nu-și amintea să mai fi văzut o asemenea înțelegere, mai ales între vecini. Dar cine nu-și găsește prieteni la douăzeci și doi de ani ? Cine nu cunoaște măcar o singură ființă de care să se simtă atașat din toată inima și fără de care să i se pară că viața nu mai este viață ! ? Ca și prima dragoste, prima prietenie este și ea una dintre cele mai frumoase amintiri ale omului. Ce-i drept, uneori amintirea nu este decît evocarea unei dureroase deziluzii, dar dacă ți-a fost dat să guști din fructul pomului cunoașterii, îl vei blestema cu mai multă amărăciune tocmai dacă te va fi lipsit de acest fel de amintiri. Trăind alături o bună parte din viața lor, tinerii noștri prieteni se asemănau nu numai prin vîrstă ci și prin sentimentele de care erau animați. Cu toate acestea crescuseră în medii familiale atît de diferite, încît deveniseră foarte deosebiți. Ca de obicei în cazul tuturor tinerilor cu caracter ales, asemănarea dintre ei era doar ca cea a frunzișului : la fel de verde primăvara pe toate ramurile, el își schimbă culoarea mai cu seamă toamna, întocmai ca omul.

Multă lume contestă eficacitatea educației. Dacă prin aceasta se înțelege că nu poți modela caracterul unui om după bunul tău plac, nu e nimeni mai convins decît mine de un asemenea lucru, căci eu în voluminoasele tomuri despre educație, în loc de sisteme cu valoare generală văd doar niște reguli care aplicate unor indivizi cu un anumit caracter pot da rezultate, dar, tocmai din această pricină, în alte cazuri sînt cît se poate de ineficace. Influența exercitată de educator asupra învățăcelului este restrînsă și adesea, la copiii înzestrați cu o puternică dorință de libertate, strădania educatorilor dă rezultate opuse celor dorite. La fel, anturajul în care au crescut, devenind din copii bărbați, exercită o influență ce diferă după înclinările noastre firești, dar este întotdeauna covîrșitoare asupra viitorului nostru. Privind în urmă, nici unul din-

tre noi nu poate să nu simtă că mare parte din însușirile sale se datoresc educației primite nu din partea unui ins oarecare, ci din partea societății și nu conform unui anumit plan, ci datorită împrejurărilor.

Iată așadar cauza deosebirilor existente — pe lîngă atîtea asemănări — între Ákos și Kálmán. Dimpreună cu soția sa, bătrînul Kislaky — tatăl lui Kálmán, fost vicecomite și totodată unul dintre cei mai onești oameni din județ — se număra printre acei nobili maghiari, din nefericire în zilele noastre pe cale să dispară, care pe lîngă toate defectele și slăbiciunile lor, sînt demni de respect măcar pentru faptul de a fi menținut, în starea lor pură, obiceiurile și naționalitatea înaintașilor, incultura strămoșilor dar în același timp și buna simplitate a vremilor de odinioară, multe prejudecăți aproape caraghioase azi, dar o dată cu ele și credința că *niciodată maghiarii nu vor dispare din lume,* credință fără de care, printre atîtea lupte grele, națiunea noastră nu ar fi putut supraviețui. Este neîndoios că această clasă are merite nemăsurate în menținerea neamului nostru iar viitorimea ar da dovadă de o condamnabilă ingratitudine dacă ar uita vreodată că ramurile acelei culturi mai de seamă, de ale cărei roade se bucură, își trag seva din trunchiul puternic pe care au fost altoite. Nu este însă mai puțin adevărat că, aidoma tuturor lucrurilor din lumea asta, și casele nobiliare maghiare par mai mărețe și mai frumoase în perspectiva istoriei decît privite de aproape.

Dacă vreunul dintre cititorii mei, de pildă, l-ar vizita pe domnul Kislaky Bálint și intrînd cu trăsura pe poarta fără canaturi ar trece pragul casei — o casă plină de ospitalitate, dovadă coșurile care fumegă încontinuu ca și stăpînul, care face același lucru ca să-și omoare plictiseala — ei bine, ar observa că dulăii sînt porniți a face seama oricărui nou venit, dar că, în afară de ei, nimeni nu-și mai împlinește datoria iar dacă n-ar fi o oarecare ordine printre acareturile pentru lucrul cîmpului n-ar mai vedea nicăieri o cît

de mică urmă de rînduială. De aceea cred că oaspele nu s-ar simți prea bine, deși gazda s-ar arăta binevoitoare iar doamna Borbála l-ar îmbia neîncetat cu toate bunătățile, printre care și cu o friptură de curcan gătită înadins pentru dînsul. Dar pentru că soiul acesta de gospodării era obișnuit în județul Taksony, cusururile conacului Kislaky nu prea băteau la ochi. Pe de altă parte, cele mai multe și mai trainice prietenii se leagă datorită gurii — nu prin cele rostite, ci prin cele mîncate cu dînsa ; nu-i de mirare deci că oaspeții erau nelipsiți din ospitaliera casă și că, ajutate de vinul la fel de vechi care le însoțea, istoriile cam trecute ale bătrînului Kislaky găseau întotdeauna un auditoriu vesel. În acest mediu crescuse Kálmán, invidiat de tot ținutul, iubit de părinți, lăudat de oaspeți, respectat de slugi, preamărit de preot și dascăl, admirat de vătaf şi de vechil, adorat de bătrîna chelăreasă, iar dacă el se simțea bine și își însușea obiceiurile acestei case în care toți cîinii îl întîmpinau gudurîndu-se și toți oamenii îl așteptau cu dragoste, faptul n-ar putea uimi decît pe cei pentru care Kálmán însemna fie mai mult, fie mai puțin decît un tînăr inimos, dar absolut comun.

Odraslă a unei vechi case maghiare, cine i-ar cere oare altceva decît să devină un domnișor autentic? Kálmán era însă umblat prin lume. Pesta, unde-și absolvise școlile și-și petrecuse cei mai fericiți ani, de care ungurul își aminteşte cu jind pînă la adînci bătrîneți, anii de jurăție, precum și prietenia sa cu Ákos, datorită căreia, fără să vrea, coconul cel bogat fusese atras într-o societate mai aleasă, avură o puternică înrîurire asupra vederilor sale. Bătrînul domn Bálint și doamna Borbála suspinau, uneori, ceasuri întregi tot gîndindu-se la simandicoasele deprinderi ale scumpului lor fiu și la principiile de modă nouă cu care se întorsese el de la oraș. Cu toate acestea dăunătoarea înrîurire burgheză nu era chiar atît de înrădăcinată într-însul pe cît credeau bunii săi părinți, atît de mîhniți și de amărîți din această pricină.

Fapt este că la Pesta Kálmán se schimbase; îmbrăcat în straie nemțești, de cînd părăsise casa părintească, domnișorul cel necioplit își cultivase mai degrabă propria sa persoană decît pe aceea a semenilor săi. Pierduse mult din bunele-i obiceiuri de odinioară, care sub numele de virtuți naționale erau la modă printre tinerii de pe vremuri. Nu stîlcea în bătaie slugile de la cîrciumă, nu spărgea geamuri și sticle la chefuri și nu cinstea cu bani pe cîte un lăutar deosebit de destoinic — deși acestea sînt lucruri menite a aminti fiilor țării de trăinicia bătrînei noastre constituții [1]. „Înfrînt dar nu supus", cum spune poetul [2], în sufletul lui Kálmán „haiducul" era numai adormit, dar trăia încă în toată deplinătatea. Doar prilejul lipsea: oleacă de societate proastă, un pic de muzică, un strop de vin în plus și vechiul flăcău necioplit se trezea din somnu-i prelung. Prietenele din Pesta, cele care-i lăudaseră purtările așezate, cu greu și-ar mai fi recunoscut simpaticul partener de dans în domnișorul dezlănțuit și bine dispus care dansa uneori frumosul joc al lui Kinizsi [3] — cu neînsemnata deosebire că în loc de a ține în dinți un turc, ținea în mînă sticla.

Contrastînd, în această privință, ca de la cer la pămînt cu amicul său, Ákos se deosebea fundamental de el. Datorită bogăției sale și numeroaselor legături cu casele nobiliare de prim rang, familia Réty era una dintre puținele poreclite de nobilime „magnați cu litra". Totuși cît privește mîndria și ambițiile — defecte puse pe seama înaltei noastre nobilimi numai și numai din reavoință, cum îmi place să cred — aceste familii ar trebui să poarte mai degrabă numirea de „magnați cu feldera", căci, în comparație cu ei, de

---

[1] Aluzie la faptul că în general constituția maghiară dădea drepturi depline nobilimii.

[2] Vers din poezia *Szózat* de Vörösmarty Mihály (1800—1855).

[3] Vechi joc popular maghiar, creat în amintirea lui Kinizsi Pál, ostaș din armata lui Matei Corvinul, devenit legendar pentru vitejia cu care a luptat împotriva turcilor.

pildă Zrinyi, Frangepán, Thurzó ori Czudar[1] n-au ajuns niciodată să-și dezvolte în așa hal amintitele defecte... În țara ungurească, magnatul cu litra este o ființă cu totul excepțională: o amfibie, aș putea spune. Legat de boierimea de rînd prin situație și de magnați prin năzuințe și înclinări, el se crede pretutindeni în elementul său, dar nicăieri nu se simte într-adevăr acasă. Rănit în amoru-i propriu de orgoliul și morga societății superioare rangului său, față de care afectează egalitatea fără a o simți, jignit de fiecare servitor care-i zice numai „cinstite", contactul pe care veșnic îl caută cu clasele superioare nu face decît să-i întărîte amărăciunea nutrită împotriva lor încă din frageda copilărie. „Ce înfumurare caraghioasă! zice el o dată întors acasă, printre ai săi. Ce mîndrie nesuferită! Parcă în țara noastră n-ar fi toți nobilii la fel!? Parcă titlul de baron sau de conte ar fi cine știe ce! Ia, acolo, niște cuvințele lipite la o seamă de nume fără de care nu și-ar fi putut cuceri destulă stimă!" Dar după ce cinstitul viceconite sau măritul cămăraș și-a spulberat mînia în felul acesta și după ce — pentru a-și arăta deplina egalitate — a pus să se coase, pe livrelele lacheilor, firet mai mult decît văzuse la vecinul său contele, tu care ești nobil dar din a cărui familie nu s-a ales încă nici un viceconite sau mai cu seamă cămăraș, tu, care ai cu un florin și șase creițari mai puțin venit anual decît revoltatul nostru de adineaori, să nu cazi în greșeala de a crede că aceste frumoase principii de egalitate s-ar referi și la tine! Nu, de vreme ce toate au o limită în lumea asta. Pentru a evita orice confuzie, cînd e vorba de egalitate, de obicei fiecare se consideră pe sine punctul terminus dincolo de care e primejdios să mai aplici principiile egalitariste. Cînd însă e nevoie de cuvîntul tău în adunări, sau de votul tău în alegeri, toți îți vor recunoaște obîrșia nobilă și toți își vor aduce aminte de titlul al nouălea din partea

[1] Vechi familii feudale maghiare.

întîi[1], de constituția milenară a maghiarilor și de sîngele de la Pusztaszer, amestecat la marele ospăț[2]. Deîndată ce ar avea nevoie de tine, n-ai să găsești unul care să nu te considere egal. Incearcă însă o dată să intri în casa nobilului tău confrate liberal și întinde-i — de față cu slugile — dreapta pe care ți-a strîns-o de atîtea ori înainte de alegeri, sau îndrăznește să te îndrăgostești de fiica lui, cerînd-o poate chiar de nevastă, și-om sta de vorbă la urmă despre libertățile constituționale, căci sînt curios să știu ce părere mai ai despre ele. Nobilimea maghiară și-a cucerit patria și libertatea cu prețul sîngelui și tot cu prețul lui și-ar apăra moșia comună dacă cineva s-ar încumeta să i-o încalce. Așa spune legea; iar dacă în loc de sînge ai pune bani — căci banul ține locul tuturor celorlalte valori — cu siguranță că legea ar rămîne și în zilele noastre valabilă, cu singura și mărunta deosebire, însă, că pe cîtă vreme sînge avem cu toții deopotrivă, în privința banilor nici vorbă nu poate fi de egalitate. De unde, în zilele noastre, egalitatea dedusă logic din vechea teorie este cu totul perimată.

Oamenii dornici să pară mai mult decît sînt ajung, datorită eforturilor cu care se străduiesc să-și atingă idealurile, caraghioși. Oricîte merite ar avea, fricosul ce se laudă — în fața femeilor — cu duelurile sale, săracul care, cu niște țoale adunate de pe unde a dat dumnezeu, maimuțărește un lux de sub care rînjește sărăcia, omul de rînd care, vrînd să pară boier de

[1] Referire la *Tripartitum,* lege elaborată de palatinul Ungariei Werbőczy István (1458—1541). Titlul al nouălea din partea întîi cuprinde capitolul despre libertățile și drepturile nobilimii.

[2] După Anonimus, cronicarul regelui Béla al IV-lea al Ungariei, cele șapte căpetenii ale triburilor migratoare maghiare stabilite în cîmpia Etelköz s-au legat prin jurămînt să respecte cîteva puncte care consfințeau unirea acestor triburi (sec. al IX-lea). Cronicarul arată că aceste căpetenii și-au crestat brațele, au strîns sîngele într-un pocal și au depus jurămîntul bînd fiecare din conținutul pocalului. La Pusztaszer căpetenia ungurilor, Arpád, împreună cu comandanții săi au pus bazele primei constituții maghiare (sec. al IX-lea).

viţă, face caz de înaltele sale relaţii şi vîră în ochii lumii blazonul proaspăt tăiat în piatră, mîzgălit în culori, încrustat pe fiece coadă de lingură — vor fi trataţi cu ironie şi dispreţ. Numai arareori îţi recunoaşte societatea meritele reale, dar niciodată nu te iartă dacă îi pretinzi mai mult şi te tratează aproape ca pe un cămătar, sau, mai precis, aşa cum ar trebui să fie tratat cămătarul, căruia, din pricină că nu se mulţumeşte cu interesele legale, i se ia şi capitalul. Exact în aceeaşi situaţie se afla şi familia Réty. Soţul şi soaţa erau boieri de viţă veche, aveau o avere frumoasă, dumnealui era vicecomite şi-aveau şi un fiu chipeş şi neînsurat, ceea ce însemna că poate face oricînd o partidă bună. Ce le mai lipsea oare pentru a avea o situaţie socială din cele mai plăcute? Dar orgoliul lor jinduia după o altfel de hrană. Frederic cel Mare îşi căuta gloria în poezii, Voltaire în destoinicia de diplomat, Richelieu în drame şi Byron în sportul ecvestru; la fel măria-sa vicecomitele Réty se dădea de ceasul morţii să pară ceva mai mult decît era prin naştere, astfel că, deşi avea nenumăraţi strămoşi, vechiul nobil întruchipa întreg caraghioslîcul parvenitului. Vorbea mereu despre sora sa baroana, de un oarecare conte neamţ, rudă mai îndepărtată, şi nu uita să spună că întreţine relaţii strînse cu cutare sau cutare sublocotenent prinţ, sau că a primit tocmai acum o scrisoare de la baronul X sau de la contele Y etc., etc. ...

Akos, pe care părinţii îl trimiseseră de foarte tînăr la Pesta, unde în casa mătuşii sale, baroana de Andorfy, avusese parte de o societate cît se poate de bună, era mult prea inteligent ca să nu-şi fi dat seama de slăbiciunile părinţilor săi, aşa că — precum adesea se întîmplă în viaţă — deveni exact contrariul a ceea ce vedea zi de zi în jurul lui. Akos deveni un domnişor cu apucături de ţăranoi — sau, cel puţin, se străduia să pară că este — fapt pentru care îşi cîştigă neţărmurita simpatie a tineretului din judeţ. Ce-i

drept călătorise prin lume și vorbea franceza și engleza, dar imitînd, pe cît putea, apucăturile tineretului localnic, el servea în același timp de model, prin care acest tineret își justifica felul de a se purta. E frumos să fii popular și mai ales în tinerețe nimic nu te atrage mai mult. Mai tîrziu, după ce ai învățat cît de puțină inimă se pune în acea dragoste doar aparent nețărmurită, nu te mai poți bucura de o asemenea cucerire. De altfel mai mulți sînt, pare-se, cei ce o pierd fără nici o vină decît cei care au cîștigat-o fără nici un merit. Totuși, nu vrem să tăgăduim că într-o oarecare măsură tocmai această popularitate l-a făcut pe Ákos să stăruie în apucăturile deprinse cu sila; cu atît mai puțin vrem să tăgăduim, cu cît adesea tocmai această strădanie a tînărului Réty pricinuia cele mai caraghioase contraste între el și Kálmán. Căci dacă Ákos se mîndrea cu apucăturile lui voinicești, Kálmán era încîntat mai mult de cultură, astfel că cei doi tineri își slujeau reciproc drept pildă de urmat.

Cînd în zilele de iarnă nobilimea din județ se aduna în sala mare a isprăvniciei, la fel de fel de baluri, organizate pesemne numai și numai pentru a li se demonstra contribuabililor că între zidurile înălțate cu sudoarea frunții lor știe să asude și boierimea, sau cînd, la fel, se aduna lume și mai multă la sărbătorirea onomasticii vreunui jude tabular mai de vază, Ákos era incontestabil cel mai gălăgios dintre participanți, după cum nimeni nu se purta mai simandicos decît Kislaky Kálmán; dar cînd, între două pahare sau în toiul conversației, fiecare-și uita de el, sau mai bine zis de ceea ce voia să pară, rolurile se inversau: către seară — în loc de Ákos, care dimineața istorisea vrute și nevrute despre bețiile sale de pe vremuri — Kálmán era cel care privea cruciș, cu toate că, în aceeași zi înainte de amiază poate nimeni nu combătuse mai vehement teoriile bahice ale lui Ákos. Dar să nu-i condamnăm pe tinerii noștri pentru acest capriciu, căci la vîrsta la care mai credem

că face să-ți dai puțină osteneală de dragul părerii oamenilor sîntem cu toții niște fandosiți.

Așa cum se întîmpla întotdeauna, Ákos, care la începutul ospățului se străduise să facă pe grozavul, deveni din ce în ce mai tăcut pe măsură ce vedea tot mai multă veselie neprefăcută în jurul său și spre sfîrșitul ospățului căzu pradă cu totul gîndurilor triste pricinuite de dragostea sa lipsită de nădejdi. Kálmán, în schimb, înviorat foarte de vecinătatea domnișoarei Etelka, de purtarea ei binevoitoare și de vinul care, în tovărășia unor gînduri vesele, ți se suie și mai ușor la cap, începu să-și uite de politețea manifestată la primele gustări și-o luă tot mai vizibil pe-un ton de domnișor bădăran. Pînă la urmă, observînd privirile reci ale Etelkăi și răspunsurile ei scurte, își dădu seama că a căzut în greșeală, astfel că la spartul ospățului ședea și el posomorît, asemenea prietenului său, abia îndrăznind să-i spună cîte un cuvînt frumoasei sale vecine.

De îndată ce masa se isprăvi, Kálmán își luă prietenul în grădină, unde începu să-i vorbească despre marea sa nenorocire.

— Prietene — zise el, trîntindu-se pe o bancă — sînt cel mai nefericit om din lume ! Ai văzut-o azi pe sora ta ? Ai văzut-o ? ! Nu mă iubește ; i-e scîrbă de mine... Mă disprețuiește !

— Nu ești în toate mințile ? îi răspunse Ákos strîngîndu-i mîna cu căldură. Vorbești prostii !

— Nu, nu ! Lasă, pricep prea bine totul. Etelka nu mă iubește și nu are să mă iubească niciodată. Bine face, căci un om ca mine n-o merită — eu... eu renunț — eu...

— Să nu mai bei niciodată, Kálmán dragă. Se vede treaba că vinul te face trist.

— Va să zică ai băgat și tu de seamă ? Așadar, e adevărat ? ! Păi, vrei să trăiesc așa, dezonorat, în fața ei ? Nu, asta niciodată ! Mîine vorbesc cu tata și plec ; mă duc undeva unde nu mă cunoaște nimeni, unde

n-am să stau niciodată în calea îngerului care e sora ta ; unde...

Ákos îl întrerupse din nou, întrebîndu-l de ce se simte atît de nenorocit — drept care, cu amănunțimea de care doar un îndrăgostit e în stare, celălalt îi istorisi cît de drăgălașă fusese Etelka la începutul banchetului şi-i mărturisi, pe cuvînt de onoare, că băuse doar cîteva păhărele, dar că pesemne vinul fusese totuși prea tare şi va fi spus ceva nu tocmai cuviincios, de vreme ce, către sfîrșit, Etelka nu l-a mai învrednicit nici măcar cu o privire. Îl asigură apoi pe Ákos că totul e pierdut, că o ființă atît de abjectă cum este el nu are nici măcar dreptul să se gîndească la un înger ca Etelka și că va fi fericit știind că ea și-a găsit, în brațele altuia, toată fericirea pe care n-a vrut s-o primească din partea lui ; dar nu uită să mai adauge că dacă el, Kálmán, va afla cine este bărbatul care va avea parte de un asemenea noroc, are să-l strîngă de gît — și altele de felul acesta. În orice proces de distilare, în partea de sus a retortei se văd numeroase picături de apă ; tot așa și obrajii lui Kálmán erau brăzdați de lacrimi curate. Ele nu erau altceva decît apa din vinul băut, dar Ákos, deși prea bine ştia de unde „izvorăsc", își iubea îndeajuns de mult prietenul ca să-l poată compătimi la fel de mult ca atunci cînd ar fi considerat că durerea sa este într-adevăr ucigătoare. Îi desluși că femeilor nu le prea place să vadă tineri îmbătați de altceva decît de farmecul lor, dar că o asemenea supărare trece, totuși, aidoma efectului șampaniei, fără să lase în urmă-i vreo durere de cap. Îl asigură pe prietenul său că Etelka îl iubește, ba mai mult, că ea nu simte decît un profund dispreț pentru contele cel urît ; într-un cuvînt, Ákos se arătă atît de destoinic în ale consolării încît, din nou înveselit, Kálmán sfîrși prin a-l îmbrățișa cu toată căldura și, jurînd că nu mai pune vin în gură, simți atîta bucurie încît plînse și restul lacri-

milor adunate în pungile lacrimogene încă de pe cînd ședea la masă.

Cea mai frumoasă dintre prerogativele tinereții este tocmai faptul că bucuria și durerea stau atît de aproape. Mai tîrziu, deși sîntem uneori tot atît sau poate și mai îndrituiți să ne bucurăm, sufletul nostru își pierde maleabilitatea. O dată întristați, avem nevoie de multă vreme pînă să ne consolăm, încît de obicei noile necazuri sosesc încă înainte de a apuca să le uităm pe cele vechi.

Kálmán, îmbătat într-adevăr mai curînd de iubire decît de băutură, se dezmetici încetul cu încetul datorită plimbării și plînsului, astfel că tinerii porniră din nou spre conac, cu gîndul s-o caute pe Etelka. Vorba lui Ákos: marea sărbătoare a noii împăcări trebuia să aibă loc cît mai grabnic. Dar, care dintre noi, muritorii, poate fi sigur fie și numai de clipa următoare?! Mai ales cu ocazia alegerilor, cînd — în afară de soartă și fatalitate — viitorul mai depinde și de vrerea alegătorilor !?

În timp ce tinerii prieteni se aflau în grădină, bătrînul Kislaky — vesel nevoie mare — băuse ceva mai mult decît s-ar fi cuvenit ca să-și potolească setea și-acum își bătea capul cu alte celea. De multă vreme, în gîndul lui, boierul cel bătrîn o hărăzise pe Etelka iubitului său Kálmán. Nu vreau să afirm că numai zestrea fetei îi stîrnise astfel de gînduri, dar moșiile celor două familii erau megieșe, după toate probabilitățile încă de la facerea lumii, iar o bună parte din domeniile lui Réty puteau fi moștenite și de către fete; Etelkăi îi revenea așadar partea ei, iar bătrînul Kislaky era îndrituit să spună că tinerii sînt făcuți taman unul pentru altul. Mare lingușitor, vinul încurajează dorințele oamenilor. După ce tot timpul mesei nu-și luase ochii de la fecior și nu contenise a-și întreba de zeci de ori vecinii din stînga și din dreapta dacă le-a fost vreodată dat să vadă pereche mai potrivită, bătrînul Kislaky era convins că nădejdile sale se vor împlini, cu toate că după mîncare, cerîndu-i fata lui

Réty, acesta se mulțumise a răspunde că nu cunoaște sentimentele fie-sii, iar doamna Réty declară că o astfel de chestiune importantă e mai bine să se discute după alegeri.

Bătrînul se plimba prin curte frecîndu-și mîinile mulțumit. În închipuirea sa, vedea țopăind în juru-i toate odraslele lui Kálmán și ale Etelkăi; fermecată de aceste vise, inima bunului părinte prinse a bate cu putere, dar gălăgia stîrnită în șopron îi schimbă cu totul cursul gîndurilor. Asemenea marilor artiști, alegătorii se pregătiseră prin îndelungi exerciții pentru interpretarea rolului principal din marea comedie. Se aflau tocmai la cea de a doua repetiție, în șopron, și venise la rînd tocmai pomelnicul pretorilor; vechilul, prezidînd în chip de ispravnic, rosti primul nume de pe răbojul pretorilor din plasa Szent-Vilmos. Răspunsul fu un „trăiască Kislaky Kálmán" strigat în cor de trei sute de voci. Boierul cel bătrîn era amețit de fericire — căci poate exista oare tată nepăsător la uralele adresate fiului său? — și zărindu-și vătaful ce trecea către șopron, ceasul cel bun, ori poate cel rău îi inspiră un gînd: își spuse că e păcat să se piardă tot răsunetul gloriei feciorului, aici, sub acoperișul de stuf al unui șopron, și că ar fi cu mult mai bine să poată fi și Etelka martoră la această glorie! Îl chemă așadar pe vătaf și-i destăinui marele secret familial, zicîndu-și că poate fi liniștit, deoarece vătafului i se cam împleticea limba prin gură, așa că era foarte puțin probabil că va abuza de taina aflată. Boierul îl întrebă dacă nu crede că „alegătorii ar trebui să-l caute pe Kálmán în grădină, pentru a-l purta în triumf pînă la odaia domnișoarei". Întru totul de părerea stăpînului său, vătaful intră în șopron și, urlînd un sfert de ceas „să-l auzim", reuși să facă tăcere; apoi ținu o cuvîntare atît de însuflețită încît pe dată norodul se urni din loc. Ce-i drept, la fel cu mulți oameni, solul lui Kislaky era de părere că taina înseamnă un lucru pe care omul n-are curaj sau îi e rușine să-l dezvăluie el însuși, și tocmai din acest motiv ține să

înștiințeze lumea prin gura altuia; e cum nu se poate mai firesc deci că, chiar de la primele cuvinte ale discursului, vestea nunții lui Kálmán și a Etelkăi se dădu în vileag, salutată fiind cu urale. Un lucru este însă neîndoios: cei trei sute de nobili din Szent-Vilmos — despre care abia cu un sfert de ceas mai de vreme s-ar fi putut afirma sub jurămînt că vor fi găsiți zăcînd la locurile lor precum cei trei sute de spartani la Thermopile — se îndreptară spre grădină, intonînd urale asurzitoare; domnul Kislaky senior gonea în aceeași direcție, mergînd în fruntea lor, cu ochii înlăcrimați și bombănind: *eheheeei, frumos lucru popularitatea!*

Nu-l condamnați totuși pe bunul bătrîn pentru această mărturisire; chiar dacă mulți dintre dumneavoastră disprețuiesc profund favorul poporului — răzvrătindu-se împotrivă-i întocmai cum se răzvrătesc împotriva celor dragi, care din această pricină îi consideră neîndurători sau nerecunoscători — nu uitați că pentru un om ca bătrînul Kislaky popularitatea nu însemna un instrument, ci doar o dovadă de dragoste din partea mulțimii, și cum pentru oamenii de felul lui Kislaky singurul mijloc de a cuceri această comoară este bunătatea, e firesc ca ei să nu fi avut prilejul să constate decît rareori cît de schimbător e atașamentul mulțimii. De altfel, în afară de frumoasa Elena, nimic n-a fost mai copios defăimată ca popularitatea. Și totuși puțini ar fi cei ce — după un asediu de zece ani al cetății în care se afla necredincioasa — n-ar fi bucuroși s-o reprimească, urmînd pilda lui Menelau[1].

Kálmán si Ákos se apropiau de conac, cînd îl întîlniră pe bătrînul Kislaky; în urma acestuia, toată ceata alegătorilor se îndreptа sfoară către dînșii, călcînd în picioare florile și pajistea. Bătrînul își îmbrățișă fiul, zicînd: „Auzi, dragul tatii, cum te aclamă

---

[1] După legenda greacă, Menelau, regele Spartei, a asediat timp de zece ani Troia pentru a-și recîștiga frumoasa soție, Elena, răpită de Paris.

norodul ?!“ dar nu mai avu răgaz să dea vreo explicație, căci orice posibilitate de conversație se nărui în furtunosul „trăiască cuconul Kislaky Kálmán și drăgălașa lui mireasă, domnișoara Réty Etelka !“

Cei doi tineri rămaseră atît de surprinși, încît în prima clipă nu-și dădură seama ce trebuie să facă. Dar cînd cutremurătorul bas al vechilului se auzi strigînd : „să-l ducem pe cucon la domnișoara Etelka, preaiubita noastră pretoriță“ și cînd zeci de mîini se întinseră dintr-o dată către fericitul îndrăgostit, voind să-l ridice pe umeri, Kálmán își veni în fire și începu să se apere. Intîi îi rugă frumos, apoi începu să înjure. Insuși bătrînul tată, care nu dorise decît să-și vadă băiatul purtat în triumf în fața Etelkăi, dar nici prin gînd nu-i trecuse să audă proclamată în gura mare căsătoria celor doi, făcu tot ce-i stătu în putință pentru ca numele domnișoarei să nu mai fie pomenit — dar totul fu zadarnic ! Și cum numai trîmbițele judecății de apoi s-ar mai fi putut măsura cu cele trei sute de voci din Szent-Vilmos, în fața cărora vorbele nu mai foloseau la nimic, veni rîndul pumnilor. Kálmán se apără cu disperare de marea simpatie manifestată față de el ; ce-i drept, prin aceasta reuși să facă o puternică impresie asupra multora din szentvilmoșenii înflăcărați pentru dînsul, dar singurul rezultat care deosebi intervenția faptică de cea verbală fu dolmanul făcut ferfeniță și baia de vin roșu dintr-o sticlă întinsă către el și spartă tocmai deasupra capului său. In cîteva clipe, eroul nostru plutea între cer și pămînt, purtat pe umerii a șase vlăjgani vîrtoși și zadarnic își irosea puterile exersîndu-și pumnii și pintenii, că oamenii îl duceau — așa cum l-am descris adineaori — drept către odaia alesei inimii sale.

De atîta zarvă, oaspeții se adunară în fața casei ; auzind numele Etelkăi și al lui Kálmán, o parte din ei rămase cu gurile căscate, iar cealaltă începu să-i dea-nainte cu felicitările. Vicecomitele zîmbea încurcat, tot dînd din cap și răsucindu-l în fel și chip, ca să nu se poată lua nici drept încuviințare, dar nici tăgadă ;

nevastă-sa, spre norocul ei, își aminti de alegeri și de influența lui Kislaky, așa că se străduia să explice că nu e decît o neînțelegere și că despre așa ceva n-a fost vorba deocamdată. În ce-l privește pe Karvaly, el se alătură corului de strigăte, lăudînd frumoasa pereche cu vocea lui răsunătoare; între timp, săltîndu-l prin aer pe nefericitul amorez, adepții săi din Szent-Vilmos sosiră la ușa Etelkăi.

Kálmán spumega de furie. Nu ajungeau păcatele dinainte, pentru care trebuia să-și ceară iertare?! Și-acum, să apară în fața alesei lui în halul ăsta, cu dolmanul ferfeniță, șiroind de vin, purtat pe brațe de trei sute de frați nobili! Cine nu pricepe oare în ce situație neplăcută se afla?! Implora, plîngea și înjura în același timp, fără nici un rezultat însă; dar, spre norocul său, zeița sau îngerul care ocrotește dragostea adevărată orînduise lucrurile în așa fel încît în locul Etelkăi se afla în odaie doar fata-n casă. Astfel bunele urări, tălmăcite cu urlete, n-o găsiră decît pe Rózsi — roșie ca bujorul — și pe vrednicul notar din Szent-Vilmos, aflat acolo de bună seamă numai din întîmplare...

Unul din cunoscuții mei, încărunțit în ale dragostei, afirma că — după fericirea de a-ți vedea iubita — cea mai mare dintre toate e de a n-o vedea niciodată pusă în anumite situații. Iată un adevăr de care bietul Kálmán era cît se poate de convins în clipele acelea. Pe Ákos îl supăra că numele surorii sale e amestecat în această hărmălae; îi aminti așadar preacinstitei adunări că un pretor are nevoie de jurat, demnitate pentru care nimeni nu poate fi mai potrivit decît notarul Pennaházy Bandi — drept care, din brațele lui Rózsi, vrednicul june trecu în cele ale opiniei publice, fiind înălțat alături de pretorul său și transportat în curte spre a fi prezentat vicecomitelui. Zîmbind fără încetare, notarul se declară întru totul de acord.

Cum vreunul din cititorii mei ar putea vedea în afirmația că notarul fusese găsit la Rózsi o lezare a legilor verosimilului, țin să mă justific arătînd că

chiar dacă nu tot ce există e bun — precum crede Hegel — măcar tot ce este real e de obicei și verosimil. Or, ochii negri ai fetei și mustața bălaie, frumos răsucită, a lui Pennaházy fiind de sex opus, mi se pare foarte firesc ca să se fi căutat și la Tiszarét, după ce se întîlniseră de mai multe ori în Szent-Vilmos, de unde se trăgea Rózsi, fiică a unei familii de boiernași. De altfel, chiar fără să ținem seama de ochii negri și de mustața bălaie, cu greu am găsi două ființe mai plăcute. Rózsi stătuse cu stăpîna ei la Budapesta, unde frecventase teatrul maghiar și citise o seamă de cărți vechi și noi, ba știa chiar cîteva poezii pe de rost. Ea făcea parte așadar din tagma subretelor mai emancipate, care, purtînd de obicei hainele lepădate de stăpînă și repetînd vorbele auzite de la dînsa, par niște domnișoare. În ce-l privește pe Pennaházy, o personalitate cunoscută ca el nici nu mai are nevoie poate să-i înșiri meritele: luase parte cîndva la cele mai importante consfătuiri din ședințele unei diete naționale de lungă durată, la care își adusese aportul, din rîndurile auditorilor, prin urale și alte declarații de felul acestora, intonate cu vocea sa puternică; pe urmă îi pricopsise pe cititorii „Foii Naționale“ cu o seamă de cuvinte cu înțeles tăinuit. Mi-ar fi plăcut să redau și convorbirea celor două persoane atît de simpatice, surprinse de alegători, dar trebuie să-mi văd de istorisirea mea, legată de lucruri care privesc o țară întreagă. Și-apoi, deși plină de farmec, această convorbire a fost deosebit de... tăcută.

Desigur că cei mai mulți dintre cititorii mei știu cît îi este de neplăcut unei femei — și mai ales unei fete-n casă — să fie surprinsă cu un bărbat; cred așadar că vă închipuiți cu toții cît era de încurcată Rózsi în prezența atîtor bărbați. Văzînd însă că notarul ei se află pe umerii alegătorilor, în imediata apropiere a lui Kálmán, și auzind că obștea, manifestîndu-și încrederea, îl propune pe candidat la jurăție, fata se resemnă, ba mai mult, se simți mai puțin îndurerată văzînd cum i-a fost smuls din brațe, decît

dacă idolul ei ar fi plecat pe picioarele lui. Apoi se apucă imediat, liniștită, să deretice prin odaia puțin cam răvășită de alegători. Oftă o dată, la gîndul că Pennaházy a ajuns chiar jurat, în timp ce ea încă n-a devenit doamna Pennaházy și se pregătea tocmai să iasă cînd zgomotul ușii de la camera vecină o făcu să tragă cu urechea.

Odaia cu pricina era a lui Macskaházy și dădea pe același culoar cu a domnișoarei Etelka.

Rózsi se oprise în prag, de unde auzea cît se poate de deslușit vorbele lui Macskaházy ; ieșind, acesta își încuia ușa cu cheia și-i spunea cuiva :

— Exact la ora șapte, lîngă grădina notarului.

— Am să fiu acholo, șpechtabile ! îi răspunse cealaltă voce, de asemenea orientală, deși nu părea a fi maghiară.

— Răsplata ți-o știi, mai zise Macskaházy, după care cei doi plecară împreună.

— Vai de mine și de mine ! își zise fata îngrozită, cînd sunetul pașilor se pierdu pe lespezile de piatră ale culoarului. Macskaházy era în odaie la el și a auzit totul, căci urechi ca ale lui mai rar ! De nu i-ar spune doamnei ! Apoi încuie ușa și plecă bodogănind și înjurînd pe avocat cu jidovul lui cu tot.

Și-acum, iubiți cititori, cu toate că unora dintre voi societatea drăguței Rózsi i se va fi părînd mai plăcută, s-o lăsăm, căci ne reclamă lucruri mai importante. Vicecomitele anunțase o consfătuire pentru ora șase : e vremea să trecem în sala mare.

9

In țara noastră există o netăgăduită legătură între prînzuri și politică ; n-aș putea să demonstrez care este cauza, dar — cel puțin în ce mă privește — am băgat de seamă că niciodată un jude tabular ospi-

talier și înzestrat cu un bucătar bun nu a fost lipsit de influență politică. La fel, cînd e vorba să se discute unele treburi importante ale țării, se alege întotdeauna un loc unde fiecare scaun îți amintește de trecute sau viitoare ospățuri. Tocmai din această pricină, dacă există vreo nobilime demnă de a fi asemănată cu patricienii romani, ei bine, după părerea mea, numai nobilimea maghiară e vrednică, deoarece numai și numai ei i se potrivește pe de-a-ntregul discursul lui Menenius Agrippa[1], care afirma că senatul este stomacul statului. În cazul nostru s-a întîmplat la fel: consfătuirea urma să aibă loc în sufragerie; de data aceasta însă încăperea luase o înfățișare cu totul deosebită de cea obișnuită. Masa cea mare nu mai era acoperită cu damasc alb ci cu postav verde, iar paharele și garafele fuseseră înlocuite cu niște călimări uriașe; în fața fiecărui scaun, o coală de hîrtie în loc de farfurie, iar dacă zidurile și mirosul de varză n-ar fi rămas aceleași în sala luminată cu candelabre de argint, greu puteai recunoaște încăperea în care, cu cîteva ceasuri mai devreme, fusese atîta gălăgie și răsunaseră atîtea urări.

Acum, toată societatea discuta încet, în grupuri mici, răspîndite împrejurul căminului, al ferestrelor și al sofalei pe care ședea doamna Réty. Pînă și portretele de familie, atîrnate pe pereți, păreau că privesc generația nouă cu mai multă demnitate decît o făcuseră în timpul mesei, cînd, din rama lui, unul din cei mai distinși bărbați ai familiei, burtosul Réty Jeromos — căpitan sub Rákóczi, iar după 1715 posesor al unei donații ce i se atribuise, în semn de stimă, de ambii beligeranți — părea a-și privi fericiții urmași cu atîta jind, că-ți era mai mare mila... În ce-l privește pe tatăl vicecomitelui, cămărașul care nu știu

---

[1] *Menenius Agrippa* (sec. V î.e.n.), consul roman, reprezentant al claselor dominante din Roma antică, autor al cunoscutei fabule *Cearta dintre stomac și membre* cu care a reușit să înșele sărăcimea ce părăsise Roma nemaiputînd suporta jugul patricienilor.

de ce își făcuse portretul din spate, uitîndu-se înapoi peste umăr, cu fața lui rasă, cu tricornul sub braţ şi la șold cu o spadă cît un briceag de belit broaște, nu-ți evoca de fel forța bărbătească pe care poeții o atribuiesc de obicei vremilor apuse.

În afară de oaspeții pe care i-am mai întîlnit pe cerdac împreună cu vicecomitele, se mai afla multă lume în sală. În primul rînd doi preoți, dintre care unul poate ceva mai gras iar celălalt ceva mai sfrijit decît le-ar pretinde-o slujba, dar amîndoi excelenți oratori de amvon, însușire foarte prețioasă mai ales în alegeri, știut lucru fiind că religia joacă un rol atît de important în politică. Apoi patru sau cinci juzi tabulari și trei pretori, pe care nu mai e nevoie să-i descriem deoarece — slavă domnului ! — cititorii mei cunosc prea bine caracteristicile ce deosebesc un jude tabular de un pretor. În dreptul ușii se zăreau cîțiva jurați, Pennaházy și un vicenotar onorific ; cîțiva jurisconsulți de domenii se învîrteau umili de colocolo prin încăpere și în sfîrșit — în afară de unul singur, rămas pe undeva să se odihnească după ostenelile prînzului — neamurile sărace, care forfoteau pretutindeni, făcînd slujba de lachei, precum li se cade unor rude sărmane.

Izolați de restul societății, după toate semnele adînciți într-o convorbire foarte interesantă, trei bărbați îți atrăgeau luarea aminte de cum intrai în sală.

Unul dintr-înșii, cu mustața neagră răsucită în sus și cu părul pieptănat peste ceafă, își sumețea capul cu atîta măreție ca și cum, nemulțumit de statura-i de un stînjen, ar fi vrut să pară și mai înalt : era domnul Slacsanek, omnipotentul director al domeniilor contelui Kőváry, cel mai mare latifundiar din județ. De fapt, domnul Slacsanek se mulțumea cu acest titlu numai din modestie, deoarece cînd ai puteri depline întru toate şi încasezi cea mai mare parte a veniturilor, ești îndreptățit să te consideri chiar proprietar.

Omulețul rotunjor și guraliv de lîngă acest mare bărbat nu era altul decît înălțimea-sa domnul baron

Sóskuty. Dumnealui vorbea fără încetare, iar cînd nu putea, dădea din cînd în cînd din cap și făcea semne de încuviințare rostind mereu cîte un: „firește“, „ba bine că nu!“, „zău așa“, „ia te uită!“, „cine și-ar fi închipuit una ca asta“ și altele, ca să participe totuși la discuție. Femeile spuneau despre el că e un veritabil galanton, iar bărbații îl considerau cel mai vrednic magnat din toată Ungaria, pentru că în tovărășia sa discretă nimeni nu simțea că are de a face cu un aristocrat. Părerea nu era întru nimic greșită, dovadă că o dată, la tîrgul din Debrețin, lumea l-a crezut într-adevăr negutător de săpun. Era un bărbat ce se bucura de respect; puțini îl auziseră vorbind nemțește și nimeni franțuzește; principiile serioase de care dăduse dovadă în trebile țării îi făceau cu atît mai multă cinste, cu cît era evident că în privința propriei sale persoane înălțimea-sa nu prea făcuse caz de bunurile-i strămoșești.

Să fi tot avut baronul ca la vreo șaizeci de ani și — trebuie să recunoaștem — părul său roșu începuse să albească. Dar, așa cum se întîmplă adesea la bătrînețe, roșeața părului îi coborîse în obraji atît de frumoasă și de strălucitoare, încît aș asemăna-o cu niște bujori, dacă n-aș fi silit să-mi păstrez comparația pentru ocaziile în care voi vorbi despre sexul slab.

Sînt sigur că înțelepții mei cititori vor înțelege că un om cuviincios și binecrescut ca protonotarul Krivér nu se putea purta decît cu cel mai adînc respect în societatea unor astfel de bărbați, unul magnat veritabil, celălalt ceva mai mult, adică director de domenii la un conte putred de bogat și, în alegeri, stăpîn peste aproape o mie de voturi. Vor înțelege fără îndoială că pe figura lui Krivér nu-și găsea loc decît zîmbetul cucernic al modestiei și respectului, așa cum numai pe chipurile unor sfinți se poate vedea și că trupul său nu putea face altceva decît plecăciuni, iar buzele sale nu puteau rosti decît asigurări privind umila sa persoană care s-ar simți nespus de onorată dacă domniile lor ar binevoi să-i acorde grația de a-i

permite... Dacă atîta mieroșenie vi s-ar părea prea de tot multă din partea unui protonotar, pot să vă explic că întîi și-ntîi Krivér dorea să fie ales vicecomite secund, și-apoi purtarea umilă devenise a doua sa natură. Protonotarul făcea parte dintre oamenii care-și încep cariera politică făcînd pe conțopiștii sau pe secretarii la cine știe ce boier de seamă, iar mai tîrziu continuă să se poarte cît se poate de supus cu cei de la care doresc să obțină ceva, în timp ce, bineînțeles, cultivă cu atît mai puțin această creștinească virtute față de cei dotați cu ranguri inferioare. Vorba scripturii: „ridica-se-va cel ce se umilește". Or, Krivér tocmai asta dorea și — știind că dacă nu te ridică alegătorii n-ai făcut nimic în alegeri, ziua alegerilor fiind singura în care nobilimii îi place să-și vadă dregătorii deasupra ei — se ținea morțiș de litera evangheliei, făcînd tot ce-i sta în puteri ca să-și poată atinge ținta.

— Ești sigur dar, cinstite domn — îl întrebă Slacsanek pe protonotar — că și nenorocitul de Veszösy s-a dat de partea lui Bántornyi?

— Din nefericire sînt sigur, *domine spectabilis*, sigur de tot!

— Ei, nu v-am spus eu? Nu v-am spus de o mie de ori că n-am pic de încredere în Veszösy?! Țiu minte că acum trei ani, cu vreo paisprezece zile înainte de alegeri — era într-o după-amiază de vineri, dacă nu mă înșel — te-am întîlnit în fața cafenelei, cinstite domn. Era mai multă lume acolo; în speță, cîțiva ofițeri. Îmi aprinsesem pipa și m-am așezat lîngă dumneata, pe banca verde de sub umbrar, și ți-am spus: Ascultă-mă pe mine, *domine spectabilis*, zic eu, Veszösy ăla...

— Domnia-voastră avea perfectă dreptate... dar...

— Veszösy, zic eu, e liberal, ba și mai rău: îi dă mereu înainte cu principiile lui; are avere și...

— Da, da — îl întrerupse Slacsanek pe înfierbîntatul baron — dar Veszösy e un om cu greutate. A

fost o greșeală să-l facem primpretor și încă în plasa cu cele mai multe voturi, dar...

— Vrei să spui, domnul meu — continuă baronul, după ce împănase cu un întreit „așa este“ vorbele interlocutorului său — vrei să spui că poate reușim să-l atragem de partea noastră! Nu-i așa că omul trebuie atras cu orice preț? Aici e tot secretul. Știți ce, domnilor? Eu locuiesc în plasa lui; vom organiza o vînătoare; o vînătoare de lupi, după lege. Țăranii trebuie să facă pe gonacii, dumneavoastră veniți cu toții, iar el, ca primpretor, va trebui să fie de asemenea de față, căci chiar dacă vom împușca doar iepuri, „*praesuppositione juris*“ [1] va fi vorba de lupi — și-atunci, pretorul trebuind să fie de față, cum v-am spus, îl încolțim noi! Știu eu cum anume; întîi și-ntîi...

— Da, oftă, trist, protonotarul. Dacă nu ne-ar sta împotrivă domnia-sa baronul cel tînăr, care-i mai influent în județ decît înălțimea-voastră.

— Al dracului copil! glăsui baronul clătinînd din cap. De cîte ori nu i-am spus: Bálint, fătul meu...

— Poate dacă înălțimea-voastră, folosindu-se de autoritatea părintească...

— Perfect, ai toată dreptatea, prietene: uzînd de calitatea mea de tată, îi pot porunci orice fiului meu. De altfel sîntem întotdeauna de aceeași părere și băiatul mi se supune în toate — nici nu l-aș sfătui să facă altminteri — dar în această chestiune...

— În chestiunea asta, dacă domnișorul ar binevoi să se supună... îndrăzni să-și dea părerea Krivér.

— Ai dreptate, prietene! Ai perfectă dreptate! Să știi că într-o bună zi am să ajung să-l dezmoștenesc. Zău că-l dezmoștenesc!

Cum Slacsanek știa că bunurile pămîntești ale baronului nu-s destul de mari pentru ca teama pierderii lor să poată impresiona prea mult pe cineva sau poate pentru că îi dădu prin gînd și adevărul că dezmoște-

---

[1] Ipoteză juridică (în lb. latină).

nirea nu poate fi luată în discuție decît după moartea bătrînului baron iar pînă la alegeri era prea puțin timp pentru una ca asta, propuse să se caute altă modalitate. Baronul îi răspunse că mai știe el și alte soluții, dintre care prima ar fi, de pildă, însurătoarea.

— Habar n-ai, onorabile, cît de mult îi schimbă însurătoarea pe bărbați, mai cu seamă în familia noastră! Înainte de a mă fi însurat nu găseai în trei județe liberal mai convins decît mine, și-acum... Ei, dar băiatul nu vrea să se însoare. Nemaipomenit: nu vrea să se însoare și pace!

— Dar în plasa asta cum stăm? întrebă Slacsanek, adresîndu-se din nou protonotarului, după ce constatase că belșugul cuvintelor baronului promite a fi iar peste măsură de generos.

— La noi? Primejdie peste tot. Întîi și-ntîi Tengelyi e împotriva noastră.

— Tengelyi! exclamă baronul. Tengelyi! Un notar comunal. Mare scofală! Tengelyi? Și, mă rog, de cîți Tengelyi este nevoie ca să aibă curajul a ni se împotrivi în alegeri?!

— Doar de unul singur peste numărul nostru, răspunse marele director. Din nefericire voturile se numără, în loc să se cîntărească; or, eu cunosc puțini adversari mai puternici decît notarul.

Baronul clătină din cap nemulțumit. Krivér continuă:

— Chiar Ákos, deși nu ni se va împotrivi fățiș, nu va fi alături de noi.

— *Ecce*[1]! îl întrerupse baronul. Iarăși un fiu neascultător, care nu vrea ca tatăl său să fie vicecomite! Curat fecioru-meu. Vă spun eu: *est ad*[2]...

— Numai Kislaky și ai săi să rămînă de partea noastră, că nu mă mai tem de nimic.

— Da, dar nici de ei nu putem fi siguri, interveni din nou notarul. Kálmán o influențează pe maică-sa,

---

[1] Iată (în lb. latină).
[2] Pentru ca... (în lb. latină).

ea pe bătrîn iar acesta poruncește plășii întregi. Și mi-e teamă că, de cînd cu sosirea contelui Havasy, Kálmán e nemulțumit.

— Dar cu istoria de azi cum rămînem ? Am impresia că Etelka a fost proclamată mireasa lui ! ?

— Da, de către alegători. Dar după cîte-am înțeles eu — adăugă protonotarul cu voce mai joasă — deși n-o pot afirma cu toată certitudinea, cred că doamna Réty nu era încîntată.

— Ai dreptate, zise baronul mai tare. Și mie tot așa mi s-a părut. Stăteam tocmai lîngă dumneaei : vorbeam despre secetă, cînd a sosit Kálmán adus de alegători. Scumpă doamnă, i-am zis eu, auzind gălăgia...

— Trebuie să recunoaștem — interveni Slacsanek, căruia baronul îi mai povestise de două ori toată istoria — trebuie să recunoaștem că nu stăm prea bine.

— În ce mă privește — răspunse Krivér zîmbind mieros — știți foarte bine cît mă străduiesc, onorate domn ! Vă garantez că nimic nu se va petrece în tabăra adversă fără ca eu să informez partidul nostru.

— Iar cine cunoaște planurile inamicului — adăugă baronul frecîndu-și mîinile, bine dispus — a și cîștigat bătălia pe jumătate.

— Ehei, dacă județul ar fi plin numai de nobili cum sînt ai noștri ! oftă domnul Slacsanek. Dacă n-au să voteze cum vrem noi, le iau pămînturile ș-apoi treaba lor, ducă-se să cerșească la vicecomitele lor cel nou. Da, ăștia zic și eu alegători !

Interesanta conversație fu întreruptă de către vicecomite, care chemă la masă întreaga societate ; nu mai lipsea nimeni ; consfătuirea putea începe.

Scriu cartea aceasta pentru maghiari și cum nu prea cred să am compatrioți care să nu fi văzut o adunare — mai ales că de la o vreme și doamnele frecventau consfătuirile unde aveau prilejul să privească lucrurile de sus, într-un fel oarecum diferit de cel obișnuit — nu găsesc necesar să fac o descriere mai amănunțită a acestui spectacol. Toate consfă-

tuirile seamănă între ele. La mijloc e o masă verde. În jurul ei cîțiva juzi tabulari, cu păreri dar mai ales cu interese diametral opuse. Cei mai mulți, preocupați să mîzgălească, plictisiți, coala de hîrtie așezată în față, iau parte la ședință numai pe considerentul că e o adevărată mîndrie să stai la masa verde, și pentru că:

„O mică ședință pentru Patrie,
Nu strică..."

sau, în tot cazul, îți face mult mai puțin rău decît munca pe care ai presta-o pentru aceeași patrie... Iată dar tabloul mai tuturor consfătuirilor noastre; iar dacă cea care întrunise cinul juzilor tabulari în casa lui Réty se deosebea de celelalte, desfășurîndu-se fără pic de zarvă sau tevatură, explicația e ușor de găsit: era de față și stăpîna casei.

După ce — potrivit obiceiului — Réty deschise ședința, el însuși fu propus în unanimitate drept candidat la funcția de prim-vicecomite, iar Krivér vicecomite secund și, ca în orice adunare de felul acesta, se făgădui cîte o slujbă la toți cei de față, sau rudelor lor mai apropiate; apoi baronul Sóskuty rosti cîte o prelungă cuvîntare, plină de laude la adresa fiecărui candidat, și — în afară de cei despre care nu se făcea pomenire într-însele — toți cei de față găsiră că aceste cuvîntări sînt cît se poate de reușite. După care se puseră în discuție modalitățile de a obține majoritatea de voturi.

Întrucît preacinstitul domn Sáskay era dotat cu excelente cunoștințe în acest domeniu și avusese bunăvoința de a-și așterne pe hîrtie părerile, președintele propuse ca numitul domn să dea citire voluminoasei sale opere. Drept aceea — acceptîndu-se propunerea — autorul, după ce își drese glasul de nenumărate ori cerîndu-și scuze și fandosindu-se nu mai puțin, își începu lectura, în timpul căreia, probabil spre a-și manifesta disprețul, Karvaly închise ochii, ba mai tîrziu începu chiar să sforăie.

Lucrarea o am aici, în fața mea, în întregimea ei și — sînt mîndru că o pot spune — cunosc puține rapoarte englezești mai bine întocmite. Redactată întocmai după tipicul lor, opera amintită rămîne pentru vecie un titlu de glorie al domnului Sáskay. Dar, pentru ca nu cumva — ajungînd pînă aici — cititorii și mai ales cititoarele mele să urmeze pilda lui Karvaly și, răsplătindu-mă cu cea mai îngrozitoare pedeapsă cu putință pentru un scriitor, să închidă frumoșii lor ochi asupra greșelilor mele, voi spicui din cele douăsprezece coli scrise mărunt doar părțile ce privesc mai îndeaproape județul.

«În Anglia există un vechi obicei — își începu expunerea Sáskay, neîntrecut admirator al națiunii britanice — ca înainte de a se dezbate vreo problemă în „parliament", să se încredințeze, spre studiu, cîtorva bărbați ; în vederea ușurării discuțiilor, ei își cuprind apoi părerea într-un așa-numit raport.» Iată drumul pe care dorea să-l urmeze și el, din nu mai puțin de douăsprezece motive, dintre care nu vom aminti decît pe ultimul, ca fiind cel mai important, și anume : asemănarea dintre constituția britanică și cea maghiară.

Înrudirea dintre cele două constituții este un fapt de care doar puțini se îndoiesc în patria noastră și cu toate că, după unii, Magna Charta britanică și cu cea maghiară nu se aseamănă mai mult decît fratele mai mare cu mezinul din anumite familii, unde primul născut moștenește tot ce e de preț, celuilalt rămînîndu-i doar un titlu pompos și gol, nimeni nu poate tăgădui că ambele sînt copii ai veacului al treisprezecelea. La fel, e neîndoios că marea cartă ungurească — cu șapte ani mai tînără decît cealaltă[1] — fusese elaborată de un rege care nu era cu mult mai bun

[1] *Bulla de aur,* document în care au fost expuse și consfințite privilegiile clerului și nobilimii maghiare, este elaborată în 1222, deci cu șapte ani după *Magna Charta Libertatum,* prima constituție britanică elaborată pe timpul domniei regelui Ioan Fără de Țară.

decît Ioan Fără de Țară al englezilor și că, în afară de cîteva mărunțișuri ca: libertatea presei, curțile cu juri, responsabilitatea miniștrilor, egalitatea în drepturi, etc. etc., nu avem de ce să-i invidiem pe britanici. Există și la noi un cler bogat, există deosebiri între dreptul scris și cel nescris, procese interminabile, avocați peste măsură de costisitori și judecători atotputernici; ba, cu puțină osteneală, ne vom putea da seama că nu ne lipsesc nici așa-numitele *„rotten boroughs"*[1]. Se înțelege că un excelent bărbat cum era și Sáskay, în măsură să facă o frumoasă paralelă între lucruri, își convinse toți ascultătorii; cu toate acestea, mai tîrziu, cînd enunță principiul votului liber, temelie a ambelor constituții, și cită părerile tuturor marilor autori, o seamă dintre cei de față se lăsară furați de somn, după pilda lui Karvaly. Ce-i drept, avea și somnul un folos: în tot timpul lecturii domni o tăcere desăvîrșită, întreruptă doar într-un tîrziu de un viguros „să auzim!" rostit în clipa cînd, spunînd cuvintele: „iar în ce privește situația noastră actuală", oratorul începu să se ocupe de prezentul județului Taksony.

«Două lucruri sînt pe lume — continuă Sáskay — două lucruri care însuflețesc la culme pe orice nobil maghiar și deci și nobilimea acestui județ, neîntrecută de nimeni în privința patriotismului (firește!) — și aceste două lucruri sînt: *religia și patria.*» Aici oratorul fu întrerupt de prelungi urale, după care continuă: «Cu alte cuvinte, vorbind mai pe înțeles, acest adevăr înseamnă că vrem, *în primul rînd,* ca sigiliul județului să fie dat în grija noastră; iar *în al doilea rînd,* voim ca, în virtutea strămoșeștii constituții, nobilul maghiar să nu fie nicăieri platnic. Mulțumită spiritului sănătos al nobilimii maghiare, nici un sentiment nu poate dăinui dacă nu se trage din acest

[1] Pînă în 1832 în Anglia existau vechi centre administrative care decăzuseră, ajungînd să fie formate numai din doi sau trei alegători, dar care aveau totuși dreptul de a trimite un deputat în Camera Comunelor. Ele erau numite „rotten boroughs" — burguri putrede.

înălţător izvor şi dacă nu tinde spre împlinirea unuia dintre aceste două nobile scopuri. Cu toate că anumiţi şarlatani au reuşit să ridice pentru o vreme poporul maghiar, căci, în virtutea constituţiei doar nobilimea poate fi considerată popor, împotriva propriilor sale interese, experienţa a dovedit în mod strălucit că această stare de lucruri monstruoasă şi absurdă nu mai poate dura multă vreme şi că nobilimea maghiară, care a ştiut să-şi cîştige, cu preţul sîngelui, libertatea pe cîmpul de luptă, va şti să şi-o apere tot cu sînge şi în sanctuarele paşnicelor consfătuiri, aşa cum aş putea cita din multele pilde glorioase din zilele noastre. Da, domnii mei, citi mai departe oratorul, mereu mai însufleţit. S-au întîmplat lucruri mari.» Aici urma enumerarea mai multor cazuri în care — din pricina impozitelor judeţene sau a altor lucruri asemănătoare — aşa-zisul partid subversiv[1] a mîncat bătaie, mai ales că dorea, după toate semnele, să răstoarne constituţia ca să facă din ruinele ei terasamente de cale ferată. După ce pildele se bucurară de o primire călduroasă, Sáskay declară că, în faţa unor asemenea exemple, nobilimea din judeţul Taksony nu va rămîne mai prejos, fiind gata să-şi jertfească, de dragul constituţiei, ultima picătură de sînge şi ultimul ban din pungă. Declaraţia fu salutată cu urale nesfîrşite.

«Noi sîntem pentru libertate! Da, onorată conferinţă, noi sîntem pentru libertatea presei, a comerţului şi a conştiinţei; vrem înainte de toate ca autonomia noastră judeţeană să fie scutită de scandaloase intervenţiuni cum a fost de pildă aceea a consiliului locumtenenţial[2], cînd a dispus mai deunăzi să se încaseze dări de la nobilii care locuiesc pe parcele urbariale! Noi vrem progres, vrem bancă de la care orice nobil să poată obţine împrumuturi cu

[1] Numire dată grupării liberale din sînul nobilimii maghiare.

[2] *Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum* — organ suprem administrativ din Ungaria feudală, înlocuit mai tîrziu cu diferite ministere de resort.

patru la sută; vrem și căi ferate, canale, muzeu și politehnică; vrem spirit național în toate, dar vrem ca — oricît ar crește de mare — libertatea tot *nobiliară* să rămînă, spre a nu decădea în dezmăț. Vrem să propășească nația întreagă, dar în așa fel încît să nu i se tulbure orînduiala de acum; vrem să înflorească națiunea maghiară, dar cu condiția ca singura ei reprezentantă să fie *nobilimea,* a cărei propășire o vrem! Cei ce nu sînt de partea acestei dorințe, cei ce voiesc a ne nimici libertatea (asemănătoare banilor de hîrtie, care — emiși în cantități prea mari — ajung pe mîna oricui și-și pierd valoarea), cei ce propovăduiesc crezuri politice deșarte, cum ar fi acela că banca națională și căile ferate nu pot exista fără desființarea scutirii de impozite și a privilegiilor străbune, ne sînt dușmani — *et hunc tu romane caveto!*[1]»

«Slavă domnului, legea după care nobilii sînt obligați la anumite impozite de pe urma parcelelor urbariale nu s-a pus încă în aplicare în județul nostru; așadar, cea mai mare parte a nobilimii este întru totul de acord cu noi și cum casa Bántornyi luptă pentru introducerea impozitelor și a altor lucruri asemănătoare, prima și cea mai de căpetenie modalitate de a cîștiga nobilimea de partea noastră este să arătăm, printr-o publicitate cît mai susținută, scopurile anticonstituționale ale lui Bántornyi.»

— Nimic de zis — îl întrerupse baronul, care nu se mai putea abține — ar fi și ușor și bine dacă oamenii lui Bántornyi n-ar răspîndi prin nobilime zvonul că partidul lor vrea să-i încarce cu impozite doar pe domnii cei mari, nu și nobilimea de rînd, care, în felul acesta, n-ar avea decît de cîștigat.

— Prostii! făcu, somnoros, un bătrîn jude tabular. Nobilimea trebuie lămurită.

— Tocmai asta-i necazul, că e lămurită, răspunse baronul. Am văzut cu ochii mei catastiful ticluit în

---

[1] Și păzește-te de asta, cetățean al Romei! (În lb. latină.)

acest scop. Episcopul va fi impus cu 50.000 de florini pe an, contele Kőváry cu 30.000 și așa mai departe; domnia-ta, onorate — i se adresă el lui Réty — figurezi cu 5.000 de florini; nobilii de rînd plătesc anual un gologan de cap, iar șoselele vor fi atît de bune, încît prețul bucatelor, azi 5 florini, va urca la 7 florini și 30 de creițari... Vă spui, cu ochii mei am văzut catastiful. Da, da, se îngrijesc ei de lămurirea nobilimii!

— N-avem decît s-o lămurim noi și mai bine! își dădu cu părerea Sáskay. Vom pune în circulație un calcul conform căruia vlădica plătește 1.000 și fiecare nobil cîte 100, iar prețul bucatelor scade la 3 florini.

— N-au să creadă. Vă spun eu că n-au să creadă, se încăpățînă baronul. La ultima impunere a nobililor, celor din Szent-Vilmos nu le-a revenit mai mult de un ban de căciulă, și...

— Ei, n-am prevăzut eu? îl întrerupse Slacsanek. N-am prevăzut eu oare că impunerile de genul ăsta vor avea consecințe proaste?! Nu mai departe decît în cazul pustei de la Erzsébet — stăpînită jumătate de contele meu și jumătate de alți nobili — partea noastră a fost impusă cu 137 florini și 30 de creițari, iar partea lor numai cu 11 florini și 36 creițari. De o sută de ori am spus că un asemenea lucru nu va avea urmări bune, deoarece — pentru a putea fi pusă la contribuție — nobilimea măruntă trebuie mai degrabă intimidată, decît ademenită; dar în cazul acesta...

— Te pomenești că vrei să ne faci reproșuri! se rățoi, mînios, un jude tabular de la celălalt capăt al mesei.

— I-auzi, parcă n-ar fi drept să plătești mai mult, dacă stăpînești mai mult! zise altul.

— Să precizăm: așa este, dar numai în cazul că se face comparația între doi nobili, observă Nyúzó foarte judicios. Cum îi zice atunci chestiei ăsteia, Sáskay?

— Impozit progresiv.

— Da, impozit progresiv ; e cel mai liberal lucru din lume și s-a inventat pe vremea revoluției franceze.

— Eu zic — grăi și mai apăsat judele cel mînios de adineaori — eu zic că impunerea de la Erzsébet e dreaptă.

— Iar eu că nu e ! exclamă Slacsanek înfierbîntat.

Auzind una ca asta, toată adunarea sări de la masă vociferînd : „a fost dreaptă“, „ba n-a fost“, „e o hoție“, „ilegalitate“, „să auzim !“, „la ordine !“, „să-l auzim pe vicecomite !“... Numai cu multă trudă, Sáskay și mai ales baronul reușiră să-i adune din nou pe nobilii domni în jurul mesei.

După ce toți cei de față își manifestară părerea printr-o altă serie de exclamații : „a fost drept !“, „ba n-a fost !“, ordinea se restabili.

— Admit că impunerea de la Erzsébet i s-a părut măriei-sale domnului conte o povară prea grea, conchise baronul. Totuși, patriotismul și mai ales mărinimia sa și îndeobște a stimatului său reprezentant, îi vor determina de bună seamă pe domniile lor să fie înțelegători. Impunerea cu pricina s-a făcut în împrejurări grele : cauza cea bună nu avea nici un alt mijloc pentru a-și asigura majoritatea în județ. Domniile lor vor pricepe asta și nu ne vor lua în nume de rău că într-o singură ocazie i-am impus cu o sumă mai mare decît pe alții — mai ales că biata nobilime abia mai poate suporta tot ce i se încarcă în spinare de la o vreme încoace.

Cuvintele acestea pline de tact avură darul să-l liniștească pe domnul Slacsanek, care declară îndată, mărinimos, că nu mai e supărat din pricina declarațiilor nepotrivite rostite cu acest prilej. Vicecomitele îi mulțumi apoi baronului pentru observația lui, atît de subtilă și simțită, și propuse ca, în cadrul agitației proiectate împotriva lui Bántornyi, să se accentueze mai degrabă că partidul acestuia dorește să treacă în sarcina nobilimii porția, darea militară, obligația cailor pentru poștalion și întreținerea drumurilor.

— Adevărat — grăi rîzînd un avocat — și dacă nobilimea nu se lasă convinsă, n-avem decît să-i vorbim pe latinește, vorba țăranului din anecdotă, că nimic nu-i îngrozește mai mult decît latineasca! Ce știe un nobil din toată limba asta? Acolo, trei cuvinte: *conscriptio, portio* și *contributio*[1], suficiente însă ca să-i stîrnească revolta.

— Nu luați lucrurile în glumă, rogu-vă! îl interpelă Krivér. Aproape totul depinde de numele cu care botezi lucrurile; cunoaștem doar exemple destule despre o seamă de propuneri o dată respinse care, sub alt nume, au fost totuși votate — și vice-versa.

— Da, da, mai cu seamă în alegeri! se amestecă acum baronul. Matematica dovedește că un candidat cu numele format din două silabe, obține doar jumătate din voturile obținute de cel al cărui nume trebuie aclamat prin pronunțarea a patru silabe.

— Cred că ne-am îndepărtat de la obiect! le atrase atenția Réty. Și-acum să continuăm.

Notîndu-și propunerea făcută întru dărîmarea lui Bántornyi, Sáskay începu să citească despre necesitatea concentrării tuturor forțelor, demonstră că deși orice soi de centralizare în sine este dăunătoare și primejdioasă, în alegeri ea este indispensabilă cînd vrei să obții victoria și propuse numirea unui comitet județean cu subcomitete în toate plășile, subcomitete care urmau să țină legătura între ele, ocupîndu-se de organizarea cît mai bună a alegerilor.

Cum în Ungaria orice propunere de înființare a unor noi slujbe și demnități ocupabile este acceptată în unanimitate, ideea domnului Sáskay avu succes și, după o dispută destul de zgomotoasă, într-o jumătate de ceas toate rolurile erau împărțite. Nu mai trebuie, cred, să insist că aproape toate demnitățile se împărțiră printre cei prezenți și încă — adevărat miracol! — fără să se fi născut vreo dușmănie pe viață și pe

[1] *Conscriptio, portio, contributio* — diferite impozite cu care organele administrative din Ungaria feudală intensificau exploatarea poporului.

moarte... Excepție fac cinci sau șase cazuri: cîțiva oameni jigniți de a fi fost aleși doar membri și nu președinți ai subcomitetelor. Réty declară că nu poate prezida comitetul județean, deoarece, în calitate de candidat în alegeri, nu voiește să exercite nici o influență asupra lui; în consecință toți cei de față îl aleseră în unanimitate pe Slacsanek pentru împlinirea acestei misiuni grele dar frumoase.

— Aș mai avea încă o umilă propunere, grăi baronul Sóskuty după terminarea procedurii. Tot ce e frumos și bun în lumea asta vine de la femeie; ea este făptura care... etc. etc.; iată de ce propun să se aleagă în fiecare plasă cîte o doamnă care să patroneze.

Cavalereasca propunere fu primită în unanimitate, fapt care nu-i împiedică pe următorii nouă oratori să o justifice cu o deosebită ardoare, așa că abia după deplina înșiruire a tuturor virtuților neamului femeiesc se reluă conferința.

În continuare, Sáskay atrase atenția ascultătorilor săi asupra anumitor măsuri ce țineau de tactica alegerilor, dar cum sînt încredințat că cea mai mare parte din cititorii mei le cunosc, ba poate le-au și aplicat, găsesc că nu e necesar să le descriu în amănunt. Întîi și-ntîi cele două poduri peste care urma să intre în oraș nobilimea unei plăși dușmane trebuiau reparate radical adică desfăcute cu totul, pentru ca în zilele dinaintea alegerilor să fie absolut impracticabile. Propunerea se întinse și asupra podurilor plutitoare de pe Tisa, deoarece — întru mai mare siguranță a scumpilor lor vecini — vameșii cu pricina se îngrijeau de asemenea de repararea podurilor, ceea ce însemna că bieții dulgheri vor avea atîta de lucru încît nimeni nu-i va putea învinovăți dacă vor da gata reparația abia în prima zi după alegeri.

A doua manevră mai importantă urma să fie aceea de a-i convinge pe toți cîrciumarii și casapii de la care se aproviziona opoziția, că nu trebuie să pună în vînzare decît poșircă și carne stricată. Treaba părea ușor de făcut, cu puțină mită, mai ales că — vorba

cunoscătorilor — cîrciumarii și casapii s-ar fi lăsat mult mai greu convinși să vîndă vin bun și carne proaspătă. Domnul primpretor Nyúzó se oferi să ducă la bun sfîrșit această treabă, obligîndu-se a-i chema la ordine, prin mijloace potrivite, pe toți indivizii amintiți (în mare parte nenobili, ba chiar ovrei) în cazul că, terorizați de amenințările adversarului, ar îndrăzni să le dea marfă ca lumea.

Urmară apoi o sumedenie de șiretlicuri mai mari sau mai mici, toate ținînd de strategia alegerilor. Privite în parte, păreau niște mărunțișuri, dar toate la un loc aveau uneori un efect extraordinar. De pildă: cea mai mare parte din delegația menită să-l primească pe ispravnic trebuia alcătuită din membrii partidului nostru, iar în rest numai elementele cele mai extremiste și mai reduse ale inamicului erau incluse în aceeași delegație, pentru ca excelența-sa — după ce, vreme de trei ani, n-a mai pus piciorul prin județ — să se poată convinge de la bun început de adevărata stare a lucrurilor. Nu strica, de asemenea, să se organizeze, în cinstea excelenței-sale, o retragere cu torțe și paralel o „serenadă", în bătaie de joc, pentru bătrînul consilier Körmöczy, atît de bun prieten cu ispravnicul încît — zice-se — ar fi avut de încasat de la el dobînzi anuale (mai ales dacă avocatul său ar fi fost în stare să le obțină la scadență!). Povestea cu serenada nu prezenta nici o dificultate, căci oamenii lui Bántornyi erau întărîtați foarte împotriva consilierului, dintotdeauna partizan al lui Réty. Acestor măsuri li se mai adăugau unele ca: informarea potrivită a secretarului excelenței-sale, ocuparea din vreme a sălii și plasarea cîtorva devotați cu voce puternică în apropierea ispravnicului — în așa fel ca victoria să nu mai poată fi pusă la îndoială. Era însă de dorit ca anumiți alegători de frunte, influenți, pe care-i numi Sáskay, să fie atrași din tabăra lui Bántornyi sau cel puțin împiedicați să încurce socotelile partidului lui Réty. Pe dată o seamă de voluntari își

împărţiră între ei sarcina mituirii acestor duşmani primejdioşi.

O singură chestiune mai rămînea de rezolvat, una mai puţin interesantă, poate, din punct de vedere constituţional, dar care se bucură totuşi de o deosebită atenţie în orice alegeri: banii. Încă înainte de a fi apucat Sáskay să dea citire bugetului alocat alegerilor, întreaga adunare fu cuprinsă de o ciudată nelinişte. Un jude tabular îşi privi ceasul, aşa, ca din întîmplare şi — uimit peste măsură că s-a făcut ora nouă — voi să-şi cheme trăsura; numai cu mare greutate el şi alţii care voiau să-i urmeze pilda putură fi reţinuţi. Baronul, cu capul plecat în palmă, se plîngea că are migrenă. Un avocat, şi la fel şi Tüskey cel obez, căutară să se scuze, pretextînd căldura prea mare din sală, şi ieşiră pe culoar; un procuror, ameţit de mult ce muncise, propuse ca dezbaterile să se amîne pe altădată, de pildă săptămîna ce urmează, susţinînd că majoritatea celor prezenţi nu se mai simte în putere să se concentreze îndeajuns...

Slacsanek îşi puse în cumpănă tot prestigiul, Nyúzó înjurăturile, iar Réty ţinu să sublinieze că dacă onorata adunare nu ia imediat o hotărîre în această importantă chestiune, e mai bine să se renunţe la orice participare în alegeri, deoarece acţiunea nu suportă amînare. Pe de altă parte, cum Sáskay se milogea cu voce stinsă, conjurînd asistenţa să-i asculte măcar proiectul spre a se convinge că executarea acestuia nu cere un sfanţ, pînă la urmă adunarea se aşeză din nou la masă şi-l lăsă să continue.

Dintre toate acuzaţiile — nedrepte — aduse Ungariei, cea mai gravă este poate aceea că la noi se dă mită. Totuşi, orice om care a participat vreodată la alegeri ştie prea bine că nobilii noştri confraţi nu prea obişnuiesc să dea, ci mai degrabă să primească... Şi-apoi, unde mai pui că la consfătuirile dinainte de alegeri numeroşi oratori, în alte ocazii talentaţi şi volubili, amuţesc subit îndată ce se pune problema de a vîrî mîna în pungă. Dar, de vreme ce prejudecata cu

pricina există în realitate, eu nu pot decît să fiu de acord cu faptul că Sáskay își începu expunerea demonstrînd că banii necesari pentru alegeri nu se vor întrebuința în nici un caz pentru mituirea nobilimii.

«Toate țările în care există alegeri libere — susținea Sáskay — s-au îngrijit ca acest drept să revină unor oameni independenți, cu alte cuvinte aflați deasupra nevoilor materiale. Întrucît legile noastre nu au avut grijă de acest lucru și au înzestrat cu drept de vot numeroși nobili fără avere, ceilalți trebuie să împlinească lipsa și să se îngrijească de ridicarea alegătorilor deasupra oricărei nevoi, cel puțin pe timpul cît au de împlinit o sarcină atît de grea, condiție realizabilă bineînțeles numai dacă, pentru durata agitației și a alegerilor propriu-zise, se asigură hrana și băutura necesară, precum și — din cînd în cînd — cîțiva florini, ca o despăgubire pentru toți acei care, neglijîndu-și treburile, suferă pagube materiale de pe urma îndatoririlor nobiliare. Toate acestea n-ar avea nici în clin nici în mînecă cu mita, ci, dimpotrivă, s-ar face tocmai pentru a se garanta desăvîrșita libertate a alegătorilor. Dovada cea mai neîndoioasă este un fapt binecunoscut: ori de cîte ori se neglijează măsurile de acest fel, alegătorii — neputînd urma pornirile din inimile lor — votează cu adversarul. Astfel, de pildă, în cazul de față, a nu pregăti anumite sălașuri electorale menite întreținerii morale și materiale a nobilimii adunate ar însemna să-i silești pe nobilii confrați să apeleze la cele ale lui Bántornyi; or, fără îndoială, aceasta ar fi una dintre cele mai groaznice primejdii ce s-ar putea abate asupra județului și chiar a patriei.»

Cînd oratorul ajunse la acest punct, baronul și cu Tüskey oftară adînc, iar Karvaly zise, răsucindu-și mustața: „Ia să încerce vreunul!“, după care pomeni ceva despre naștere, dar nu se putea înțelege bine, căci vorbea cu jumătate de gură.

«Scopul nostru este sfînt și sublim — continuă Sáskay — iar mijloacele, la fel de curate, ba chiar

lăudabile, căci departe de noi intenția de a aplica principiul de atîtea ori utilizat împotriva noastră, principiul care spune că scopul scuză mijloacele! Dar, cine poate avea ceva împotrivă dacă ne poftim prietenii la masă ori îi ajutăm cu cîțiva florini pe confrații noștri nobili încolțiți de sărăcie? Nimic nu ne poate opri de la cele propuse; curaj așadar și... înainte!»

Toți funcționarii, ca și ceilalți participanți de felul lui Pennaházy, adică cei ce nu se simțeau obligați a sacrifica bani mulți, întîmpinară cu cea mai mare însuflețire acest îndemn. Ceilalți — și mai ales baronul — oftară din greu, auzind zguduitoarele cuvinte de încheiere ale lui Sáskay. Acesta vorbi apoi despre irezistibila putere a uniunilor și despre formidabila forță a gologanilor săracului, adunați la un loc și încredințați unor oameni pricepuți spre a fi mînuiți în anumite scopuri. Toate acestea reușiră să le smulgă unora numai declarații privind vremurile grele, prețul scăzut al cerealelor și numărul prea mare de uniuni și asociații existente etc.

«Trăim vremuri grele, bucatele n-au preț — e adevărat! Toate sînt adevărate, recunoscu Sáskay, punîndu-și scriptele pe masă. Dar considerînd că împotrivirile nu se pot lăsa fără răspuns, continuă: Cu toate acestea nu se cuvine oare a ne gîndi mai degrabă să îndreptăm răul vremurilor, îngrijindu-ne de cumpărători dacă nu absolut, dar cel puțin relativ siguri și buni?! În ce mă privește, eu nu cunosc mijloc mai bun decît acela de a asigura județului o funcționărime merituoasă! Vremurile au fost grele și în ultimii trei ani, dar ovreii negutători au ținut seama de oficialități și, după cîte știu, bucatele cinstiților pretori n-au apucat a putrezi prin hambare. La fel s-a întîmplat cu tutunul, vîndut otova ca marfă de prima calitate și tot așa cu lîna... într-un cuvînt, cu toate, iar clasicul proverb *„officium non fallit"* [1], pus

---

[1] Oficialitatea nu înșală (în lb. latină).

la forma pasivă, rămîne valabil, putîndu-se afirma că funcționarul nu se lasă înșelat de negustori».

Se vede că vorbele lui Sáskay avură un oarecare efect, căci nimeni nu mai ridică vreo obiecție; iar cînd oratorul declară că, potrivit împrejurărilor, își alcătuise un plan care nu cere bani, răsună un „să auzim!" asemănător aproape unui „ura!". Atențiunea încordată a tuturor celor de față era o dovadă pentru adînca înțelegere acordată unui bun economist pînă și în propriu-i județ.

O dată comunicat în întregime, planul lui Sáskay urma să-i aducă fără îndoială laude și glorie; fiind însă mult prea științific ca să poată fi expus în modesta noastră povestire, mă voi mulțumi să-l prezint într-un scurt rezumat.

Conform părerii înțeleptului bărbat, orice alegere are nevoie de trei lucruri: *alimente, bani* și *credit*. (Acesta din urmă pentru că în țara noastră cei mai mulți oameni au mai multă mărinimie decît capital.) Principiile în temeiul cărora se putea organiza partea financiară a alegerilor din județul Taksony erau următoarele:

1. Fiecare participant poate subscrie doar o contribuție în bani.

2. Toate alimentele se vor cumpăra cu bani peșin, la prețuri fixe, dar numai de la cei care au subscris ajutor în bani — și anume: cantitățile cumpărate vor fi proporționale cu sumele subscrise.

3. Banii necesari se vor avansa de către Rotschilzii județului și, mulțumită destoinicei negocieri a lui Sáskay, cu o dobîndă de cinci la sută. Bineînțeles, garanția se va face prin cambie sau înțelegere verbală. Pentru fiecare sută subscrisă, bancherii vor plăti șaptezeci și cinci, treabă — precum se știe — mult mai avantajoasă decît toate împrumuturile Spaniei. Pe fiecare obligație sau cambie mai semnează doi giranți. Banii împrumutați se restituie numai peste un an, dar — din respect față de preacinstiții și ilustrissimii

domni — casele ce furnizează împrumutul se declară bucuroase a prelungi termenele, aplicîndu-se obișnuitele procente în plus.

Precum se vede, planul era întru totul adaptat spiritului nobilimii maghiare care — deși preferă a se încrede în trecut — obișnuiește să-i consoleze cu viitorul pe toți cei ce posedă creanțe asupra sa. În afară de aceasta — fiindcă sumele subscrise trebuiau avansate de alții, iar semnatarul putea să-și vîndă pe bani peșin o parte din recoltă la prețul fixat de el însuși — e clar că pe lîngă gloria cu care se aureolau toți, unora nu le era neplăcut nici faptul că pot face rost de bani fără prea multă osteneală și numai cu dobînzi de cinci la sută. Ușurința cu care toți cei de față semnară era cea mai frumoasă dovadă că planul lui Sáskay s-a acceptat în unanimitate și niciodată cineva nu fusese mai îndreptățit să fie mulțumit decît acest fericit Law[1] al județului Taksony, care se plimba prin sală cu o mină extrem de satisfăcută și privind din cînd în cînd cu ochi strălucitori cum lista de subscripție creștea din clipă în clipă.

Treaba o dată isprăvită, societatea părăsi masa, risipindu-se în grupuri mici, întocmai ca înainte de ședință. Baronul, despre care știm că era robul unei răspîndite dar nu prea plăcute metehne, se apucă îndată să comenteze în amănunt întreaga ședință, adăugînd și ceea ce ar fi putut spune în timpul ședinței dacă n-ar fi fost întrerupt. După obiceiul lor, Sáskay și Karvaly nu-și vorbeau direct, dar tot ce spunea unul, spunea pentru celălalt. Karvaly declară că, deși subscrisese opt florini, nu poate pricepe cum de propunerea a fost acceptată în unanimitate, cînd era clar că nu avea o bază solidă ; unde mai pui că în orice alegere — pe lîngă *mîncare, bani* și *credit* — mai trebuie ceva : *oameni unul și unul !* Sáskay

[1] John Law (1671—1729), bancher al regelui Franței Ludovic al XIV-lea, cunoscut prin numeroasele sale măsuri economice cu ajutorul cărora a jefuit poporul pentru a spori averea regală.

se mulțumi să răspundă la afront dînd din umeri a dispreț și afirmînd că acolo unde se află bani și mîncare, nu va fi greu să găsești nici oameni de soiul unor anumiți gentilomi în 1809. La rîndul său, Karvaly începu să vorbească de anumiți indivizi puși sub interdicție în privința manipulării de bani publici, pentru că se arătaseră a fi prea buni gospodari, cheltuind mai puțin decît încasaseră — și care visează mereu înființarea de fonduri publice. Fără îndoială, cei doi distinși bărbați s-ar fi luat la ceartă dacă din toate colțurile sălii nu s-ar fi auzit exclamații îmbucurătoare: „iacă și mîncarea" și dacă beligeranții nu s-ar fi grăbit să-și ocupe locurile, cunoscînd obiceiul împămîntenit în Ungaria, unde, în astfel de ocazii, găsești întotdeauna mai puține scaune decît invitați.

Să părăsim acum societatea, lăsînd-o să-și vadă de plăcuta ei îndeletnicire; și dacă — după întinsa descriere a consiliului — unii dintre cititorii mei se vor fi așteptat să mă ocup de amănuntele mesei de seară, servindu-le cîteva informații prețioase asupra bucătăriei din județul Taksony — îi las să se consoleze cu gîndul că, deoarece nobilimea din Taksony își petrece cea mai mare parte a vieții la masă (dar nu numai la cea verde), voi mai avea destule ocazii să descriu astfel de lucruri. Fie de ajuns de astă dată să spun doar atît că nobila doamnă, instalată între Slacsanek și baron, în scaunul prezidențial al soțului ei, își îndeplini dumnezeiește îndatoririle de gazdă, atît prin desele observații cu care-și certa slugile, cît și prin repetatele insistențe depuse în vederea consumării mîncărurilor de către meseni. Astfel, părerea unanimă era că ospățul e delicios și felurile nenumărate; afirmația o făceau de altfel și cei care — contrar obiceiului — nu vedeau dublu blidele și sticlele din fața lor, nici chiar către sfîrșitul ospățului.

10

In timp ce în conacul de la Tiszarét se petreceau aceste lucruri zgomotoase, căsuța notarului era cufundată în tăcere și numai pîlpîitul slab al lumînărilor trăda că locatarii sînt acasă. Casa avea două odăi spre stradă ; în prima, cu o ușă ce dădea de-a dreptul în curte, locuia Tengelyi. Acolo își păstra el scriptele oficiale. Cealaltă cameră, cu o ușă spre odaia notarului și alta spre bucătărie, era a doamnei Erzsébet și a fiicei sale. Bucătăria, după cîte știm, avea ieșire și spre grădină ; era ușa pe care intrase în casă Viola. O altă ușă dădea în curte. Alături de bucătărie se afla camera unde-l ascunsese lelea Lipták pe haiducul urmărit. Restul casei se compunea din odaia slugilor și din cămăruța unde bolea femeia lui Viola. Tengelyi petrecuse toată ziua la Cserepes, la Bántornyi, care convocase de asemenea o consfătuire în vederea alegerilor. Doamna Erzsébet și Vándory — care luase masa la ei în ziua aceea — se aflau la bolnavă, iar Etelka și Vilma ședeau la taifas în cealaltă odaie.

O doamnă bătrînă obișnuia să-mi spună adesea că e un adevărat noroc să poți vorbi ; și buna bătrînă, care de mult nu mai vorbește, avea dreptate. Îmi spunea că, mai ales la vîrsta cînd încă amesteci realitatea cu visul, nu poți avea plăcere mai mare decît aceea de a auzi o ființă dragă spunîndu-ți lucruri de care ți-e plină inima ; or, cele două prietene avură parte de această plăcere o după-amiază întreagă.

Etelka și Vilma erau legate prin cea mai strînsă prietenie, Réty și notarul fuseseră multă vreme prieteni, așa că fetele crescuseră aproape împreună. Vilma își petrecea mare parte din zi la conac, învățînd o dată cu Etelka de la profesorii acesteia, iar fiica vicecomitelui obișnuia să se ducă ades în casa notarului, împărtășindu-se, o dată cu mica ei prietenă, din prelegerile ținute elevelor sale favorite de Tengelyi la

istorie și științele naturale și de Vándory la religie. Cu toate că mai tîrziu bunele relații dintre părinți se stricară din ce în ce mai mult, iar de la o vreme Vilma n-o mai putea vizita pe prietena sa, sentimentele lor nu numai că nu se schimbară, dar cele două fete se iubeau și mai mult decît înainte vreme. Trăind într-un oraș, în cercurile sus-puse, acest sentiment n-ar fi devenit poate atît de cald, căci numai arareori se întîmplă ca două femei frumoase, doi bărbați inteligenți sau în general doi oameni asemănători să simtă vreo atracție reciprocă mai deosebită, dacă fac parte din protipendadă. La țară, însă, unde nu există emulații, se întîmplă tocmai invers: cei asemănători se apropie sufletește. La fel se petrecuse și cu cele două fete.

Vilma intra în al șaisprezecelea an al vieții sale și nu trecuse niciodată hotarele județului Taksony; cunoștea lumea doar atît cît auzise de la prietena ei ceva mai vîrstnică de nouăsprezece ani, care petrecuse cîteva ierni în capitală. Nici în lucrurile mari, nici în cele mărunte ea nu lua vreo hotărîre înainte de a o întreba pe Etelka, iar Vándory avea dreptate cînd spunea uneori, zîmbind, că Vilma știe să vrea numai după ce a obținut încuviințarea Etelkăi. Cititorii mei tineri, dintre care unii înclinați să facă orice numai pentru a nu trebui să urmeze sfaturile oamenilor cu scaun la cap, să nu-și închipuie cumva că avem de-a face cu una din acele ființe slabe care nu au putere nici pentru faptele bune, nici pentru cele rele și în cazul cărora scriitorul nu poate vorbi de fermitatea caracterului. Vilma făcea parte dintre făpturile capabile să iubească puternic și tocmai din această pricină să și creadă cu aceeași tărie. Deși, necunoscînd lumea și viața, prefera să dea ascultare inimii și nu rațiunii, se pune totuși întrebarea dacă era condamnabilă pentru imprudența ei, sau demnă de invidiat pentru că se simțea fericită !? Greşeli facem cu toții, dar cele mai puține le comite cel ce merge curajos înainte; iar acesta nu e dintre cei ce-și caută singuri drumul. În-

temeindu-și raționamentele pe enunții devenite dictoane, nu mai știi după ale cui afirmații te călăuzești; iată de ce, dacă ne-am gîndi uneori cîte dintre așa-zisele noastre convingeri sînt întemeiate pe buna noastră credință, nu am mai privi de sus la cei ce se lasă influențați de prestigiul altora și — asemeni Vilmei — au voință proprie numai pînă în clipa cînd inima lor și-a găsit călăuza acceptată. Etelka împărtășea în egală măsură acest sentiment, deși, aparent, atît situația cît și caracterele celor două domnișoare erau în asemenea măsură deosebite. (Vilma era blajină, avea mereu nevoie de un sprijin și — în nețărmurita sa dragoste — uita să vrea; Etelka avea voința călită de micul război purtat cu mama ei vitregă încă din fragedă copilărie.) Cu toate acestea, cele două fete se simțeau atașate prin întreaga prietenie de care numai sufletul delicat al femeii poate fi în stare, sentiment cu atît mai frumos și mai înalt decît ceea ce numim prietenie între bărbați, cu cît nu poate dura multă vreme.

— Și zici că nu l-ai văzut? își întrerupse Etelka lucrul. Mare păcat! Ce n-aș da să-l pot întîlni o dată pe Viola! Mă interesează tot ce aud despre el. Curajul nemaipomenit pe care nu i-l tăgăduiesc nici dușmanii și nici chiar Nyúzó, faptul că a fost silit să ducă viața pe care o duce acum, dar mai ales dragostea ce-o poartă nevestei și copiilor săi, mă fac să-l consider un bandit interesant.

— Cum poți vorbi așa? Dumnezeu mi-e martor cît îmi este de milă de nenorocitul ăsta, dar nu doresc de loc să-l cunosc. Tu ești tare curajoasă, dar eu aș muri de frică. Se spune că a făcut și moarte de om. Am auzit tot soiul de grozăvii despre el.

— Povești! Un om în stare să iubească așa cum iubește Viola nu poate fi un monstru! Numește-mi unul singur — în afară de tatăl tău — unul singur dintre toți onorații juzi tabulari pe care îi vedem zilnic și pe care lumea întreagă îi consideră oameni de treabă, mari la suflet, numește-mi unul singur care,

în împrejurări asemănătoare, s-ar încumeta să vină să-și vadă nevasta, înfruntînd primejdia morții, ba mai mult, spînzurătoarea, numai ca să-și poată vedea iubita. Crede-mă, Vilma, o asemenea însușire este frumoasă și sublimă, chiar la un bandit! Așa aș vrea să fiu iubită, indiferent de cine, și știu că m-aș simți fericită!

— Dacă asta îți lipsește — zise Vilma lăsînd broderia în poală și luînd mîna prietenei sale — află că nu există pe lume faptă pe care Kálmán n-ar săvîrși-o bucuros de dragul tău.

— În afară de faptul că n-ar bea măcar o dată un pahar mai puțin ca de obicei și n-ar renunța la înjurăturile sau la fandoselile cu care s-a deprins și care îmi sînt atît de urîte! Kálmán ar face orice, în afară de ceea ce-i cer, cu toate că nu sînt lucruri peste puterile lui.

— Ești nedreaptă. Kálmán ar intra și-n foc pentru tine!

— Da, sînt convinsă că ar face-o; mai ales dacă ar fi de față cîțiva martori, să aibă cine-l lăuda cît e de curajos. Kálmán e curajos, nimic de zis, și nu cunosc pe nimeni în stare să-și pună viața în joc pentru toate mărunțișurile, cum face el. Nu e un om cumpătat și, cînd e vorba de onoare, nu poate accepta anumite lucruri — dar nici nu poate renunța la altele — chiar dacă e vorba de binele lui. Da, are numeroase însușiri frumoase și nobile, recunosc, dar să nu-mi spui că mă iubește!

— Ești pornită împotriva lui. Aș jura că, pripit cum e, a comis vreo nesocotință, dar...

— Omul ăsta e incorigibil! zise Etelka ridicîndu-se. Închipuie-ți, iar s-a îmbătat!

— Poate te-ai înșelat din nou, ca mai deunăzi, cînd — după atîta timp cît ai fost supărată pe dînsul — a ieșit la iveală că de o săptămînă întreagă Kálmán n-a mai pus vin în gură.

— În primul rînd nu cred să mă fi înșelat atunci și cred că, de dragul prietenului său, Ákos a cam min-

ţit-o pe biata lui surioară. În al doilea, azi nici vorbă nu poate fi de vreo eroare, căci am stat alături tot timpul mesei. Dar să nu mai vorbim de lucrurile astea neplăcute, adăugă Etelka pe un ton din care se vedea cît de colo că subiectul nu-i este de loc indiferent. Eu îl cunosc pe Kálmán și-i prețuiesc calitățile, dar nu sînt oarbă nici în fața defectelor lui: nu știe să fie bărbat cînd trebuie! Căci dacă — după ce ți-ai propus de atîtea ori — nu ești totuși în stare să reziști unui pahar de vin, poți fi curajos, poți da dovadă de noblețe în situații de scurtă durată, dar nu ești de loc bărbat! Or, numai un caracter puternic este în stare să iubească cu adevărat.

— Ákos are alte păreri despre prietenul său.

— Da, Ákos, răspunse Etelka ascunzîndu-și enervarea sub un zîmbet silit. Iar dacă Ákos spune ceva, nimeni nu mai are dreptul să se îndoiască, nu-i așa? Ákos e cel mai vrednic bărbat din cîți cunosc, dar e bărbat și tocmai din această pricină nu-i în stare să judece astfel de lucruri. Dintre însușirile semenilor, bărbaților le plac tocmai acelea de care se pot folosi mai bine; nu sînt în stare să priceapă că prietenului lor i s-ar putea pretinde mai mult decît a fi un bun vînător, om de cuvînt și camarad dispus să se bată în duel de șase ori la rînd pentru un prieten. În ce mă privește însă, eu am alte păreri.

Cele două prietene tăcură o vreme. Observînd că Etelkăi îi e neplăcută discuția, Vilma își reluă lucrul. Etelka stătea la fereastră, privind grădina cufundată în întuneric; era liniștită grădina și tăcută ca de obicei: noaptea ascundea urmele stricăciunilor făcute în ajun.

— Îmi închipui cît a fost de supărat tatăl tău, ieri, la întoarcere, cînd a aflat ce s-a întîmplat, zise în sfîrșit Etelka și se așeză din nou alături de prietena sa.

— Niciodată nu l-am văzut atît de furios. Din fericire era însoțit de Vándory și omul acesta binecuvîntat a reușit să-l mai potolească. Tata și-a dat însă

cuvîntul de onoare că nu va avea liniște pînă nu i se va face dreptate. O, mi-e atît de teamă, cînd mă gîndesc!

— Ți-e teamă că-și va face dreptate? De ce să-ți fie frică, draga mea!? adăugă ea cu oarecare amărăciune. În țara asta, asemenea lucru nu-i chiar atît de primejdios.

— Dar știi bine că tata îi învinuiește, de toată istoria asta, pe părinții tăi.

— Mi-e teamă că în ce-o privește pe mama mea vitregă acuzația nu-i chiar atît de neîntemeiată.

— Da, dar tata s-a supărat din nou pe toată familia ta — în afară de tine; chiar și pe Ákos, cu toate că numai datorită lui am scăpat! Dacă nu sosea la vreme, oamenii intrau în casă și-l găseau pe Viola, iar noi eram pierduți.

— Ce poți să-i faci? Toată lumea e nedreaptă: unii din lipsă de principii, alții tocmai pentru că au principii prea severe. Vándory greșește văzînd în fiecare om un adevărat înger — tatăl tău, bănuind în oricine un dușman...

— Mama i-a povestit toată întîmplarea. Lelea Lipták, eu și casa întreagă i l-am lăudat pe Ákos, dar zadarnic! Tata s-a mulțumit să spună că nu trebuia să se ostenească domnișorul pînă la casa noastră, împiedicînd să se facă niște cercetări care i-ar fi salvat măcar onoarea și că probabil Ákos știuse dinainte și a lăsat să ajungă lucrurile pînă unde au ajuns numai ca să-și cîștige merite în ochii noștri. O, de-ar ști tata că Viola era aici! Mă cutremur, cînd mă gîndesc.

— Nu are să afle niciodată; bătrîna e o femeie de încredere și tu nu-i vei spune, iar...

— Și dacă se deschide un proces? Tata zicea că va cere să se ia jurămînt tuturor din casă, începînd cu mama și pînă la cea din urmă slujnică... Ce ne facem atunci?!

— Aș, nici vorbă de așa ceva! Tatăl tău a spus-o la mînie; are să se liniștească el mai tîrziu. În nici

un caz să nu-i spui ceva, că, pe cît îl cunosc eu, n-ar fi în stare să tacă. Știi că are destui dușmani, gata oricînd să se folosească de cele aflate, spre a-i face rău.

— Așa zice și lelea Lipták. Dar nu-ți imaginezi în ce situație mă aflu ! În viața mea nu i-am ascuns tatii nimic, și-acum, cu conștiința încărcată de minciuna asta grea, nu îndrăznesc să-l privesc în ochi cînd îmi vorbește. N-am curajul să-mi arăt bucuria cînd mă îmbrățișează. De cîte ori aud ușa deschizîndu-se, tremur de frică la gîndul că mi-a aflat taina și că i-am pierdut dragostea. Crede-mă, Etelka mea, că nu mai pot suporta situația asta !

— Trebuie s-o suporți, totuși, draga mea, zise Etelka în timp ce-și îmbrățișa prietena, care izbucni în lacrimi. O faci pentru liniștea și fericirea tatălui tău. Îi datorezi acest sacrificiu.

— La fel cred și eu, răspunse Vilma ștergîndu-și lacrimile. Dar tu nu știi cît de bun e tata. De cîte ori se așează lîngă mine și-mi mîngîie obrajii și mă numește fiica lui cea bună, de cîte ori îmi spune că sînt bucuria vieții lui și că, dezamăgit de o lume întreagă, dragostea mea îi înfrumusețează bătrînețile și-i răscumpără toate suferințele prin care a trecut, mă gîndesc că nu mai sînt vrednică de dragostea lui, că îi ascund ceva, că — deși știu că nu-mi cere decît încredere deplină — nu-i împlinesc dorința. Ce să mă fac ? Îmi vine să-i cad la picioare, să-i mărturisesc totul, dar cînd mă gîndesc la liniștea, la onoarea lui, îmi înghit lacrimile.

— Biata mea Vilma ! oftă Etelka. Și totuși, nu sînt sigură dacă nu-ți invidiez situația. Eu de mult nu-mi mai pot deschide inima în fața tatii. Dar, crede-mă, toate au să fie iarăși bine după alegeri, căci dacă — așa cum nădăjduiesc — tata își va părăsi slujba, mînia tatălui tău se va mai potoli. Iar după ce femeia lui Viola se va întrema, Vándory are s-o ia poate la el. Încet-încet, cele întîmplate se vor da uitării și-atunci vei putea vorbi cu tatăl tău.

— Da, dar pînă atunci? Viola știa prea bine că tot satul e pregătit să pună mîna pe el și totuși a venit. Și lelea Lipták îmi spune: „nici nu-ți închipui cît își iubește soția!“ Cine-mi garantează că nu se va întoarce; azi, mîine, sau mai știu eu cînd?! Casa e împresurată de spioni și dacă-l vor prinde!... Maică preacurată! Vilma scoase un țipăt neașteptat, rămînînd cu privirile ațintite la fereastra dinspre grădină. E aici!

— Cine? întrebă Etelka uitîndu-se de asemenea într-acolo. Eu nu văd pe nimeni...

— Acum nu se mai vede, dar crede-mă, Etelka dragă, crede-mă că i-am văzut limpede fața bărboasă, colo după gratii.

— Viola? Ți s-a părut! O fi la șapte poște de-aici și nici nu se mai întoarce cîtă vreme Nyúzó îl pîndește cu jumătate județul după el. Ești obosită, draga mea; dar, dacă vrei, am să ies în grădină să mă conving eu însămi.

— Lasă, scumpa mea. Se prea poate să mă fi înșelat. Știi cît sînt de copilăroasă.

— Tremuri ca varga, îi răspunse Etelka luînd-o de mînă. Să te vadă maică-ta, s-ar speria de paloarea asta. Îți aduc un pahar de apă; are să-ți facă bine.

Etelka se ridică cu gîndul să treacă în bucătărie, să ia apă; în clipa aceea se auzi o bătaie ușoară în ușa odăii vecine.

— Te rog să rămîi cu mine, zise Vilma apucînd-o pe Etelka de mînă. Oare cine poate fi la ceasul acesta tîrziu? Mi-e teamă...

— O fi primarul, sau altcineva care îl caută pe tatăl tău. Vom vedea. Intră!

Ușa se deschise încet și — după o serie de umile temenele și ploconeli — intră un ovrei necunoscut, dînd binețe „șpechthabilelor și mărhithelor“ domnișoare.

Între spaima de adineaori a Vilmei și ploconelile umile ale ovreiului era un contrast atît de puternic, încît Etelka nu-și putu ascunde un zîmbet, mai ales

că observase groaza cu care prietena ei continua să-l fixeze pe noul venit.

Chiar dacă însă — cu pălăria lui soioasă pe care o frămînta mereu între degete — străinul oprit în pragul ușii nu aducea a haiduc, nici arme nu purta, și chiar dacă statura lui slăbănoagă nu justifica spaima pe care o stîrnise, omul făcea parte totuși dintre indivizii care lasă o impresie neplăcută pînă și asupra celor mai curajoase ființe. Jancsi geamgiul — căci așa i se zicea, cel puțin în județul cu pricina — era una dintre cele mai hîde făpturi. Membrele-i slăbănoage, încovoiate parcă sub povara capului uriaș, fața-i răvășită de urmele vărsatului, fruntea și obrajii năpădiți de podoaba părului încîlcit și a bărbii năclăite, legătura mare, neagră, ce-o purta pe unul din ochi — scurs încă în copilărie, din pricina vărsatului, după cum singur mărturisea — în timp ce privirile nesigure ale celuilalt ochi păreau a căuta mereu ceva în pămînt, dar nu te ținteau niciodată deschis, toate acestea alcătuiau un întreg respingător pentru oricine, o arătare a cărei urîțenie n-o puteau ascunde nici pantalonii de catifea tocită, nici jiletca cu mîneci galbene și nici mica manta cenușie care-i întregea îmbrăcămintea. Însăși Etelka se simți prost impresionată de acest om, mai ales după ce Vilma îi șopti la ureche că aceasta este fața pe care o văzuse adineaori la fereastră.

— Domnul Tengelyi nu e acasă, zise Etelka. Vino mai tîrziu, sau mai bine mîine dimineață. Mîine ai să-l găsești sigur.

— Mare necaz pe capul meu, înălțimea-voastră ! se tîngui ovreiul frămîntîndu-și pălăria și rotindu-și privirile prin odăi. Aș fi avut o treabă foarte urgentă cu domnul notar.

— Atunci întoarce-te peste o jumătate de ceas ; trebuie să sosească pînă la vremea cinei.

— Aș aștepta afară, răspunse omul fără a se clinti. Nu are cîini domnul notar ?

— Cîini ? întrebă Vilma speriată.

— Da. Dacă nu-s cîini, aştept în curte. Altminteri mi-i frică.

— Poţi aştepta liniştit, îi răspunse Etelka pierzîndu-şi răbdarea. N-are cîini.

— Da, da or fi fiind poate prin vecini ?! Sînt străin pe aici, şi-acum un an, în satul vecin, era cît pe ce să mă sfîşie nişte dulăi... De-atunci mi-e tare frică ! Şi străinul se apucă să istorisească o poveste lungă, explicînd domnişoarelor cum anume trecuse prin satul cu pricina, cum îl încolţiseră potăile şi cum îl scăpase un cioban care trecea din întîmplare pe acolo. Zău vă spui, praful se alegea de mine dacă nu venea ciobanul cela ; îmi sfîşiaseră jigodiile toată mantaua ... deşi era încă bună, nu chiar nouă, dar foarte bună. O cumpărasem cu cinci florini şi treizeci de creiţari la Pesta...

Omul acela era un amestec atît de evident de viclenie şi de caraghioslîc încît o făcu pe Etelka să izbucnească în rîs, în timp ce Vilma, dimpotrivă, tot mai neliniştită, îl mai pofti o dată să plece şi să se întoarcă peste o jumătate de ceas. Geamgiul îi răspunse că se va duce în odaia slugilor, ca să aştepte acolo.

— Slugile nu-s aici, lîngă odaia asta, nu-i aşa, domnişoară ? Acolo n-am să tulbur pe nimeni.

Enervarea pricinuită de impertinenţa străinului învinse cu totul frica Vilmei, astfel că fata îi răspunse cu voce seacă :

— Lîngă odaia slugilor zace un bolnav. Ţi-am mai spus de trei ori să vii peste o jumătate de ceas şi să nu mai stai aici !

Străinul se ploconi pînă la pămînt şi porni către uşa bucătăriei, deschizînd-o.

— Unde te duci într-acolo ? întrebă Vilma.

— Sărut mînuţele, înălţimea-ta, cer umilă iertăciune, dar sînt atît de încurcat ! Pe-acolo nu se poate ieşi în curte ?

— E încuiată uşa. Ieşi pe unde ai venit !

Omul făcu din nou o plecăciune, ieşind pe uşa pe care intrase, prin odaia lui Tengelyi, nu însă fără a

mai face cîteva temenele și din odaia cealaltă. Își scăpă și pălăria pe jos, iar la ușă se fîstîci atît de rău încît abia izbuti s-o deschidă — vreme în care se părea că, cu singurul său ochi, cercetează atent toate ungherele încăperii.

— Ce zici de ăsta ? întrebă Vilma după ce străinul plecă. Aș pune rămășag că e o iscoadă.

— Iscoadă ? Se prea poate. Pesemne omul ăsta e bun pentru orice i se poruncește. Cred că ar face într-adevăr pe spionul, dacă vreun dușman ne-ar călca țara. Dar ce-avea să iscodească la voi ?

— Îl caută pe Viola. Știi cu cîtă îndîrjire îl urmărește Nyúzó !

— Sau, mai bine zis, îl urmărea ieri, căci azi, crede-mă, are alte griji. Nu te mai neliniști ! Omul a venit la tatăl tău cu vreo reclamație sau cu vreo jalbă.

— Dar n-ai băgat de seamă cîte întrebări mi-a pus și cum se chiora prin odaie ?

— Ei, se temea și el de cîini, sau poate căuta vreun geam spart pe care să-l dreagă mîine, cînd s-o întoarce.

Vilma nu se lăsă de loc convinsă și ar fi continuat probabil să vorbească de cele ce o nelinișteau dacă Tengelyi nu ar fi intrat chiar atunci în odaie și nu ar fi pus capăt convorbirii, înclinîndu-se în fața Etelkăi și îmbrățișîndu-și apoi fiica.

— Nu credeam să vă găsesc azi aici, domnișoară, se întoarse el către Etelka în timp ce Vilma îi așeza pălăria și bastonul la locul lor obișnuit. Tocmai azi, cînd e atîta lume la conac !

— Nu știați că acesta e un motiv în plus ca să vin aici ?

— Da, dar ce lume ! răspunse Tengelyi, puțin cam amar. Numai oaspeți neprețuiți înainte de alegeri...

Jignită, Etelka nu găsi la repezeală un răspuns potrivit, mulțumindu-se să observe :

— Pesemne domnul Tengelyi nu e bine dispus astăzi. După care, spre a schimba discuția, Vilma îi întrebă pe tatăl său:

— N-ai întîlnit pe nimeni în fața casei? Un ovrei, adăugă ea. Adineaori a fost aici; abia am reușit să scăpăm de el!

— Ba da, l-am văzut nu departe de casă, răspunse Tengelyi. Stătea de vorbă cu Macskaházy, care — ca să nu uit — îi trimite vorbă domnișoarei Etelka, prin mine, că în curînd va veni un argat s-o ia cu lampașul. Trebuie să înceapă masa de seară, iar vicecomitele a întrebat de mai multe ori de domnișoara.

— Și ce ți-a cerut ovreiul, tată dragă? Făcea impresia că are treburi importante. Era tare nerăbdător să te întîlnească chiar azi!

— Treburi importante? Ei, or fi ele importante pentru un biet nenorocit ca el... dar de fapt sînt niște fleacuri, niște glume. A lucrat, bietul, la castel, iar onorata nobilime i-a spart toată sticlăria și — pentru că n-a vrut să rîdă împreună cu domnii de gestul acesta nobil, sau pentru că e ovrei, ori, după cum zicea el, pentru că n-are decît un singur ochi — i-au mai tras și o bătaie strașnică, în nobila lor mînie. Ei, un fleac, colo, precum vedeți, domnișoară, continuă Tengelyi adresîndu-i-se Etelkăi. Cîți oameni nu mănîncă bătaie în alegeri?! Și mai ales ovreii; dacă nu de alta, măcar ca să se poată convinge, făcînd reclamația la noii funcționari că, în ce-i privește, situația nu li s-a schimbat de loc.

— Ce oribil, tată! exclamă Vilma cuprinsă de milă.

— Ce să-i faci, draga mea!? îi răspunse tatăl cu amărăciune. Ce-ar mai valora libertatea ungurului dacă nu și-ar putea permite să snopească în bătăi un geamgiu ovrei?! De altfel chestiunea s-a aranjat: Macskaházy i-a făgăduit să-i plătească toată paguba, iar ovreiul va adăuga probabil la prețul sticlei și recompensa pentru pumnii și ghionții primiți, așa că s-a declarat mulțumit.

Între timp jupîneasa Erzsébet și părintele — care o lăsaseră pe bolnavă dormind — intrară și ei. După ce mai schimbară cîteva cuvinte prietenoase, Etelka își îmbrățișă prietena și părăsi casa liniștită a notarului, unde Erzsébet se apucă să pregătească cina.

11

Cititorii mei bănuiesc că în timp ce la Tiszarét partidul conservator făcea pregătiri intense pentru apropiatele alegeri, nici bucătarii și pivnicerii de la Cserepes — cartierul general al lui Bántornyi — nu stăteau cu mîinile-n sîn. Totuși, faptele partidelor potrivnice se deosebesc de obicei numai în măsura în care se deosebesc fețele unei medalii : inscripția și insignele diferă, dar oricum ai întoarce-o, metalul și mărimea ei rămîn aceleași. Astfel dar, nu e nevoie să descriu în amănunțime consfătuirile ținute la Cserepes pentru eludarea intrigilor țesute la Tiszarét. Cine ar fi luat parte la întrunirile celor două tabere, la Krivér, ar fi putut constata că grațiile poporului, ca și ale doamnelor, se cuceresc întotdeauna prin aceleași șiretlicuri.

Ca număr, partidul lui Bántornyi părea mai puternic. Mai mult chiar, în afară de Kislaky, Sóskuty și Slacsanek, aproape toată intelectualitatea și protipendada moșierească din județ se afla la Cserepes, iar dacă însuflețirea se poate judeca după tămbălău, victoria partidului părea asigurată, mai ales că i se alăturase și întregul tineret iubitor de liberalism. Totuși Krivér avea două motive de a se îndoi : întîi și-ntîi că, în afară de procuror și de cîțiva pretori și jurați, toată funcționărimea era de partea adversarului — lucru foarte firesc în împrejurările date, deoarece Bántornyi își întemeiase cauza numai pe oameni care, asemenea lui, se hotărîseră să-și consacre

exclusiv pentru perioada alegerilor talentul spre binele nobilei obști; dar, în același timp, situația era și primejdioasă, căci principiul *„beati possidentes“* [1] se referă și la slujbe. Mult mai îngrijorător era cel de al doilea motiv: îndată după stabilirea datei alegerilor prietenii lui Bántornyi hotărîseră să-și atingă scopul numai pe calea convingerii și nicidecum pe cea abjectă a mitei. Propunerea o făcuse Tengelyi; în afară de cei care doreau să fie aleși, toți prietenii lui Bántornyi o întîmpinaseră cu unanimă însuflețire, încît Krivér, procurorul, și însuși Bántornyi zadarnic se străduiră, cu toată elocvența lor, să i se împotrivească. Ce-i drept Bántornyi și familia sa nu scăpau nici un prilej de a repara greșeala făcută de partid, așa că, spre lauda lor, nobilii adepți nu duceau lipsă nici de vin și nici de rachiu. Cu toate acestea, răspîndită și comentată într-un anumit fel de către oamenii lui Réty, asemenea necugetată hotărîre nu întîrzie să-și manifeste efectul dăunător și demoralizant. Se spunea, de pildă, că Bántornyi pledează pentru emanciparea evreilor numai pentru că sînt la fel de avari și că disprețuiesc nobilimea; dacă n-ar fi așa, ar ospăta-o mai din belșug. Față de asemenea calomnii fățișe, ce mai folosea oare dărnicia tăinuită a candidatului la scaunul de vicecomite? Vorba lui Krivér: partidului îi lipsea o armă puternică: publicitatea. Oamenii lui Réty se duc din sat în sat — spunea Krivér — deschid sălașuri electorale, poartă drapele și dăruiesc flăcăilor pene colorate, iar fetelor panglici. Copiii de școală au învățat pe de rost numele candidaților și se joacă de-a alegerile pe toate maidanele; fiecare flăcău de țăran înstărit știe că primește trei sfanți de cum o fi ales boierul Réty vicecomite. Or, ce facem noi în vremea asta? Lucrăm

[1] Fericiții care posedă (în lb. latină). Aici autorul se referă la poziția reacționară a nobilimii maghiare, care, pe baza acestui principiu, contesta dreptul altor clase de a ocupa posturi de răspundere în aparatul de stat.

pe ascuns, ca niște cerșetori timizi! Ce putem spera astfel ?!

Adepții lui Bántornyi erau așadar dezbinați nu în privința scopului ci a mijloacelor, prilej de zîzanie între atîția oameni cinstiți. Era deci firesc ca unii din cei ce nutreau nădejdea unei slujbe să părăsească partidul, trecînd la celălalt, și puțin a lipsit ca toată ceata să se împrăștie, dacă nu sosea o veste bună menită să-i asigure coeziunea.

Trebuie să se știe că, de cîte ori sosea în județ, ispravnicul era întîmpinat chiar la graniță de o delegație. De data aceasta, printr-o scrisoare cît se poate de curtenitoare, excelența-sa îl anunță pe Bántornyi că are drum prin Cserepes și că — în amintirea vechii prietenii ce-l lega de moșier — dorește să petreacă ziua de treizeci în casa aceluia căruia îi rămîne serv umil și credincios, el, ispravnicul conte Marosvölgyi. Scrisoarea, redactată în întregime de excelența-sa, însemna un eveniment epocal în județ. De cînd se știa, ispravnicul trăsese întotdeauna la casa lui Réty; de data asta, însă, tocmai cînd vicecomitele își părăsise principiile liberaliste, iar Bántornyi devenise candidat al opoziției, excelența-sa își exprima dorința să tragă la casa lui Bántornyi. Ce putea fi aceasta, dacă nu o dovadă incontestabilă că excelența-sa simpatizase întotdeauna cu principiile opoziției? Așa se vorbea la Cserepes. Cît despre oamenii lui Réty, părerile lor erau împărțite. După unii, surpriza se explica prin faptul că de data asta ispravnicul sosea în județ pe un alt drum și, negăsind nici un han ca lumea, s-a hotărît să tragă și el unde poate; alții considerau că gestul notabilității era o gravă greșeală politică ce avea să ducă, mai de vreme sau mai tîrziu, la ruinarea politică a contelui. Bineînțeles că toți cei care se pronunțaseră împotriva mituirii nobilimii, în frunte cu Tengelyi, erau convinși că ispravnicul aflase de mîrșăviile comise de Réty pentru obținerea majorității și că, trăgînd la Bántornyi, excelența-sa nu făcea decît să-și manifeste

dezaprobarea față de orice manevră electorală. Nu-i de mirare că gîndea așa. Cunoscînd slăbiciunile firii noastre, ușor ne dăm seama că, dacă există puțini oameni în stare să declanșeze evenimente, cu atît mai mic e numărul celor care să nu-și revendice meritul exclusiv pentru lucrurile petrecute pe placul lor.

Oricare ar fi fost însă cauza sosirii excelenței-sale la Cserepes, bucuria rămînea la fel de mare în casa lui Bántornyi. Nu era zi în care adepții opoziției să nu se fi înmulțit cu cîte o excelentă personalitate dornică să devină jurat sau pretor. Mai ales în treizeci octombrie, conacul din Cserepes era plin de liberali și cu toate că delegația județeană urma să sosească abia la amiază, iar ispravnicul tocmai seara, odăile erau ticsite încă de dimineață cu oaspeți.

Cu cîțiva ani în urmă casa lui Bántornyi fusese încă una din cele pe care e ușor să ți le închipui chiar dacă n-ai văzut-o niciodată. Dacă aș spune pur și simplu că Bántornyi locuia într-un castel, mare parte din cititorii mei și-ar putea face — fără nici o descriere — o imagine cît se poate de fidelă a casei și a curților din jur. Opt ferestre în lungul clădirii, trei în lat ; la mijloc, ușa cu două canaturi, zugrăvită în roșu, la care ajungi urcînd trei trepte, iar în cele patru colțuri ale casei cîte un turn în patru laturi. Cine n-a văzut de sute de ori acest tablou și cine nu știe că, intrînd pe ușa deasupra căreia se zărește herbul familiei, sculptat în piatră, va da în tinda pardosită cu lespezi de piatră, iar de acolo drept în sufragerie ? În dreapta sufrageriei locuia onorata sau înalta doamnă *„cum appertinentiis“* [1], iar în stînga stăpînul casei, oaspeții etc. ...Da, după cum vă spuneam, dacă povestirea mea ar fi început cîțiva ani mai devreme, n-ar mai fi trebuit să descriu conacul din Cserepes. Acum însă, după ce preacinstitul Bántornyi Jakab, sau James, cum îi plăcea lui să i se spună, se întorsese din Anglia, domnul Lajos, tatăl, nu-și mai re-

---

[1] Cu personal cu tot (în lb. latină).

cunoștea casa. De altfel aici doamna cea tînără, care înainte vreme era atotstăpînitoare în gospodărie, iar după ce se măritase cu Jakab din nu se știe ce pricini (poate unde era văduvă de căpitan) ținea în stăpînire mai bine de jumătate din ea, nici doamna, zic, nu-i dădea drumul, serile, fetei dumisale fără călăuză, pentru ca nu cumva, treabă ce se mai întîmplase de două ori, să rătăcească și să nimerească din nou în odaia conțopistului.

Există în Anglia un lucru ciudat, numit confort, un bun atît de propriu acestui neam încît am putea spune că termenul nu poate fi tradus. Ce-i drept, unii ar fi voit să-i zică, în ungurește, „comoditate", dar de cînd confortul fusese introdus în conacul de la Cserepes, toată lumea din județul Taksony se convinsese că între cele două noțiuni există deosebiri cît se poate de mari, astfel că în curînd domnul Jakab sau James avu satisfacția să i se accepte în unanimitate această afirmație, întru dovedirea căreia purtase atîtea discuții de cînd se întorsese în țară.

Confortul presupune trei condiții esențiale. Întîi, casa trebuie să fie lipsită de orice simetrie exterioară ; a doua : în interior să existe cît mai multe coridoare și scărițe între camere, iar a treia : pe cît posibil, toată casa să se poată închide cu un lacăt mic, de fabricație „Brama". E de dorit să existe cîteva covoare și jețuri comode, dar e inevitabilă prezența unuia sau a mai multor șemineuri special construite pentru încălzitul cu cărbune ; în Anglia, mirosul acestuia contribuie în mare măsură la realizarea confortului. Doamne ferește să faci focul cu lemne !

De îndată ce domnul Jakab se întoarse din Anglia, toate acestea fură puse în aplicare în strămoșescul lăcaș al familiei Bántornyi. Alături de conacul cu opt ferestre se construi o casă cu etaj, englezească, proiectată în întregime după modelul celor din *Encyclopedia of cottage architecture* [1] de Loudon. Unul din vechile

[1] Enciclopedia construcțiilor de vile (în lb. engleză).

turnuri, legat de clădirea nouă, se mai înălţă cu un cat şi fu înzestrat cu o scară de lemn, în ciuda tuturor protestelor domnului Lajos, care se temea de primejdia unui incendiu. La un capăt al casei, în spre grădină, se construi o verandă mare cu pereţi de sticlă, iar de cealaltă parte, ce da spre curte, o altă încăpere, la nivelul parterului, unde se instală biliardul. Într-un cuvînt, dacă erai umblat prin Anglia, sau cunoşteai meleagurile marilor britanici măcar din picturi, văzînd casa lui Bántornyi James te puteai crede pe fericita insulă şi chiar dacă cei trei-patru pruni şi, ce-i drept, respectabilul măr domnesc nu puteau înlocui pe deplin stejarii uriaşi din jurul caselor englezeşti, măcar pereţii zugrăviţi în roşu şi alb îţi evocau — de la o anumită distanţă — zidurile netencuite, de atîtea ori admirate de James în Anglia.

Fireşte, o parte a grajdului — cea cu caii lui James — suferi transformări asemănătoare, iar vizitiii erau obligaţi, sub pedeapsa pierderii slujbei, să întrebuinţeze fără încetare acel bîzîit obişnuit în Anglia la îngrijitul cailor sau la curăţatul hamurilor şi care s-ar putea transcrie prin silaba „pjiu". Bineînţeles că nici interioarele nu dezminţeau exteriorul ; peste tot numai scări, culoare şi verande, covoare, şemineuri şi fotolii : într-un cuvînt, nu lipsea nimic. Cît despre lacătul „Brama", ce să mai insist ? I se dusese vestea în tot judeţul, căci o dată vechilul beat încuiase atît de bine casa cu acest lacăt încît — pierzînd cheia — toată suflarea se văzu silită să circule pe ferestrele verandei, vreme de trei zile, pînă se întoarse stăpînul, cu cealaltă cheie, atîrnată de lanţul ceasului, de la Budapesta. Vechiul castel, în care locuia domnul Lajos, rămăsese aproape neschimbat ; singura modificare îngăduită de stăpîn, la nenumăratele insistenţe ale fratelui său mezin, era mutarea sufrageriei din mijlocul casei în sala vecină clădirii noi şi interzicerea fumatului în această încăpere. Restul rămăsese neschimbat, astfel că măcar în casa strămoşească Lajos se putea

simți bine, lucru care îl mulțumea și-l liniștea foarte pe un om blajin ca el.

În vreme ce acesta din urmă primea oaspeții ce soseau unul după altul, Jakab și Krivér discutau plimbîndu-se prin grădina din care James nu reușise, ce-i drept, să surghiunească varza și magheranul, dar care — de cînd cu întoarcerea lui James — își pierduse potecile drepte de odinioară și devenise englezească pînă la limita posibilităților unei grădini de zarzavat unguresti. Jakab părea prost dispus: se oprea din cînd în cînd, scuturînd din cap, apoi se urnea din loc și se oprea iar pentru a-și bate carîmbii cizmei cu biciușca. De cîte ori Krivér îi spunea ceva, el îi răspundea cu un *„most true"*, *„yes"* [1] sau altă exclamație uzuală în parlamentul britanic, în timp ce interlocutorul său se uita mereu de jur-împrejur înainte de a vorbi, temîndu-se parcă să nu fie prin apropiere cineva care să-l poată auzi. Era un vechi obicei al protonotarului din Taksony, obicei atît de înrădăcinat, încît omul devenise precaut chiar cînd dădea bună-ziua ori întreba cît e ceasul.

— Ai să vezi că ne străduim degeaba dacă nu deschidem sălașuri electorale și nu arborăm drapele, zise Krivér în șoaptă. Toți banii tăi și toată popularitatea fratelui tău nu folosesc la nimic. Oamenii îți acceptă banii și-ți iubesc fratele, dar nici nu se vor duce măcar să voteze; sau, dacă au s-o facă, au să se lase corupți de oamenii lui Réty.

— *You are right my friend* [2] — ai dreptate, care va să zică, dar ce să facem?

— Dacă l-ai putea convinge pe fratele tău să facă, după obiceiul englezesc, un meting sau müting sau cum îi zice...

— *Meeting; to meet:* a se aduna — de-aci vine cuvîntul.

---

[1] Prea adevărat, da (în lb. engleză).

[2] Ai dreptate, prietene (în lb. engleză).

— Exact ! Asta voiam să spun : ar trebui să ținem un soi de miting unde se întîlnesc oamenii și beau.

— Te-nșeli, prietene, asta-i altceva. Cînd oamenii se întîlnesc să bea, se zice dineu politic. Mitingul e doar o consfătuire unde se semnează petiții mari : o sută de mii, două sute de mii de semnături — așa ceva are efect. Eu însumi am luat parte la un astfel de miting, la Glasgow, tocmai...

Krivér observă speriat că domnul James se pregătește să-și încalece subiectul favorit, așa că-i întrerupse grăbit cuvîntarea.

— Da, știu, ai semnat și tu petiția. Dar, ca să ne întoarcem la treburile noastre, uite, tocmai un astfel de dineu politic ar trebui să oferim. Iar tu ai ține un discurs în care-ai expune principiile politice ale partidului.

— În primul rînd se bea pentru rege și pentru familia lui, căci acestora li se datorează respect. Despre guvern poate spune cine ce-o vrea, dar regele, prietene, regele trebuie respectat ; în asta stă libertatea britanică. Apoi...

— Pentru ispravnic...

— Aș ! Ar fi o greșeală. N-ai înțeles bine problema. După familia regală mai avem nevoie de cîteva toasturi generale : *the church, army and navy* [1], adică : ar trebui să bem pentru biserică și pentru armata de uscat și de pe apă.

— Nu sînt de părere, răspunse Krivér, scuturînd din cap. S-ar putea să aibă un efect dezastruos. Știi bine că ne-au poreclit „partidul papistașilor" și dacă ne apucăm să bem pentru popime, ne părăsesc toți calvinii.

— Ai dreptate : *the Presbiterians,* adică puritanii sau calvinii cum le ziceți voi. Căci — adăugă el, foarte mulțumit — trebuie să știi : calvinii maghiari și puritanii scoțieni nu se deosebesc întru nimic, chiar întru nimic ; pînă și învățătorii se plătesc la fel. În Scoția, leafa lor se calculează după prețul ovăzului ; la noi,

[1] Biserica, armata și flota (în lb. engleză).

în unele eparhii, dascălul primește cîte o mierță de ovăz — în natură — pentru fiecare copil. Nimeni nu bănuiește cîtă asemănare e între Ungaria și Anglia! Ai dreptate: și dissenterii[1] noștri urăsc *high-churchul*[2] maghiar, aproape cît englezii pe al lor. Dar nu face nimic; vom bea în general pentru biserică și fiecare își va putea zice că de biserica lui e vorba și nu ne vom compromite. Iar dacă am fi acuzați de simpatie față de papistași, nu-i mare lucru; gîndește-te la Anglia, unde partidul *wigh*[3] și cu O'Connel...

— Nu vorbi de toate astea, prietene! Crede-mă, cunosc județul: oamenii ăștia nu sînt în stare să-ți înțeleagă ideile și n-ai face decît să dăunezi cauzei noastre...

— Știu, știu, răspunse Jakab cît se poate de plăcut impresionat de lingușire. Dacă vrei, pot renunța la biserică și voi închina doar în cinstea armatei...

— Nici asta n-ar fi tocmai bine; știi că există neînțelegeri între ofițeri și nobilime.

— Las' pe mine. Vorbind de armată, am să scot în evidență regimentele maghiare și, cum la noi nu se află decît cuirasieri, toastul va avea un efect bun. Ce-i drept, ofițerimea are să se cam supere și va trebui să mă bat poate în duel, dar ce să-i faci!? În politică nu merge altfel! O'Connel a avut și el dueluri, ca și S. Francis Burdett[4], sau...

— Ai dreptate. Cît despre amănunte, le putem lăsa în grija ta. Doar *in merito*[5] cată să cădem de acord, căci fără băutură n-am realizat nimic.

— Așa e, dar ce putem face? Frate-meu și cu mine

---

[1] Protestanții.

[2] Înaltul cler (în lb. engleză).

[3] Partid al burgheziei liberale din Anglia (începutul sec. al XIX-lea), opus partidului conservator „tory" al aristocrației feudale. O'Connel (v. p. 164) era unul dintre fruntașii partidului wigh.

[4] Francis Burdett (1770—1844), politician englez, partizan al reformelor burghezo-liberale pentru care lupta partidul.

[5] În ceea ce merită — fig. „în principal" (în lb. latină).

am făcut tot ce ne-a stat în putere ; pînă acum alegerile ne costă venitul pe un an întreg...

— Nu lipsa banilor e răul cel mai mare ! Totul s-ar aranja dacă am putea organiza o demonstrație publică. Pînă nu vom împărți oamenilor pene de o anumită culoare, partidul nostru e fără aripi. Convinge-l pe fratele tău să acționeze energic și vom învinge.

— Uiți că ne-am dat cuvîntul de onoare, cu toții, că numai prin mijloace cinstite...

— ...Ne vom strădui să obținem majoritatea, îl întrerupse Krivér. Da, acestea sînt cuvintele hotărîrii. Prin urmare, admițînd că ospătarea concetățenilor noștri ar fi un mijloc necinstit — lucru de care personal nu sînt convins — și strădania noastră n-ar da roade pe această cale, ne vom îngriji de mijloace mai potrivite.

— Nu încape vorbă : hotărîrea se poate interpreta și așa, dar în privința asta există și alte păreri.

— Aș ! Cum o să fie ? ! Cînd consfătuirea noastră a luat această nefericită hotărîre, cei ce nu doreau slujbe au sprijinit propunerea lui Tengelyi numai ca să scape de sacrificiile bănești. Crede-mă : pe banii voștri puteți face propagandă cîtă vreți !

— Dar cum rămînem cu Tengelyi ?

—Tengelyi și iarăși Tengelyi ! La urma urmei mare pagubă dacă se desparte de noi ! ? Admit : e un om cinstit și curat, dar, pînă la urmă, nu-i decît un notar rural. Vi-l închipuiți mai puternic decît este.

— Are o mare influență, mai ales în rîndurile preoțimii, și dacă ni-l facem dușman...

— Dușman ? Păi, nu știi că nu se poate ? ! Tengelyi n-are pic de simț practic. Jignește-l, fă-i ce vrei, sau, dimpotrivă, lingușește-l, și-ai să vezi că te ostenești degeaba. Omul e încredințat că convingerile unui notar comunal sînt mai valoroase decît toate considerentele din lume. În cel mai rău caz s-ar mulțumi să se retragă ; de partea lui Réty nu are să se dea niciodată, iar dacă ar face-o totuși, există mijloace de a i se nimici toată influența.

— Care sînt acele mijloace ?

— Tengelyi — zise Krivér și mai încet — Tengelyi nu e nobil.

— Ce spui ?

— Sînt sigur. Știi că mă am bine cu Macskaházy, prin care aflu toate matrapazlîcurile familiei Réty. Ei bine, Macskaházy și-a dat cuvîntul că e așa. Pe vremuri, înainte de josnica apostazie a familiei Réty, Tengelyi le era prieten ; fuseseră colegi de școală și își cunosc toate tainele. Tengelyi n-are nici măcar un petecuț de hîrtie cu care să-și poată dovedi obîrșia nobiliară. Procurorul e și el la curent, dar trebuie să tăcem ; dacă în alegeri Tengelyi rămîne cu noi, îl menținem nobil, dacă nu, știm noi ce avem de făcut.

Între timp procurorul li se alăturase celor doi și confirmă, la rîndul lui, spusele protonotarului, astfel că domnul Jakab se liniști și promise pe cuvîntul lui de gentleman că, indiferent ce va spune fratele său, el are să arboreze drapelul partidului și va invita chiar mîine pe toți cei din partea locului la un dineu politic — drept care amîndoi funcționarii se declarară deopotrivă mulțumiți.

În vremea aceasta grădina devenea tot mai neîncăpătoare; adunîndu-se în jurul domnului James, oaspeții întrerupseră convorbirea celor trei bărbați. Oricît ar fi însă de distractive istorisirile despre cursele de cai și Parlamentul englez, pe care domnul James le debita musafirilor săi și oricît de plăcut ar fi să-l privești cum luptă împotriva îmbrățișărilor fiecărui nou venit, stringîndu-i dreapta, aproape convulsiv, cînd cu o mînă, cînd cu amîndouă, vom părăsi grupul. Poate că unii dintre nevinovații mei cititori își amintesc că l-am văzut pe Krivér în casa lui Réty și se vor fi mirînd auzindu-l cum discută acum cu Bántornyi în grădina acestuia ; poate că scena li se pare chiar neverosimilă, dar țiu să-i asigur că totul s-a întîmplat întocmai și că faptul se datorează pesemne dorinței nestrămutate a lui Krivér de a-și sluji patria, scop în care el va fi găsit că e mai bine să-și pună candida-

tura în două partide decît în unul, mai ales că, dacă l-ar fi părăsit definitiv pe Bántornyi, acesta l-ar fi înlocuit, în candidatură, cu procurorul Pénzesy, un adversar temut atît prin averea cît şi prin influenţa sa personală. Să nu vă mire că e aşa. În afară de gospodari, iobagi, muncitori, meseriaşi, artişti, savanţi, avocaţi şi medici ne-nobili, comercianţi mai mari sau mai mărunţi şi alţii, aproape toţi ceilalţi oameni din Ungaria sînt liberi, cu excepţia, bineînţeles, a celor care s-au vîndut de foame sau, lucru şi mai obişnuit la noi, de sete. Naţiune liberă, Ungaria se guvernează singură, conform principiului autoguvernării şi numai treburile externe, interne, de război, comerţul, biserica, învăţămîntul şi alte cîteva domenii fac excepţie. Vă întreb aşadar, nu se întîmplă oare zilnic în Ungaria sute de minuni mult mai mari decît a lui Krivér ? Noi nici nu le bănuim măcar, cum nu le bănuieşti poate nici tu, iubite cititor, oricît aş fi de convins că eşti o minte luminată. Aşa e firea omului : nu-l mai uimesc lucrurile cu care s-a obişnuit şi în timp ce priveşte indiferent uriaşa întocmire a universului e în stare să creadă că asistă la o minune cînd vede zburînd o friptură — şi nu una de viţel, ci de pasăre la frigare — aşa cum s-a întîmplat o dată la masa sfîntului Ştefan [1]. Iată de ce e lesne de înţeles că noi, crescuţi şi trăiţi printre aceste minuni, nu le observăm ; încercaţi să i le povestiţi însă unui străin — fără să înfrumuseţaţi nimic — şi veţi vedea ce efect au asupră-i. Explicaţi-i că avem o constituţie după care puterea executivă nu execută nimic, legiuitorul nu poate alcătui legi care să fie respectate pretutindeni iar judecătorul are atîtea alte treburi încît adesea nu-i mai rămîne timp să judece. Arătaţi-i că atît în procesele civile cît şi în cele penale procedura durează fie doar o singură zi, fie un lung şir de ani şi că, o dată scăpat de statariu, răufăcătorul poate aştepta ani de zile sfîrşitul procesului

[1] Legenda spune că o pasăre friptă ar fi zburat din frigare şi s-ar fi aşezat la masa lui Ştefan cel Sfînt, primul rege creştin al Ungariei.

său. Spuneți-i că a ocupa cu forța sau a scoate din posesiune prin același mijloc este un procedeu din dreptul civil și că un om cinstit își poate pierde toată averea din pricină că n-a ridicat ciomagul împotriva cuiva, într-o anumită ocazie. Mărturisiți-i că într-un proces penal sînt mult mai importante faptele strămoșilor decît ale acuzatului, căci soarta sa e decisă de starea sa de nobil sau om de rînd, iar în ce privește zeița justiției, există una pentru patricieni și alta pentru plebei, aidoma unor alte zeități, la romani. Învățați-l că, întocmai ca-n scriptură, sărmanului i se va lua și puținul pe care-l are și că supus la bir e doar cel aflat aproape în starea de cerșetor... Explicați-i străinului stările de la noi și el nu se va mai mira auzind că domnul Krivér frecventa conferințele ambelor partide din județul său, nu se va mira, mai ales, cînd va constata că, departe de a-și primejdui situația, dimpotrivă, domnul Krivér se bucură deopotrivă de stima ambelor partide... Dar, să intrăm în casă.

Nu știu să existe situație mai neplăcută decît a gospodarului de la țară năpădit de mulți oaspeți dintr-o dată. La noi, fiecare musafir ține să fie distrat sau plictisit numai de gazdă, iar cei mai mulți oameni sînt terorizați de ideea că demnitatea lor ar putea suferi dacă amfitrionul ar fi mai curtenitor față de alții. Așadar, în astfel de împrejurări, nefericita gazdă nu mai știe ce să facă, mai cu osebire în ajunul alegerilor, cînd orice ofensă poate fi fatală. Înainte de masă, punîndu-și întrebarea pe care dintre cei trei juzi tabulari de bază să-l așeze la dreapta amfitrioanei, biata gazdă suferă niște chinuri cum numai Paris va fi putut îndura, cînd cu mărul și cu cele trei zeițe. Or, în situații grele, sau mai bine zis dificile, rolul oricui este cît se poate de ingrat, știut fiind că omul devine cu atît mai stîngaci cu cît se teme mai mult de stîngăcii ; cititorii mei mă vor ierta, prin urmare, dacă voi renunța să le mai descriu bunăvoința și nespusa bucurie cu care Bántornyi își primi mulțimea de oaspeți și mai ales

deputăția, precum mă vor ierta și dacă voi arunca vălul uitării pînă și peste ospățul boieresc.

Era pe înserat. In casa cea nouă — cu cele mai frumoase odăi pregătite pentru ispravnic — nevasta lui James dădea ultimele dispoziții privind aceste odăi și masa pregătită pentru ceai în verandă. Animat în acest timp de neliniștea ce cuprinde pe orice om care așteaptă un oaspe de seamă și mai cu seamă un prezumtiv vicecomite, Bántornyi se plimba de colo pînă colo, își consulta ceasul, ieșea în tindă și iar se întorcea, exprimîndu-și părerea că, fără doar și poate, ar fi fost vremea ca excelența sa să fi sosit. O parte din oaspeți îi răspundea „zău că ar fi fost" sau: „o fi pornit tîrziu", în timp ce la una din mesele de joc se auzeau exclamații ca *„pagat ultimo"* sau „contra"[1]. Din încăperea vecină pătrundea hărmălaia unei discuții politice, în care treizeci de persoane voiau să pună la punct în același timp douăsprezece păreri manifestate în patru probleme diferite. Toate acestea la un loc acopereau lamentațiile gazdei. Intre timp se aprinseseră lumînările; părăsind arena politică în care baronul Sóskuty și cu strălucitul său fiu își învinseseră toți concurenții, monopolizînd cuvîntul, James, însoțit de doi făclieri, porni călare în întîmpinarea ispravnicului. Deodată însă armonia — destul de zgomotoasă, dar nu mai puțin frumoasă — a societății fu tulburată de un eveniment neașteptat.

In odaia din mijloc, unde norii groși ai fumului de tutun învăluiau mesele de joc și juzii tabulari, răbufni ca din măruntaiele Vezuviului cu piscul încununat de aburi (ca să fac o comparație cu totul nouă) un zgomot atît de înspăimîntător încît, auzindu-l, pînă și Sóskuty amuți.

— Ei, asta-i prea de tot, onorate domn vicecomite! țipă unul dintre jucători, în al cărui obraz smead, toată lumea îl recunoscu pe domnul Jánosy, unul din

---

[1] Expresii folosite la jocul de cărți numit *taroc*.

juzii de frunte ai județului. Cine a mai văzut una ca asta ? ! Pénzesy și-a luat atuul !

— Destul de rău, dar ce să-i faci ! Cine-i de vină ? grăi unul din cei mai rotofei vicecomiți secunzi din întreaga Ungarie.

— Dar eu am cu ce bate !

— Păi atunci de ce nu bătuși, onorate ?

— Dacă am opt prize !

— Și totuși n-ai putut bate ?

— Cum să bat cînd domnia-ta joci treflă ! ?

— Trei aveam, ce naiba să fi jucat ?

— Carouri, pentru dumnezeu, carouri, ca să nu mai tragă !

— Doar n-oi fi vrînd să-mi dau riga de caro ? !

— Il auzi cum vorbește ? ! se întoarse Jánosy, tot mai întărîtat, către Pénzesy, care făcea cărțile rîzînd bine dispus, în timp ce în jurul mesei se adunau tot mai mulți spectatori iar Edesy povestea fiecăruia în parte toată tărășenia.

— Să continuăm, zise Krivér, al patrulea jucător, căci el ținea potul.

— Așa nu se poate juca ! răcni Jánosy din nou. Dacă domnia-sa nu vrea să recunoască măcar că a greșit !

— Fiecare joacă după placul lui, zise Edesy ceva mai tare.

— Da, dar atunci n-are decît să joace de unul singur, sau fără bani, dar nu pe punga altuia !

— Ține ! Ia-ți sfanții, toți trei ; și-acum, taci ! strigă Edesy, scos din fire.

— Ei, asta e prea de tot ! Păstrează-ți, domnule, banii, sau dă-i slugilor dumitale, dar față de mine să nu-ți permiți asemenea ton ! exclamă judele sărind în picioare.

— Iar dumneata poftește la cîrciumă, dacă umbli după scandal !

— La cîrciumă ? Eu ? ! De-acum încolo, însă, expozeul său se înecă în o seamă de exclamații din care nu se distingea decît *„pagat“*, „vicecomite“, „bună cu-

viință", *„tout les trois"* [1] și altele, în timp ce — îmbrăcat în dolman albastru, scurt, cu fireturi de aur (căci toată adunarea îl aștepta pe ispravnic în mare ținută) — Sóskuty alerga de la judele cel slab la vicecomite, încercînd să potolească spiritele: „Lăsați discuția, *domine spectabilis,* că domnul Jánosy a răgușit de tot iar ispravnicul poate pica din clipă în clipă! Al dracului pagat! Gîndiți-vă la ispravnic, domnilor! Să-l fi bătut și gata! La urma urmei, oameni sîntem! Pe cinstea mea că are să răgușească!" și așa mai departe, pînă cînd ușa se deschise larg iar vechilul năvăli în odaie anunțînd într-un suflet: „Acușica vine!" Cele două cuvinte avură darul să îndrepte pe dată gîndurile tuturor în altă parte, și să sporească hărmălaia, în loc s-o potolească.

— Brava! Brava! Unde mi-e sabia? strigă Sóskuty dînd buzna în colțul încăperii, unde se afla arsenalul întregii societăți. O parte din domnii juzi o porniră și ei năvală într-acolo, în timp ce alții luptau corp la corp pentru dolmanele azvîrlite în odaia de alături.

— Iertați-mă, *domine spectabilis,* dar asta-i a mea, asta cu samur verde! strigă procurorul oprindu-l pe un jude care, cu dolmanul gata prins pe umăr, gonea să-și găsească sabia. Furios că e oprit, judele nici nu vru să audă și abia într-un tîrziu se convinse de greșeală, nu însă înainte de a-și fi văzut pălăria călcată în picioare, după ce-i fusese smulsă din mînă în învălmășeală.

— Nu-mi găsesc sabia! urla Édesy, pe care noua pierdere îl făcuse să uite nefericitul accident cu atuul și se milogea zadarnic să i se dea drumul afară. Sóskuty, în schimb, se căznea din răsputeri să pătrundă în odaie și, asemenea Cassandrei cînd prezisese zadarnic pieirea Troiei [2], strigă fără folos, căci nimeni nu

[1] Expresii folosite la taroc.

[2] Personaj din mitologia greacă, prezicătoarea Cassandra, fiica lui Priam, a fost condamnată de zei ca nici o prezicere de-a ei să nu fie crezută. Cassandra a prezis căderea Troiei.

înțelegea că dacă președintele delegației nu poate intra în odaie, urma să se întîmple nenorocirea de a fi silit să apară fără dolman în fața ispravnicului.

— Vă rog frumos! Sînt președintele delegației! Albastru, cu firet de aur! Trebuie să intru! Gîndiți-vă, domnii mei! În cele din urmă haina mult dorită ajunse în mîna stăpînului, ce-i drept puțin cam schimbată la culoare, căci din nenorocire fusese scăpată pe jos și călcată în picioare; nu-i lipseau însă decît vreo doi nasturi. Sóskuty o îmbrăcă. Apoi, ușurat, puse și el un umăr la mărirea confuziei generale, prin exclamații ca: „Grăbiți-vă, domnilor!", „Vai de mine, n-ați isprăvit încă?!". „A sosit ispravnicul!" și altele asemănătoare.

Într-un colț, oamenii se războiau pe dolmane, în altul lupta se dădea pentru săbii sau pălării; delegația nici nu băgase măcar de seamă că reverendissimul arhidiacon Zsolnay — care se plimbase singur, cugetînd asupra cuvîntării sale, în timp ce ceilalți beau și jucau cărți — stătea acum în mijlocul odăii văduvit de podoabele lui cele mai de seamă: tricornul și anteriul, puse deoparte din pricina căldurii insuportabile... Era un al doilea Cicero, reverendissimul, și — precum singur mărturisea — pălea ori de cîte ori vorbea în public.

— Să mergem, să mergem! strigă în sfîrșit Sóskuty adresîndu-se delegației adunate în jurul său cu tot dichisul armelor. Să mergem, că trebuie să-l întîmpinăm în camera de primire.

— Sînt pierdut, *domine ilustrissime!* oftă nefericitul orator. N-am nici pălărie, nici anteriu.

— Unde-i pălăria? Unde-i anteriul? Excelența-sa poate sosi din moment în moment! Faceți rost de-o pălărie — a cui o fi, numai triunghiulară să fie! striga vrednicul președinte al delegației alergînd de colo pînă colo. Cuvintele lui stîrniră din nou zarva; vînătoarea pornită după anteriu și tricorn prilejuia o forfotă și o gălăgie mereu mai vie, pe măsură ce se întețeau veștile din ce în ce mai înspăimîntătoare:

ispravnicul a ajuns la marginea satului, ba a ajuns chiar în sat, ba e la capătul grădinii. În sfîrșit, pălăria se găsi, descoperindu-se că, fiind confundată cu o tavă, se puseseră pe ea niște pahare; în ultima clipă cineva zvîrli de gîtul lui Zsolnay și un anteriu, astfel că delegația ieși în sfîrșit, claie peste grămadă, în tindă.

Vorba lui Wallenstein[1] al lui Schiller: „Sînt clipe, în viața noastră..." etc. etc.; or, nu încape îndoială că momentele în care ispravnicul era așteptat să sosească la alegeri, iar delegația festivă din pridvor vedea apropiindu-se cu mare iuțeală făcliile menite să lumineze căile întunecate ale marelui dregător, făceau parte din aceeași categorie. Și nu încape îndoială, mai ales cînd oratorul pus să tălmăcească, în numele delegației, simțirile unui județ întreg, îndeplinește pentru prima dată în viață această grea sarcină, tremurînd ca varga printre însoțitorii săi plini de fireturi. Avea județul — dar care județ nu are? — un orator celebru, în persoana domnului Kraveczky János; mare păcat însă că de data asta cititorii mei nu au prilejul să audă un asemenea orator electoral cum nu mi-a fost dat să cunosc niciodată. Despre *Laus asini*[2] al lui Erasm se vorbește mai mult decît despre panegiricul făcut de Pliniu lui Traian[3], deoarece la Erasm profunzimea subiectului suplinește din plin frumusețile de stil, în care Pliniu se pare că-l depășește pe primul. Și, totuși, ce înseamnă Erasm pe lîngă reverendissimul Kraveczky János, care rostise cincizeci și trei cuvîntări de același gen și toate încheiate în uralele ascultătorilor!? Omul însă, ca orice om și mai ales ca orice arhidiacon din lumea asta avea dușmani, căci pe lîngă orice răsplată — de la brîul roșu al arhidiaconului pînă la sutana roșie a cardinalului, de

---

[1] Personaj principal din drama cu același nume a lui Fr. Schiller.

[2] Titlu arbitrar dat de autor cărții *Encomium Moriae* sau *Laus stultitiae (Elogiul nebuniei)* a scriitorului umanist olandez Erasmus de Rotterdam (1466—1536).

[3] *Panegiricul* sau *Oda* închinată de scriitorul latin Plinius cel Tînăr (62—114) împăratului Traian.

la insigna școlarului reușit la examene pînă la ordinul lînei de aur și de la floarea dăruită de iubită, pînă la cununa de lauri cu care te distinge națiunea — trebuie să te alegi neapărat și cu cîțiva dușmani. După cum spuneam dar, dușmanii lui susțineau că discursurile arhidiaconului nu erau decît niște simple repetări ale acelorași lucruri, dar dacă însuși dumnezeu face ca soarele să strălucească deopotrivă pentru buni și răi, nu văd de ce n-ar fi procedat la fel și arhidiaconul nostru, mai ales că, bun cunoscător al istoriei ce era, știa prea bine de cîtă glorie s-a încărcat marele Cato repetînd minuscula propoziție *„Censeo Carthaginem esse delendam“* [1]. Dar numai invidioșii îi scoseseră arhidiaconului astfel de vorbe și pot să-i asigur pe cititorii mei că niciodată persoanele interpelate nu găsiseră plicticoase cuvîntările lui Kraveczky și numai un om lipsit de inimă ar pune aceasta nu în seama frumuseții cuvîntărilor, ci numai a slăbiciunii omenești întruchipate în plăcerea de a auzi cum este ponegrit un altul și cît ești de lăudat tu însuți. Marele bărbat lipsea însă. Réty, care îl aștepta pe dregător la isprăvnicie, în tovărășia fruntașilor partidului său, îl reținuse și pe acest Demostene în tabăra sa. În ce-l privește pe Zsolnay, după cîte necazuri suferise, nu părea a fi prea bine dispus. Delegații, care știau prea bine că dacă nu ești *„ultimae informationis“* [2], de obicei se cheamă că ești *„primae informationis“* [3], își priveau cu multă îndoială oratorul, ale cărui cuvinte, fiind primele pe care ispravnicul lor le va auzi în județul său, urmau să-i facă fără doar și poate o impresie deosebită. Un eveniment neprevăzut schimbă însă cursul tuturor calculelor.

Ispravnicul ajunsese în dreptul gardului ce împrejmuia grădina iar școlarii și poporul adunat izbucniră

---

[1] *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam* — „Pe de altă parte socotesc că trebuie distrusă Cartagina“ (în lb. latină) — frază cu care Cato își încheia toate discursurile.

[2] Al ultimei informații — fig.: „rău informat“ (în lb. latină).

[3] Al primei informații — fig.: „bine informat“ (în lb. latină).

în urale, cînd, pe neașteptate, din șanțul de lîngă drum, izbucniră trei bubuituri de treasc. Caii trimiși de Bántornyi întru întîmpinarea excelenței-sale pînă la cea mai apropiată stație de poștalion, tot atît de surprinși ca excelența-sa, săriră în lături speriați și, năvălind pe poartă, răsturnară caleașca. Făclierii călare — asemeni vulpilor filistenilor, cînd Samson le-a legat făclii de coadă[1] — băgară în sperieți tot satul, iar domnul James, dînd curs firii sale de călăreț, sări de pe cal alegînd drumul cel mai scurt, adică de-a dreptul peste cap.

Delegația adunată în tindă și-n fața casei înlemnise de groază, așa că dădu goana să-și întîmpine iubitul ispravnic numai după ce caii fură opriți și deci nu mai exista primejdia de a cădea sub copitele lor.

Nu-mi pretindeți să descriu amănunțit scena ai căror martori ați fi putut deveni. După cîte a putut observa oricine, nu sînt tare în descrieri; condeiul meu e prea slab pentru a reda atîta zarvă. Fie destul să pomenesc doar atît că ispravnicului și vizitiului său li se spuseră toate cele de rigoare în astfel de împrejurări. De altfel, excelența-sa scăpă din caritā fără să se fi ales cu altceva în afară de o mică vînătaie deasupra unui ochi, așa că asigură pe domniile lor cum că toată întîmplarea l-a distrat cît se poate de mult. În schimb secretarul său, aflat în aceeași carită, și însărcinat cu acest prilej să poarte nu numai grija slujbei sale importante ci și cea a persoanei fizice a stăpînului său, părea să aibă cu totul altă părere asupra incidentului.

— Cine a îndrăznit să tragă cu treascurile ? întrebă într-un tîrziu Bántornyi, după ce ispravnicul porni spre conac însoțit de toată adunarea.

— Eu, coane, răspunse grădinarul.

— Cum ai îndrăznit să te-ncumeți la așa ceva ?!

— Dacă mi s-a poruncit !

---

[1] Aluzie la legenda biblică, după care Samson, conducătorul evreilor, a legat făclii de coada unor vulpi incendiind astfel ogoarele filistenilor, cu care se afla în război.

— Cine, mă, nenorocitule?!

— Păi, cucoana cea tînără, doamna căpităneasă... Dumneaei mi-a spus că trebuie să-l primim omenește pe măria-sa. La Tiszarét se trage totdeauna cu treascul; de ce ne-am lăsa noi mai prejos?

Nu știu, argumentul acesta cît se poate de important, sau pomenirea numelui cucoanei să fi fost pricina, cert e însă că stăpînul, atît de furios pînă atunci, se liniști ca prin farmec și intră la rîndul său în casă, bălmăjind ceva despre boacănele femeilor. Între timp toată lumea se adunase în sala mare. Bántornyi ajunse tocmai cînd delegația i se înfățișa ispravnicului.

Era o delegație strălucitoare, cum în foarte multe municipii din Ungaria se obișnuiește să se spună, înveșmîntată aproape fără excepție în straie cu fireț de aur și de argint. Îmbrăcat în dolman scurt, albastru, de husari, atît de încărcat de brandenburguri și de zorzoane de aur încît abia mai bănuiai printre ele culoarea stofei, Sóskuty — cu fața-i rumenă și rotundă și cu mustățile-i albe care păreau de argint, printre atîta aur — se înclină de trei ori în fața ispravnicului, simțindu-se plin de demnitatea unui județ întreg; în jurul său delegația, dispusă în semicerc, imita mișcările președintelui ei, tîrșiindu-și picioarele și zornăind din pinteni, în timp ce pe figura mult-onoratului nou-venit se iviră — în afara vînătăii cu pricina — și semnele unei binevoitoare solicitudini. După ce delegația isprăvi plecăciunile, se făcu o liniște solemnă... Toate acestea dădeau asistenței un fel de respectuoasă strîngere de inimă, astfel că nu mă surprinde cîtuși de puțin nici paloarea și mai accentuată, nici vocea slabă și tremurată cu care domnul arhidiacon Zsolvay își începu cuvîntarea, înșiruind pomelnicul tuturor titlurilor înaltului oaspe. Mai îngrijorător este că, după ce își scosese din buzunarul sutanei manuscrisul împăturit, aruncînd o privire într-însul, oratorul începu să tremure și mai abitir, în timp ce, cu cît se apropia de sfîrșitul titlurilor isprav-

nicului, vocea sa devenea tot mai slabă, pînă cînd se stinse aproape cu totul.

După titluri, pauză.

Sóskuty se întoarse discret către orator și-i șopti :

— Curaj ! Dă-i drumul, fie ce-o fi !

Oratorul, care în acest timp parcursese în fugă, tremurînd, primele rînduri ale manuscrisului, făcu un efort și începu să citească :

— Cu fața strălucitoare vii între cei ce te stimează, gloriosule bărbat ! Și-acolo unde pînă acum atîtea inimi îți duceau dorul, azi prezența ta le face să tresalte de bucurie.

Ispravnicul își acoperise cu batista singura pată funestă a feței sale strălucitoare iar Sóskuty, scăpat de toate îndoielile, strigă „așa e !“ o dată cu delegația. Numai parohul din satul vecin — aflat din întîmplare la Cserepes și rămas să sporească numărul delegaților — se răsucea neliniștit pe locul lui dintre doi juzi tabulari burtoși.

— În urma pașilor tăi, numai stimă și recunoștință — continuă oratorul prinzînd curaj — și-n tot cuprinsul guvernat de tine nu-i om să nu fie mîndru de un dregător cum ești tu !

— Măi, da bine le mai potrivește ! făcu unul dintre cei doi juzi burtoși, în timp ce oratorul citea mai departe după același tipic, rostind cu tot mai mult curaj frazele bine cizelate. Să știi că-i mai grozav decît Kráveczky !

— Mă rog, cuvîntarea asta — interveni preotul foindu-se tot mai vizibil — eu am făcut-o.

— Cum se mănîncă popii ăștia între ei, zise celălalt jude burtos către primul îndreptîndu-și atenția din nou asupra oratorului. Acesta apucase să întoarcă prima filă și continuă cu voce scăzută :

— Turma din fața ta (delegații începură să-și clatine capetele, consternați) este doar o mică parte din numeroasa ceată dată în grija ta să pască pășunile tale, iar cel ce o călăuzește întru întîmpinarea ta (aici Sóskuty rămase cu gura căscată) nu e mai

bun decît ceilalți și cu toate că poartă straiele tale, nu se poate lipsi de păstoritul tău.

O parte din auditoriu sîsîia de zor, alții începură să șușotească, iar ispravnicul cu greu își mai putea ascunde zîmbetul.

— Ce faci, reverendissime? îi șopti Sóskuty. Întoarce fila! Oratorul îl ascultă și mai mult mort decît viu continuă lectura:

— Zadarnic ai căuta la oamenii aceștia învățătură, merite față de patrie, sau orice faptă cu care omul s-ar putea mîndri; (delegația se agita tot mai mult) ai în fața ta niște țărani... (indignarea izbucni din plin) îmbrăcați în haine de sărbătoare...

— Ai înnebunit, reverendissime?

— Dar, ca buni creștini ce sînt — continuă Zsolvay oftînd cu o angelică resemnare — în toată ceata nu se află urmă de eretic.

— Și-a pierdut mințile — să strigăm „ura!"... „Uraaa!... Trăiască!" strigă tot auditoriul într-un glas.

— Mi-a schimbat cineva sutana! oftă Zsolvay retrăgîndu-se, în timp ce ispravnicul își exprimă mulțumirea, pe scurt, căznindu-se să nu-l năpădească rîsul.

— De unde aveai cuvîntarea mea, reverendissime? întrebă micul paroh, atît de neliniștit pe la începutul cuvîntării și venit acum după arhidiacon în odaia vecină.

— Lasă-mă-n pace, domnule, că m-ai nenorocit!

— Frumos! Domnia-ta citești cuvîntarea mea; dar eu, eu care am muncit din greu la ea, eu ce să mai citesc poimîine, cînd sosește vlădica?

— Pentru dumnezeu, cine te-a pus să îmbraci sutana mea?

— Sutana domniei-tale?

— Da, da. Vezi că trebuie să găsești în buzunar cuvîntarea mea.

Celălalt căută și, găsind un manuscris asemănător, exclamă uimit: — Adevărat, e sutana domniei-tale!

Amîndoi oratorii erau însă foarte triști și în ciuda tuturor consolărilor — sau a afirmației ispravnicului, care zicea că întîmplarea e dumnezeiască — nu se împărtășiră din buna dispoziție generală în care îl lăsăm acum pe ispravnic dimpreună cu nobilele fețe, dorindu-le tuturor ca nimic să nu tulbure buna lor înțelegere înainte de marea zi a alegerilor, cînd îi vom revedea.

12

Nimic mai important pe lume decît un nume potrivit; cel puțin așa cred unii. Iată pentru ce socot că nu vă veți mira aflînd că, în timp ce căutam un nume pentru capitala județului Taksony, mă plimbam foarte îngrijorat prin odaia mea.

...Să-i zicem Porvár[1], nume foarte potrivit cel puțin în zilele de vară. Seara, cînd cireada se întorcea în oraș, colbul corespundea tuturor cerințelor unei bune fortărețe, căci învăluia desăvîrșit clădirile, înspăimîntînd pe cei ce voiau să pătrundă în el. Dacă veți găsi un nume mai bun, anunțați-mă, și vă promit că într-un singur caz nu v-aș primi sfatul: dacă romanul meu n-ar apuca a doua ediție, lucru la care nici nu vreau să mă gîndesc! În definitiv în țara noastră mulți și-au schimbat numele — ba unii scriitori au fost în stare să folosească chiar cîte două-trei; de ce n-ar putea face la fel și capitala județului Taksony ?!

Vechii greci își clădeau așezările pe stînci abrupte. Nomazii asiatici, din care ne tragem noi, și-au ales drept loc de statornicie pămînturile cele mai mănoase, oprindu-și turmele pe unde au găsit pășune bogată și izvor rece. În spiritul acesta s-a hotărît odinioară și locul orașului Porvár. După ce în locul corturilor de

[1] Cetatea colbului.

odinioară s-au durat case, pășunea verde a dispărut, iar pîrîul zglobiu, al cărui susur îi ademenise încoace pe strămoșii noștri, s-a preschimbat de atunci într-o baltă mlăștinoasă. Totuși, privind, toamna, din geam, străzile bogat gunoite și scurmate de roțile căruțelor, nu puteai tăgădui că Porvárul se află într-un adevărat Canaan, ca să nu mai vorbim de anumite săptămîni din an cînd cu greu își putea părăsi locuința pînă și cel mai puțin sedentar cetățean al orașului. Orașul e tăiat în patru de două străzi nesfîrşite, care se încrucișează la isprăvnicie; încolo, casele erau despărțite numai prin străduțe înguste și în labirintul cărora era un adevărat chin să te orientezi, mai cu seamă că toți gospodarii își clădiseră casele după același plan și în afară de isprăvnicie și de cîteva conace boierești cu acoperiș de țiglă, era aproape cu neputință să faci vreo deosebire între restul caselor acoperite cu stuf și șindrilă. De frumusețile orașului ce să vă mai spun? Aș putea aminti parcul, amenajat la marginea orașului cu cîțiva ani în urmă, prin colectă, ai cărui copaci, poate pentru că se aflau sub tutelă publică, nu mai crescuseră de loc de cînd fuseseră plantați, apoi pepiniera de duzi, în care trei pomi rămași de pe vremea împăratului Iosif[1] așteaptă an de an sosirea unor noi generații, ce să ia locul verzei cultivate în jurul lor, sau aș putea vorbi și de pavaj, dacă pe vreme noroioasă — cum e acum — n-ar fi atît de bine acoperit încît pasagerii din trăsuri îl pot observa numai după hurducături. Intr-un cuvînt, multe aș putea pomeni, dar avînd treburi mai importante, vă voi conduce drept la isprăvnicie și încă în apartamentul ispravnicului.

Anticamera, ca toate anticamerele din lumea civilizată, încăpere care exercită o ciudată atracție asupra oamenilor, era ticsită. Toate partidele, toate opiniile își trimiseseră aici reprezentanții lor, care, așa cum se cade unui neam de oșteni, așteptau cu sabia la șold

[1] **Iosif al II-lea (1741—1790) al Austriei.**

momentul cînd aveau să-și poată prezenta cele mai supuse omagii celui mai stimat al lor ispravnic. Réty, Bántornyi, baronul Sóskuty, Slacsanek, un lung șir de funcționari și o ceată întreagă de juzi tabulari se înfățișaseră la înaltul dregător pentru a-l mai saluta o dată în ajunul alegerilor, sau să-l ajute prin sfaturile lor modeste. De pildă, unul îl ajuta informîndu-l că juratul A. încearcă să răstoarne ordinea monarhiei, fiind deci neapărat necesar să fie înlocuit cu B., în interesul binelui obștesc. Altul, arătînd că protocolul județului nu se mai poate redacta în continuare dacă D. nu va fi numit notar onorific, sau că însăși libertatea cultelor ar fi primejduită în cazul cînd condeiul județului — mînuit de ani de zile de către un protonotar calvin — ar încăpea pe mîinile altei confesiuni. Dimpotrivă, alții susțineau că de vreme ce sigiliul județului fusese încredințat unui protestant, menținerea condeiului în mîna unui notar de aceeași confesiune înseamnă pur și simplu distrugerea catolicismului. Și de cîte ori ieșea de la ispravnic cîte un sfătuitor și se apuca să povestească adepților săi convorbirea avută (povestire care dura de două ori mai mult decît timpul petrecut la ispravnic), auditoriul nu mai putea de bucurie că excelența-sa se arătase întru totul de acord cu ei.

La ceasul cînd se aprind luminările mulțimea vizitatorilor se risipi, unii îndreptîndu-se în grabă către sălașurile electorale, iar ceilalți spre cazinou, membrii acestuia organizînd în cinstea ispravnicului lor o retragere cu opaițe, în loc de torțe, căci nu doreau să contravină regulamentelor polițienești. În ce-l privește pe ispravnic, ostenit de atîta complezanță, se plimba prin odaie însoțit de secretarul său.

Ispravnicul de Taksony era un om din toate punctele de vedere excepțional. Deoarece nu locuiesc în județul lui și nu mă va numi în nici o slujbă, cititorii mei n-au cum să creadă că lauda pe care i-o aduc este una dintre cele stereotipe, obișnuite pretutindeni în lume cînd e vorba de ispravnici și mai ales cu ocazia

instalării lor în dregătorie. În „epoca de fier" a națiunii noastre, înalții dregători trebuiau să aibă un caracter ferm și inimă dîrză, care, oțelite sub lovituri, să reziste sau să se frîngă, dar în nici un caz să cedeze. În secolul nostru tot ce este supus se asaltează cu hîrtii — fie din cele pe care se tipăresc ziarele, fie din cele pe care se imprimă bancnotele — astfel că e de ajuns să faci puțină scoarță pe inimă și să înveți că dictonul roman *„nil admirari"* [1] se referă nu numai la cele bune, ci — lucru mai greu de învățat — și la cele rele. Or, nimeni nu poate contesta aceste însușiri ale ispravnicului de Taksony.

Cît privește aspectul său exterior, neputînd da atenție unor însușiri a căror cunoaștere cere timp mai îndelungat, chiar cel mai pornit dintre dușmanii săi va trebui să admită că e greu de găsit mustață neagră mai îngrijit răsucită decît a excelenței-sale. Părul, de asemenea foarte frumos ondulat, încadra o frunte netedă, iar în jurul buzelor îi flutura neîncetat un zîmbet ce nu se deosebea de cel al înțelepților decît prin faptul că era lipsit de cea mai mică umbră de amărăciune; numai un consilier intim poate zîmbi astfel. Cît despre îmbrăcămintea sa, ce să vă spun? Alți romancieri consideră că unul din țelurile lor de căpetenie este să descrii straiele eroilor, așa că nici eu nu pot rămîne mai prejos. Într-un fel îți apare lumea, privită iarna, cînd ești desculț și cu totul altfel cînd ești îmbrăcat într-o șubă bună; doamnele sînt mai dispuse să ți se arunce la piept cînd ești îmbrăcat într-un dolman frumos decît atunci cînd porți șiac. Nici noi romancierii nu putem ignora aceste mari deosebiri. Lăsînd la o parte fața, pe care v-am descris-o, și a cărei expresie la personalitățile suspuse — mai ales în astfel de împrejurări — ține tot de îmbrăcăminte, portul contelui Marosvölgyi era simplu dar cu gust: dolman verde cu nasturi de agată, jiletcă de catifea, cravată neagră și pantaloni de aceeași cu-

[1] Să nu te miri de nimic (în lb. latină).

loare, cu cizme de lac, atît de lustruite încît te puteai privi în ele ca în oglindă. Iată aproape tot ce se poate spune despre îmbrăcămintea din acea zi a ispravnicului. Dacă nu vă îmbrăcați la Viena, nu prea cred să vă puteți face o imagine despre perfecțiunea executării fiecăreia din aceste piese. Mi-e mult mai greu să pătrund însă în intimitatea vieții interioare a ispravnicului, singura certitudine pe care o am în această direcție fiind calitatea sa de consilier *intim*. Înzestrîndu-ne cu două urechi, dar numai cu o singură gură, natura a vrut de bună seamă să ne atragă atenția că e mai bine să ascultăm ce spun alții, decît să vorbim despre propriile noastre sentimente; or, contele respecta cu destulă strictețe această poruncă, așa că nu prea am ce spune despre intimitățile sale sufletești. Este probabil că — la fel cu exteriorul — și spiritul lui era potrivit pentru locul unde îl așezase destinul. Poliția vieneză are obiceiul să se intereseze de caracterul fiecărui nou venit în oraș, înțelegînd prin caracter titlul sau slujba persoanei în cauză. Felul acesta de a vedea are un tîlc adînc, căci aproape la toți oamenii, mai curînd sau mai tîrziu, caracterul se acomodează situației lor. Ești liber să nu accepți un anumit titlu, dar după ce l-ai purtat o vreme vei deveni aproape întotdeauna ceea ce rangul îți cere să fii. Sînt convins că dacă am putea pătrunde în sufletul oamenilor am găsi și în el anumite asemănări determinate de situația socială, aidoma asemănărilor exterioare dintre medici, preoți, sau anumiți meseriași. Cel puțin în cazul contelui Marosvölgyi, chiar la judecata de apoi, oricine și-ar da seama că omul e un boier mare; îndoieli n-ar putea avea decît cel mult în privința naționalității, știut fiind că la judecata de apoi se merge fără haine.

— Și dumneata crezi că mîine totul va merge strună? întrebă ispravnicul așezîndu-se lîngă șemineu.

— Au să existe cîteva excepții: cei ce vor mînca bătaie, după dorința obștii, răspunse secretarul. În-

colo, e clar: Réty obține majoritatea. Bántornyi și-a pus candidatura doar de dragul fratelui său, așa că nu-i pasă chiar dacă nu e ales, iar partidul lui poate fi răsplătit cu cîteva slujbe mai mărunte. Vicecomitele secund e un om de treabă și va renunța de bună voie la slujba sa, în care intră Krivér, dorit de amîndouă partidele. Toată istoria nu merită nici măcar o singură clipă de îngrijorare, excelență.

— Numai de nu s-ar întîmpla vreun scandal!

— Avem două companii de infanterie în oraș, iar cuirasierii sosesc mîine dimineață și...

— Știi că nu vreau să întrebuințez mijloace forte. Lumea ți le ia întotdeauna în nume de rău; se spune că alegerile în care s-a uzat de forța armată nu poartă amprenta libertății.

— Dimpotrivă, răspunse secretarul zîmbind. Excelența-voastră nu-și poate închipui cît de mult jinduiește după armată toată lumea de aici. Cred că și Bántornyi și Réty m-au întrebat cel puțin de zece ori dacă s-au luat măsurile trebuincioase menținerii ordinii publice. Erau să mă îmbrățișeze, auzind ce pregătiri de război am făcut. Județul Taksony s-a obișnuit, încă de pe vremea predecesorului excelenței-voastre, cu armata și sînt oameni care nici nu-și pot închipui alegeri libere fără baionete. Dacă ar putea întruchipa libertatea după placul lor, cred că ar așeza-o între un pedestraș și un cuirasier.

— Glumești.

— Ce sînt eu de vină dacă chiar cu atîtea necazuri pe cap nu-mi pot ascunde uneori veselia?! Din toată mișcarea tulbure și gălăgioasă din jurul nostru excelența-voastră vede doar întregul: zarva, neorînduiala și corupția generală. Lucru trist. Dar noi, oamenii mai mărunți, în stare să surprindem amănuntele și intimitățile partidelor, noi cum să putem rămîne serioși? Să nu mi se pară caraghios cînd mă gîndesc că partidele care dezbină azi județul au luat naștere cu vreo cinci-șase ani în urmă, cînd trebuia să se decidă dacă uniforma dărăbanilor va avea nu-

mai fireturi galbene, sau și galbene și negre?! De-atunci partidele opuse rostesc cu atîta ură numele de „galbeni“ sau „negri“, ca și cînd de ele s-ar lega amintirea unei trădări de patrie. Pun rămășag că chiar dumneavoastră ați rîde, excelență, dacă v-ați afla în vreunul din sălașe. Într-unul se proslăvește patriotismul lui Réty pentru meritul de a fi impus în ultima ședință reducerea prețului cărnii la nouă creițari; în același timp la cîrciuma de alături toți măcelarii de neam din județ așteaptă mîntuirea țării numai și numai de la Bántornyi, care a luptat atît de aprig ca prețul să rămînă zece creițari! În timp ce treceam pe lîngă cafenea, unul susținea că Veszősy nu poate fi ales primpretor deoarece niciodată nu e în stare să prindă un atu. Excelențavoastră nu-și poate imagina cîte lucruri hazlii se petrec în jurul său. Tocmai adineauri a fost pe la mine Slacsanek; mi s-a plîns că doi din cei mai buni oameni ai săi au fost răpiți.

— Răpiți?

— Da, răspunse secretarul rîzînd. Răpiți. Bineînțeles fără să li se facă vreun rău, dar totuși în dauna partidului lui Réty. Unul e paznic de pădure pe domeniile episcopale; poate îl mai ține minte excelențavoastră de la celelalte alegeri?! Forța sa fizică îl face capabil să poarte pe umeri un car de slujbași; puterea vocii lui concurează orga din Harlem și e foarte credincios partidului cu care s-a înțeles; aceste însușiri îl fac să fie neprețuit în alegeri. Mai presus de toate, însă, e excepțional de influent, căci pădurea episcopală se întinde peste hotarele mai multor comune locuite de nobilime; astfel, dacă trece cu vederea o seamă de încălcări ale opreliștii, își poate face zilnic prieteni. Omul ăsta s-a dat de partea lui Réty cu trup și suflet. Ce credeți că au făcut galbenii? I-au promis cinci sute de florini unui alt pădurar, cu care e prieten. Acesta s-a dus la el, unde s-a apucat să-i vorbească de rău pe galbeni și l-a

asigurat că atîta vreme cît mai poate ridica un deget nu va îngădui să fie ales pretor nici unul dintre ei. De bucurie, Zsoltáry, căci aşa îi zice dacă nu mă înşel, a tras o înjurătură cumplită şi cînd a auzit că a doua zi va avea loc, la prietenul său, o mică discuţie electorală amicală, stropită cu un butoi de vinişor, i-a făgăduit că se va duce şi el. A doua zi s-a înfăţişat acolo, iar cei de acolo — în taină cu toţii partizani de-ai galbenilor — l-au îmbătat tun, l-au încărcat într-o căruţă şi-acum omul nostru cutreieră judeţul cu ei, fără să bage de seamă că deasupra lui fîlfîie steagul lui Bántornyi sau că e cărat din sat în sat numai pentru ca să creadă lumea că l-a îndrăgit pe Bántornyi. De-o săptămînă ţine gluma asta! Zsoltáry e mereu beat şi, de unde crede că se află în tovărăşia „negrilor", o ţine numai într-un „ura" din toţi bojocii. Negrii au încercat de mai multe ori să-l recucerească cu forţa, dar au fost respinşi cu pierderi, iar trei comune nobiliare care votează întotdeauna pentru candidaţii pădurarului, i se vor alătura lui Bántornyi sau, cum le lipseşte căpetenia, nu vor şti ce să facă. Celălalt răpit e notarul din Pálinkás. O ceată de ovrei s-au prins pe patru sute de florini să aibă grijă de el şi-acum joacă ziua-noaptea cărţi cu el; cum îşi aminteşte nenorocitul de alegeri şi vrea să plece, cum îl lasă hoţomanii să cîştige — sau îl vîră în pierderi — după nevoie, aşa că prăpăditul de el n-a putut scăpa nici pînă acum şi nici nu s-a aflat unde e...

Ispravnicul rîdea să se prăpădească.

— Dar cu Tengelyi, cu notarul din Rét, ai vorbit?

— Trebuie să sosească dintr-o clipă în alta. Nu vă puteţi imagina, excelenţă, cît se străduieşte bietul om! Nu mi-a fost dat să văd vreodată însufleţire mai onestă, virtute mai profundă. E om aproape la şaizeci de ani şi tot n-a priceput că slujba de notar rural nu-ţi dă posibilitatea să reformezi lumea.

— Are să fie plicticos, zise ispravnicul întinzîndu-se. Dar ce să-i faci, dacă, după cîte spui, e un om influent.

— Niciodată n-a fost vreun notar rural mai influent. Vándory, care, după cîte știți, e oracolul tuturor preoților calvini din ținut, îi face totul pe plac. Tengelyi e un om cu carte, fost avocat; azi face servicii gratuite nobililor mărunți, redactîndu-le petiții, dîndu-le sfaturi și ajutîndu-i în fel și chip. Iată motivul pentru care predecesorul excelenței-voastre l-a numit jurat onorific, iar Réty i-a fost multă vreme prieten bun...

— Știu, știu, e un demagog! Am auzit eu!

— Poate nu-i atît de demagog pe cît crede excelența-voastră, zise secretarul, care, deși silit de sărăcie să accepte o anumită situație, nu-și sacrificase însă principiile. Era și el un biet luptător, prizonier în tabăra adversarului, silit să lucreze la meterezele înălțate împotriva prietenilor săi, pe care însă nu înceta să-i simpatizeze. Tengelyi nu face parte dintre cei cărora le acordăm de obicei acest nume. La el principiile, folosite de demagogi spre binele lor personal, devin țeluri pentru care ar fi gata să-și jertfească viața. Hainele lui au o croială de-acum douăzeci și cinci de ani, dar în idei e cu o jumătate de veac înainte.

— Cu atît mai rău pentru el, răspunse contele zîmbind. Dacă s-a născut cu cincizeci de ani mai devreme, nu cred că va trăi destul pentru ca mulțimea să-l poată ajunge din urmă. În tot cazul, am să-i vorbesc. Soiul ăsta de oameni e cel mai primejdios.

— Nu cred, excelență! Oamenii cu convingeri adînc înrădăcinate sînt de cele mai multe ori niște izolați și greu și-ar putea forma un partid prin care să devină primejdioși. Puterea o cucerește doar cel în stare să găsească o cale de mijloc între interesele și părerile care se bat cap în cap; și excelența-voastră va constata că Tengelyi nu face nicidecum

asta. Are convingeri de nestrămutat și trage din ele concluzii precise; mulți vor fi simțind poate că are dreptate, puțini au s-o recunoască însă. Rar se întîmplă ca mulțimea să urmeze pe cei a căror stea călăuzitoare e logica implacabilă.

— Văd că dumneata vorbești cu toată însuflețirea despre notarul dumitale, zise ispravnicul arătîndu-se înțelegător, mai ales așa, „a la camera", față de principiile liberale ale destoinicului și folositorului său secretar. Vom vedea. Notarul are nevastă și copii; pe deasupra mai e și sărac. Krivér mi-a descris situația lui; poate se vor găsi mijloace să-l îndemnăm spre alte căi. Ce-i drept, Sieyès [1] — atît de apreciat de dumneata — zice într-un loc că poți lumina neștiutorii și le poți învinge prejudecățile, dacă sînt de o vîrstă cu tine, dar crezurile deșarte ale unei minți de șaizeci de ani nu au leac... Dar, cine știe, poate că Tengelyi nu are încă decît cincizeci și nouă.

— M-aș mira foarte mult să aveți dreptate, excelență, declară secretarul, calm.

— Ai să te mai înșeli de multe ori în viață, îi răspunse ispravnicul ridicîndu-se de pe scaun. Cînd intri într-o sală și vezi o femeie cu obrajii mai roșii decît ai celorlalte, fii sigur că tocmai ea e sulemenită. Iar din o sută de cazuri, nu vei greși la nici unul dacă — după această roșeață ieșită din comun — vei trage concluzia că, în capot, ele sînt și mai palide decît celelalte. Nu strică să judeci uneori și caracterele politice după acest principiu. Dar mi se pare că a venit cineva; te rog vezi cine-i și dacă e Tengelyi, lasă-ne singuri.

Secretarul ieși; după cîteva minute intră Tengelyi, făcînd o plecăciune adîncă în fața ispravnicului. Acesta, primindu-l cu obișnuita-i bunăvoință, se întoarse din nou lîngă șemineu, urmat de notar.

---

[1] Abatele Emmanuel Joseph Sieyès (1748—1836), reprezentant al dreptei (girondinilor) în revoluția burgheză din Franța.

— Mă iartă, dar deoarece n-ai vrut să vii împreună cu ceilalți funcționari ai județului te-am chemat eu, zise ispravnicul.

De cîte ori avea de a face cu persoane suspuse, Tengelyi se simțea cu atît mai distant, cu cît era mai puțin impresionat de rangul lor. Așadar și de data asta dădu un răspuns formal și rece, declarînd că stă oricînd la dispoziția excelenței-sale și că își cunoaște destul de bine situația sa de notar rural, fapt care îl determină să nu le răpească un minut măcar celor mai îndreptățiți să-l inoportuneze pe domnul ispravnic.

— Te înșeli dacă crezi că nu știu să disting omul de situația sa și că te consider doar ca pe un oarecare din mulțimea colegilor dumitale.

— Excelența-voastră se înșeală dacă crede că faptul m-ar supăra. Există cazuri cînd valoarea noastră umană nu depinde de situația ierarhică ; uneori găsești o inimă mare și idei înălțătoare și sub șuba țăranului. Totuși — în ochii altora — valoarea unui om nu depășește folosul pe care li-l poate aduce. Nimeni nu respectă ceea ce vrem, ci ceea ce putem face, și dacă cineva e notar rural, ca mine, și se poate prețui uneori ceva mai mult decît îl prețuiesc ceilalți, face o mare greșeală așteptîndu-se la același lucru și de la alții. De altfel — adăugă el, regretînd parcă tot ce spusese — aștept poruncile excelenței-voastre.

— Cu cîțiva ani în urmă, pe vremea cînd eram în termeni mai buni cu familia Réty, ne întîlneam mai des. Auzind numele lui Réty, Tengelyi se încruntă. Mă iartă — urmă ispravnicul observîndu-i gestul — mă iartă că ți-am amintit de vremi și împrejurări neplăcute poate pentru dumneata.

— Dimpotrivă, mă simt onorat prin faptul că excelența-voastră își mai amintește de mine, cu toate că — din nefericire — nu am destulă influență ca să-mi pot manifesta recunoștința față de această bunăvoință.

Cuvintele lui Tengelyi și mai ales tonul său conțineau atîta amărăciune, încît ispravnicului îi fu imposibil să nu o bage în seamă.

— Pentru ceea ce vreau să-ți cer nu e nevoie să fii influent. În privința aceasta, totul depinde de dumneata; puțină încredere și prietenie față de mine, puțină bunăvoință, și mă poți îndatora pentru totdeauna.

Crescut în școala tristelor experiențe și cunoscînd cît se poate de bine latura întunecată a vieții, Tengelyi nu mai credea în cea luminoasă. Nu e de mirare așadar că — întotdeauna înșelat, mai ales de către purtătorii unor ranguri sociale mai înalte decît al său — notarul întîmpină cu neîncredere cuvintele ispravnicului, mai ales că le lua drept o introducere menită să-l ademenească, făcîndu-l unealta unor scopuri josnice sau egoiste. De aceea se mulțumi să răspundă pe un ton sec, doar atît:

— Dacă ceea ce mi se cere nu contravine principiilor mele, excelența-voastră poate avea toată încrederea în mine.

— Nu te teme. Te cunosc și te stimez îndeajuns ca să poți fi convins că nu trebuie să presupui așa ceva. Puținele ceasuri petrecute împreună și tot ce am auzit despre dumneata m-au convins că faci parte dintre oamenii intransigenți, care preferă să-și îngroape talanții dacă nu au prilejul să și-i folosească în scopuri nobile, dar nu-i oferă pe camătă celor ce ar abuza de ei. Rugămintea mea va dovedi cît de mult îți apreciez principiile.

Tengelyi, căruia cuvintele acestea îi făcură plăcere — căci, orice s-ar spune, puțini oameni pot rămîne indiferenți la injuräturile adresate lor, dar nimeni nu este insensibil la laude, mai ales dacă le merită — făcu o plecăciune, iar ispravnicul continuă după o scurtă pauză:

— După cîte sînt informat, dumneata cunoști în mod desăvîrșit situația județului. Situația dumitale te pune în contact și cu clasele inferioare ale poporului și deci poți cunoaște numeroase lucruri care nu răzbat pînă la ispravnic; vorbește-mi te rog deschis, ca unuia

gata să-ți accepte orice sfat bun ca pe o adevărată binefacere.

Cuvintele ispravnicului păreau pline de bunăvoință și mai ales rostite pe un ton care, dacă ar fi venit din partea altcuiva, ar fi cîștigat fără doar și poate toată încrederea lui Tengelyi. Notarul însă nu scoase o vorbă.

— Să nu crezi că te întreb din curiozitate, continuă contele după o pauză. Mîine avem alegeri; se decide soarta județului pentru trei ani, iar dacă pot cunoaște bine situația, cu influența mea pot fi de folos județului.

Tengelyi, căruia ispravnicul îi vorbea pentru prima dată în felul acesta, era gata să deschidă gura pentru a-i spune tot aleanul inimii, dar își aminti de cîte ori auzise că între patru ochi ispravnicul obișnuiește să fie cît se poate de sentimental și de liberalist, numai ca să-și atingă scopul sau să afle ceva ce îl interesează. De aceea notarul se mulțumi să răspundă că, fiind în afara acțiunilor partidelor, nu este în măsură să dea excelenței-sale informații privind tactica lor.

Lingușirea adresată de superiori inferiorilor este o armă mult mai puternică decît cea de sens invers; Marosvölgyi, neobișnuit pînă acum cu atîta rezistență în județul Taksony, continuă și mai mieros:

— Ai înțeles greșit intențiile mele; crede-mă că, în ce privește situația partidelor, am auzit mai mult decît îmi trebuie mie, care nu vreau să mă amestec în certurile lor. Dar nu există oare în județ nimic în afară de partide? Nu trebuie să cunosc eu oare starea poporului? Nu trebuie să aflu cum au gospodărit funcționarii pînă acum? Nu trebuie să știu la ce se așteaptă, din partea urmașilor acestora, clasele pe care nu le văd reprezentate în jurul meu? Ochii lui Tengelyi începură să lucească; ispravnicul văzu că l-a atras pe blajinul notar pe un tărîm unde nu mai e în stare să-și țină în frîu simțirile. Iată ce vreau să aflu de la dumneata, domnule Tengelyi; vorbește-mi deschis.

— Starea poporului vrea s-o cunoască excelența-voastră? începu el suspinînd adînc. Cine ar putea-o descrie în culori potrivite?! Venind în județ, nu v-ați uitat oare pe fereastră, pe cînd caleașca excelenței-voastre trecea prin vreun sat? Și ce ați văzut? Cocioabe cu acoperișul spart, pămînturi pe jumătate înțelenite, oameni posaci pe ulițe, sau pe cîmp, cu vitele. Nicăieri însă înflorire și bunăstare, nicăieri veselia, seninătatea caracteristică vieții poporului din alte țări. Excelență, nu așa arată o țară în care norodul e fericit!

— Iartă-mă, domnule Tengelyi, dar cred că exagerezi puțin. Poporul maghiar nu-i chiar atît de nefericit cum îl zugrăvești dumneata. Nu cunosc neam mai mîndru și mai vînos. Țăranul maghiar e poate cel mai norocos din cîți am văzut.

— Nu vă lăsați înșelat de aparențe, excelență! Țăranul maghiar ar umbla prin lume cu fruntea sus. Cînd văd poporul acesta pe care atîtea veacuri de robie nu l-au putut încovoia, mă simt și eu mîndru uneori. Se pare că poporul, care mai știe să fie mîndru după atîta asuprire, a fost făcut de dumnezeu ca să fie liber; dar cel ce crede că poporul acesta e fericit, nu-i cunoaște starea reală. Nu-l vedem în zdrențe, ce-i drept, deoarece niciodată n-a fost îmbrăcat și nu și-a făcut rost de nimic, în afară de cămașa și gaciul de pînză, dar oare îi e mai puțin frig iarna decît altora? Și dacă nu se plînge, e pentru că de veacuri întregi știe că ar face-o degeaba; dar oare aceasta înseamnă că simte mai puțin greul ce-apasă pe umerii săi? Nu-l doare poate cînd se desparte de fiul său luat la oaste, în timp ce odrasla boierului vecin își arată vitejia — cu ogarii — pe semănăturile iobagului său?

— Dumneata trăiești în mijlocul poporului — îl întrerupse ispravnicul calm — dar, crede-mă, în această privință te înșeli totuși. Cunosc țărani unguri care trăiesc atît de bine, încît se pot măsura cu oricare agricultor din lume.

— Da, dar în afară de aceste cîteva excepții nu mai locuiește nimeni în țara asta? În afară de țăranii maghiari nu mai locuiesc aici și alții, oameni care ne sînt compatrioți și au același drept la atenția noastră!? Gîndiți-vă, excelență, la populația rusească din județul nostru. Treizeci de sate de nenorociți zdrențăroși și flămînzi, cu obrazul supt de foame; și ce s-a făcut pînă azi pentru bunăstarea și luminarea acestor oameni? Ce am făcut noi ca să ni-i apropiem, să le dăm o educație, să-i transformăm în cetățeni leali?

— Nu zic că nu ai dreptate și poate în curînd națiunea va pricepe care sînt adevăratele sale interese, răspunse ispravnicul. Dar ce poate schimba, din toate acestea, funcționărimea județeană? Ce pot schimba eu?

— Multe, excelență, foarte multe! zise notarul plin de însuflețire. Nobilimea, organizîndu-se pe județe, și-a clădit în jurul ei adevărate redute, sub oblăduirea cărora își apără, de veacuri întregi, prerogativele, fie chiar și împotriva legii. Dar dacă nu vrem să schimbăm această stare de lucruri, de ce să nu punem și poporul la adăpostul acestor redute? Sistemul, care e destul de puternic pentru a păstra libertatea, să fie oare prea slab pentru a scuti poporul de asuprire? În țara noastră puterea funcționărimii este aproape nelimitată. Comparați, de pildă, plasa lui Veszősy cu alte plase. La el, pedeapsa cu bătaia, acest lucru atît de înjositor, a fost suprimată, și s-a clădit o închisoare sănătoasă pentru răufăcătorii mai mărunți; copiii se duc la școală, iar corvoada se suportă mai ușor pentru că e cu cap rînduită. Și toate acestea se fac prin puterea unui singur om; toate acestea s-au înfăptuit pentru că Veszősy și-a dat seama că într-o țară unde legile nu apără îndeajuns poporul, funcționarul nu-și face datoria dacă, în afară de îndatoririle sale oficiale, nu și le împlinește și pe cele de *om*. O, excelență, luați în grija voastră acest biet popor, întrebuințați-vă puterea pentru a determina în județ alegerea unor funcționari pătrunși de chemarea lor! Faceți aceasta

şi numele excelenţei-voastre va fi binecuvîntat ca al nici unui ispravnic din ţară!

Marosvölgy nu făcea parte dintre oamenii uşor de cucerit prin enunţarea cîtorva principii înalte. Priviţi de la o anumită înălţime, oamenii apar atît de mici nu numai ca fiinţe materiale ci şi spirituale, încît în astfel de situaţii puţini sînt acei care, din stimă faţă de ei înşişi, pot să se uite fără dispreţ la toată seminţia omenească. Cuvintele notarului aveau însă ceva atît de cald şi de convingător încît te înduioşau fără să vrei. În timp ce Tengelyi îşi dăduse frîu inimii, arătînd în cuvinte simple tot ce îl duruse atîţia ani, ispravnicul, nemaigăsind destulă putere să se îndoiască de dreptatea notarului, deveni deodată sincer şi-i răspunse oftînd:

— Măcar de-ai avea dreptate şi ar depinde într-adevăr numai de mine să devin ceea ce aş dori să fiu pentru popor.

Văzînd ce impresie făcuseră cuvintele sale asupra ispravnicului, Tengelyi continuă şi mai însufleţit:

— Dar oare nu depinde de execelenţa-voastră? Şi printre funcţionarii de acum ai judeţului se află oameni cinstiţi. Nu-i nevoie să le rostesc numele, căci excelenţa-voastră îi cunoaşte tot aşa cum trebuie să cunoască şi josnicia lui Réty, Krivér, Nyúzó şi a atîtor altora. Răsplătiţi-i pe unii, luaţi atitudine făţişă împotriva celorlalţi, căutaţi-i pe oamenii de felul lui Edesy, dezgustaţi şi plecaţi de prin slujbe, sau rămaşi pe dinafară din modestie. Credeţi-mă, excelenţă, judeţul excelenţei-voastre e plin de bărbaţi cu caracter frumos, iar poporul de aici va fi fericit sub cîrmuirea dumneavoastră.

— Da, prietene, dacă situaţia mea mi-ar permite să fac ce-mi doreşte inima; dacă pe cel ce conduce aparent trebile publice nu l-ar lega, mai mult decît pe alţii, tocmai numeroasele fire adunate în mîna lui! Adesea nu numai artistul, ci şi cel ce îşi închină munca vieţii practice se vede silit să renunţe la cea

mai frumoasă idee a sa, deoarece materialul cu care lucrează nu e apt să-i întruchipeze idealul.

— Dar oare renunță artistul, numai din pricina asta, să-și mai realizeze idealul? Nu rămîne el uneori ani îndelungi în fața blocului său de marmură trudindu-se să frîngă îndărătnicia materialului pînă cînd ajunge cel puțin să se apropie de ideea sa? Oare nu avem aceleași îndatoriri și în viața de toate zilele, pe tărîmul politic, unde încă nimeni n-a ajuns poate să-și realizeze idealurile și unde a pierit pînă și posibilitatea de a progresa?! Ce se va întîmpla dacă nimeni nu va îndrăzni să depășească cu dorințele și năzuințele lui stările existente, dacă nimeni nu-și propune țeluri a căror înfăptuire pare aproape cu neputință? Or, dorința exprimată de excelența-voastră nu e imposibil de satisfăcut. Exprimați-vă fără șovăială voința și se vor găsi destui să vă urmeze. Nu iubirea de patrie, ci setea de glorie, frica sau obișnuința de a se supune determină oști întregi să lupte eroic. Adesea cele mai nobile fapte din viața civică se săvîrșesc tot de către oameni ahtiați după împlinirea unor scopuri personale și, uneori, josnice. Cea mai mare fericire a puternicilor e tocmai aceea de a se putea folosi pînă și de pornirile josnice, în scopuri nobile, transformînd în instrumente ale binelui public sufletele slugarnice, obișnuite să lingușească pe orice suspus. Dacă — imitîndu-l pe Antonin — Nero[1] și-ar fi propus fericirea imperiului, printre uneltele plăcerilor sale josnice nu s-ar fi găsit cu duiumul bărbați pe care i-am pomeni azi printre cei mai virtuoși? Credeți-mă, excelență, puterea n-a fost lipsită niciodată de sprijinitori, mai ales cînd și-a propus scopuri nobile.

— Dumneata uiți situația mea, zise contele; apoi, pentru că nu se lăsa niciodată tîrît atît de departe

---

[1] Marcus Aurelius Antoninus (sec. al II-lea), împărat roman vestit pentru reformele cu care și-a atras simpatia întregului imperiu. Spre deosebire de acesta, împăratul Lucius Domitius Nero (37—68) a devenit proverbial pentru cruzimea sa.

încît să-și uite misiunea și rangul, continuă: — Réty și Krivér, despre care dumneata susții că n-ar trebui să mai rămînă în slujbă — și-aici eu sînt de altă părere — îndeplinesc în județ tocmai rolul de sprijinitori ai vederilor mele politice; cum dar să-i părăsesc?

— Excelență, ca unul ce țin cît se poate de mult la convingerile mele, știu să apreciez tot ce fac alții pentru înfăptuirea ideilor lor. Dar avîntul cu care ne jertfim pentru convingerile noastre poate fi oare atît de mare ca să-i sacrificăm fericirea, bunăstarea și siguranța altora, mai ales dacă e vorba de oameni care nu pot lua parte la luptele noastre politice sau sînt cu totul indiferenți față de ele!? Știu prea bine că nici fracțiunea simpatizată de mine nu face altceva, dar răul devine oare mai bun dacă e săvîrșit de mai mulți? Ce are poporul cu luptele noastre politice? I-am îngrădit orice putere; avem oare dreptul să-l lipsim și de liniștea pe care e justificat s-o vrea, de vreme ce l-am declarat minor?! Dacă a trebuit să-l lipsim de toate drepturile, trebuie oare să-l mai lipsim și de dreptate, încredințînd împărțirea ei unor oameni aflați, ce-i drept, alături de noi în lupta politică, dar considerați pînă și de noi niște ființe josnice? Excelență! Poporul nu participă la viața noastră politică; de ce să sufere, dar, pentru victoriile noastre?

O vreme Marosvölgyi nu răspunse.

— Crede-mă că am un adînc respect pentru sentimentele dumitale, zise el în sfîrșit cu voce mai dulceagă decît oricînd. De-ai fi în locul meu, ți-ai da seama că există lucruri nobile și frumoase a căror înfăptuire depășește însă puterea unui om. Dacă am influență în județ, ea se datorează doar puținei mele popularități cîștigate prin activitatea mea de dregător. Dar dacă îți urmez azi sfatul, mîine îmi pierd această popularitate.

— Popularitate... Da, excelență, în orice societate există popularitate, fie ea o bandă de tîlhari, fie Roma.

Pretutindeni unde oamenii se grupează în jurul unei idei, cel ce contribuie prin faptele sale la realizarea scopului, cel ce se manifestă și luptă mai zgomotos pentru principiile acceptate va avea parte de aprecierea prietenilor săi și se poate aștepta la aplauze, lauri și glorie. Dar în afară de nobilimea sălilor de ședință nu mai locuiește oare nimeni în țara asta? Nu năzuiesc inimile mari la ceva ce e mai presus de urale? Iar poporul — milioanele mute din jurul nostru, mulțimea nesfîrșită care nu-și poate manifesta recunoștința față de binefăcătorii ei decît prin rugăciuni tăcute, dar care, cînd va fi venit ziua, își va aclama eroii mai tumultos decît toți demagogii din Ungaria la un loc — nu merită oare să ostenim pentru el?

Aici Tengelyi fu întrerupt de ecoul unor urale îndepărtate.

— În curînd veți primi serenada, excelență. Eu plec. Veți fi înconjurat de stimă, aplauze și cîntec, cele mai zgomotoase și cele mai nesemnificative izbucniri ale popularității. Iertați-mi vorbele deschise și — înconjurat de grupul numeros care vine — nu uitați că toată larma, toată însuflețirea aceasta se manifestă doar aici, în preajma isprăvniciei. Poporul nu știe să răsplătească decît prin recunoștința-i mută, dar binecuvîntarea se urcă pînă la ceruri, iar dacă țara asta are vreun viitor, apoi ea nu-și va alege căpeteniile dintre cei sărbătoriți astăzi.

Tengelyi făcu o plecăciune. Ispravnicul îi strînse mîna și privi după el, oftînd.

— N-am avut dreptate, excelență? întrebă secretarul intrînd. Omul ăsta nu seamănă cu ceilalți; locul lui nu e printre ei.

— Zi mai bine că nici un loc în Ungaria nu-i pentru el, răspunse Marosvölgyi trecînd la fereastra prin care începuse să răzbată în odaie lumina opaițelor purtate de gloata ce se apropia.

Opaițele se stinseseră, ispravnicul luase masa și se retrăsese; pe străzile din Porvár domnea iarăși liniștea. Doar pe la sălașurile electorale se mai auzeau vocile răgușite ale alegătorilor închiși spre a fi feriți de orice influență din afară; erau voci somnoroase și-l aclamau pe Bántornyi sau pe Réty. Nimic în afara acestor zgomote slabe n-ar fi trădat unui străin care-ar fi trecut prin oraș uriașele frămîntări ce-aveau să dea naștere noului corp dregătoresc din județul Taksony. Una din cauzele principale ale acestei liniști era faptul că, pînă la ceasul acela, nu apucaseră să intre în oraș decît alegătorii lui Bántornyi, astfel că nu se ivise încă prilejul unor bătălii mai mari; doar cîteva perechi se încăieraseră, căci spiritul combativ al nobilimii maghiare prilejuiește asemenea incidente chiar între oamenii din același partid. Conform obiceiului după care partidul mai puternic avea ultimul cuvînt, oamenii lui Réty urmau să apară abia în dimineața zilei alegerilor; pînă atunci se apropiau în etape mici de locul marii bătălii, fiind astfel mult mai feriți de ademeniri și avînd perspectiva unui efect mai accentuat prin surpriza făcută adversarului de apariția lor neașteptată, în bloc.

Să purcedem pînă la unul din sălașurile acestea, închegat pe una din moșiile lui Réty, cale de vreun ceas și jumătate de Porvár. Îi vom găsi acolo pe vechii noștri cunoscuți de la conacul lui Réty, cei trei sute de campioni din Szent-Vilmos. Sălașul era orînduit într-un han mic, din cele aflate cu sutele pe pusta ungurească. În astfel de locuri, chiar dacă nu se găsesc odăi pentru călători, se prea poate întîmpla să existe un grajd pentru caii lor; iar dacă ți-ai adus de mîncare și nu ți-ai uitat cuțitul și furculița, poți chiar să te saturi. Grajdul și șopronul cel mare, așternut cu paie proaspete, ca oaspeții să se simtă cît mai bine,

erau ticsite. Notarul Pennaházy, căpetenia cetei, avusese grijă să închidă porţile ca nimeni să nu poată fugi, apoi pusese stăpînire pe patul hangiului ovrei, care se culcase, cu familie cu tot, pe duşumele, în aceeaşi odaie. Era linişte în han, ca şi cînd nimeni nu s-ar fi aflat printre zidurile sale; doar în cîrciumă se mai vedea lumină. Pereţii spaţioasei cîrciumi erau împodobiţi cu cîteva gravuri înnegrite de fum şi cu nişte inscripţii făcute în onoarea marelui eveniment; într-un colţ se aflau aşezate în stivă steagurile partidului. La lumina slabă a opaiţului se mai zăreau doi oameni care, aşezaţi faţă-n faţă, vorbeau în şoaptă.

Unul dintre ei — cel aşezat cu faţa spre uşă — era geamgiul ovrei întîlnit ultima dată la casa lui Tengelyi. Celălalt — care tocmai îşi aprindea pipa — ne este încă necunoscut; dar oricine a trecut prin temniţa isprăvniciei de Taksony în ultimii douăzeci de ani ar recunoaşte fără doar şi poate în necunoscut pe domnul János din Szent-Vilmos, cunoscut îndeobşte sub numele de Cifra Jancsi. E foarte puţin probabil să fi văzut cineva temniţa cu pricina într-o epocă la care Cifra să nu-i fi fost locatar, sau să-i fi uitat figura, după ce o dată i-a văzut-o.

Nu mă împac cu ştiinţa lui Lavater[1], ba mi-e aproape teamă de ea, în lumea asta unde ai atîtea prilejuri să-ţi nedreptăţeşti semenii. Decretînd că nasul, gura sau ochii de o anumită formă sînt semnele anumitor însuşiri rele, ştiinţa aceasta stîrneşte bănuielile oamenilor faţă de bieţii nevinovaţi cărora natura le-a hărăzit astfel de trăsături. Există însă totuşi în înfăţişarea oamenilor ceva indescriptibil dar deopotrivă simţit de oricine, ceva făcut să te atragă sau să te respingă, să-ţi stîrnească simpatia sau repulsia chiar de la prima vedere. Zilele calde ale primăverii şi cele reci ale toamnei, sau furtunile verii nu trec fără a lăsa urme pe pămînt; de ce dar tocmai obrazul omenesc n-ar păstra urmele sentimentelor şi pasiu-

---

[1] *Johann Kaspar Lavater* (1741—1801), fizionomist elveţian.

nilor? La fel și cu Cifra: caracterul îi era înscris pe față, cu litere care se citeau ușor. Fruntea îngustă, brăzdată mai degrabă de urmele patimilor decît de vreme, sprîncenele stufoase îmbinate la rădăcina nasului, ochii cenușii, cu priviri nesigure, în care veșnica frică a răufăcătorului se împerechea cu sălbăticia, fălcile proeminente și obrazul palid, acoperit aproape în întregime de părul și barba încărunțită, alcătuiau un tot în care buzele vineții, umflate de scorbut, păreau și mai îngrozitoare, mai ales dacă îi priveai și membrele puternice și aproape diform mușchiuloase, trădînd forța brută dăruită acestui om de natură.

— Ei, ei — zise geamgiul clătinînd din cap — cine ar fi crezut că dumneata ai să te duci de bunăvoie la isprăvnicie?!

— Dacă ești nobil și te cheamă și te poți duce, colo, ca un boier, apoi se schimbă treaba, răspunse celălalt rîzînd. Las' c-am stat destul în beci; sus, e mai frumoasă isprăvnicia.

— Totuși, ar fi poate mai bine să nu te duci. Cine știe, te cunoaște multă lume pe-acolo: directorul închisorii, dărăbanii... te pomenești că o pățești pînă la urmă!

— S-o pățesc? La dracu! Cine ar îndrăzni să se lege de un nobil din Szent-Vilmos? zise celălalt bătînd cu pumnul în masă. Mă duc tocmai ca să mă cunoască. Iar dacă am să mă plimb prin pridvor după bunul meu plac, blestematul cela de temnicer — că mult m-a mai necăjit — are să vadă că sînt nobil, iar el tot țăranoi rămîne și o să crape de ciudă! Pentru nimic în lume n-aș lipsi, măcar de dragul de a-i vedea furioși; iar de s-o găsi vreunul să nu-și scoată căciula în fața mea, îl plesnesc de-i zboară pipa din gură.

— Eheei, oftă ovreiul. Bine-i să fii nobil!

— Să știi că-i bine, măi Jancsi, răspunse celălalt răsucindu-și mustața mulțumit. Mai ales pentru ăștia de-alde soiul meu! Dacă dai de belea și ești bănuit,

poţi să fii de o sută de ori nevinovat, că tot la isprăvnicie ajungi, colo-n beci, în lanțuri, și-apoi poţi aștepta mult și bine să mai scapi. In vremea asta omul de viță nobilă umblă liber și mai cîștigă vreo doi-trei ani, iar dacă nu vrea să dea bir cu fugiții și, după sentință, intră la pușcărie, e scutit măcar de bătaie, iar dacă are neamuri multe, ajunge de corvoadă la bucătăria vreunui pretor. Eheei, măi Jancsi măi, bună treabă dreptul la vot, mai ales cînd te gîndești că nu te costă nimic!

Geamgiul, care între timp tot scrijela masa cu vîrful cuțitului, îi aruncă lui Cifra o privire plină de amărăciune.

— Ești dat dracului, dar păzește-te de Viola, căci dacă află că dumneata ai fost mai deunăzi la părintele, n-aş vrea să fiu în pielea dumitale, cît ai fi de nobil!

Răufăcătorul duse mîna la cuțit, uitîndu-se furios la ortacul său.

— Nu glumi cu mine, jigodie, că...

Geamgiul sări în picioare speriat, apoi, după o clipă de tăcere, se așeză la loc și îndrăzni:

— Ei, ce dracu mă iei așa? Doar n-ai să bagi cuțitul în mine pentru că-ți amintesc de o primejdie! Cînd îți spui că l-am auzit cu urechile mele pe Viola! Spunea că chisăliță face din capul celui ce a făptuit spargerea la părintele, chiar de-ar fi să-i fie frate bun!

— Da, dar nu are să afle cine a fost, răspunse celălalt mai liniştit. Ori poate ai mirosit cumva că mă bănuiește?

— Nu, dar...

— Te pomenești că vrei să mă vinzi!? făcu celălalt punînd din nou mîna pe cuțit. Ești singurul care știi că am fost la preot și...

— Ei, ei, Cifra! se împotrivi ovreiul depărtîndu-și din nou scaunul. Doar n-ai înnebunit! Ce am eu cu Viola și cu părintele? Nu sîntem noi prieteni, omule? Mai deunăzi cine a vîndut surul cu care te pricopsiși

dincolo de Tisa? Dar armăsărașul? Că-ți dădui pe el zece florini și treizeci de creițari.

— Da, jaf curat. M-ai tras pe sfoară! îl întrerupse celălalt. Zece florini și treizeci de creițari pe un șoldan!

— Dacă nu crezi, întreabă-l pe măcelarul căruia i l-am vîndut.

— Așa?! Ca să mă găjbească! Las' că știu eu. Dar, fie: tu musai trebuie să înșeli, că așa ți-i firea. Cît despre lovitura de la părintele, nici în rugăciuni să n-o pomenești, că poate afla Viola. Măcar acum să-ți ții gura; mai tîrziu poți vorbi cît poftești, că de-acu-ntr-o lună Viola are să atîrne în ștreang.

— Ia nu mai spune! zise geamgiul apropiindu-se cu scaunul.

— Da mai deunăzi nu era cît pe ce să-l prindă? Dacă nu era careva din oamenii lui să pună foc la stogurile vicecomitelui, azi Viola era în ștreang.

— Adevărat, grăi geamgiul. Te pomenești că dumneata ai dat foc!?

— Eu? sări ars banditul. Crezi că e cineva care să-l urască mai mult decît mine? Viola nu era decît un prunc ca toți ceilalți, care se juca în colbul uliței și cînd apăream în sat cu ai mei se ascundea după cuptor. Era un țîști-bîști cînd cutreieram cu ceata mea tot județul și-acum, la dracu!... — se răsti Cifra, bătînd cu pumnul în masă — s-a găsit să dea porunci! Cînd, după ce-am scăpat din temniță, m-am întîlnit cu ortacii mei, cine trebuia să fie adevărata căpetenie? Cine altul dacă nu eu, Cifra Jancsi, care le-am fost căpetenie atîția ani de zile și cunosc toate cotloanele din lungul Tisei, eu pe care toți păstorii de turme îl ascultă mai dihai decît pe stăpînii lor?! Dar vezi că lor le-a trebuit altul. Pe Viola l-am găsit printre ei; le plăcea vicleanul care se speria de-un strop de sînge și-l apuca mila ca pe-o muiere numai cît zărea un copil că plînge! Da, fățărnicia le plăcea mai mult, iar eu a trebuit să tac din gură, dacă nu voiam să-mi

spargă ţeasta. El porunceşte, eu mă supun; dar om vedea noi cine se-nfruptă la urmă.

— Ai dreptate! zise geamgiul, împingînd spre el sticla de rachiu de pe masă. Curată bătaie de joc. Un om ca dumneata, să-ţi poruncească Viola!

— Da, şi încă cum! încuviinţă celălalt, trăgînd o duşcă zdravănă. Mai deunăzi am luat boul unui ţăran, de la cîmp. Cînd a aflat, s-a apucat să mă blesteme şi mi-a poruncit să duc vita înapoi, cică nu-i voie să păgubeşti săracii. Iar anul trecut, cînd am împuşcat un jidan, mi-a spus că mă ciuruieşte dacă mai fac una ca asta. Ei, om vedea noi cui au să-i mănînce corbii din ochi mai întîi; vai de cel căruia Cifra i-a jurat răzbunare!

— Acum pricep! zise geamgiul. Care va să zică de la dumneata ştia domnul pretor că Viola are să se ducă la Tiszarét!

— Taci, jigodie! Chiar dacă-i aşa, ce-ţi pasă?!

— Da — răspunse geamgiul apropiindu-şi scaunul şi coborînd vocea — da, dar eu ştiu cum te-ai putea răzbuna pe Viola, şi-ai cîştiga şi bani frumoşi pe deasupra...

— Să auzim! urlă banditul, ca la alegeri, încît se cutremură casa.

— Mai încet, că scoli tot hanul, îl făcu atent geamgiul apucîndu-l de mînă. Apoi se sculă, se duse la fereastră, privi în curte şi, văzînd că pretutindeni e linişte, se aşeză la loc şi continuă: N-ai căpătat nimic pentru osteneala de data trecută, la casa preotului?

— Jigodie blestemată! Iar mă iei cu asta! se răsti celălalt, mînios.

— Fii pe pace; eu te pricopsesc cu douăzeci şi cinci de florini.

— Douăzeci şi cinci? Dar cum? se auzi răspunsul şuşotit.

— Dacă ai curaj.

— Curaj? făcu Cifra şi se uită lung la ortacul său.

— Știu, știu că ai, dar acum ascultă-mă: hîrtiile pe care nu le-ai găsit deunăzi se află la domnul Tengelyi...

— Bine că știu!

— Nu te pripi! Le ține în lada cea mare, de fier. De-acolo nu le scoți, pînă nu ți-o descui eu. Dar vezi, cheile sînt la mine, și spunînd acestea geamgiul scoase din sîn două chei înfășurate într-o cîrpă. Am să iau cu mine și cheia odăii și...

— Blestematule! exclamă celălalt, cu fața sa hidoasă schimonosită de rîs. De unde dracu ai pus mîna pe ele?

— M-am uitat și am văzut că lada e cumpărată la tîrgul din Porvár, de la un cunoscut de-al meu. El mi-a dat cheile. Notarul e la alegeri; toată treaba se poate face fără greutate...

— Dă-le-ncoa! zise banditul. Vreau să le văd.

— Ba nu ți le dau! Dar Cifra sărise în picioare și, smulgîndu-i cheile din mînă, le ascunse în pieptar.

— Așa. Acu nu mai am nevoie de tine, că mă pot descurca și singur...

— Lasă gluma, omule! se împotrivi celălalt. Ce-ai să faci cu cheile?

— Am să intru, răspunse banditul rîzînd. Am să intru și-n loc de douăzeci și cinci de florini cîștig suta întreagă! Știu prea bine că atîta primești!

— Ei ha, Cifra, deștept mai ești! Dar, mă rog, cunoști oare clenciul lacătului? Că lăzile de bani nu se fac ca să le poată deschide orice zănatic care a pus mîna pe chei! Dacă nu-i cunoști clenciul, poți sta un an lîngă ea și tot n-o poți deschide.

— Ce fel de clenci?

— Asta, nene Cifra, n-ai s-o afli ușor!

— Spune, jigodie, că de nu... se încruntă răufăcătorul ridicînd pumnul.

— Nu mai face gălăgie și dă-mi înapoi cheile; vii frumos cu mine și primești douăzeci și cinci de florini. Dumneata n-ai altceva de făcut decît să păzești în fața casei, iar dacă se întîmplă ceva, dacă

vine să spunem Viola, ori altcineva, îmi sari în ajutor.

— Bine, bre, dar numai pe douăzeci și cinci de florini ?! Nemernicule ! Iei o sută și mie vrei să-mi dai douăzeci și cinci, ha ?

— Da, dar cine-mi intră în casă ? Și cine a făcut rost de chei ? Douăzeci și cinci de florini sînt bani : prețul a doi juncani.

— Hai să facem pe din două : îmi dai cincizeci și am venit.

— Nu se poate, zise geamgiul scărpinîndu-se după ureche. Numai pe chei am dat zece florini.

— Dacă nu se poate, pace bună. Eu mă duc la alegeri ; tu la sinagogă, să-ți faci rugăciunea.

— Dă-mi cheile, răspunse geamgiul neliniștit. Am să-mi găsesc altul.

— Cheile rămîn la mine, făcu banditul rîzînd. Dacă-ți trebuie alt ortac, caută-ți și alte chei.

— Bine. Fie patruzeci de florini. Dă-mi cheile.

— Cincizeci sau nimic.

Tocmeala mai dură o vreme, apoi geamgiul bătu palma cu Cifra, dîndu-i și arvuna de zece florini, cerută de acesta. Apoi se pregătiră amîndoi de drum, îmbrăcîndu-și șubele.

— Să pornim chiar acum, că dacă se trezesc hotnogii nu-ți mai dau drumul, își dete cu părerea geamgiul, pornind spre ușă.

— Adevărat, răspunse Cifra dînd de dușcă rachiul ce mai rămăsese pe fundul sticlei. Ăștia te duc la alegeri cum mînă vitele la obor.

Cele două făpturi se făcură nevăzute. În sală se lăsă liniștea. Doar flacăra prelungă a opaițului mai pîlpîia, gata să-și dea duhul. După ce zvonul pașilor se pierdu, de sub grămada de surtuce și de șube azvîrlite într-un colț al cîrciumii apăru deodată obrazul tuciuriu al țiganului Peti. Ostenit de mult ce cîntase la porunca alegătorilor, ca să le înviorează ospățul, scripcarul cel tuciuriu se ghemuise cu cîteva ceasuri în urmă sub o bancă și, ascuns sub hainele zvîrlite pe

laviță, dormise tihnit, pînă cînd se trezi auzind vocile lui Cifra și a ovreiului. Din ascunzișul său, țiganul auzise totul. După ce se încredințase că au plecat, ieși de sub laviță, își aruncă șuba pe umeri și stingînd opaițul ieși furiș din odaie. Puțin mai tîrziu tăia peste cîmp, îndreptîndu-se spre Szent-Vilmos, tot fluierînd, după cum îi era obiceiul.

14

Se spune că romanele sînt epopeile evului nostru și dacă imitarea anticilor n-ar fi împotriva principiilor mele aș putea începe capitolul cu primul vers din Virgiliu:

„Armele cînt și pe-acel bărbat“ [1] etc., etc.

Iată-ne dar ajunși cu povestirea pînă în ajunul alegerilor. Patru mii de suflete nobile băteau Porvárul în lung și-n lat. Partidele potrivnice se întîlniră prin unele grupe de mai multe ori, *„cetera quis nescit“* [2], cum zice Ovidiu. Augurii poporului liber al Romei nu se pronunțau niciodată asupra viitorului fără a purta bîte în mîini, iar dacă în alegeri, noi, maghiarii, punem de asemenea mîna pe ciomag, dat fiind evenimentul atît de hotărîtor pentru viitorul unei părți din țară, e limpede pentru toată lumea că o facem numai și numai datorită educației noastre clasice. Nu-i vorbă, augurii băteau doar aerul, pe cînd *lituus* [3]-urile noastre iau uneori contact cu corpuri mai materiale ; poate că faptul e rău, dar se trage din spiritul vremii, care, căutînd mereu latura utilă a lucrurilor, ține să se slujească și de bîtă cît mai cu folos. Așa s-au petrecut

[1] Versul 1 din *Eneida* lui Virgiliu.

[2] Dacă cineva nu ar cunoaște restul — fig. : „dacă vreunul nu mai cunoaște și altceva“ (în lb. latină).

[3] Bastoane încovoiate purtate de auguri, proroci din Roma antică.

lucrurile în ziua despre care vă vorbeam și la Porvár. Am auzit de pildă că un respectabil și destul de rotund vechil, care nu se amestecase pînă atunci în politică, dar se hotărîse să participe la primele alegeri cu ceata lui Bántornyi, plecase de acolo cu situația politică din județ înscrisă pe spinare cu litere albastre. Tot așa, am auzit de un inginer care, vrînd să-și dea votul ca honoratior[1], fu înălțat, după obiceiul strămoșesc, la rangul de cavaler, prin loviturile tradiționale, chiar pe cîmpul de bătaie, dar nu de o singură mînă nobilă ci de atîtea încît se simți mult prea... onorat. Au fost papistași și reformați care s-au întors la familiile lor, ca martiri ai religiei, cu capetele sparte ; ba am întîlnit un luteran care mi s-a plîns că pățise întocmai ca Servet[2] care, căutînd să scape de obscurantism, a găsit la elveți tocmai ceea ce-l făcuse să fugă de romani. De bună seamă însă ziarele, ai căror corespondenți județeni comunicaseră statistica voturilor, vor fi vorbit și de înfrîngerile partidelor ; în ce mă privește, eu am îndatoriri mai frumoase. Căci într-o inimă capabilă să iubească, poetul găsește mai mult conținut decît în toată politica din lumea întreagă.

Cine-ar fi demn să descrie fericirea voastră, dragi zile ale primei noastre iubiri !? Cine poate să exprime acea beatitudine dureroasă care umple sufletul tînărului, cînd pentru prima dată își simte inima bătînd mai puternic și pieptul plin de frămîntări și dorințe inexprimabile ! Ca marea înainte de furtună, sufletul lui e cuprins de neliniști necunoscute. Pădurea cu cărările-i umbrite, florile cîmpului, prietenii, știința,

---

[1] În Ungaria feudală, intelectuali care nu proveneau din nobilime. Uneori primeau drept de vot dacă se distingeau în război sau în alte împrejurări.

[2] Medic, fiziolog și jurist spaniol, M. Servet (1511—1553) a luptat împotriva obscurantismului bisericii catolice, dar pentru că n-a recunoscut „sfînta treime" a fost în egală măsură prigonit atît de catolici cît și de protestanți. A murit în Elveția, ars pe rug în urma hotărîrii sinodului calvin de la Geneva (1553).

lumea întreagă nu-i poate ostoi clocotul lăuntric și totuși e fericit ca niciodată! Cine ar putea găsi cuvinte să descrie simțămîntul care, o dată furtuna izbucnită, îl silește să-și concentreze toate dorințele, toată simțirea, asupra unei ființe dragi, dăruindu-i întreaga ardoare a sufletului său tînăr! Găsind o femeie — nu, un înger! — pe care l-a înzestrat cu toate comorile imaginației sale debordante, îndrăgostitul e cuprins de dorința de a se prosterna în fața idolului său, simțind concentrată într-o singură clipă toată fericirea și durerea, tot ce este îngrozitor și sublim în viață! Cine-ar găsi cuvinte pentru simțămîntul acesta, sau pentru cel care îl face să se creadă dumnezeu și damnat, să se afunde într-un abis, strivit de greul durerii și al bucuriei, pricepînd că tumultul din el e mai presus de putința de a-l tăinui, ori de a-l turna în tiparul cuvintelor?!

...Zile fericite, pline de tristeți! Voi ne lăsați în viață urma luminoasă a strălucirii voastre, așa cum, în asfințit, soarele lasă o dîră de lumină deasupra zării pe geana căreia a dispărut. Amintirea voastră dă glas ca ecoul drag al unui cîntec stins, iar inima pe care ați umplut-o de bucurii mai păstrează o parte din comoara ei, cum vasul în care au fost cîndva mirodenii păstrează aroma. Dar fericirea voastră nu-i nimeni în stare s-o descrie; un suspin, o lacrimă poate, iată tot ce ne-a mai rămas; visul s-a destrămat și cel ce se trezește nu are culori destul de vii pentru zugrăvirea paradisului.

Se spune că există oameni care n-au iubit niciodată. Cred că numai ei au dreptul să-și blesteme destinul care le-a dat toate amărăciunile vieții, lipsindu-i de singura ei bucurie. Dar oricine a iubit vreodată își poate închipui ce va fi simțit Ákos în seara dinaintea alegerilor, cînd încălecase și pornise în galop către Tiszarét, părăsind ulițele zgomotoase din Porvár. Era seară cînd Ákos scăpase fără să fie observat. Deasupra cîmpiei dintre Porvár și Tiszarét plutea o negură grea: gonind prin pustă, călărețului

îi era greu să țină drumul drept. Cu toată negura, tînărul nu simțea frigul și umezeala ce-i pătrunseseră prin haine; sufletul lui era cuprins de o căldură cum nici cele mai strălucitoare raze de soare nu-ți pot da, iar inima îi era plină de o bucurie cum nici gingașa ivire a primăverii nu e în stare să nască. Ținutul în care își petrecuse aproape toată viața nu i se păruse niciodată atît de frumos, atît de minunat ca sub vălurile zilei cețoase de toamnă.

Vă mai amintiți cred că Etelka îi făgăduise fratelui ei să-i înlesnească o întîlnire cu iubita lui, în preajma alegerilor. Ca soră bună ce era, se ținu de cuvînt. Fericit, cu pieptul sfîșiat de clocotul inimii, Ákos gonea spre casa din care fusese surghiunit fără vină, dar unde cîteva ceasuri petrecute în tihnă puteau să-l răsplătească pentru toate suferințele despărțirii. Cunoscînd nemăsurata putere pe care o avea Tengelyi în familia sa, v-ați putea mira că Vilma și mai ales mama ei s-au învoit să-l primească pe Ákos; totuși, gîndiți-vă că, în ajun de alegeri, era aproape cu neputință ca notarul să se întoarcă pe neașteptate, iar pe de altă parte să nu uităm că nimic nu poate stăvili o inimă.

În așteptarea oaspeților săi, gospodina maghiară nu este în stare să stea liniștită o clipă măcar. După cum comandantul de fortăreață își identifică existența cu aceea a redutei încredințate lui, așa și onoarea casei și a stăpînei sînt indestructibil legate între ele. Chiar dacă străinul primit la masa ei e un oaspe cît de neplăcut, gospodina se va strădui din răsputeri ca friptura de purcel, cu care-și apără bunul nume, să fie măcar bine rumenită și gustoasă. Cîte griji nu apasă însă pe umerii gospodinei cînd cel așteptat este tocmai tînărul sortit fiicei sale! Numai cititoarele mele de la țară își pot da seama de marile griji ale doamnei Erzsébet; numai ele știu cîte trebuiesc orînduite, curățate, dereticate în astfel de împrejurări și numai ele știu cît e de greu să faci un tort de migdale, să nu rumenești prea tare frip-

tura de curcan — această autohtonă declarație de dragoste — sau să nu pui prea multă sare în supă, ca să nu-ți trădezi, în felul acesta, cele mai ascunse sentimente. Într-un cuvînt, numai cititoarele mele de la țară își dau seama cît e de greu ca totul să iasă după placul gospodinei, căci — bucatele o dată servite — obiceiul cere să ți le defăimezi singură, scuzîndu-te la fiecare fel, dar cu fața radioasă, încredințată că mîncărurile sînt bune.

Erzsébet era nespus de bucuroasă de vizita lui Ákos. Nici Vilma, cu toată dragostea ei, nu putea fi mai fericită decît mama, care, ca toți părinții iubitori, renunțase ce-i drept la visele sale de viitor, dar dorea o situație mai bună pentru fiica ei. Ákos era cel mai chipeș și mai instruit tînăr din județ; în tot ținutul nu se găsea nobil mai bogat și-apoi nu mai încăpea nici o îndoială că avea să-i urmeze tatălui său în dregătorie; se putea oare pereche mai potrivită pentru Vilma, această ființă blîndă ca un înger ?! Părea că pînă și dumnezeu le hărăzise să se ia. Gînduri de felul acesta o preocupau pe Erzsébet în timp ce — după cîteva minute de taifas cu Vilma — trecea pentru a cincizecea oară în bucătărie. De ce să desparți două inimi ce s-ar fi simțit fericite numai împreună ?! Pentru prima dată în viață, buna femeie era supărată pe soțul ei pentru că îi interzisese lui Ákos să le mai calce pragul și pentru că — ori de cîte ori Vándory sau Erzsébet aduceau vorba de sentimentele tînărului — notarul zicea că speranțele neveste-sii sînt curată amăgire. Ea ar fi renunțat și la tron, numai să-și poată dărui inima nevoiașului notar; cum era dar să-și închipuie că nu toți gîndesc la fel și că e mai ușor de găsit aur curat în măruntaiele pămîntului, decît un simțămînt curat, ca al ei, în inima oamenilor. „Oare cînd m-am măritat eu, n-au fost piedici ? își zicea ea. Parcă pe mine nu m-au dăscălit părinții să mă mărit cu Macskaházy, care îmi putea oferi o existență sigură ?! Nu era supărat tata pe mine și totuși, nu sînt azi doamna

Tengelyi? Și Ákos să nu facă ce am făcut eu, o femeie slabă? Tocmai exemplul nostru îl poate convinge că numai dragostea te face fericit în lume!“ Amintindu-și de viața ei atît de bogată în clipe de fericire, Erzsébet se înduioșă pînă la lacrimi; dar cînd se gîndi și la suferințele pe care le îndurase, la lipsurile și mizeria din cele mai frumoase zile ale vieții ei, la urmele necazurilor întipărite pe fața lui Jónás, pe care toată dragostea ei nu le putea șterge, la grijile din fiecare zi ce îi amărîseră, pe vremuri, pînă și puțina fericire dată de copil, simțea cum o podidesc lacrimile. „Nu! Vilma nu trebuie să știe nimic din toate astea. Eu, cu toate necazurile, am fost fericită, dar ea e mai slabă și nu le-ar putea suporta. Știu cît e de rău să-ți plătești pîinea cea de toate zilele cu o parte din fericirea ta. Vilma va fi mai fericită. Ákos e bogat — și-apoi de cîte ori nu mi-a spus Vándory, care l-a crescut și-l iubește ca și cum ar fi copilul lui, că răspunde de el!?“ Fericită, Erzsébet își și vedea fiica instalată în conacul cu mobile capitonate cu mătase; și-o imagina pe frumoasa ei Vilma stînd pe sofalele comode, o însoțea, în gînd, prin grădină sau la fermă și era nespus de bucuroasă, acolo, lîngă focul din bucătărie, gîndindu-se la toată fericirea care-o așteaptă pe fiica ei dragă.

Vilma ședea în odaie privind florile cu care își împodobise, în cinstea iubitului, modesta locuință. În fața ei, se zărea o carte deschisă, primită cîndva de la Ákos; din filele ei citea alte sentimente și alte gînduri decît cele înscrise acolo de autor. Pe pianul mic erau pregătite notele cîntecelor favorite ale lui Ákos; în inimă, toată fericirea unui suflet de șaptesprezece ani, curat și îndrăgostit. Visa și ea, dar conacul, numele și averea lui Ákos nu-și aveau loc în aceste vise. Se simțea cuprinsă de presentimentul unei fericiri fără margini, pe care n-o poți nici descrie, nici cerceta; iar dacă această fericire era totuși umbrită din cînd în cînd, amărăciunea fetei

pornea tocmai din situația strălucită a lui Ákos, situație care îi dădea atîtea emoții mamei sale. O, de-ar fi sărac, de n-ar avea pe nimeni, de n-ar putea nădăjdui la alte bucurii decît la cele venite din partea ei! Dacă n-ar avea parte de alte mulțumiri și de alte nădejdi decît dragostea care îl face să uite totul! Cît ar fi de fericită fata aceasta știind că iubitul ei muncește din greu pentru cea mai măruntă bucurie! Dar oare nu este fericită și așa? Căci dacă e o mare plăcere să știi că ființa iubită ție îți datorează tot ce are, plăcerea de a ști că toate bucuriile tale vin de la ea e și mai mare.

Există oare fericire mai deplină decît aceea de-a simți că orice lucru, cît de obișnuit, îți amintește de dragostea celuilalt, că tot ce vezi în jurul tău, de la cele mai mărunte lucruri care contribuie la îndestularea zilnică pînă la fericirea ta, vin de la cel din partea căruia le poți primi fără a fi silit să roșești, căci porți în suflet comoara unei nesecate recunoștințe și simți că nu-i poți fi datornic celui căruia i-ai închinat toată făptura ta!? — Vilma ședea în fața cărții deschise și treceau minute și ceasuri fără ca, în plăcuta ei visare, să le simtă cum trec.

Cu jupîneasa Erzsébet lucrurile se petreceau tocmai dimpotrivă. Ocupată cu treburi mai serioase, nu uitase totuși de timp. Curcanul începuse să se rumenească, tortul prindea scoarță; intrînd în odaie, buna femeie constată îngrijorată că se apropie ceasurile opt. Ceva mai tîrziu, văzînd că oaspele încă n-a sosit, aruncă o privire în curte și se simți foarte îngrijorată cînd își dădu seama că ceața și întunericul o împiedicau să vadă pînă și zidul casei vecine.

Intră la Vilma — pe care desele întrebări ale mamei ei o făcuseră atentă la ceas — și încercă să se liniștească singură, consolîndu-și fiica:

— Sînt sigură că Ákos nu va mai întîrzia mult; păcat numai că se strică toată mîncarea. Nu fi îngrijorată, draga mamii, continuă ea străduindu-se să pară cît mai veselă. S-a lăsat o ceață nenorocită

că nu mai vezi nici casa vecină, dar Ákos cunoaște drumul mai bine decît alții pe lumină. Nici măcar lupi nu sînt prin stufăriș; pentru un flăcău ca el, un drum de noapte, călare, e o distracție! Și începu să rîdă, arătîndu-se înveselită de capriciul și de întîrzierea lui Ákos.

Totuși, cuvintele ei nu avură efectul dorit. Vilma nu avusese încă niciodată parte de vreo nenorocire şi se simțise atît de fericită pînă atunci, încît nu se gîndise o clipă măcar la ceva care să-i tulbure norocul. Dar cînd cuvintele mamei ei îi amintiră că lui Ákos i s-ar putea întîmpla o nenorocire, liniștea i se preschimbă într-o nespusă îngrijorare.

— Doamne, strigă ea sărind în picioare. Eu sînt de vină dacă i s-a întîmplat ceva!

Erzsébet, văzînd paloarea ce se așternuse pe obrajii fetei, se grăbi s-o liniștească:

— Haiducii nu-l dușmănesc pe Ákos; are cai buni și cunoaște drumul, așa că e caraghios să crezi că o fi căzut în vreun șanț sau că s-o fi rătăcit prin mlaștina de la Szent-Vilmos. Într-un cuvînt, îngrijorată la culme, biata femeie îi arătă că nimic nu i se putea întîmpla băiatului, ca altor călăreți ce se-ncumetă să plece la drum pe-o noapte cețoasă de octombrie, dar neliniștea Vilmei n-o mai putu spulbera.

E un noroc dar totodată și o pacoste a tinereții că nu știm să deosebim posibilul de probabil. Fericirea, rod exclusiv al închipuirii, îți pricinuiește o plăcere pe care zadarnic o cauți mai tîrziu în fapte; dar de cum te-ai convins de posibilitatea vreunei nenorociri, nu te mai îndoiești de realitatea ei și te simți teribil de nenorocit cu necazurile create de închipuirea ta. La fel i se întîmplase și Vilmei.

Deschizînd jaluzelele, fata se uită pe fereastră; ceața îi umezi părul cît ai clipi. Privită din odaia luminată, negura i se părea și mai întunecoasă. La gîndul că Ákos rătăcește prin pustă pe o vreme ca aceea, Vilma se simți înfricoșată. Ieși în curte; liniștea desăvîrșită, întreruptă doar de lătratul înde-

părtat al cîinilor, o umplu de groază și zadarnic încercă maică-sa s-o consoleze, repetîndu-i că noaptea nu e chiar atît de întunecoasă pentru ochiul obișnuit cu bezna și că e aproape cu neputință să greșești drumul, căci Vilma era tot mai neliniștită.

Cam peste o jumătate de ceas, din depărtare se auzi zgomotul unor copite de cal. Vilma urmări cu mîna la inimă tropotul ce se apropia pînă cînd se stinse deodată brusc, ca și cum călărețul s-ar fi oprit la o depărtare oarecare. Minutele în care Erzsébet și fiica sa numărau pașii auziți din aceeași direcție, li se părură ceasuri. Și ce surpriză neplăcută le aștepta! În locul staturii zvelte a lui Ákos, apăru pe neașteptate în bucătărie lelea Lipták, cu șuba ei scurtă pe umeri; dîndu-le binețe, femeia se duse întins la focul din bucătărie să-și încălzească mădularele îmbătrînite.

— Dumneata erai, lele Lipták? o întrebă Erzsébet răspunzîndu-i la salut, în timp ce, abia reținîndu-și lacrimile, Vilma oftă:

— O, mamă, nu mai vine... Să știi că a pățit ceva!

— N-o fi putut pleca la vreme, își făcu socoteala Erzsébet. Și-apoi, văzînd ceața, s-o fi hotărît să amîne pentru mîine.

— Pentru mîine! făcu lelea Lipták zîmbind. Bătrîna, care se bucura în casa notarului de o intimitate ce evoca stările patriarhale de odinioară, așa cum se mai vede încă în unele locuri, la țară, între slugi și stăpîni, știa tot atît de bine ca și gazda că Ákos trebuie să vină. Să nu-mi spuneți mie de-al de astea, coană mare. Credeți că n-ar veni domnișorul, chiar de-ar fi să tune și să fulgere?! Da ce, parcă mai e în județ flăcău vrednic ca el? Nu zic printre domni, că nu-i lucru mare, dar chiar printre noi ăștia săraci e atît de voinic ca și cînd ar fi purtat de cînd lumea numai haine țărănești; și-i mai curajos ca un haiduc. Tocmai el să nu vină, numai pentru că e întuneric?!

Ei, ei, sufletelule, un drăguț ca al dumitale e în stare să înfrunte chiar moartea!

— Nu mai vorbi prostii, zise Erzsébet ascunzîndu-și cu greu bucuria de a fi auzit laude la adresa lui Ákos. Vilma nu are drăguț, știi?

— Bine, bine, răspunse lelea Lipták dînd din cap. Știu. Dar vezi că noi, sărăcimea, așa-i zicem: drăguț. Că doar dumnezeu însuși a poruncit: „iubiți-vă și vă în..." ei, da ce voiam de fapt să spui? Ori drăguț, ori logodnic, cel așteptat de domnișoara Vilma are să vină chiar de o fi să se pogoare peste lume întunecimea din Egipet.

— Și eu cred că va veni, zise Vilma tremurînd. Ákos e curajos! Nu-i omul care să se teamă de primejdie; dar tocmai din pricina asta sînt îngrijorată. Noaptea e atît de întunecoasă și dacă i s-ar fi întîmplat vreun rău...

— O fi noaptea întunecoasă, dar ochiul domnului nu stă oare de veghe deasupra întunecimilor? se împotrivi lelea Lipták; cuvintele ei sunau grav, rostite pe un ton care îți dădea încredere. Cel fără de a cărui voie nu piere nici cea mai umilă vrăbiuță și nu ți se clintește un fir de păr din cap, îi păzește pe cei drepți. Nu-ți fie frică, dragă domnișoară — adăugă ea apoi mai în glumă — că n-are să pățească domnișorul Ákos nimic; l-a pătruns poate frigul oleacă, da cînd s-o uita o dată în ochii dumitale cei frumoși și negri ca tăciunele, se încălzește dumnealui ca jăratecul din vatră. Frumos i-ar șade să nu poată veni pe întuneric, călare, de la Porvár pînă aici! Un flăcău ca el! Mă rog, să fie colo, un fandosit de ceia, ar fi altă treabă; da Ákos e un flăcău și jumătate, mînca-i-aș sufletelul! El nu-i pe măsura celorlalți, doar nu degeaba a supt lapte de la mine!

— De-ar veni o dată! răspunse Vilma, în timp ce jupîneasa Erzsébet trecu în odaie. Nu-ți pot spune cît mi-e de frică!

— Și mie mi-ar plăcea s-o văd o dată pe cucoana plecată din bucătărie, răspunse bătrîna în șoaptă. Că

mai știu eu pe cineva, sosit adineaori de la drum și mai lung; iar cel cu pricina nu poate intra în casă înainte de a fi sosit domnișorul.

— Pentru dumnezeu! Viola e aici?

În momentul acela se auziră pași; nu peste mult, Ákos era în casă.

N-am să vă spun ce simțea Vilma în clipele acelea, căci graiul omenesc nu are cuvinte care să poată descrie atîta fericire. Era însă destul s-o vezi, să-i observi fața drăgălașă, luminată dintr-o dată de o bucurie nespusă, tremurul mîinii întinse către Ákos, vocea cu care îi rosti numele și o chemă pe mama ei și graba cu care-și însoți iubitul în casă, era destul să le vezi toate acestea ca să spui, o dată cu lelea Lipták, care privea în urma lor, ștergîndu-se la ochi cu poalele șorțului: „Fericit om, Ákos ăsta!"

De data aceasta bătrîna doică îl iertă pe frumosul ei „copil" că uitase s-o salute; ba mai mult: chiar după această greșeală, continuă să fie convinsă că tînărul care supsese pe vremuri la pieptul ei era cel mai desăvîrșit om din lume. După plecarea tinerilor, își puse marama pe cap, își strînse bondița pe trup și ieși vorbind singură: — Acu' mă duc să-l chem pe Viola, că și ei se iubesc. Ia te uită — făcu ea, clătinînd din cap — cum mi s-au umplut de lacrimi ochii ăștia bătrîni cînd mă uitam la cei copii! De cîte ori îi văd îmi aduc aminte de Jancsi al meu! Deh! Ce-s eu de vină? Cît mi-a fost de drag și ce fericiți am fost, și-acum zace undeva în pămîntul Franciei, pe cît se spune. Degeaba scrie la scriptură să nu dezlege oamenii ce a legat domnul, că isprăvnicia n-a vrut să știe și mi l-a luat la oaste.

Șirul gîndurilor bătrînei fu întrerupt, căci cineva, care se apropiase de casă, îi rosti încetișor numele.

— Cine-i? întrebă bătrîna oprindu-se.

— Eu, eu, șușoti necunoscutul punîndu-i mîna pe umăr. Nu mă cunoști?

— Tu ești, Peti? exclamă bătrîna, surprinsă. Te credeam la Porvár. De unde-mi vii?

— Nu mai vorbi așa tare, pentru numele lui dumnezeu! E aici?

— Viola?

— Cine altul?!

De cînd auzise că Viola are spioni chiar printre oamenii lui, lelea Lipták devenise foarte prudentă, așa că tăcu.

— Doar nu m-oi fi bănuind și pe mine! făcu țiganul nerăbdător. De ieri dimineață tot alerg după el. Am să-i spun neapărat ceva. Abia mă mai țin picioarele, dar dacă nu știi unde e, m-am și dus...

— Și zici că-i chiar atît de important?

— Trebuie să vorbesc cu el!

— Atunci vino cu mine, zise în șoaptă bătrîna, care, văzînd neliniștea țiganului, se căi că-l bănuise. În vremile noastre sînt atîția nemernici chiar printre noi, oamenii săraci, că vrînd-nevrînd devii mai bănuitor.

Ajungînd la casa cea mică intrară pe portiță. Ca niciodată, Peti se sprijinea în cîrjă; era ostenit cum nu-l mai văzuse nimeni la Tiszarét.

În vremea asta cei doi tineri trăiau clipe fericite. Zice-se că dragostea îți taie pofta de mîncare, dar patru ceasuri petrecute în șea, mai ales la vîrsta lui Ákos, schimbă în mare măsură lucrurile, așa că Erzsébet avu prilejul să fie mulțumită de oaspetele său. Pe Ákos îl pătrunsese frigul și, o dată ajuns în odaia bine încălzită, dinaintea mîncărurilor cu aromă plăcută ale coanei Erzsébet, avu parte de toată bucuria atmosferei familiale; se simțea nespus de fericit, căci, îmbujorată, în fața lui, Vilma se întrecea cu mama ei la îmbiat sau îi punea din cînd în cînd întrebări nu atît de dragul răspunsului, cît pentru a-i auzi vocea.

— Mai ia o bucățică din tortul ăsta, insistă Erzsébet după ce, cu toată bunăvoința lui, Ákos nu se mai simțea în stare să mănînce. Bineînțeles, nu-i ca torturile cu care ești obișnuit dumneata, cinstite domn, dar de, e ca la o casă modestă. S-o fi închis puțin

la culoare, căci ai întîrziat cam mult, dar e încă fraged. Te rog, poftește.

Akos nu mai știa ce pretext să găsească, doar-doar va scăpa de tort, așa că se-apucă să protesteze împotriva titulaturii: — Bine, dar sînt chiar atît de străin ca să-mi ziceți „cinstite domn" ? Nu există oare un cuvînt mai plăcut, mai cald ?

Erzsébet se simțea cam stînjenită. Privirile cu care-l învăluia pe Akos trădau atîta dragoste și atîta fericire, încît Akos îi luă mîna, ducînd-o la buze: — Spune-mi Akos, spune-mi fiul dumitale ; e tot ce doresc mai mult !

— Dragul meu Akos, dragul meu fiu, dacă vrei, zise Erzsébet cu lacrimi în ochi. Fă-o fericită pe fata asta și dumnezeu are să te binecuvînteze. O, Akos, dumneata ești o ființă nobilă și bună ; nimeni pe lume nu e mai demn de dragostea Vilmei și totuși, nici nu bănuiești ce comoară e copila asta !

Se ridicară de la masă. Vilma își îmbrățișă mama. Akos îi sărută mîinile, înflăcărat, copleșit de amintirea mamei sale.

— Ia te uită ce copilăroasă sînt ! exclamă Erzsébet ștergîndu-și lacrimile. Uite cum plîng de bucurie cînd vă văd așa, împreună ; mă gîndesc la fericirea de care ați putea avea parte în dragostea voastră și uit cîte greutăți, cîte piedici de netrecut se mai află poate între noi și între această fericire ! Du-te, draga mea — continuă ea întorcîndu-se către Vilma — du-te și spune să adune masa și vezi dacă fratele tău doarme sau nu. Iar după ce fata strînse singură tacîmurile și vesela de pe masă și ieși, mama o urmări cu o privire în care se concentra toată iubirea ei ; apoi, strîngînd mîna lui Akos, îi zise, cu vocea sugrumată de emoție :

— Akos, fă-o fericită, Akos !

Acesta îi răspunse strîngîndu-i mîna cu multă căldură.

— Nu știi, nu bănuiești cît de mult te iubește fata asta ! Un bărbat— fie el cel mai bun, cel mai sen-

sibil dintre toți — nu-și poate da seama de asta. Dacă vreodată Vilma s-ar simți înșelată, dacă vreodată...

— Mă crezi atît de josnic, atît de ticălos, încît să pot fi nedemn de dragostea ei? interveni Ákos pătimaș.

— Nu Ákos, nu, răspunse Erzsébet liniștită. Eu te prețuiesc mult și dacă n-aș fi fost convinsă că ai intenții nobile, nu ți-aș vorbi de lucrurile acestea, n-aș fi călcat voința soțului meu — lucru pe care nu l-am făcut încă niciodată — și nu te-aș fi primit în felul acesta. Dar vai, dumneata ești bogat și te-așteaptă un viitor mare; iată ce mă îngrijorează. Gîndește-te la familiile nobile; din cîte cunoști, unde poți găsi adevărata dragoste și fericire? Cînd viața îți oferă sute de bucurii și de plăceri și oriîncotro ai privi găsești ceva de care să poți lega nădejdi și dorințe, cînd ambiția te îndeamnă spre cucerirea multor țeluri accesibile, cînd ești înconjurat de laude, de strălucire, de popularitate, îți mai rămîne oare destulă putere să nu-ți împarți inima în atîtea părți? Or, ca să poată fi fericită, Vilma are nevoie să stăpînească singură o inimă; ea nu se va simți îndestulată cu firimiturile dragostei soțului ei.

Erzsébet era bucuroasă că Ákos e bogat și se simțea fericită la gîndul că fiica sa va avea o situație strălucită; ea însăși încurajase dragostea Vilmei, ba poate o întărise chiar prin nevinovate convorbiri și totuși în clipa aceea era îngrijorată de soarta fetei. Așa e inima omului; nu ți se poate împlini vreo speranță fără să te simți încolțit, tocmai în clipa împlinirii, de întrebarea dacă nu ar fi fost mai bine să-ți îndrepți dorințele în altă parte. Dar gîndul acesta fu spulberat de cuvintele călduroase ale lui Ákos, tînărul fiind atît de convins de statornicia iubirii sale încît nu-i era de loc greu s-o convingă pe Erzsébet, mai ales că ea însăși dorea să se lase convinsă.

— Te cred, bunul meu Ákos; nu mă îndoiesc și nu m-am îndoit niciodată de dragostea dumitale și te rog să mă ierți dacă uneori — ce vrei, mamă sînt — în-

grijorarea mea e neîntemeiată, dar vezi, într-o situație ca a noastră !... Spune-mi, te-ai gîndit la piedicile ce v-ar putea sta în cale ?

— Nu mai am mult și împlinesc douăzeci și patru de ani și-atunci cine-mi mai poate porunci ? Averea moștenită de la mama va ajunge în stăpînirea mea și va fi suficientă pentru traiul meu și al nevestei mele și chiar dacă tata — deși nu cred — ar fi supărat pe mine o vreme, n-aș renunța la dragostea Vilmei pentru nimic în lume.

— Te cred, Ákos dragă, dar mai e și Jónás al meu ! Nimeni nu-l cunoaște ca mine. E o ființă sensibilă, un adevărat înger, dar cînd i se pare că un lucru e împotriva principiilor sale, nimic nu-l mai poate convinge.

— În afară de dragoste, interveni Ákos.

— Nici dragostea, crede-mă, se împotrivi Erzsébet. Nimeni nu i-a fost mai drag lui Jónás ca mine — dumnezeu să-l binecuvînteze pentru asta — dar niciodată nu voi putea obține de la el ceva împotriva convingerilor lui.

— Cred. Dar fericirea copilului său poate fi împotriva acestor convingeri ? Nu putem nădăjdui oare că, oricît de îndreptățit ar fi să se simtă jignit de împotrivirea părinților mei, va ceda rugăminților noastre, cînd va vedea cît sîntem de statornici ? Și-apoi de ce să ne pierdem nădejdea că se va mai îndupleca și tata ? Nimeni nu-l cunoaște mai bine decît Vándory și nu ne-a asigurat de-atîtea ori că-l va convinge ?

În cele din urmă Erzsébet se liniști. Ákos îi făgădui că o va duce pe Vilma la moșia lui — moștenire de la maică-sa — în județul învecinat, unde nu se va vedea de loc cu mama sa vitregă. Erzsébet îl rugă apoi să-i descrie interiorul casei și cum fiica ei intră tocmai atunci în odaie o strînse la piept, fericită.

— Așa, copii, zise ea luînd mîna lui Ákos și a Vilmei. Iubiți-vă mult și statornic și dumnezeu nu va îngădui nimănui să vă despartă. Cîte greutăți și cîte piedici n-am avut de înfruntat și eu cu Jónás, dar pînă

la urmă tot ne-am luat! Cînd ai găsit în lume dragostea adevărată se cheamă că ești norocos și că te poți încrede în mîna sorții. Așa, dragii mei, continuă ea sărutînd-o pe Vilma, care o îmbrățișase. Acum vă las să stați de vorbă cît vă place, că cine știe cînd vă mai puteți întîlni!?

Buna femeie se așeză în canapeaua de lîngă sobă, privind visătoare la perechea chipeșă, pornită pe șușotit la una din mese.

— Vilma — zise Akos încet, luîndu-i mîna — te-am văzut înlăcrimată cînd am venit. De ce plîngeai?

— N-ai decît să rîzi de mine, căci sînt o biată fată fricoasă; dar eram îngrijorați cu toții. Și mama era... și-apoi, cînd te-am văzut așa dintr-o dată în fața mea, tocmai cînd îmi pierdusem orice speranță...

— Ești un înger! De-ai ști cîtă fericire îmi dăruiește dragostea ta! Cînd mă uit la ochii tăi și simt lumina lor caldă revărsată asupră-mi, cînd îți aud cuvintele atît de gingașe, cînd îți pot săruta mîna și mă gîndesc că ai să mi-o dăruiești și că o dată, poate nu peste mult, voi avea parte de toată fericirea izvorîtă din dragostea ta, mi se pare că visez și mi-e teamă de o nenorocire, căci nu există pe pămînt făptură mai norocoasă decît mine!

— Pentru dumnezeu, păzește-te! exclamă Vilma speriată. Dumneata disprețuiești primejdia și înfrunți orice, dar gîndește-te și la noi. Mama a fost și azi atît de îngrijorată!

— Din pricină că am întîrziat atît?

— Da. Am auzit că mulți oameni și-au găsit moartea pe negură în mlaștina de la Szent-Vilmos.

— Dacă nu mă vor pîndi niciodată primejdii mai mari decît cele de pe drumul de la Porvár vei putea fi liniștită, draga mea Vilma, zise Ákos zîmbind. Chiar dacă m-aș rătăci în mlaștina de la Szent-Vilmos, acum nu e atît de adîncă. Nu se poate îneca în ea nici măcar un copil. Spre rușinea mea, singurul lucru ce-l puteam păți azi, era să nu nimeresc drept încoace. Am mai făcut de sute de ori drumul călare de la

Porvár la Tiszarét, dar de data asta m-am rătăcit și poate aș fi orbecăit și-acum prin pustă dacă nu auzeam un tropot de copite, o dată cînd m-am oprit ca să mă orientez încotro să apuc. M-am îndreptat imediat spre locul de unde se-auzea tropotul, dar abia m-am apropiat puțin, cînd călărețul a pornit-o iute în galop. Eu, după el, cît putea calul ; celălalt, înaintea mea, gonea din ce în ce mai repede, pînă cînd am văzut prin ceață o fîșie de lumină. Apucînd încolo, m-am trezit la han. Pesemne călărețul cu pricina era din sat și crezuse că-s vreun haiduc ; dar, oricine o fi fost, dumnezeu să-l binecuvînteze pentru că mi-a ieșit în cale cînd eram mai la aman și m-a călăuzit încoace. Dacă nu era el, azi nu ne mai vedeam.

— Și înapoi, ce-o să faci ? întrebă Vilma privindu-și îngrijorată iubitul. Mama zicea că te întorci chiar în noaptea asta.

— Ce pot face ! ? Dacă vreau să nu se știe nimic de vizita mea aici, trebuie să fiu în zori la Porvár. Mi-am priponit calul de gardul grădinii ; pînă se face ziuă sînt din nou la isprăvnicie. Te asigur că nu mă voi mai rătăci și a doua oară ! Dar — adăugă Ákos și mai încet, observînd că între timp Erzsébet adormise, furată de gîndurile-i dulci — nesiguranța în care trăim nu mai e de suportat. Am să vorbesc cu tatăl dumitale.

— Să nu faci una ca asta ! îl rugă fata. Sînt sigură că tata nu se va învoi pînă cînd tatăl dumitale nu-și va da consimțămîntul.

— Dar tata va primi. Îmi voi deschide inima, îi voi spune cît de mult te iubesc, îi voi mărturisi că numai dragostea ta mă poate face fericit ; îi voi spune că viața e un rai dacă pot trăi alături de tine, dar că ar deveni un adevărat blestem dacă ar trebui s-o îndur singur și îi voi cere binecuvîntarea, nimic altceva decît binecuvîntarea, și sînt sigur că n-are să mi-o refuze. În definitiv mi-e tată și de cîte ori nu mi-a spus că mă iubește mai mult decît orice pe lume. O, Vilma, ai să vezi că vom fi fericiți.

Akos îi ținea mîna, strîngînd-o cu pasiune. Vilma nu și-o retrase ; îl privea nespus de fericită, dar nu-i spuse nimic ca să-l întărească în speranțele sale.

— Da, Vilma, vom fi fericiți ! Am vorbit cu mama ta și i-am arătat în amănunt toată situația mea. Într-un sat din apropiere am o casă moștenită de la mama. E mică și modestă, dar tata mi-a dat-o să am unde gospodări. Am pus din nou ordine în grădina părăginită ; odăile mititele sînt cît se poate de confortabile. Vom trăi acolo. Și unde te afli tu, lumea se transformă într-un rai. O să-i luăm cu noi și pe părinții tăi.

— O, cît de frumos ar fi ! oftă Vilma.

— Da, draga mea. Și o să-l luăm și pe frățiorul tău, nu-i așa ? Și...

— Poate și pe baba Lipták, adăugă fata zîmbind. Îi sînt atît de dragă !

— Da, și pe bătrîna, bineînțeles că da ; uneori are să ne viziteze și Vándory.

— Cu siguranță are să vină ! Îi vom comanda un fotoliu comod, ca acela de lîngă sobă ; întotdeauna stă într-însul cînd vine la noi și, de cum intră în casă, i se aduce un pahar cu apă proaspătă de la fîntînă. O, doamne, cît are să fie de frumos ! Vom avea și grădină, nu-i așa ?

— O grădină mare și frumoasă, răspunse Akos ; văzînd bucuria Vilmei, abia se mai putu stăpîni să n-o strîngă la piept. O grădină plină de trandafiri.

— Trandafiri ? exclamă Vilma bucuroasă. Cînd ai să te întorci de la vînătoare sau din Porvár, sau de-aici, și am să aud de departe tropotul calului, am să te întîmpin cu brațele și părul pline de trandafiri ; odaia mea va fi plină de flori. O, avem să fim fericiți acolo !

— Vilma, îți dai seama, măcar puțin, îți dai seama că mă faci nespus de fericit ? zise Akos cu vocea sugrumată de emoție, sărutîndu-i cu patimă mîna.

— Cine știe dacă toate acestea se vor împlini vreodată ! ? răspunse Vilma oftînd, în timp ce își retrăgea mîna, rușinată.

— Cine știe ? ! Dar oare dumnezeu poate lipsi de fericire doi oameni, după ce le-a îngăduit s-o întrezărească ? se împotrivi tînărul luîndu-i din nou mîna pentru ca s-o ducă la buze.

Lui Ákos îi tremurau mîinile ; obrazul palid și ochii înflăcărați trădau o pasiune cum nu mai cunoscuse încă Vilma, încît fata se simți aproape îngrozită.

— Ákos, zise ea, blajină. Ești bolnav, Ákos. Liniștește-te.

— O, Vilma, nu-ți retrage mîna și nu-mi vorbi ca o străină ; zi-mi „iubitule", tutuiește-mă, te rog !...

Vilma tăcea. Îi tremurau și ei degetele.

— Nu ești tu oare logodnica mea ? Nu ești tu oare a mea, înaintea lui dumnezeu și a inimii tale ? ! De ce atîta răceală între noi ?

— Ákos, dragul meu !

— O, te rog, spune-mi : „tu" ! Eu nu pot să-ți zic altfel ; inima nu știe alte cuvinte. Vezi, e prima, e cea mai mare rugăminte a mea !

Vilma roși.

— O, spune-mi că mă iubești ! Spune-mi că orice s-ar întîmpla nu te vei despărți de mine ! Spune-mi că ești a mea !

— A ta sînt, răspunse Vilma aproape neauzit. Iar Ákos o îmbrățișă ; fata se înfioră de un tremur și, pentru prima dată, buzele ei de fecioară simțiră văpaia sărutului pătimaș al tînărului.

În clipa aceea, din odaia vecină se auzi răbufnitul unui trup greoi trîntit pe jos și, imediat după aceea, un vaiet înăbușit, tropăit de pași, apoi din nou liniște. Vilma se smulse din brațele lui Ákos țipînd ; Erzsébet sări în picioare, iar Ákos se repezi la ușă, cu o lumînare ; deschizînd ușa, auzi cum cineva iese tîrîș din odaie.

Vă mai amintiți cred de complotul dintre ovrei și Cifra, al cărui martor întîmplător fusese Peti. Ne-

știind că Ákos e acolo, complicii socotiră că noaptea cețoasă le este prielnică așa că — îndată ce se stinse focul la fierărie și liniștea se așternu peste sat — ieșiră din livada unde stătuseră ascunși și se furișară la casa notarului. Era liniște și acolo. Ușa bucătăriei era închisă de mult, iar ferestrele întunecate, căci singura unde ar mai fi stăruit o geană de lumină fusese oblonită. Cifra își urma ortacul, înarmat ; ovreiul îl lăsă de pază la poartă și se apucă liniștit de lucru.

Deschise binișor ușa camerei lui Tengelyi și scoțînd lămpașul de sub șubă se apucă să descuie lada de fier. Ce-i drept, auzise vag niște voci din odaia vecină, dar își continuă lucrul în liniște, ferindu-se să facă cel mai mic zgomot ; și-apoi, era convins că dincolo se află doar Erzsébet și Vándory. Or, era hotărît să-l înjunghie pe preot, dacă acesta l-ar fi surprins. Lada se deschise. Scoțînd actele și o pungă cu arginți, ovreiul porni spre ușă, tiptil precum venise, dar, pe neașteptate, fu oprit de două mîini vînjoase care îl apucaseră de gît.

— Dă hîrtiile încoace, tîlharule ! zise în șoaptă necunoscutul care-l atacase. Pe geamgiu îl fulgeră bănuiala c-ar fi Cifra, dar înainte de a se stinge lămpașul mai avu vreme să-l recunoască pe Viola.

Acesta se pusese la pîndă împreună cu Peti, îndată ce țiganul îl înștiințase de pregătirile spargerii. Nu avea cum să împiedice tîlhăria, căci el însuși era urmărit și dacă l-ar fi atacat pe ovrei înainte de a da lovitura, hoțomanul ar fi făcut zarvă și-ar fi atras primejdia asupra haiducului, pe lîngă faptul că tîlharul și-ar fi amînat fărădelegea pentru mai tîrziu. Viola așteptase așadar ca ovreiul să intre în casă ; apoi îl trimise pe Peti la poartă, să nu-l scape din ochi pe Cifra, iar el se furișase pînă la ușa odăii, unde se încinsese acum o luptă pe viață și pe moarte între el și spărgător.

— Hîrtiile ! porunci Viola cu voce groasă. Hîrtiile, că de nu te ucid !

Zadarnic se zbătea geamgiul să scape din strînsoarea pumnilor de fier ai haiducului. Lămpașul căzu pe jos. Temîndu-se ca nu cumva, atras de zgomot, să iasă cineva din casă, Viola făcu o sforțare să ia cît mai iute hîrtiile. Geamgiul își repezi pumnul spre pieptul lui Viola; stîrnit, acesta îl doborî cu o singură lovitură de pumn între ochi. După cîte știm, răbufneala aceasta stîrnise spaima din camera alăturată. Viola puse mîna pe acte și fugi, urmat de Peti. Toate acestea se petrecură în cîteva clipe. Venindu-și în fire, geamgiul ieși tîrîș pe ușă, așa că, intrînd în odaia lui Tengelyi, Ákos nu mai văzu decît lada deschisă, o pungă de bani şi şuba lui Viola, căzută pe jos în timpul luptei.

Ákos se repezi la ușa ce da spre curte, rămasă deschisă; la lumina luminării îl văzu în curte pe geamgiu, trîntit pe jos. Dînd cu ochii de Ákos, acesta gemu „ajutor".

Tînărul se plecă deasupra lui. În clipa aceea se auzi o detunătură și Ákos se prăbuși.

Cele două femei, care îl urmaseră din casă, începură să țipe.

Vecinii se adunară cît ai clipi, alarmați de împușcătură. Ieșit în uliță, fierarul văzu un om trecînd în goană pe lîngă el; răcni din răsputeri: ucigașul! și se avîntă după fugar.

15

Vestea despre cele întîmplate la Tiszarét nu ajunsese încă la Porvár şi cu toate că lipsa fiului său, atribuită unor motive politice, îl cam supărase, Réty privea bine dispus și zîmbitor ceata numeroasă a adepților care îl tîrau din locuința sa la locul marii sărbători naționale. Se spune că persoanele suspuse

au obiceiul de a-i dispreţui pe cei cărora le datorează înaltele lor situaţii. Oricine se putea însă convinge că, măcar în ce priveşte judeţul Taksony, afirmaţia nu era întemeiată; cel puţin aşa se părea, judecînd după expresia binevoitoare şi de angelică umilinţă pe care o luase — pentru această împrejurare — obrazul mult-preaînaltului vicecomite. Mie mi se pare că, exprimîndu-şi în repetate rînduri regretul de a nu-şi putea purta pe umeri, tot timpul celor trei ani, iubitul prezident, alegătorul din Szent-Vilmos care-l ţinea pe Réty de picior exprima în felul acesta nu numai un compliment la adresa vicecomitelui, ci şi o dorinţă într-adevăr practică pentru un alegător.

Din pricina numărului mare al nobililor ce se adunaseră cu acest prilej, votarea urma să se ţină în curte. Spunînd aceasta, am spus de fapt tot ce era necesar pentru informarea cititorului. Ori de cîte ori reprezentanţii sfintei coroane maghiare îşi ţin adunările în curte în loc de sală, decorul este pretutindeni acelaşi, pe Tisa ca şi pe Dunăre; o oarecare deosebire există cel mult în aspectul şandramalei de lemn sub acoperişul căreia ocupă loc ispravnicul dimpreună cu cîţiva juzi tabulari de elită. Deosebirea depinde totdeauna de felul pădurilor din apropiere, întrucît acoperişul şandramalei se face uneori din cetină de brad, sau, alteori — ca în cazul de faţă — din crengi de stejar. (În paranteză fie zis: conform părerii mai multora dintre istoricii noştri, de la acest obicei îndeobşte cultivat se trage vorba „a îndruga verzi şi uscate", legată de anumite discursuri.) În faţa jilţului isprăvnicesc se afla o masă lungă, cum întîlneşti în toate sălile de conferinţă din ţara noastră, înjghebată de un dulgher şi acoperită cu postav verde. Curtea era plină de nobilimea grupată pe partide; de la ferestrele isprăvniciei, şi mai cu seamă de la cele ale sălii festive, o mulţime de gingaşe doamne priveau marea arenă a luptei unde, fără cremene şi fără oţel, atîţia nobili ochi vor scînteia de cea mai înălţătoare însufleţire, iar corpul funcţionăresc avea să ia naştere, ca şi lumea, din

haos şi-atîtea frunţi de juzi tabulari aveau nu numai să se învăpăieze de căldura convingerii, ci şi să se scalde în sudoare. Văzînd această ceată care se oferea să împlinească orice slujbă, văzînd însufleţirea cu care oamenii aceştia se grăbeau să-şi slujească ţara, rar patriot care să nu se lase cuprins de dulcea convingere că existenţa Ungariei nu va fi niciodată primejduită din lipsă de funcţionari.

Străinii îşi bat joc de constituţia noastră. Ni se vîră mereu sub nas că nobilimea e scutită de impozite, ca şi cum obiceiul de a se întreţine ostaşii veterani din fonduri publice n-ar exista, deopotrivă, la toate popoarele civilizate şi n-ar fi cît se poate de firesc ca şi naţiunea maghiară să-şi întreţină, tot gratuit, marele ei neputincios care, cu secole în urmă, a luptat pentru dînsa ! Sau poate vreţi să spuneţi că nobilimea noastră nu e un veteran neputincios ?

— Se face atîta gălăgie în jurul situaţiei din învăţămîntul nostru public, ca şi cum în momentul de faţă poporul nostru ar putea fi educat şi altfel, fără primejdia de a-l nemulţumi ! Mai mult, s-au formulat atacuri pînă şi la adresa organizării noastre judeţene, dezvoltată încetul cu încetul, o dată cu civilizaţia. O constituţie care-ar da tuturor cetăţenilor plăcutul drept de a porunci, scutindu-i în acelaşi timp de toate neplăcerile supunerii, n-ar fi oare cea mai frumoasă şi cea mai fericită dintre toate constituţiile posibile ? Dar poftească o dată aceşti defăimători să ne vadă alegerile, iar după aceea să ne spună dacă le-a mai fost dat cîndva să vadă ceva măcar pe departe asemănător ! Nu mă gîndesc numai la alegeri, căci dreptul acesta îl au şi alte popoare mai puţin binecuvîntate de soartă, ci în primul rînd mă refer la felul în care decurg alegerile.

În tot judeţul, şi mai cu seamă în localitatea unde se ţin alegerile, totul se răstoarnă cu josu-n sus. Constituţia se suspendă, juzii sistează judecăţile, încasatorul impozitului nobiliar nu mai încasează nimic un an de zile în cap ; zilnic se răspîndesc alte şi alte

veşti, după care, cînd ici, cînd colo, cîte-un membru al tagmei nobiliare a fost scărmănat în lege, deşi constituţia maghiară nu prevede bătaia decît pentru nenobili. Şi-ar putea oare închipui cineva o stare de lucruri care să reclame mai mult necesitatea ordinii publice, o situaţie care să convingă mai bine pe oricine că toată activitatea corpului funcţionăresc e pusă exclusiv în slujba binelui obştesc? Şi poate exista oare ceva mai înţelept decît o astfel de convingere? Poate exista ceva mai frumos decît primirea făcută funcţionarului public, la înscăunarea sa, primire cum numai unui mesia i se face? Iată una din principalele însuşiri ale sistemului nostru electoral — după cîte ştiu eu, fără pereche în lumea întreagă. Din cele expuse pînă acum se vede clar că sistemul se întemeiază pe logică, întrucît aceasta spune că, înainte de a încerca să determini pe cineva la acţiune, trebuie să-l convingi de necesitatea ei. Calităţile şi desăvîrşirea constituţiei noastre nu se opresc însă aici, căci mai cu seamă felul în care se votează face ca sistemul nostru electoral să rămînă fără pereche. La noi nu majoritatea numerică este hotărîtoare. De obicei mulţimea se înşeală; e cu neputinţă, dar, să-i încredinţezi destinele naţiunii întregi — ba, mai mult: ale unui judeţ. Încrederea obştei nu se măsoară prin adunări sau scăderi. La noi nu numărul alege, *ci ceea ce vine de-a dreptul din inimă;* nu majoritatea voturilor care — orice s-ar spune — nu-i decît forţă materială animală, ci tocmai ceea ce deosebeşte pe om de lumea animalelor, şi anume *cuvîntul. Pectus est quod movet*[1], vor fi putut spune romanii; la noi însă inima nu se mulţumeşte numai să mişte, ea creează vicecomiţi şi pretori, fiind, într-un cuvînt, suverană. Or, nu vedem de ce un astfel de corp funcţionăresc provenit de-a dreptul din adîncurile făpturii alegătorilor săi, n-ar putea fi demn de încrederea lor? Şi cu toate acestea, lumea e atît de rea! Atîtea experienţe triste

[1] Simţirea este cea care dă impuls (în lb. latină).

facem în fiecare zi! E bine dacă, încă înainte de a fi înscăunat, funcționarului i se întăresc însușirile cele mai trebuincioase exercitării demnității sale oficiale — şi iată, alegerile noastre corespund și scopului acestuia. Nu, noi nu voim funcționari îngîmfați și dornici de a se înălța — or, poate exista metodă mai bună de a le sugera neplăcerile şi primejdiile unei prea accentuate înălțări decît aceea de a-i purta vreme de ceasuri întregi pe deasupra capetelor altora? Dorim să-i știm neclintiți pe locurile lor, să nu se clatine, dar ce-am putea face mai practic în acest scop, decît să-i săltăm pe brațele noastre, trezind într-înșii, încă din timpul alegerilor, o adevărată scîrbă împotriva oricărei instabilități și făcîndu-i să dorească din tot sufletul simțămîntul plăcut al stabilității de care te bucuri stînd pe propriile-ți picioare.

Să lăsăm însă acestea, căci m-am apucat să scriu un roman și nu o dizertație politică. Ce-i drept, la noi un discurs de economie politică îți oferă, în loc de paie seci, adevărate buchete de flori proaspete. Totuși nu poate fi învinuit nici poetul dacă se rătăcește prin pustiul sterp al politicii. Eu însă nu voi abuza de drepturile mele. Mă mulțumesc să-mi informez cititorii că — începînd cu masa verde și cu șandramaua de scînduri — în ziua cu pricina ar fi putut regăsi la Porvár tot ceea ce au mai văzut, la alegeri, prin alte județe, astfel că e inutil să mai întind descrierea. Era în toată treaba asta și un mărunțiș care îi făcu pe cîțiva juzi mai bătrîni să clatine din cap: în mijlocul curții, între cele două partide, fusese așezată o companie de oșteni. Dar cum totul evoluează în lumea asta, tineretul — mult mai înțelegător față de epoca în care trăia — nu era atît de uimit de acest fenomen, mai ales că de la o vreme încoace alegerile decurseseră aidoma și în județele învecinate; or, cum era să rămînă Taksony-ul mai prejos?! Unde mai pui că în orice piesă de teatru mai acătării trebuie să figureze ceva armată.

Despre alegeri nu prea am a spune mare lucru. După ce — în hărmălaia interminabilelor exclamații și strigăte ca *„Réty"*, *„Bántornyi"*, *„Trăiască"* — ispravnicul (care, ca mai întotdeauna în astfel de împrejurări, vorbea mai degrabă pentru a-și ușura inima plină de încordarea atîtor simțăminte) își încheie cuvîntarea, Réty rosti un bun-rămas în numele întregului corp funcționăresc — și repurtă același succes. Apoi se numi un tribunal, pentru eventualele litigii ce puteau surveni în cursul alegerilor; se alcătuiră două comisii, una prezidată de baronul Sóskuty, cealaltă de un magnat îmbrăcat în verde, albastru și roșu — instalîndu-se amîndouă pentru a primi voturile *secrete*. Cele două partide ieșiră buluc pe poarta isprăvniciei, purtîndu-l pe sus și pe Réty și pe Bántornyi, fără a uita să se încaiere un pic. Astfel, rămînînd în curte numai ispravnicul, cîțiva preoți, doi consilieri regali și un jude șchiop, se făcu puțină liniște. Însuși sexul frumos — nelipsit de la nici o naștere (și cu atît mai puțin de la nașterea noului corp funcționăresc), femeile așadar, prezente pretutindeni unde sînt în perspectivă discuții vii — își retrase căpșoarele cu zulufi, trecînd de cealaltă parte a isprăvniciei, să privească lupta începută în jurul comisiilor de votare.

În afară de poarta centrală, pe cele două laturi ale clădirii dreptunghiulare isprăvnicia din Porvár mai are încă două intrări. Din comoditate, și, mai ales, în semn de atenție pentru bolnavii de podagră, care nu puteau sta sub cerul liber pe o zi ploioasă ca aceea, comisiile se postară, sau mai precis se așezară sub bolta celor două intrări. Nobilimea fusese scoasă pînă la unul pe poarta cea mare, închisă apoi în urma lor; înapoi se putea ajunge numai pe cele două portițe laterale, unde oamenii — fiecare după plasa din care făcea parte — își dădeau votul comisiei instalate acolo, după care aveau voie să intre din nou în curte, unul cîte unul, în ordinea în care votaseră.

Această tactică parlamentară (cer iertare că întrebuințez o formulare atît de combătută, dar nu găsesc alta mai potrivită, căci în alegerile noastre amintita știință nu se poate învăța din celebrele cărți ale lui Bentham[1]; doritor să te cultivi în această privință, e preferabil să citești din scoarță-n scoarță opul de strategie al lui Montecuccoli[2], și să înveți dintr-însul cum trebuiesc dispuse oștirile pe cîmpul de bătaie), după cum vă spuneam, deci, această tactică parlamentară zădărnicea aproape în întregime orice neregulă mai mare, sau, mai precis, fiindcă un lucru ce se întîmplă cu regularitate nu se poate califica drept neregulă, orice bătaie. Totuși măsurile acestea n-au putut îngrădi prea mult libertatea personală așa că, întîlnindu-se, unii adversari politici încercară totuși să vîre cu de-a sila în capul adversarilor părerile lor proprii. Din fericire însă acest exces de zel nu dură mult iar nobilimea județului Taksony avea capete îndeajuns de solide pentru ca ciocnirile să nu aibă urmări dăunătoare. Dificultatea cea mare o întîmpinară însă cele două comisii.

Județul Taksony avea numai cinci plăși și, ceea ce era și mai trist, clădirea isprăvniciei sale avea o singură aripă, în dreapta. Care dintre cele două comisii — sau, mai bine zis, dintre cei doi președinți — să primească dar trei plăși, ocupînd singurul loc din dreapta, loc de cinste, după cum îndeobște era socotit. Sóskuty trecea drept unul dintre cei mai de seamă juzi tabulari din județ, cămăraș[3] cu un stagiu de un sfert de veac și pe deasupra fruntaș în partidul lui Réty; celălalt, străin de localitate, deși mai proaspăt cămăraș, avea avantajul de a fi conte și nu baron. Cine e deprins cu viața județelor noastre ușor își poate da seama de dificultățile de care se izbea is-

[1] Jeremy Bentham (1748—1832), jurist și filozof englez, ideolog al liberalismului burghez.

[2] Raimund Montecuccoli (1609—1645), general din armata austriacă, autorul unui memorial.

[3] Funcție juridică din Ungaria feudală.

pravnicul într-o asemenea situație. Nu-i va fi greu cunoscătorului să-și închipuie nici îngrijorarea cu care excelența-sa privea nemulțumirea lui Sóskuty și a întregii sale comisii, pricopsită numai cu două plăși. Era îngrijorat ispravnicul, căci — din scaunul prezidențial — observase destul de bine că ambele comisii o luaseră, cu lăzi cu tot, spre poarta din dreapta. Nu știu ce ar fi ieșit din încurcătura asta dacă Krivér nu-i șoptea la ureche lui Sóskuty că, deși lui i se încredințaseră numai două plăși, ele reprezentau două treimi din nobilime și, tocmai de aceea (ca și din pricina importanței lor) ele nu putuseră fi încredințate decît numai și numai lui. „În ce privește locul din dreapta — zicea Krivér — ar fi cu totul greșit să-l căutați în partea spre care se îndreaptă, dimpreună cu comisia lui, contele din județul vecin. În ultimă analiză importantă este isprăvnicia și nu ispravnicul; locul din dreapta se socotește după poarta principală, or asta înseamnă că e tocmai cel pregătit pentru comisia înălțimii-voastre, domnule baron." Drept care Sóskuty răspunse zîmbind că nu obișnuiește să-și bată capul cu asemenea fleacuri și, spre marea mulțumire a tuturor, se instală sub poarta destinată lui, apucîndu-se de împlinirea sarcinei sale, nu însă după o oarecare tevatură.

În ultima dietă a județului Taksony se acceptase principiul votului secret. După cîte se spune, problema fusese pusă pe tapet doar spre a se afla dacă majoritatea o deține partidul lui Réty sau cel al lui Bántornyi, deoarece oamenii celui dintîi — vicecomite activ — erau pentru votul public, în opoziție cu partidul celuilalt, care pretindea voturi secrete. Învingător ieși acesta din urmă, iar Tengelyi, care credea că în urma acestei măsuri orice posibilitate de fals este înlăturată, răspîndi cu nespusă bucurie hotărîrea județului, citind-o și tălmăcind-o la toți cei cu care se întîlnea. Dacă însă notarul ar fi intrat pe poarta sub a cărei boltă se instalase Sóskuty cu comisia lui (unde sîntem îndrituiți a-l urma, deoarece întîmplarea noastră se

petrece în plasa Tiszarét), cred că l-ar fi podidit lacrimile, atît de fericit s-ar fi simțit văzînd cum prindeau viață ideile sale.

Baronul, bătrînul Kislaky, cinstitul domn Slacsanek, și — ca să fie reprezentat și partidul lui Bántornyi — domnul James, fratele contracandidatului la vicecomitat, dimpreună cu cîțiva juzi tabulari, erau instalați la o măsuță aflată în imediata apropiere a porții. Ceva mai încolo, între două paravane, fusese așezată urna.

Lîngă poartă, stătea viteazul domn Karvaly cu doi aprozi; în apropierea mesei, luară loc Nyúzó cu juratul său, ca cei mai buni cunoscători ai nobilimii din județul lor, iar lîngă ei fostul și viitorul procuror al județului. Domnul Macskaházy, învîrtindu-se cînd prin curte, în jurul ispravnicului, cînd sus, în jurul înaltei doamne, apărea din cînd în cînd lîngă urnă, întrebînd cum merge treaba.

Juzii tabulari își aprinseseră ciubucele; portița tăiată în canatul porții mari se deschise și alegătorii începură să intre, unul cîte unul, să-și dea votul secret. Îndată ce dădeau cu ochii de comisie, strigau cît îi ținea gura: „trăiască Réty!“ sau „trăiască Bántornyi!“ Cei de afară le răspundeau de fiecare dată cu aceeași tărie, împlinindu-și astfel o datorie patriotică; apoi fiecare alegător se retrăgea în spatele paravanului, spre a vota în mod... secret...

— Nimic în lume nu-i mai frumos decît votul secret! grăi domnul James scoțînd trabucul dintre dinți și strîngînd puternic mîna unui alegător care, proțăpit în fața mesei, striga „trăiască Bántornyi!“ Dacă în constituția britanică s-ar mai putea introduce și votul secret, apoi — pe tot globul pămîntesc — n-ar fi alta mai desăvîrșită. *The ballot, the ballot, for ever*[1]*!* așa strigam noi, radicalii; *it makes man feel so indepen-*

---

[1] Votul secret, votul secret să trăiască! (în lb. engleză).

dent[1], adică: singur el ne dăruiește independența atît de trebuincioasă omului!

— Mda, numai de n-ar urla așa, suspină bătrînul Kislaky. Nepoate! grăi el către un alegător care tocmai îl aclama pe vicecomitele Réty. Nu mai urla așa, nepoate, că ești la vot secret, ce dracu!

— Așa e! E secret, îi răspunse acesta. Trăiască vicecomitele Réty! și dispăru în dosul paravanului.

— Mă rog — zise Kislaky sărind în picioare — asta nu mai poate continua așa; e o veritabilă comedie!

— Da, dar cine poate porunci simțămintelor unor confrați nobili? îl întrerupse Sóskuty. În astfel de clipe nu poți porunci; entuziasmul izbucnește cu tărie și...

— Să-l lăsăm dar să izbucnească în voie, cît o pofti! Dar la ce-s bune paravanele astea? întrebă Kislaky senior. Că tot le-au răsturnat de vreo trei ori pînă acum. Pierdem vremea de pomană cu ele.

— Ce să-i faci, onorabile! observă Sóskuty. Conform poruncii foarte clare a onoratei isprăvnicii...

— Isprăvnicia a poruncit un lucru absurd! făcu Kislaky tot mai înfierbîntat. Strigă fiecare de parcă l-a apucat strechea! Să vrea să încredințeze comisia că ei au bojocii cei mai vîrtoși din toată adunarea și tot n-ar urla așa! Nici pînă diseară nu isprăvim... Și trage un curent aici! O să ne-mbolnăvim cu toții!

În tot timpul discuției, care de altfel nu avu darul să schimbe nimic, Sóskuty încercase zadarnic să se facă și el ascultat. Profitînd în sfîrșit de o pauză, își scoase ciubucul din gură, roti în jur o privire plină de demnitate și puse capăt zgomotoasei și cum o numise el într-adevăr scandaloasei discuții, atrăgînd atenția comisiei, din care nu-l exceptă nici pe amicul său Kislaky, că întrucît el fusese numit președinte, și nu altul, e de a sa datorie să împlinească pînă în cele mai mici amănunte toate poruncile nobilului județ,

---

[1] **Acesta face să te simți atît de independent (în lb. engleză).**

oricît de absurde ar fi fost ele. Drept care, în afară de Kislaky, întreaga comisie se alătură părerii sale și votarea continuă ca și pînă atunci.

— Poți spune domnia-ta ce-i vrea — zise Kislaky, continuînd să-și manifeste nemulțumirea printr-un neîntrerupt clătinat al capului — dar e absolut imposibil să continuăm în felul acesta!

— Dați-mi voie — răspunse James liniștitor — ce strică dacă oamenii aclamă pe oricare dintre candidați? Ce i-ar împiedica asta să voteze secret, colo, după paravan!? *Quite independent*[1].

— Da, dar... strigă onorabilul Kislaky.

— *I say*[2] — îl întrerupse James — dar ce, parcă se vede pentru cine-și dă omul votul, colo înăuntru?! În fond nu contează pe cine aclamă în fața noastră!

— Dați-mi voie, zise Kislaky scos din răbdări. Pe fiecare despărțitură a urnei e scris numele unui candidat. Dar cum să voteze cei care nu știu să citească? Zece am văzut intrînd, zece alegători despre care știu că nu cunosc o buche măcar! Uite, tocmai iese unul din îngrăditură. Măi Pista! continuă Kislaky, oprind alegătorul care tocmai voia să intre în curte, după ce isprăvise votarea. Știi să citești?

— Să citesc? răspunse cel întrebat. O iotă măcar!

— Bine, dar măcar literele le pricepi, nu? se amestecă Sóskuty. Spune mai bine că nu vrei să citești, dar de știut știi!!...

— Cum să știu, boierule, că doar nu-s diac! Neam de neamul meu n-a învățat carte!

— Ce v-am spus eu? exclamă Kislaky triumfător. Dar, ia spune, omule: în care despărțitură ți-ai pus bila?

— În prima, în care s-o fi pus?! răspunse alegătorul săltîndu-și surtucul pe umeri. Că așa a zis și domnu pretor... Trăiască Bántornyi! și omul își văzu de drum, lăsînd în urmă-i comisia stupefiată.

---

[1] Absolut independent (în lb. engleză).
[2] Eu spun (în lb. engleză).

— A venit să voteze cu Bántornyi și i-a dat votul lui Réty! vorbi Kislaky. Vă pun dar întrebarea: se mai poate continua în felul acesta?

— *It is very extraordinary!*[1] oftă domnul James, în vreme ce, netezindu-și părul, Slacsanek observă că în orice sistem electoral pot surveni cazuri excepționale.

— Cazuri excepționale? Să vedem! zise înflăcăratul Kislaky, care fusese întotdeauna unul din cei mai mari dușmani ai votului secret. Știi să citești? îl întrebă el pe primul alegător din apropierea sa.

— Nu.

— Dumneata?

— Nici eu.

— Dar dumneata?

— Ei, am învățat eu ceva cînd eram colea, un țînc. Dar...

— Și, dumneata?

— Da.

Ceea ce-l făcu pe Sóskuty să observe că, după cîte însuși preacinstitul poate constata, numărul neștiutorilor de carte reprezintă într-adevăr o infimă minoritate; iar domnul James se duse la poartă, spre a soma pe toată lumea să-și depună bila în despărțitura a doua.

Kislaky era mînios.

Pentru ca nimeni să nu aibă de ce se plînge, iar hotărîrea dietei județene să se respecte totuși cu cea mai mare strictețe, Sóskuty — care se dovedi în această zi un prezident excepțional de talentat — postă doi juzi tabulari în dosul paravanului; fiind membri în partide potrivnice, era neîndoios că aveau să deslușească fiecărui alegător în parte inscripția de pe despărțitură — după care votarea continuă fără nici o încurcătură...

În vreme ce sub poartă, la comisia de supraveghere, se petreceau aceste lucruri, afară, printre alegători,

[1] E foarte interesant (în lb. engleză).

brobonit de sudoare, Tengelyi al nostru lupta din răsputeri pentru cauza lui Bantornyi. Nu departe de adversarul său, acesta fusese purtat aproape fără încetare numai pe sus, chiar din clipa în care începuse votarea și ajunsese să-și blesteme de o mie de ori toți prietenii și toate neamurile din pricina vanității cărora ajunsese în această neplăcută situație. Bántornyi, care trăise toată viața în liniștea conacului său de la țară și nu era obișnuit cu fierbințile îmbrățișări ale alegătorilor, nu se pricepea — ca Réty — nici să surîdă binevoitor, nici să învioreze, prin cuvinte de îmbărbătare, puterile slăbite ale celor ce îl purtau și nu știa să debiteze maxime de seamă — aidoma celor ale lui Napoleon — menite să fie apoi repetate de întreaga sa armie. Astfel dar acest triumf specific maghiar, asemănător cu cel al vechilor romani măcar prin veșnica bîrfă la adresa triumfătorului, fu poate cel mai neplăcut lucru din întreaga sa viață. Dar oricine va fi fost vreodată în situații asemănătoare știe prea bine că partidele nu de dragul unor inși se nasc, aceștia fiind ridicați numai și numai spre a le sluji drept stindarde. Uneori stindardul sfîrșește prin a fi sfîșiat, sau, mai simplu vorbind, dolmanul candidatului purtat în triumf se face ferfeniță încît, după atîtea peripeții, nimeni n-ar mai putea afirma că are într-adevăr un dolman în fața ochilor. În astfel de ocazii însă, înălțîndu-și cu mîndrie prăpăditul semn de luptă, partidul victorios va izbucni în urale asemenea cetei de năieri care — mînată în port de o furtună în loc de vînturi prielnice — salută țărmurile cu multă bucurie și zarvă chiar dacă biata navă de care s-a folosit are nevoie de neîntîrziate reparațiuni. Degeaba se ruga și implora Bántornyi, zadarnic dădea din picioare zbătîndu-se să scape, că unicul rezultat era strînsoarea și mai vîrtoasă a oamenilor care îl țineau.

În ultimul timp, după ce aflase de acel *„public dinner“* [1] al domnului James, la care se înfruptaseră

[1] Masă publică (în lb. engleză).

opt sute de alegători, Tengelyi se supărase foc pe adepții lui Bántornyi pentru că — după cum spunea notarul — aceștia își călcaseră cuvîntul dat și, adoptînd la rîndul lor apucăturile necinstite ale adversarului, se făcuseră nedemni de simpatia oricărui om cu idei mai luminate. Ca urmare, notarul își propusese cu toată hotărîrea să nu mai participe la alegeri în aceste condiții. Dar cine-i de vină dacă legea dată de Solon[1] cetățenilor atenieni a sădit-o în inima oamenilor cinstiți însăși natura, hărăzind ca nimeni să nu aibă dreptul a rămîne nepăsător la ciocnirile dintre partide. Sosit la locul votării, notarul auzi glasurile tumultoase ale oamenilor lui Réty și-l văzu pe Macskaházy frecîndu-și mîinile mulțumit în timp ce-i istorisea că totul merge strună. Apoi, purtat pe umerii a șase alegători din Szent-Vilmos, Nyúzó trecu tocmai pe lîngă el... Toate acestea măcinară rezistența onestului nostru Jónás; iată-l așadar în fața isprăvniciei, perorînd printre nobili cu mai multă însuflețire decît oricare dintre adepții lui Bántornyi sau, mai precis, dintre dușmanii lui Réty. De data asta însă — asemeni multor oameni cinstiți care se ocupă cu politica — notarul hotărî să se alăture din nou partidului pe care nu-l mai putea considera și al său numai din spirit de opoziție. Se înțelege așadar că neputînd excela prin exhibițiuni atletice ori gimnastice, lucruri de căpetenie, precum se știe, în orice alegeri, notarul nu putea deveni pentru Réty un potrivnic atît de primejdios ca aceia care îl prăvăleau pentru a treia oară la pămînt pe domnul vicecomite, cu purtătorii săi cu tot. Tengelyi cunoștea toate cusururile administrației județene și, enumerîndu-le pe cele din pricina cărora avea de suferit nobilimea, reuși să stîrnească un oarecare interes nu numai printre preoți, notari, funcționari de domenii și boiernași mai răsăriți, asupra cărora fusese întotdeauna influent, ci și asupra grosului alegătorilor, cu toate că nici puține și nici mărunte nu

[1] Solon (640—559 î.e.n.), legislator în Grecia antică

erau părțile din cuvîntarea sa, pierdute în larma ce nu mai contenea. După cum au parte a se convinge mulți oameni cinstiți cînd grăiesc către mulțime, tocmai argumentele pe care le socotea mai puternice avură efectul cel mai slab; iar adepților lui Réty le fu dată în sfîrșit bucuria de a vedea că oratorul inoportun intră pe poartă spre a vota, despărțindu-se astfel de ascultătorii săi.

Cine ar putea însă descrie uimirea lui Tengelyi care, pășind sub bolta porții, văzu măsurile luate în temeiul sfatului dat de Sóskuty, pentru înfăptuirea votului secret.

— Rog respectuos pe înălțimea-voastră... i se adresă el lui Sóskuty, dînd cu ochii de cei trei juzi tabulari care, lîngă urnă, dădeau instrucțiuni fiecărui alegător în parte. Cum puteți îngădui un asemenea abuz, fundamental opus hotărîrii luate în dieta județeană ?!

— Abuz ? strigă Sóskuty, căscînd gura, uimit. Ce fel de abuz, rogu-te ?

Tengelyi — dimpreună cu cei care mai pășiseră sub poartă: Kislaky Kálmán, notarul din Szent-Vilmos, un preot și alți cîțiva boiernași — se întoarse către cei adunați, întrebîndu-i:

— Oare nu s-a hotărît în ultima dietă ca votul să fie secret ?

— Tocmai pentru că s-a hotărît — răspunse Sóskuty — împlinim porunca. Ori, poate crede domnia-ta că dacă n-ar fi fost secret, ne mai așezam noi aici sub poartă și ne mai osteneam să punem paravan, în loc să fi isprăvit de mult treaba ?! Vot secret. Ce-i ăsta, dacă nu vot secret ? făcu baronul din ce în ce mai pornit. Nu m-am ales oare și cu un reumatism de pe urma lui ?! Și se mai spune că nu împlinim poruncile județului !

— Asta nu poate continua așa! declară Tengelyi, tot mai aprins, văzînd că în timpul discuției votarea își urmase cursul după tipicul cu care începuse. Mă

duc la ispravnic și-i arăt totul; alegerile trebuiesc luate de la capăt.

— Ba mai bine ți-ai cere iertare, domnule notar! țipă furios Slacsanek. Și să nu crezi că te afli la taifas cu amicii dumitale! Dacă vrei, n-ai decît să votezi, dar lecții nu primim de la nimeni și mai ales de la un notar rural nu! adăugă el cu o privire disprețuitoare.

— Primiți sau nu — interveni Kálmán care ținuse întotdeauna cu Tengelyi și-și pierduse răbdarea din pricina ieșirii lui Slacsanek — domnul Tengelyi are dreptate: votarea cu doi martori numai secretă nu e!

— Și eu așa am crezut... se amestecă bătrînul Bálint, care prinse din nou curaj deîndată ce-și găsi un susținător. Dar înțeleapta majoritate...

— Dați-mi voie, vă rog...

— *Rogo humillime!* [1]

— Lăsați-mă pe mine să vorbesc.

— Vă explic eu îndată! strigară în cor Slacsanek, Sóskuty și încă un jude tabular; dar pînă la urmă, cu vocea sa atotpătrunzătoare, președintele îi întrecu pe toți:

— Dați-mi voie, scumpe domnule și nepoate! Precum foarte cu înțelepciune a observat tatăl domnieitale, modalitatea votării s-a hotărît de către înțeleapta majoritate a comisiei, așa că nici vorbă nu putea fi de vreo greșeală. Dar chiar dacă n-ar fi așa, nu se cere oare în Ungaria, pentru orice treabă, *„testimonium legale“* [2], adică două persoane din corpul judecătoresc, care să stea mărturie la cele întîmplate?! Ei vezi, prietene, dumnealor de colo, de lîngă urnă, au să fie martori că nobilimea și-a ales candidații prin vot secret, *„absque ira et studio“* [3], cu totul neinfluențat.

---

[1] Vă rog smerit (în lb. latină).

[2] Mărturie legală (în lb. latină).

[3] Fără supărare și dușmănie (în lb. latină).

Kálmán rîdea, iar Tengelyi — fără a se fi putut face auzit în larma stîrnită — începu să vorbească despre sfințenia hotărîrilor aduse, iar votarea se suspendă. În cele din urmă Nyúzó, cu care Macskaházy schimbase cîteva cuvinte, înaintă puțin către notar cu o mină foarte întunecată ; apoi, cu demnitatea pe care, fără a scuipa cu dispreț, nimeni nu și-o poate exterioriza pe deplin, îl apucă pe Tengelyi de tivul îmblănit al dolmanului şi aruncîndu-i vorbele : „cară-te, bre, acasă, că aici numai nobilii au cuvînt", îl îmbrînci către poartă.

Niciodată cuvîntarea vreunui orator — chiar cel mai de seamă din lume — nu a avut un efect atît de mare ca cele cîteva cuvinte ale lui Nyúzó. Cu un an în urmă, după marea hoție descoperită în tîrgul din Porvár, cînd se aflase că toți făptașii erau nobili, ba chiar că printre tăinuitori se aflau și doi suspuși, tot județul rămăsese cu gura căscată ; uimită fusese și ceata juzilor tabulari, cu ocazia celui din urmă proces cînd vrînd să pronunțe, într-un proces care dura de treizeci de ani, sentința de moarte asupra unui latifundiar, procurorul anunță cu mult regret că acuzatul se săvîrșise din viață cu vreo unsprezece luni în urmă... Dar uimiți ca acum nu fuseseră nici cînd cu vestea bătăliei de la Györ, adusă de Karvaly în douăzeci și patru de ceasuri de la o depărtare de patruzeci de poște... Sóskuty încremenise ; Sáskay ridică ochii la cer, oftînd, Slacsanek îi măsura pe toți cu o privire plină de dispreț și însuși bătrînul Kislaky — cuprins de milă pentru Tengelyi — se mulțumi a ofta : „cine-ar fi crezut !"

Tengelyi stătea printre ceilalți cu fața roșie ca para focului ; de indignare nu era în stare să scoată un cuvînt măcar.

În timpul acestei scene, bucuros de umilirea notarului, Nyúzó arunca împrejur priviri victorioase : era mai mulțumit chiar decît Macskaházy, care, cu toate lamentările, nu reușea să-și ascundă satisfacția.

— Da — spuse primpretorul întorcîndu-se către comisie — oricît v-ar uimi, domnilor, omul acesta nu e nobil și, aducîndu-vă la cunoștință acest lucru, precum îmi dictează simțul datoriei, cer totodată, în numele întregii nobilimi, să i se interzică a vota.

Gălăgia stîrnită atrăgea tot mai mulți alegători, din cei care se adunaseră în curte după votare. În jurul comisiei și sub arcada porții era o înghesuială de nedescris.

Încetul cu încetul Tengelyi își recîștigă calmul.

— Cine îmi poate face dovada că nu sînt nobil? întrebă el plin de demnitate.

— *Onus probandi semper privato incumbit* [1], răspunse procurorul, clipind des din ochii-i mici și cenușii, în timp ce se străduia să-și facă loc cu pîntecu-i rotofei mai aproape de masă.

— Adevărat! strigă Sóskuty. *Incumbit privato*, adică domnia-ta ești obligat să dovedești că ești nobil. Calitatea de nobil se poate dovedi... — dar, încurcîndu-se în acest punct, luă iar procurorul cuvîntul.

— Ai oare, domnule, vreun zapis crăiesc sau diplomă nobiliară? Ai poate vreun „*transumtum*" [2] autentic sau măcar statutorii [3] în care să se cuprindă clauza „*cum nos*" [4], sau cel puțin dovezi pentru plata *quartalitium* [5]-ului, conform părții I, capitolul 6 din Werböczy [6]?

— Dați-mi voie! grăi Tengelyi, pierzîndu-și răbdarea la auzul atîtor întrebări cum multe se pun în lumea asta, dar niciodată pentru a li se răspunde.

---

[1] Sarcina probatoriului revine întotdeauna persoanei particulare (în lb. latină).

[2] Copie (în lb. latină).

[3] Documente oficiale întărite prin semnătura regelui.

[4] Lat. *cum nos* — cu noi, formulă folosită în titulatura regilor Ungariei.

[5] A patra parte din averea oricărui nobil feudal, numită *quartalitium*, moștenită de partea femeiască și întărită printr-un act de confirmare.

[6] Vezi nota de la pag. 174.

Nimeni în țara asta n-ar putea dovedi mai bine ca mine calitatea sa nobiliară, dar...

— Mă rog, poftiți! îl întrerupse procurorul. Poate vom face dovada uzului de șaizeci de ani, nu? Să nu uite însă domnia-ta că și asta cere scripte. Genealogia se dovedește cu certificate de succesiune sau de botez, autentice și prin mărturii legalizate — poftim, domnule Tengelyi...

— Actele mele se află acasă.

— Binevoiți a le aduce aici. Nu-i așa, domnule baron, că îndată ce-și va prezenta actele domnul Tengelyi e liber să voteze?! și procurorul izbucni în rîs.

— Da, numai binevoiți a prezenta actele, strigă Sóskuty încurajator.

— Bine, dar am beneficiat întotdeauna de drepturile nobiliare; întotdeauna tezaurului nobiliar i-am plătit...

— *Fraus et dolus nemini opitulator!*[1] se amestecă Sóskuty. De ce nu v-ați publicat diploma nobiliară în județ, domnule Tengelyi?

— Dacă nimeni nu s-a-ndoit că sînt nobil! replică notarul, tremurînd de mînie. Nimeni, nici cînd mi s-a pus candidatura la postul de pretor, nici cînd am fost numit jurat.

— Nu strică niciodată să-ți publici diploma nobiliară, lămuri procurorul, știind probabil că în astfel de cazuri se cere părerea procuraturii. Vezi, dacă o făceai, nu mai aveai acum bătaie de cap. De altfel candidatura, ba chiar slujba ce-o ai, în care nu pot fi decît nobili, nu constituie o dovadă. Cîte cazuri din acestea nu se întîmplă în județele unde procurorii nu păzesc îndeajuns înmulțirea ilegală a nobilimii în dauna contribuabililor.

Domnul James nu se putu abține să treacă sub tăcere sentimentele stîrnite într-însul de aceste ultime cuvinte:

---

[1] Înșelăciunea și viclenia nu ajută nimănui (în lb. latină).

— Ce nobilă ființă sînteți, preacinstite! Dacă contribuabilii și-ar găsi întotdeauna apărători ca domnia-ta!

— Să nu pierdem vremea, interveni Sóskuty nerăbdător. Continuăm votarea, iar domnul Tengelyi se va duce acasă, după scripte.

— Eu unul vreau să votez! zise Tengelyi calm și demn. Un nobil nu poate fi privat de drepturile sale pe temeiul unui simplu denunț; în procesele privind nobilitatea, toată lumea rămîne în starea anterioară, pe toată durata procesului.

— Domnul Tengelyi are dreptate, se amestecă un tînăr avocat, dintre puținii care — dintru început — fuseseră de partea notarului. Rezoluția regală...

— De 21 iulie 1785..., continuă procurorul încuviințînd din cap.

— Dispune — continuă celălalt — dispune ca oricine să rămînă în starea anterioară pînă la terminarea procesului de dovedire a nobilității.

— Adică în stare de țăran, ca domnul notar, pînă-și va prezenta actele, răspunse Slacsanek.

— Întotdeauna am fost considerat nobil. Poți face mărturie și domnia-ta, se întoarse notarul către Macskaházy, care între timp se apropiase de masă. Sînt aproape treizeci de ani de cînd ne cunoaștem.

— Nu pot afirma decît că preacinstitul domn vicecomite l-a tratat pe domnul notar ca pe un nobil, răspunse cel interpelat, frecîndu-și mîinile mulțumit. De altfel, după cum se știe îndeobște, preacinstitul e într-adevăr un domn înzestrat cu multă milostenie, și bunătatea sa mulți o răsplătesc prin nerecunoștință. Scriptele domnului Tengelyi nu le-am văzut niciodată; știm doar atît că diploma sa nobiliară nu s-a publicat în județ — e venit din altă parte și există cazuri...

— Jos cu el! Afară cu țărănoiul! urla mulțimea în timp ce Karvaly, a cărui voce le acoperea pe toate, își făcu loc pînă la Tengelyi și-l înșfăcă de straie.

— În lături dacă nu vi s-a urît cu zilele! izbucni atunci Kálmán, care în tot acest timp se învîrtise în dreapta și-n stînga, căutînd vreun apărător de-al lui Tengelyi. Domnul Tengelyi mi-e prieten. Cine îndrăznește să-l atingă, de mîna mea piere, chiar de l-ar fi înzestrat cel de sus cu șaisprezece vieți!

Karvaly se retrase speriat. Bătrînul Kislaky se apropie în grabă de fecioru-său, amintindu-i de relațiile sale cu familia Réty. Baronul Sóskuty, foarte demn, îi atrase atenția asupra locului în care se află, iar procurorul, dregîndu-și glasul, pomeni de cîteva ori de „*actio*".

Kálmán însă nu făcea parte dintre oamenii care — o dată fierea revărsată-n ei — mai pot fi stăpîniți cu sfaturi înțelepte; vesel, ba chiar ușuratic în viața de toate zilele, caracterul acestui tînăr avea ceva ce îl ridica deasupra oamenilor de rînd. Văzîndu-l în clipa aceea, cînd — cu obrajii împurpurați — îl apăra pe bătrînul notar înconjurat de atîția dușmani, auzindu-i glasul sugrumat de emoție, simțeai că te afli în fața unuia dintre oamenii asemănători anumitor zăcăminte de aur, cu atît mai pline și mai îmbelșugate, cu cît pătrunzi mai adînc în ele. Nici Kislaky senior n-ar fi fost în stare să-și dea seama dacă lacrimile din ochii săi nu erau cele ale bucuriei, în clipa cînd își auzi feciorul vorbind precum urmează:

— Ce-mi pasă mie de împrejurări! Nu-mi pasă de loc! Cînd văd o nedreptate ca asta, nu știu decît un singur fel de relații: acelea existente între toți oamenii cinstiți; relațiile care îi obligă să nu admită ca unul dintre ei să cadă victimă necinstei și vicleșugului.

— Dar, *domine spectabilis*, dați-mi voie, uitați că ne aflăm la isprăvnicie! grăi Sáskay ridicînd ochii spre cer.

— Pe legea mea, îmi vine să uit! i-o întoarse Kálmán din ce în ce mai furios. Căci casa asta s-a durat spre menținerea liniștei și a ordinei, dar văd că oame-

nii cinstiţi sînt ameninţaţi chiar în ea cu violenţa ! De unde, dacă nu de-aci aşteaptă dreptatea şi adevărul fiecare cetăţean ? Văd însă că nu le găseşte decît în vin, vorba proverbului. Venim aici să dăm de judecători şi nu găsim decît ciomege ; zău că, privind în jur, îţi vine să crezi că te afli într-un bîrlog de răufăcători !

— Cum ! ? Eşti împotriva ciomegelor ? sări un hotnog de-al nobilimii. Asta înseamnă că îşi bate joc de nobilime. *Actio* ! şi toată mulţimea începu să urle „*actio !*" în timp ce Tengelyi, care în viaţa lui nu se simţise poate mai emoţionat decît în faţa comportării neaşteptate a lui Kálmán, se gîndi cu teamă că, lăsîndu-se tîrît de nobila sa pornire, tînărul şi-ar putea face vreun rău. De aceea îl rugă să-l ajute să iasă din clădirea isprăvniciei şi să-i găsească vreun vehicul cu care să poată pleca la Tiszarét după documente.

— *Actio* ? Prea bine, nobile feţe ! zise Kálmán ironic, întorcîndu-se către bulucul nobililor. N-aveţi decît să porniţi acţiune împotriva mea. Încalte se va putea dovedi prin documentele procesului că în judeţul Taksony e de ajuns ca un om ca ăsta — şi spunînd aceste cuvinte făcu un gest de profund dispreţ către Nyúzó — să arunce o vorbă despre un om cinstit, ca nevinovatul să fie despuiat cît ai bate din palme de toate drepturile sale ! Kálmán îşi scoase apoi din deget inelul cu pecetie şi, azvîrlindu-l pe masă, ieşi ţinîndu-l pe Tengelyi de mînă.

— Hai, prietene ! Cu caii mei în două ceasuri sîntem la Tiszarét. Am să mîn eu însumi ; pînă diseară sîntem înapoi cu scriptele.

Nobilii continuau să vocifereze, iar Slacsanek, întors către tatăl lui Kálmán, îi spuse cu vocea scăzută :

— Dacă n-are să iasă pretor coconul Kálmán, pe noi să nu pui vina ! Bătrînul se mulţumi să ofteze adînc, iar votul secret îşi urmă cursul, cu toate că paravanele fuseseră de mult răsturnate...

16

De cînd cu ultimele întîmplări, în casa notarului domnea mîhnirea și îngrijorarea. Ce-i drept, cum Ákos nu fusese atins decît în braț și rana nu era primejdioasă, tînărul, revenindu-și în simțiri, fusese dus încă în aceeași noapte la conac, așa cum dorise. Totuși neliniștea pricinuită de furtul actelor, a căror valoare Erzsébet nu o putea aprecia, starea Vilmei, care — din clipa cînd Ákos se prăbușise la pămînt — plîngea cu sughițuri, dar mai ales conștiința că, împotriva voinței soțului ei, îl primise pe Ákos în casă și că toată această istorie, care va fi fără îndoială tălmăcită și răstălmăcită, are să compromită buna reputație a fiicei sale, sădiră o adîncă îngrijorare în inima bunei femei. Vilma zăcea în pat, slugile fugeau de colo-colo, iar bătrîna Lipták abia pridídea să îndepărteze mulțimea de curioși care măreau și mai mult zăpăceala cu întrebările lor insistente. Spectatorul care ar fi văzut casa aceasta cu douăzeci și patru de ceasuri în urmă, s-ar fi putut întrista acum pe drept cuvînt, cugetînd la destinul omenesc, atît de supus hazardului nu numai în privința bucuriilor venite din afară, ci și a celor din inima noastră.

Singurul om care mai consola pe-ai casei era Vándory și dacă Vilma se liniști puțin spre ceasul prînzului și ațipi, e numai mulțumită cuvintelor sale pline de blîndețe. Însăși jupîneasa Erzsébet aștepta cu mai mult curaj clipa în care urma să dea ochi cu bărbatul ei. Venit în casă după nenorocirea întîmplată, Vándory n-o mai părăsise. Cercetă imediat lada spartă și constată că toate scriptele sale ca și o mare parte din ale lui Tengelyi fuseseră furate. Dar, deși știa prea bine cît de mare e paguba, reuși să insufle și asupra celorlalți convingerea sa că dumnezeu nu-i părăsește pe cei buni, astfel că pînă și Erzsébet se mai liniști

puțin, cu toate că, în lunga ei căsnicie, pentru prima dată i se întîmpla să tremure așteptîndu-și soțul.

— Doarme..., spuse Erzsébet după ce, ieșind din odaia învecinată, trăsese încet ușa și se apropiase de Vándory, care citea lîngă fereastră. Doarme sărăcuța. Vai, doamne, dacă Jónás și-ar vedea copila atît de palidă! Cît era de veselă și de îmbujorată altă dată! și ochii femeii se umplură de lacrimi.

— Pînă se-ntoarce Tengelyi acasă — zise pastorul ca s-o liniștească, închizîndu-și cartea — Vilma se va simți din nou mai bine. Ákos a dat poruncă slugilor sale să nu ducă vestea la Porvár, iar iobagii au destulă treabă cu semănatul. Nu cred că va avea chef careva să facă un drum numai așa, de bună voie, așa că prietenul meu nu văd cum se va întoarce înainte de sfîrșitul alegerilor; pînă atunci, cu ajutorul lui dumnezeu, Vilma se va întrema.

— O, eu m-am nenorocit pe toată viața!

— Liniștește-te, jupîneasă Erzsébet, zise Vándory punîndu-i mîna pe braț. Slavă domnului, rana lui Ákos nu e primejdioasă, iar pierderea suferită de pe urma furtului nu e ireparabilă. Nu s-au pierdut decît niște acte și actele se pot găsi.

— Da, dar încrederea lui Jónás!? Încrederea lui, cine mi-o poate reda? Cine-mi poate reda dragostea sa și stima, toată fericirea de mai-nainte, pierdută acum!? „Te implor, nu-l mai primi pe Ákos, nu-i da voie să mai vorbească cu Vilma; e spre binele liniștei și cinstei fiicei mele“, așa mi-a vorbit, și nu o dată, iar eu i-am făgăduit să-i împlinesc dorința. Și-acum?! Onoarea fiicei mele! Vai, cum am putut să nu-l ascult! plîngea Erzsébet îndurerată.

— Rău, foarte rău! îi răspunse Vándory. Dar Tengelyi e un om prea bun ca să-ți poată refuza iertarea. Fii liniștită, am să vorbesc cu el. În ce privește onoarea fiicei dumitale, nu ai de ce să fii îngrijorată. Vilma și Ákos sînt logodiți — și, cine știe? — poate rana ușoară cu care s-a ales îi va fi de folos, căci

încalte nici familia Réty şi nici Jónás nu se mai pot împotrivi căsătoriei.

— O, familia Réty! îi răspunse Erzsébet plîngînd.

— Familia Réty? Îi crezi mai răi decît sînt! Réty e un om slab, dar nu e un caracter josnic, iar femeia... Există oare femeie în stare să-şi împiedice odrasla, cînd, după ce-a săvîrşit o nesocotinţă, vrea să-şi facă datoria de om cinstit? Lucrurile se mai pot îndrepta.

— Cînd mă gîndesc — zise Erzsébet amărîtă, ştergîndu-se la ochi — cînd mă gîndesc că Viola e vinovat de toate acestea, omul căruia i-am scăpat nevasta şi copilul de cea mai crîncenă mizerie!

— Cine ştie dacă a fost el sau nu, răspunse pastorul liniştit. Nu trebuie să judeci pripit.

— Nu încape nici o îndoială. Cum şi-a revenit puţin, ovreiul ne-a povestit că, mergînd spre casa lui, noaptea tîrziu, a văzut portiţa casei noastre deschisă şi, ştiind că bărbatu-meu e la Porvár, şi-a zis că nu e lucru curat şi a intrat. Uşa odăii lui Jónás era de asemenea deschisă; omul s-a dus, dar, să vadă dacă stăpînul casei s-a întors sau nu. În clipa aceea Viola — care ieşea tocmai din casă cu prada — l-a doborît la pămînt. Fierarul, care s-a luat după necunoscutul ce trecuse în goană pe lîngă el, se jură că nu era nimeni altul decît Cifra, unul din ortacii lui Viola. Iar bătrîna Lipták a mărturisit că aseară haiducul a fost în sat, ba chiar la casa ei. Nu, nu mai încape nici o îndoială! Ovreiul mai boleşte şi acum de pe urma loviturii primite de la Viola — poţi să-l întrebi şi dumneata, dacă vrei.

— Minte afurisitul! rosti o voce de femeie. Erzsébet se întoarse speriată. Vándory îşi păstră însă calmul. Era Zsuzsi, nevasta lui Viola; intrase tiptil şi mai apucase să audă, din uşă, ultimele cuvinte. Viola n-a jefuit niciodată casa dumitale, coană mare, şi nici n-are s-o jefuiască, chiar dacă-ar mai trăi o sută de ani în cap!

Cuvintele rostite dintr-o adîncă convingere sînt irezistibile. Mii de oameni au încercat, de cînd lumea,

să tălmăcească tainele existenței noastre, întemeind atîtea noi religii; dacă printre ei nu se găsește aproape nici unul care să nu fi avut cel puțin cîțiva adepți, faptul se datorează puterii celor ce nu cunosc îndoiala. Aceeași putere era acum în cuvintele bietei Zsuzsi, covîrșind-o pînă și pe Erzsébet.

— Lăudat fie numele domnului că a făcut să fie așa, zise Vándory pentru care tot ce-i putea slăbi încrederea în oameni însemna o pierdere personală; de aceea, era bucuros de efectul pe care-l avură cuvintele femeii asupra jupînesei Erzsébet.

— Așa e, credeți-mă domnule părinte că așa e! răspunse Zsuzsi cu glasul ei profund, dar totuși feminin și moale, tremurat la rostirea acestor cuvinte. Viola e un biet nenorocit. Alungat din casa lui, de pe ogorul lui, toți îl hăituiesc ca pe-o sălbăticiune. Dar fapta asta n-a săvîrșit-o Viola! În bucăți de-ar fi să-l sfîrteci, ori să-i smulgi inima din piept tot n-ai găsi într-însul o singură fărîmă de nerecunoștință.

— Frumos din partea ta, Zsuzsi! zise Erzsébet impresionată. Frumos că-ți aperi bărbatul, căci te-ai legat cu jurămînt să nu-l lași nici la rău, nici la necaz; mi-ar plăcea și mie să te cred, dar toate semnele sînt împotriva bărbatului tău. Nu vreau să te mîhnesc, biată femeie, dar Viola, oricum l-ai lua, tot lotru e.

Văzînd însă expresia ce se întipări pe fața Zsuzsiei, Erzsébet regretă că a pronunțat asemenea cuvinte. Vándory încercă s-o liniștească totuși pe biata femeie, care înaintase între timp cîțiva pași și se rezemase de masa la care ședeau ei.

— Da, da, Viola e lotru, zise femeia cu amărăciune; i se citea din încruntarea frunții și din roșeața care-i cuprinsese obrajii cît este de emoționată. Lasă, părinte, are dreptate coana notărășiță: bărbatu-meu e un lotru — eu sînt nevasta unui om nelegiuit. Știe tot satul, știe tot județul că s-a pus preț pe capul lui! Nu-i copil mic să nu știe de asta! Dar în ziua giudețului de apoi, cînd dumnezeu va apare pe tronul său înconjurat de îngeri, cînd va judeca buni și răi răs-

plătindu-i pe toți după merit, nu lui Viola îi va cere seamă pentru ce s-a dat pe haiducie! Nu lui, ci celor care l-au silit, care l-au prigonit înainte de a fi păcătuit. Dumnezeu e drept, înaintea lui nu-i osebire între sărac și bogat, el citește în inimi ; și-n fața giudețului său Viola va putea sta cu fruntea sus.

Între timp, lelea Lipták, cu o maramă albă pe cap și scurteica îmblănită pe umeri, intră în odaie și se îndreptă spre masă, apoi, făcînd o plecăciune, puse mîna pe umărul Zsuzsiei zicînd:

— Adevărat, fata mea. Ai încredere în domnul și el nu te va lăsa. Ceilalți tăceau, emoționați.

— Da, da, să am încredere în cel de sus, răspunse nevasta lui Viola... În prima clipă n-o recunoscuse pe bătrînă ; acum stătea cu privirea tristă ațintită în gol. Dumneata, lele, mi-ai mai spus-o de o mie de ori. La drept vorbind ce s-ar face omul sărac dacă nu și-ar pune nădejdea în dumnezeu ? Dar, credeți-mă, adesea cînd mă gîndesc la tot nenorocul nostru, cînd îmi amintesc că nimeni în lume nu se mai încrede în noi, cînd îmi zic că și cei mai cinstiți dintre oameni, cum sînt părintele și coana notărășiță, ne cred în stare să fim Iudă față de binefăcătorii noștri, mă simt părăsită de duhul binelui, lele, și-mi vine uneori să cred că pentru sărac nici dumnezeu nu mai e...

— Nu vorbi așa, Zsuzsi, zise bătrîna Lipták încruntată. Nu știi ce spune la scriptură ? Mai ușor va intra cămila prin urechile acului, decît bogatul în împărăția cerurilor. Noi săracii n-avem la ce ne îndoi de mila domnului, căci tocmai dintre sărmani și-a ales fiul său apostolii. Dacă coana mare ți-a spus ceva ce-ți cade greu la inimă, gîndește-te că-i binefăcătoarea ta și chiar cel mai bun om dacă i s-a făcut vreun rău poate judeca nedrept. Parcă bărbatu-meu, dumnezeu să-l ierte, nu-l bănuise pe Peti țiganul, o dată cînd ni s-a furat vaca ? Poartă-ți crucea cu supunere, ca mîntuitorul nostru.

— Da, dar el a fost fiul lui dumnezeu — făcu Zsuzsi suspinînd — iar eu nu-s decît o biată muiere

slabă. Ori știe cineva cît am suferit eu? Am fost o biată orfană — eram de-o șchioapă cînd mi-au murit părinții — și dacă nu mă primeai dumneata, lele, la casa dumitale, pieream și eu poate, ca toți copiii ce n-au mamă să-i păzească. Dar așa, dumnezeu să te răsplătească, am crescut și eu cu ceilalți; și n-a fost în sat fată mai veselă ca mine. Mama a murit cînd m-a născut, dar niciodată nu mi-a dat prin cap că s-ar putea să-i fiu cuiva mai dragă ca dumitale, lele.

Vándory și cu Erzsébet tăceau, mișcați. Bătrînei Lipták îi dăduseră lacrimile.

— Da, eram veselă, continuă Zsuzsi tot mai însuflețită. Nu credeam să fie fericire mai mare decît a mea; din zori și pînă seara îl preamăream pe domnul, pentru atîta noroc ce mi-a hărăzit. Dar asta nu era încă totul. Numai după ce l-am cunoscut pe Viola am aflat ce-nseamnă raiul pe pămînt. La început nici nu visam să mă poată îndrăgi un om de seama lui. Era înstărit Viola; moștenise de la tată-său o avere frumoasă și casa lui, după a notarului, era cea mai arătoasă din sat. Vite avea tot una și una, iar eu, ce eram? Colea, o fată săracă și orfană. Cum aș fi putut crede că am să-i fiu dragă? Cînd eram la cîmp, la seceră, el se oprea — cu cei patru boi ai lui — lîngă mine și mă ajuta să leg snopii. Dacă uneori venea să-mi scoată apă din Tisa, ori îmi aducea un fir de rozmarin frumos cînd mă juca la vreo nuntă, îmi ziceam: om bun, Viola. Dar nici prin minte nu mi-a trecut că are să mă ia și mă rugam lui dumnezeu să mă păzească de gîndul trufaș de-a mă-nălța la el. Dar cînd, la un crăciun, Viola a venit la noi să mă întrebe de-mi este drag, iar eu nu i-am răspuns nimic și m-am mulțămit să-mi cobor privirile-n pămînt, iar el m-a îmbrățișat și, strîngîndu-mă la piept, mi-a spus că în cîșlegi mă ia de nevastă, se învîrtea lumea cu mine și credeam că nici îngerilor nu le e dată o fericire ca a mea.

— Biată femeie! murmură Erzsébet ştergîndu-şi lacrimile.

— Da, cînd eram fată eram fericită! urmă Zsuzsi îmbujorată. Pe-atunci totul, totul îmi părea un vis frumos. Mi se strîngea inima de atîta bucurie și-mi venea să plîng ca un copil. Și totuși, nu era decît o picătură pe lîngă fericirea de care am avut parte în casa bărbatului meu. După naşterea primului nostru prunc — micuțul Pista — am început să agonisim pentru el și binecuvîntarea domnului se pogorîse asupra casei și ogoarelor noastre; vitele noastre sporeau, grîul nostru aducea bob înzecit. Eheeei, multe mirese păşesc fericite pragul casei bărbatului lor — dar mie, fiece zi mi se părea mai frumoasă decît cea trecută; eram atît de fericită, că nu-mi mai aduceam aminte nici cum am nuntit.

Covîrșită de amintirea acelor vremuri însorite, nevasta lui Viola tăcu o clipă; apoi, curmîndu-și vorba din cînd în cînd, ca și cum n-ar fi avut destul suflu să-și poată vărsa tot amarul, începu să vorbească cu vocea sugrumată:

— Da; și-acum, uite, s-a isprăvit; iacă, asta mă doare. Nu ne-am uitat de lungul nasului în fericirea noastră și nu ne-am legat de nime-n lume. Bărbatu-meu își plătea dările, slujea cele cincizeci și două de zile de corvoadă cu vitele și, de cîte ori vedea un sărac, era în stare să-și împartă cu el și cea de pe urmă bucățică. Dar dumnezeu ne-a părăsit, totuși, la necaz și amărăciune. Viola avea ce-i trebuia, dar nu era decît un țăran — și avea dușmani printre boieri. Percitorul, bată-l dumnezeu să-l bată — zise Zsuzsi, strîngînd pumnii furioasă — nu-l putea suferi pe bărbatu-meu, căci ori de cîte ori ceilalți țărani aveau pricini și necazuri, de pildă dacă-i ducea la corvoadă peste dățile sorocite, ori alte-alea, apoi tot pe el îl alegeau purtător de cuvînt; iar primpretorul îi jurase răzbunare, că umbla după mine, nemernicul, iar eu — femeie cinstită — l-am dat afară din casă, precum se cădea. Fostu-mi-a frică destul, măcar că bărbatu-

meu zicea că n-are ce se teme de mînia percitorului și nici a primpretorului, atîta vreme cît își implinește îndatoririle. Numai că domnii toți lucrează mînă-n mînă și, cînd îs mînioși, la nimic nu slujește nevinovăția săracului. Mai acu doi ani cînd s-a născut fie-mea, mi-a fost rău încă de cu dimineață; bărbatu-meu și cu lelea erau la mine și numa ce trimite percitoru — de bună seamă pentru că aflase cît de necăjiți eram, de la moașă — trimite, zic, după Viola, să-l cheme cu patru cai la curte, s-o ducă pe doamna la Porvár. Bărbatu-meu a ieșit și i-a spus dărăbanului că nu se poate duce în ziua ceea, mai ales că a făcut corvoadă, tot anul, cît nimeni altul dintre gospodarii cu pămînt; și i-a mai spus că se duce, bucuros, în oricare altă zi, numai în aceea nu, că mă aflam înainte de naștere. Gîndeam că toate-s bune, dar peste o jumătate de ceas dărăbanul vine din nou și spune că, oricum m-aș afla eu, bărbatu-meu trebuie să-și împlinească datoria și că trebuie să meargă musai, deoarece nime-n sat nu are cai mai buni. Viola s-a mîniat, dar l-am rugat să trimită caii cu argatul, ca să nu mai avem zavistie, iar el s-a învoit, nu prea bucuros, ce-i drept, că nu-i plăcea să-și lase caii pe mîna altuia. Ne-am liniștit așadar din nou. Mă canoneam tocmai, cuprinsă de durerile facerii, cînd dărăbanul se întoarce cu argatul nostru și zice că trebuie să meargă Viola, că doamna se teme la drum cu oricare alt surugiu. Omul meu, dacă a văzut că mă chinuiesc rău și că nu pot rămîne fără el, i-a răspuns că, orice i-ar face, e destul că a dat caii și că nu mă lasă singură nici de dragul împăratului. Chiar dărăbanul a zis că nici el n-ar face altfel, dar că totuși mai bine ar face Viola să se ducă, deoarece pretorul stă în curte și s-a jurat să-l ia cu sila de nu vrea de bună voie și are să vadă apoi el, Viola, ce-l așteaptă. Omul meu încă era om aprig și uneori încăpățînat; mînios, i-a trimis vorbă pretorului că și-a făcut corvoada cuvenită pe anul ăla și că nu pleacă la drum nici în ruptul capului. Dărăbanul a plecat; nu mai știu ce s-a în-

tîmplat pe urmă, căci mi se făcuse mai rău și n-am mai văzut și n-am mai auzit nimic din cele petrecute în jurul meu. Dar, precum zic vecinele și cu lelea, de cum s-a dus dărăbanul la conac, primpretorul a venit la casa noastră cu poterașii ; înjurînd de mama focului l-au scos pe Viola din odaia unde zăceam în neștire și l-au dus legat la conac.

— Așa e, se amestecă lelea Lipták, continuînd istorisirea, cu toate că toți cei de față o știau prea bine, dar așa-i omul cînd îl seacă ceva la inimă. S-a întîmplat întocmai cum a spus Zsuzsi. M-am luat după ei, cînd l-au dus pe Viola. Era groaznic la vedere. Nu voia să meargă ; spumega de mînie și se trîntea pe jos. Îl tîrau gîzii ca pe o vită, de ți se făcea părul măciucă. Tot satul îi urma ; oamenii erau triști, dar nimeni n-a îndrăznit să-i dea o mînă de ajutor. Toți se văicăreau și blestemau pe înfundate, mai așa, cu jumătate gură, mînioși că-l văd pe nevinovat bătut de-a valma numai pentru că nu voia să se ducă. Pretorul mergea în frunte, suduind și juruindu-se c-o să-și spășească Viola încăpățînarea. Eu uitasem aproape cu totul de Zsuzsi și m-am luat cu ceata aproape pînă la curte, parcă aș fi simțit nenorocirea ce avea să urmeze. Abia am sosit, cînd primpretorul l-a întrebat pe dărăban, de față cu toți, dacă a fost ori ba la casa lui Viola și de cîte ori ; dacă i-a spus că-i chemat să-l slujească pe boier și ce i-a răspuns Viola ? Și-așa-nainte, nu mai știu cîte alte întrebări. „Ia stăi tu — a încheiat el, trimițînd după lavița pe care-i întinde pe cei de-i bate — o să vedem noi acuș dacă-ți mai dă mîna și altă dată să nu vii la corvoada boierească ; te-nvăț eu să înjuri ; te-nvăț eu să mai zici că nici în ruptul capului și nici la porunca măritei isprăvnicii nu vrei ! Culcați-l !“ Viola stătea între poterași ; o sută de ani dac-ar fi să trăiesc și tot n-am să uit cum arăta atunci, în curte. Capul spart în două locuri, fața plină de sînge, buzele strînse, vinete de mînie. Cînd a ajuns în ogradă și i-au dezlegat mîinile — parcă-l văd și-acum, .cum s-a smuls dintre

dărăbani, a sărit înainte ca un leu turbat și-a strigat: „Nu vă apropiați de mine, că fac moarte de om!" Oamenii s-au tras înapoi cu toții. Numai Nyúzó suduia mai departe și se jura pe sufletul lui că pune să-i taie pe toți ce nu-l culcă pe Viola în clipita aceea. Astfel dar toată ceata s-a năpustit asupra lui. Și-atunci, numai ce-mi aruncă Viola o privire împrejur, vede o secure cu care spărsese cineva lemne mai înainte și pe care diavolul i-o scotea acum în cale — și pune Viola mîna pe ea și o rotește o dată împrejur și numai ce-mi culcă, într-o băltoacă de sînge, pe-un poteraș și pe vătaful de curte. Oamenii s-au dat în lături de spaimă și-atunci Viola a rupt-o la fugă drept către casă, unde a-ncălecat și pînă în pădurea de la Szent-Vilmos nu s-a oprit, asemenea unui Cain, ca mînat de blestemul lui dumnezeu. Vătaful a murit. De-atunci Viola n-a mai avut ce căta printre oameni.

— Și de-atunci Viola e haiduc, zise Zsuzsi, frîngîndu-și mîinile, în timp ce, văzînd-o cum tremură din toate încheieturile, bătrîna Lipták o așeză pe un scaun iar Vándory oftă ridicîndu-și ochii spre cer.

Istorisirea aceasta simplă pe care — la fel ca toți localnicii din Tiszarét — Vándory și Erzsébet o știau cît este de adevărată, dar mai cu seamă durerea nespusă ce se zugrăvea pe fața nenorocitei femei, făcură o adîncă impresie asupra celor de față; liniștea ce se lăsase în odaie nu fu întreruptă decît de glasul bătrînei Lipták: strîngînd mîinile reci ale Zsuzsiei, ea o chemă pe nume, drăgăstoasă, de mai multe ori... Într-o casă cu mort se tace; cine ar fi găsit dar puterea să vorbească în fața tabloului mult mai trist al unei fericiri moarte?! Într-un tîrziu, femeia lui Viola se ridică de pe scaun. Fața ei palidă părea mai liniștită, vocea îi era mai hotărîtă cînd, apropiindu-se de masă, grăi:

— De-acum, dumnezeu vă binecuvînteze, coană notărășiță, pentru tot ce mi-ați dat mie și bieților mei copii. Eu plec să-l caut pe Viola; iar de va fi știind ceva despre lucrurile furate, ori de li se poate da de

urmă, n-aveți nici o grijă: domnul Tengelyi nu are să rămînă în pagubă.

— Ce-ți trecu prin cap? În starea asta nu-ți pot da drumul, zise Erzsébet ridicîndu-se.

— Nu te teme, coană mare — o întrerupse nevasta lui Viola, zîmbind amar — că n-am să dau bir cu fugiții. Copiii mi-i las aici, la casa dumitale și, uite, măcar că sînt nevasta unui răufăcător, n-am să-i părăsesc.

— Nici prin gînd nu mi-a trecut așa ceva, Zsuzsi, răspunse doamna Tengelyi impresionată și întinse mîna către cea care pleca. Dar mai ești bolnavă și, pe o vreme rece de toamnă ca asta, boala ți se poate înrăutăți.

— Mulțămesc — făcu cealaltă, recunoscătoare — mă simt mult mai bine acum; s-ajung o dată afară, în cîmp; m-o îmbujora el vîntul! Da aici nu mai pot rămîne. A căzut bănuială grea pe capul lui Viola. Știu totul. Jidovul și cu ceilalți sînt împotrivă-i; nu încape tăgadă că a fost în sat, căci șuba i s-a găsit aici, în odaie; toate dovezile sînt împotriva lui. Oamenii nu știu că totuși e cu neputință să fie vinovat. Trebuie să limpezesc acest lucru. Aș muri de durere dacă aș rămîne aici să ascult grozăviile rostite despre bărbatu-meu. Dumnezeu să te binecuvînteze, coană notărășiță! Zicînd acestea nevasta lui Viola se întoarse și porni către ușă, urmată de bătrîna Lipták.

— Biata femeie! oftă Erzsébet petrecînd-o cu privirile. Ar fi meritat și ea o soartă mai bună...

— Soartă mai bună? zise nevasta lui Viola, însuflețită de aceste cuvinte care o făcură să se întoarcă din prag. Crede-mă, coană mare, că de ar fi să mă mai nasc o dată și să văd dinainte tot ce mi-e dat să sufăr alături de Viola, tot nu m-aș mărita cu altul. N-au decît să-l spînzure: eu am să stau sub spînzurătoare, binecuvîntînd numele lui dumnezeu care mi-a îngăduit să fiu nevasta lui. Inimă ca a lui, pe tot pămîntul ăsta nu mai găsești. Dumnezeu să vă milostivească pe toți.

Apoi ieşi.

— Aş jura că Viola e nevinovat, zise în sfîrşit Vándory, sculîndu-se de pe scaun şi ducîndu-se la fereastra pe sub care tocmai trecea Zsuzsi cu lelea Lipták. Dacă după opt ani nevastă-sa îl mai iubeşte atît de mult, omul acesta nu poate fi un nemernic!

— Cine ştie! răspunse Erzsébet oftînd. Inima femeii e atît de ciudată! De multe ori spinii printre care te-ai încurcat te reţin mai mult decît patul de flori dăruit de o soartă prielnică. Recunosc însă că Zsuzsi e un înger; şi, văzînd destinul de care a putut avea parte o astfel de fiinţă, îţi vine să te îndoieşti de pronia cerească.

— Să te îndoieşti? întrebă Vándory însufleţit. N-ai auzit oare cuvintele de bun-rămas ale femeii? Destinul a lovit-o din plin; soarta aruncă uneori poverile cele mai grele pe umerii celor mai nobile făpturi, dar nu este totuşi fericită femeia aceasta? Toată făptura ei, fiecare bătaie a inimii, viaţa ei întreagă este plină de iubire; şi nu sălăşluieşte oare în această dragoste mai multă bucurie, mai multă mulţumire lăuntrică decît toate plăcerile hărăzite uneori celor răi?! Se prea poate ca Viola să nu fie vrednic de o asemenea credinţă şi că femeia se înşeală într-adevăr. Dar fericirea nu constă tocmai în faptul că omul bun se poate înşela de atîtea ori fără să-şi dea seama şi că — asemenea idolatrului din faţa idolului său insensibil — alături de fiinţa nedemnă pe care a învăluit-o în dragostea sa, se însufleţeşte de toate sentimentele înălţătoare menite să ridice omul deasupra colbului?! Nu înseamnă oare aceasta că, măsurînd ceasurile bune şi cele rele din viaţă, pînă la urmă cumpăna tot de partea celor bune se înclină?! Crede-mă, doamnă Erzsébet, nu mila e sentimentul care te cucereşte în faţa unei fiinţe capabile să iubească astfel!

Sosirea lui Tengelyi puse capăt cuvintelor preotului. Imediat după scandalul de la alegeri notarul pornise spre casă însoţit de Kálmán. Întîlnindu-se pe drum cu unul din feciorii ovreiului, trimis de taică-său la

Porvár cu vești către Macskaházy, aflase de întîmplările de acasă. Din acea clipă cei doi își continuară drumul într-o goană nebună, pînă unde le îngăduia macadamul, adică pînă în fața conacului Réty. De acolo Kálmán cîrmi caii și cu o hurducătură mare, părăsiră drumul bun, dar își dădu seama în curînd că nici cel mai disperat om nu și-ar fi putut măsura puterile cu drumurile unguresti, mai ales toamna și la țară. Pînă la urmă, aproape de casa notarului, caii, peste măsură de osteniți, se împotmoliră în noroi ; Kálmán și Tengelyi coborîră iar notarul porni spre casă pe jos, în graba mare, după ce-i mulțumi lui Kislaky pentru ajutorul dat.

— E adevărat că ne-au călcat hoții ? întrebă el rotindu-și privirile prin odaie.

— Doar din lada ta s-a furat, răspunse Erzsébet tremurînd. Încolo...

— Lada mea ? Cheile ! Unde-mi sînt cheile ? !

— Cred că sînt în sertarul tău, dar lada e deschisă.

Tengelyi își azvîrli de pe el haina de blană și, alergînd la ladă, dădu capacul de perete, îngenunche alături și se apucă să cotrobăiască printre hîrtii. Ceilalți stăteau alături, tăcuți și neliniștiți, încercînd să-și dea seama, după înfățișarea sa, cît era de mare paguba suferită. În sfîrșit notarul se ridică și, căzînd pe un scaun, își ascunse fața palidă în palme.

— Sînt pierdut ! îngăimă el. Mi-am pierdut hîrtiile ! Nimeni nu mă mai poate salva !

Erzsébet și Vándory se străduiră cît putură să-l liniștească, dar el, amuțit de durere, nu le dădu nici un răspuns. Doar după nerăbdarea cu care dădea din cap uneori se putea vedea că le aude cuvintele.

— Bine, bine, zise el, în sfîrșit, ridicîndu-se. S-au pierdut doar hîrtiile, nu-i așa ? Știu, știu !... Banii i-ați găsit. Erau pe prag, parcă... Dar știi oare că de-acum înainte nu mai sîntem nobili ? Da, femeie, nu te mai mira ! Noi nu mai sîntem nobili, iar copiii noștri vor deveni țărani ! Niște ființe disprețuite, călcate în

picioare, lipsite de orice avere, oameni fără importanță; ființe ca cele care trăiesc în colibele din jurul nostru; oameni de-ai locului, născuți aici, și care n-au alt loc în lume să-i poată spune „patrie". Născuți aici, zic, dar totuși fără țară, căci patria e ceva ce îți aparține!

Tengelyi se ridică și începu să se plimbe cu pași mari prin odaie, în timp ce ceilalți se priveau înmărmuriți. În cele din urmă tot notarul rupse tăcerea apăsătoare, oprindu-se în fața lui Vándory și istorisindu-i pe scurt cele petrecute la Porvár.

— Acum știi totul, adăugă el, cu amărăciune. Mi se cere să fac dovada că sînt nobil. Am venit din alt județ; tata, preot, nu și-a bătut capul niciodată cu treburi din astea. Pe de altă parte nimeni nu mi-a contestat vreodată drepturile așa că n-am simțit nevoia să fac formalitățile pentru publicarea diplomei nobiliare și-acum, poftim, mi s-au furat toate actele doveditoare... Oh, bietul meu fiu!

Notarul se trînti din nou în jeț, îngropîndu-și fața în palme.

— Jónás — zise Vándory punîndu-i mîna pe umăr — poate nu știi că furtul m-a păgubit și pe mine. Habar n-ai cît e de mare această pagubă și cît de mult poate înrîuri asupra unor lucruri nespus de însemnate pentru mine! Dar să nu ne pierdem nădejdea în cel de sus!

— Ai copii? îl întrebă Tengelyi ridicînd privirile la el. Din pricina pierderii tale va avea de suferit fiul tău?

— Îți înțeleg durerea și crede-mă că dacă năpasta te-ar lovi într-adevăr, dacă ai fi declarat ne-nobil, nimeni n-ar împărtăși mai mult ca mine durerea pe care ai simți-o gîndindu-te la copiii tăi! Dar de ce să ne pierdem firea? Actele nu-i pot fi de nici un folos răufăcătorului, așa că e foarte posibil sau probabil să ne fie înapoiate într-un fel sau altul! Și dacă nu se va întîmpla așa, nu poți face oare dovada furtului sau nu poți dovedi că și tu și tatăl tău v-ați folosit

de prerogativele nobiliare?! Și-apoi, uiți clemența regală, sau atîtea alte modalități de a-ți recîștiga blazonul!

— Clemența regală!? Pentru un biet notar rural?

— De ce nu? exclamă Vándory plin de însuflețire. Dacă nu putem găsi actele, voi pleca eu însumi la Viena și voi îngenunchea în fața tronului! Am să istorisesc întreaga ta viață, am să spun că ai copii, că ai un fiu căruia o nenorocire i-a răpit calitatea de nobil. Sînt sigur că omul înzestrat cu atîta putere se va milostivi la auzul nenorocirii care te-a lovit.

— De ce nu trăim oare în lumea viselor tale? se împotrivi Tengelyi trist. Lumea nu e atît de frumoasă cum crezi! Tu — la Viena!? Tu, un preot de la țară, un preot reformat! În fața tronului, pentru a obține înnobilarea unui notar rural! Doamne, cît ești de fericit! Ai trăit atîta și n-ai ajuns să tragi învățămintele triste dintr-o viață atît de înșelătoare!

— Iar ai să zici că sînt optimist, îi răspunse preotul cu blîndețe. Crezi că n-am curajul să mă înfățișez regelui dacă nu sînt decît un simplu preot? Nici o grijă. Am destul curaj și-apoi, tot județul va fi de partea mea. Dînd regelui prilejul să se folosească de puterea sa pentru a face un bine, nu ai de ce roși; rugămintea pe care i-o adresez e aproape un dar pe care i-l oferi. Regele se află pe un piedestal atît de înalt încît, în fața lui, preotul de la țară se poate simți egalul marilor boieri obișnuiți să-l disprețuiască.

— Prietene, zise Tengelyi sărind în picioare. Optimismul e frumos și bun, dar toate au o limită! Zici că județul va fi de partea ta? Bine, omule, dar nu-ți dai seama că furtul acesta nu e un lucru întîmplător, ci pur și simplu o parte dintr-un plan întreg menit să mă distrugă și născocit tocmai de domnii de-al căror ajutor ești sigur!? De cînd mă știu, nimeni nu s-a îndoit că sînt nobil, pînă în clipa cînd mi se fură toate actele iar eu nu mă mai pot apăra; crezi că e o simplă coincidență? Dar delegația alcătuită numai și numai din dușmani de-ai mei, tot coincidență e?

Pînă azi-dimineață, cînd complicii lor i-au înștiințat pe domnii cu pricina că mi s-au furat hîrtiile, nimeni nu mi-a spus vreodată că diploma mea nobiliară n-ar fi încă publică în județ. Abia acum s-au pomenit că trebuie să mă pregătesc pentru îndeplinirea acestei formalități! Și asta-i tot coincidență, nu-i așa?! O, dacă l-ai fi văzut pe Macskaházy, acolo la masa prezidiului, cu cîtă plăcere sadică mă privea, n-ai mai vorbi așa! Sînt victima unui complot drăcesc, în care Viola nu-i decît o unealtă oarbă, crede-mă. Trebuia rănită mîndria mea, pentru că n-am vrut să dau mîna cu josnicia, să fiu unealta asupritorilor şi prigonitorilor. Nu, nu! Eu sînt un om pierdut.

— Pentru dumnezeu, Jónás, nu mai vorbi așa! îl rugă Erzsébet luîndu-i mîna. Mi se rupe inima cînd te văd atît de deznădăjduit. Amintește-ți prin cîte încercări am trecut pe vremuri, de cîte ori eram pe pragul deznădejdii și...

Pe fața lui Tengelyi se zugrăvea o durere de nedescris. Strîngînd mîna nevestei sale, o întrebă ce s-a întîmplat cu Vilma.

Erzsébet tăcea, albă ca varul.

— Erzsébet! mai întrebă o dată notarul, privind-o țintă. Ce s-a întîmplat cu fata?

Femeia sta mută, îngrozită de înfățișarea înspăimîntătoare a lui Tengelyi. Încurcat, Vándory își căuta cuvintele pentru ca să-i istorisească prietenului său cele întîmplate.

— Va să zică e adevărat! zise în sfîrșit Tengelyi, lăsînd brusc mîna soției sale. Fiica mea e dezonorată!

Erzsébet izbucni în plîns, în timp ce Vándory se apucă să-i înșire notarului toate argumentele ce-ar fi putut să-i îndulcească durerea. Îi vorbi de onestitatea lui Ákos, de dragostea celor doi tineri și se strădui să-l convingă că nici vorbă nu poate fi de vreun lucru grav. Tengelyi stătea rezemat de masă; era palid și buzele-i tremurau. Dar nu scoase un cuvînt măcar, ca s-o consoleze pe Erzsébet.

— Da, da — zise el într-un tîrziu, zîmbind cu amărăciune — toate sînt în ordine; nici că s-ar putea mai bine! Mi se va da calitatea de nobil și cinstea fetei mele — nu-i așa, Vándory? Ai să te duci la Viena, iar maiestatea-sa ne va restitui totul, totul! O, dacă ar exista vreun loc pe lume unde să se poată reda buna reputație a femeilor!

Vándory încercă din nou să-l liniștească, întrebînd de ce Ákos n-ar putea-o întîlni pe Vilma în prezența mamei acesteia și adăugă că Ákos venise cu cele mai cinstite intenții.

— Așa vin oamenii cinstiți la casa omului? îl întrerupse Tengelyi, din ce în ce mai amărît. Cine are să-l creadă bine intenționat, auzind că a plecat în taină din Porvár, că și-a legat calul în uliță, de gard, că s-a furișat în casa mea noaptea, ca hoții, cu toate că îi spusesem limpede să nu mai vină — și că miezul nopții l-a găsit aici, la fata mea!?

— Lasă-le astea pe seama viitorului, răspunse Vándory liniștit. Cînd Vilma se va chema doamna Réty, cine va îndrăzni să mai cîrtească împotriva ei?

Erzsébet repetă încet cuvintele lui.

— Cînd se va chema doamna Réty — așa-i, femeie? exclamă Tengelyi mînios, întorcîndu-se către Erzsébet. Te pomenești că tu dorești asta?! Te pomenești că ești bucuroasă de toată întîmplarea care îl obligă definitiv pe Ákos? Dar știi oare că îți nenorocești fiica? Știi că fata va ajunge să-ți blesteme amintirea, pentru că i-ai sacrificat fericirea de dragul ambițiilor tale? Fiica mea, doamnă Réty! Și cum? În urma faptului că m-a dezonorat și pentru că Ákos n-a avut altă scăpare! Primită cu dispreț în casa unde va trăi, întîmpinată de ura unei familii care nu o primește ci o tolerează, smulsă din mediul ei natural, slujnică acceptată de nevoie de un bărbat care în loc de dragoste îi dă numai sila cu care a pășit în fața altarului! Ți-ai nenorocit copilul!

Erzsébet plîngea.

— Plîngi, plîngi cîte zile vei mai avea, femeie nenorocită! exclamă Tengelyi din ce în ce mai aprins. Plîngi, căci nu sînt destule lacrimi în lume să poată spăla păcatul tău! Spune-mi, există oare pe pămînt copil mai bun și mai iubitor decît fiica ta?! Ce-ai făcut dintr-însa? Ea era mîndria vieții mele; reîntineream privind-o, uitam de tot trecutul meu, eram pe cale să îndrăgesc din nou oamenii cînd, umblînd printre ei, nu auzeam decît cuvinte de laudă despre ea. Și-acum!? Să roșesc și să plec ochii, ca un răufăcător, la auzul numelui ei...

— Te implor, ai milă dacă mă mai iubești, dacă m-ai iubit vreodată! se ruga Erzsébet, rezemîndu-se de spătarul jețului.

— Dacă te-am iubit? Numai dumnezeu știe cît te-am iubit! Ai auzit vreodată, de cînd sîntem căsătoriți, o singură vorbă rea de la mine? Ți-a rămas neîmplinită vreo dorință? Ți-am ascuns oare ceva? Și cum mi-ai răsplătit tu această iubire? Îmi cunoșteai părerea; te-am rugat să nu-l mai primești pe Ákos în casa noastră, dar în clipa cînd îmi făgăduiai aveai gata ticluit planul cum să mă înșeli. Ákos știa dinainte ziua în care îmi va nesocoti porunca; ți-ai învățat fata să-și înșele tatăl. Eram plecat și — departe de casă — mă bucuram de clipa revenirii printre singurele ființe demne de încrederea mea; în vremea asta voi vă așteptați oaspele și nu doreați altceva decît să nu mă vedeți cumva întors înainte de vreme. Iată cum ai știut să-mi răsplătești dragostea!

— Dumnezeu mi-e martor, Jónás, că ești nedrept cu mine.

Ochii lui Tengelyi scînteiau sălbatic.

— Taci, nu-mi mai vorbi! țipă el scos din minți. Du-te, lasă-mă dacă nu vrei să blestem clipa în care am pășit cu tine în fața altarului! Dacă nu vrei să blestem...

Tengelyi nu mai putu continua, căci ușa camerei vecine se deschise și intră Vilma, aruncîndu-se la picioarele tatălui său, implorîndu-l:

— Tată!

Făcut de ocară în fața alegătorilor, rănit în sentimentele sale de tată, înșelat de singura ființă căreia îi dăruise întotdeauna toată încrederea, Jónás suportase atîtea lovituri în ziua aceea încît — în fața ruinelor fericirii sale — nu-și putuse stăpîni sentimentele și dăduse frîu nestăvilitei mînii și dureri. Glasul blînd al Vilmei avu însă darul să-i șteargă îndată clocotul mîniei. Mîna ridicată pentru a blestema coborî cu blîndețe pe creștetul copilei, iar cuvintele aspre se îndulciră în fața celei care îi cuprinsese genunchii.

— Mă ierți, tată? se ruga ea, încet, cu ochii pironiți pe nefericitul tată.

— Vino să te îmbrățișez, zise Tengelyi ridicîndu-și copila.

Tatăl și fiica se îmbrățișară plîngînd.

17

După cîte știți, rana lui Ákos nu era primejdioasă. Glonțul îi trecuse prin brațul stîng, fără să atingă osul, iar tînărului îi era rușine, după cum singur mărturisea, că se lăsase doborît fie și numai pentru o clipă de un asemenea fleac. Totuși, chirurgul chemat în grabă din Szent-Vilmos, dar mai ales Vándory (căci, în ciuda diplomei sale, cel dintîi nu prea avea sorți să fie ascultat) prevăzură febra ce avea să urmeze și îl siliră pe Ákos să stea în pat. Iată dar că îl găsim destul de prost dispus, întins pe perne; prietenul său Kálmán fuma alături de pat, în timp ce, la răstimpuri, bătrînul slujitor János punea comprese reci pe rană. Odaia în care i-am regăsit pe cei doi prieteni era spațioasă și comodă. Pe masă, ziare și cărți; pe pereți, portretele cîtorva celebrități maghiare și ale cîtorva armăsari englezi și mai celebri.

între cele două ferestre, o panoplie în postav verde, cu arme, cravașe și bice de trăsură; printre ele, cîteva cozi de vulpe și urechi de iepuri semnalau că ustensilele vînătorești nu erau o simplă podoabă a încăperii. Încolo, pipe cîte vrei, tutun și țigări în toate părțile și, pe dulap, cîteva frumoase tichii lucrate de mîini de femeie... Într-un cuvînt, totul îți amintea că te afli în odaia unui domnișor — ca să nu mai pomenesc de fotolii despre care se știe că, în conacele de la țară, le găsești aproape exclusiv în odaia coconilor. Care să fie pricina, nu mă privește pe mine. Poate că, știind repulsia tinerei generații față de ocupațiile sedentare, părinții se străduiesc să deschidă pofta copiilor cu ajutorul unor scaune cît mai comode. Poate că generația matură este conștientă că tot ce face ea pentru țară constă în a ședea pe scaun și deci dorește a-și înmulți meritele. Metoda cea mai potrivită fiind neîndoielnic aceea de a-și îngreuna pe cît posibil această sarcină, generația vîrstnică s-a hotărît pe semne să se așeze numai și numai pe scaune asemănătoare unor adevărate instrumente de tortură. Se prea poate însă ca pricina să fie pur și simplu degenerarea noastră; în tot cazul, judecînd după scaunele pe care ni le-a lăsat moștenire, generația dinainte era mult mai țeapănă decît noi! Fapt este că în conacul Réty nici un scaun nu se putea măsura cu cele de la Ákos. De pildă, odată, juratul Kenyházy nu s-a mai putut ridica din fotoliul pe care Kálmán îl părăsea tocmai acum; cei de față fuseseră de părere că aceasta este o dovadă a calității scaunului.

Cu toată atmosfera plăcută, sporită de focul din cămin, cei doi tineri nu erau de loc bine dispuși. Se întîmplaseră atîtea de cînd Ákos și Kálmán se despărțiseră la Porvár! Lovit de o nenorocire neașteptată, tocmai cînd se simțea atît de fericit, Ákos căzuse pradă unor presimțiri rele. La rîndul său Kálmán, prin simpatia ce o manifestase față de Tengelyi, adusese o nouă jignire familiei Réty și, cu toate că nu-și regreta fapta, înțelegea că ea înseamnă o nouă piedică între

el și Etelka. Iată de ce, după ce își istorisiseră reciproc pățaniile, tinerii tăceau adînciți în gînduri. Era liniște în odaie; chiar Tünde, ogarul favorit al lui Ákos, părea părtaș la proasta dispoziție a stăpînului; animalul se culcase pe pătura de lîngă pat, adunîndu-se covrig și se uita din cînd în cînd la stăpîn, dar numai pentru a închide apoi ochii din nou, mîrîind ușor. Numai bătrînul János umbla de colo pînă colo zornăindu-și pintenii. Îi aducea stăpînului său comprese proaspete sau altceva și dădea din cap, prost dispus, ori de cîte ori se uita la fața tristă a lui Ákos.

— Cucoane! zise în sfîrșit sluga, scoțînd cu mai multă bunăvoință decît pricepere compresa de pe brațul stăpînului.

— Bagă de seamă! strigă Ákos.

— Doamne, că netot mai pot fi! oftă bătrînul. Niciodată nu fac bine.

— Nu-i nimic, de data asta nu m-a durut, zise Ákos, căruia îi era milă de sluga credincioasă și-i venea să zîmbească văzînd cum se străduia să-l atingă cît mai delicat. Ce voiai să-mi spui adineauri?

— Ia, acolo, voiam și eu să zic că-i vreme urîtă, răspunse János. Zău că-i vreme urîtă!

Ákos întoarse capul spre fereastră și încuviință. Kálmán se sculă și după ce privi o vreme grădina în care frunzele veștede ce mai atîrnau în copaci, iarba decolorată și negura care își așternuse zăbranicul pretutindeni însoțeau cu tristul lor cortegiu funerar ziua cețoasă de noiembrie, o zi în stare să indispună pe cel mai vesel om, oftă și se întoarse tăcut în fotoliul său. Între timp János pusese cîteva lemne pe foc și clătinase iarăși din cap, afurisindu-l printre dinți pe Kálmán, pentru că „în loc să-l înveselească pe bolnav, șade țeapăn ca o icoană și tace mîlc".

— Se strică toți cartofii culeși pe o vreme ca asta! zise János întorcîndu-se lîngă pat și răsucindu-și mustața lungă.

— O fi, răspunse Ákos. Apoi se făcu din nou tăcere.

— Numai de n-ar ieși cineva cu ogarii, oftă sluga. Pe vremea asta umedă, ar prăpădi toate semănăturile.

Nu-i răspunse nimeni; doar Tünde se sculă de pe țol, se învîrti de cîteva ori pe loc și se culcă din nou.

— Bietul cîine, l-a pălit și pe el tristețea, cucoane! observă János, străduindu-se din răsputeri să înnoade o conversație, dar zadarnic. În cele din urmă ieși, întorcîndu-se în scurtă vreme cu o compresă proaspătă.

— Păi adineaori mi-ai schimbat-o, făcu Ákos nerăbdător.

— Eu zic s-o primenim cît mai des, dacă e bună, cucoane!

— Fie, dă-o-ncoace, se învoi Ákos.

János schimbă compresa și porni către ușă cu cea veche. Deodată însă, ca străfulgerat de un gînd, se opri.

— Cucoane?! zise el.

— Ce vrei?

— Mai nimic. Am vrut doar să zic să nu-ți pese, cucoane!

— De ce să nu-mi pese?

— Ia, fleacul cela de-mpușcătură. Știu eu că nu-i prea plăcut, că am avut și eu parte la Aspern și mai apoi în bătălia de la Lipsca[1]; ba și în Francia m-or rostuit franțujii cu cîteva, dar nici că-mi păsa! N-ai de ce te necăji, cucoane. Se zice că dumnezeu a făcut toate muierile dintr-o singură coastă; darmite din toate oasele să nu iasă un flăcău întreg?

— Doar nu ți-oi fi închipuind că mă îngrijorează rana?

— Ce alt te-ar îngrijora, cucoane? făcu sluga, vesel că a reușit să lege în sfîrșit oleacă de vorbă. Las'că

[1] Bătăliile de la Aspern (1809) și Leipzig (1813), în care Napoleon I a fost înfrînt de armatele austriace și, respectiv, de cele ale Rusiei, Austriei și Prusiei.

știu eu : pe domni îi doare mai rău. Cînd a început războiul, era de ajuns ca vreunul din domni să se rănească la deget, că se făcea jălanie mare! Ba erau unii care se duceau întins la spital ! Dar pînă la urmă s-au învățat și ei. Căci în război toți oamenii-s de-o seamă ; pe toți deopotrivă îi prinde sabia ori glonțul și deopotrivă se și vindecă. Ofițerii rabdă de foame în rînd cu oștenii și înfulecă în rînd cu ei cînd găsec ceva de-ale gurii. Zău, la vreme de pace nici nu-i vine omului să crează...

Akos zîmbea, dar era la fel de trist ca mai înainte ; îl întrerupse, oftînd :

— Crede-mă, János, că n-aș fi atît de posomorît, dacă m-ar supăra numai fleacul ăsta !

— Te mai supără și altceva, cucoane ? Tiii, că ai dreptate ! Cum naiba am putut uita ? se dumiri bătrînul, zîmbind și răsucind capul în toate chipurile, spre a dovedi că a priceput el bine pricina mîhnirii lui Akos. Duducuța notarului, așa-i cucoane ? Ei, ei, dragostea-i ca tutunul : pînă-i proaspăt, e atît de tare încît îți stoarce lacrimi numai cînd te uiți la el ! Dar știi dumneata, cucoane, ce-aș face eu în locul dumitale ?

— Ce-ai face ?

— Ce să fac ? aș lua-o.

— Oho ! Dacă ar fi numai după voia mea !...

— Dar după a cui să fie ? zise bătrînul clătinînd din cap. Că doar dintr-un fleac de împușcătură nu rămîi schilod, cucoane ! Și, crede-mă că chiar dacă vreunul ar avea trei brațe și dumneata, cucoane, unul singur, duduca Vilma tot nu s-ar mărita cu altul. Să n-am zile dacă duduca te schimbă pe cineva, cucoane ! Și bătrînul ieși, clătinînd capul și continuînd să bombăne pe sub mustață.

O parte din cititorii mei se vor fi mirînd poate de intimitatea dintre János și stăpînul său. Trebuie să se știe însă că în 1814 bătrînul János se întorsese din război cu gradul de căprar și cu două decorații de argint : o medalie și o cruce, cu toate că abia știa să citească iar să scrie, de loc. Fusese primit apoi

printre husarii isprăvniciei de Taksony, trecînd peste puțin timp în slujba tatălui lui Ákos, pe vremea aceea primpretor. Aceasta se întîmplase mult înainte de nașterea lui Ákos, dar de atunci bătrînul nu mai părăsise familia Réty. Cînd stăpînul lui înaintă în grad, ridicîndu-se la demnitatea de vicecomite, János avansă și el, cum avea obiceiul să spună. Bătrînul luase parte la înmormîntarea mamei lui Ákos și își însoțise stăpînul în pețit la cea de a doua nevastă, cunoscută nouă din istorisirea de față. Ostașul acesta de treabă nu era agreat de noua lui stăpînă în măsura în care ar fi meritat-o ; ce-i drept, însă, nici înalta doamnă nu era tocmai pe placul său și nu o dată vorbise cu Ákos sau cu slugile despre vremile frumoase de odinioară, cînd în conac nu poruncea încă baroana, ci doar preacinstita doamnă. Totuși familia Réty și cu János nu se mai puteau despărți, căci, vorba lui János : pîinea pe care o mănînci se preface în carnea trupului tău, așa că, mîncînd atîta vreme pîinea cuiva, se cheamă că ești trup și suflet al lui, dacă ești om cinstit. Iar dacă bătrînul mai bombănea nemulțumit uneori și cînd servea la masă spărgea mai multe farfurii și sticle decît s-ar fi cuvenit, Réty știa prea bine că și-ar putea găsi un flăcău mai chipeș și că multor obrazuri din lume li s-ar potrivi mai bine dolmanul albastru cu brandenburguri galbene, căci János avea un obraz roșiatic, înzestrat doar cu două podoabe : cicatricea prelungă de pe frunte și mustața stufoasă, de culoarea boielii amestecate cu sare, dar că n-ar mai putea găsi om care să-l slujească cu mai multă credință, în orice împrejurare, decît János. Tocmai de aceea însăși înalta doamnă — bucuroasă poate numai de faptul că pînă și blidele de pe masă i le schimbă cineva care are pieptul împodobit de o panglică multicoloră — se purta mult mai bine cu el decît obișnuia să se poarte cu celelalte slugi. Așa îl apucase Ákos pe bătrîn. Obișnuința e a doua natură. Miniștrii care au un stagiu bogat la activul lor, chiar dacă nu se mai arată capabili, ba, mai mult, dacă stăpînii lor și-au pierdut în-

crederea în ei, devin totuși necesari și, în ciuda faptului că toți le cunosc defectele, e imposibil să se despartă de ei. Nu-i de mirare deci dacă și prestigiul lui János creștea de pe o zi pe alta. Lui i se încredința, de pildă, slujba chelarului, cu prilejul deselor schimbări ce se făceau, din pricina severității nemăsurate a înaltei doamne. Pe de altă parte, vorbind despre familia Réty, bătrînul spunea întotdeauna: *noi* și ținea la onoarea casei cel puțin cît vicecomitele însuși.

Odraslele boierilor se află întotdeauna în relații prietenești cu slugile. Nici nu s-ar putea altfel: e una din slăbiciunile omenești. Tuturor ne place să stăm de vorbă cu ființe pe care le considerăm superioare, dar care ne tratează totuși ca pe niște superiori. Or, dorința aceasta e mai lesne satisfăcută tocmai între slugi și copii. Slugii îi face plăcere să poată sta de vorbă de la egal la egal cu cineva căruia îi zice „domnișorule“ și-i curăță cizmele; cu cineva care îl va plăti cîndva din punga lui. Ce interesează că domnișorul nu e decît de-o șchioapă ?! Copilul, din parte-i, e bucuros că a găsit în sfîrșit un om mare, cu mustață cît toate zilele, dispus să stea de vorbă cu el prietenește, după ce constată că tata, mama și toți ceilalți din odăile boierilor îl neglijează sau, în cel mai bun caz, îl tratează ca pe un copil. Domnișorul și valetul se împrietenesc așadar la cataramă iar prietenia lor se consolidează neîncetat prin nenumăratele servicii și taine mărunte cu care își înșeală părinții și stăpînii. Prietenia aceasta nu este mai puțin plăcută chiar dacă, sfîrșindu-se uneori prin concedierea slugii, ajunge să devină prima experiență dureroasă pe care o cîștigi în materie de egalitate.

Bătrînul husar iubea la nebunie copiii. Pe vremea cînd fusese oștean, de cîte ori era încartiruit în vreun sat îi făcea mare plăcere să se joace cu copiii gazdei, dar avusese întotdeauna ghinionul să fie trimis aiurea tocmai cînd începea să-i îndrăgească mai mult. O dată cu nașterea lui Ákos însă, apucase și el zile mai fericite. Copilul era încă îngrijit de doică, dar husarul,

cum avea o clipă de răgaz, se și învîrtea în jurul domnișorului. Abia ieșea nana Lipták din odaie, că János se și repezea și lua copilul în brațe și rîdea fericit cînd micuțul, așezat călare pe genunchii săi, îi zîmbea. Cînd Ákos începu să se tîrască pe pătură și mai tîrziu să umble copăcel, János ședea pe jos, alături, să nu-l lase să cadă și să se lovească, iar cînd rosti primele silabe bătrînul nu-și mai încăpea în piele de bucurie, căci i se păruse că pruncul vrea să spună: „János". Fusese întotdeauna mîndru de mustața lui stufoasă și lungă, dar niciodată n-o prețuise atît ca pe vremea cînd Ákos începu să i-o zgîlțîie cu mîinile lui micuțe, părînd că nimic nu-i place mai mult decît această mustață roșietică. Într-un cuvînt, János își petrecea tot timpul liber în preajma domnișorului și — chiar dacă uneori stăpînul îl certa și-l lua peste picior spunîndu-i că a ajuns din husar doică — inima lui atît de înzestrată cu harul iubirii se simțea pe deplin satisfăcută mai cu seamă cînd se convinse că micul Ákos nutrea aceleași sentimente față de el.

Unii copii sînt înzestrați din naștere cu simțul frumosului; adesea poți observa cum cele mai sălbatice dintre aceste mici făpturi, care se ascund plîngînd de orice străin, se apropie din prima clipă cu multă dragoste de o femeie frumoasă. Asupra altora însă frumusețea nu are nici un efect; Ákos era pesemne unul dintre aceștia, căci îl prefera pe János. Totuși, copiii sînt înzestrați cu un instinct care le permite să-i identifice întotdeauna pe cei care îi iubesc; acest instinct îi înșeală tot atît de rar pe cît de des îi înșeală mai tîrziu experiența și rațiunea. Or, instinctul lui Ákos era foarte ascuțit și, în tovărășia lui János, copilul se simțea întotdeauna fericit și liniștit.

Cum Réty făcea parte dintre oamenii pe care nu-i interesa decît să-și sporească averea, de vreme ce se ivise un moștenitor pentru ea, după moartea mamei sale nimic nu-l mai împiedică pe Ákos să stea de vorbă în voie cu János. Chiar tînărul educator, adus

în casă cînd copilul împlini șapte ani, era bucuros să-și poată lăsa învățăcelul în grija bătrînului husar, spre a avea timp liber pentru împlinirea numeroaselor obligațiuni ce-i revin unui domn tînăr. Dacă ar exista dreptate pe lumea asta, sau măcar în romane, aș putea afirma că Ákos fusese crescut de sluga cea bătrînă. Cert este că din cîte bucurii cunoscuse copilul, toate se datorau lui János. Cînd afară era frumos, János îl plimba prin grădină și pe cîmp; dacă bătea vîntul, János înălța zmeul pe care-l făcuse cu mîna lui din hîrtie aurită; dacă ploua, tot János scotea moara și avea grijă de vaporașele care pluteau prin băltoacele din curte, spre marea bucurie și plăcere a copilului. Iar în serile lungi de iarnă, ceasuri în șir singura desfătare a lui Ákos erau frumoasele basme și istorisiri ale bătrînului oștean.

La fel cu toată generația lui, János avea o viață bogată în experiențe, căci se născuse într-o epocă mare, crucială pentru existența fiecărei țări în parte; erau vremuri în care o bătălie hotăra menținerea sau schimbarea unor stări de lucruri ce dăinuiseră veacuri și fiecare națiune, fiecare individ aș putea spune, trebuia să depună eforturi ca să se mențină. János intrase în oaste la șaisprezece ani și, luînd parte la evenimente, le văzuse de aproape, iar mai tîrziu le povestea, seara, domnișorului. Acesta, la rîndul său, era numai urechi și nu-i scăpa nici un cuvințel. În povestirile lui János se simțeau anumite goluri, căci povestitorul nu se putea dumiri de loc ce anume voiseră blestemații ăia de franțuji cu revoluția lor. De altfel, întîmplarea făcuse ca escadronul bătrînului husar să se fi retras întotdeauna din motive strategice, astfel că făcea mereu o „ușoară“ confuzie istorică, trăind în convingerea că armatele noastre fuseseră victorioase tot timpul războiului; totuși, atît copilul cît și povestitorul erau cum nu se poate mai mulțumiți. Ca orice copil, Ákos voia cît mai multe amănunte. Or, pentru János, ca pentru orice om din popor, plă-

cerea cea mai mare era tocmai amănuntul. În orice caz cert e că Ákos și-a cîștigat primele noțiuni de istorie de la valetul tatălui său. Fără îndoială că acestea se deosebeau de cele însușite în școală sau din cărți, dar dacă în manuale nu se vorbește prea mult despre popor, în schimb în istorisirile lui János nu se prea pomenea de clasele conducătoare. Rămîne însă de văzut dacă prin aceasta istorisirile sale deveneau mai puțin adevărate sau mai lipsite de interes. În felul acesta întreaga imaginație a copilului era alimentată de János. Din istorisirile sale își alesese copilul primele idealuri : bineînțeles nu pe Napoleon, ci pe căpitanul Horvát, fostul comandant al lui János, pe care husarul îl considera un om mult mai capabil decît împăratul Franței. Din povestirile fostului ostaș se instrui Ákos ; or, se știe că influențînd imaginația copilului, i-ai determinat toată orientarea. În schimb János nu povestise nimănui atîtea despre viața sa ca lui Ákos, astfel că în persoana copilului își iubea toate amintirile... Nu știu zău ce s-ar fi întîmplat dacă, trimițîndu-și feciorul la școlile din Pesta, vicecomitele nu i l-ar fi dat ca valet pe János.

În capitală relațiile dintre ei erau în aparență mai puțin prietenești. Ákos își găsise prieteni de-o seamă cu el, iar învățătura și viața oferiră alte preocupări inimii și minții sale, stăpînite odinioară exclusiv de János. Bătrînul valet își atribuia adesea rolul educatorului, urmîndu-și stăpînul oriunde se putea, ba pentru a-i oferi umbrela și galoșii, cînd ploua, ba pentru a-i pune mantaua pe umeri îndată ce se strica vremea. Uneori grija cu care-l înconjura bătrînul îl supăra pe Ákos, dar nu într-atît ca supărarea să-l țină mai mult de o clipă. Și dacă în mînia lui scăpa vreun cuvînt care să-l fi jignit pe bătrîn, peste o jumătate de ceas îi cerea iertare și relațiile de prietenie se restabileau. Ákos nu-i tăinuia nimic bătrînului husar. Pe vremea studenției, sau cît timp fusese jurat tabular, ca și după întoarcerea lor la Tiszarét, sluga ghicea, după

expresia feței stăpînului, dispoziția sufletească a acestuia ; știa deci tot ce se petrecea în inima lui, cunoștea toate necazurile sale, așa că felul deschis și intimitatea cu care vorbise despre Vilma nu însemnau nimic nou sau neașteptat pentru Ákos ori pentru Kálmán.

— De fapt are dreptate bătrînul, zise Kálmán după o scurtă pauză, continuînd convorbirea întreruptă de ieșirea lui János. Nimeni nu-ți poate lua dragostea Vilmei, așa că nu ai de ce să te necăjești, dragul meu !

— Nu din pricina aceasta sînt trist, răspunse Ákos ridicîndu-se în capul oaselor și sprijinindu-și mîna rănită pe brațul sănătos. O dată cucerită, dragostea Vilmei nu se pierde cu una cu două. Dar am s-o pot face fericită oare ? Iată de ce sînt îngrijorat !

— Da de unde îngrijorat ! Ești prost dispus pentru că nu ești obișnuit să stai în pat, îl contrazise Kálmán.

— Nu, nu, te înșeli, continuă Ákos. Știi foarte bine cît de optimist sînt. Nici Vándory nu mă întrece ! El vede numai latura bună, eu o văd pe cea veselă în toate. Dar de cînd cu accidentul de azi-noapte am impresia că m-am schimbat. Oricît aș vrea, nu mă pot înveseli. Sînt mai neliniștit ca oricînd ; m-au năpădit presimțirile rele. E ca și cînd m-ar paște o mare nenorocire, cu neputință de ocolit.

— Ai pierdut prea mult sînge și-atîta tot !

— Nu, răspunse Ákos clătinînd din cap cu tristețe. Cînd am strîns-o prima dată la piept pe Vilma și i-am simțit bătaia inimii, iar visele mele de fericire au fost tulburate tocmai cînd mă simțeam în al șaptelea cer, m-a fulgerat un gînd de îndoială și m-am întrebat dacă marea bucurie ce-am cunoscut-o în acele clipe nu era poate ultima ce mi se hărăzea în viață. Pînă acum, cînd mă gîndeam la Vilma, nu-mi imaginam decît un viitor surîzător ; acum, după ce-am fost trezit cu atîta brutalitate din cele mai frumoase vise, îmi analizez situația mai atent și rezultatul nu e prea liniștitor. Cum să-ți faci fericită soția, cînd situația în care o pui și oamenii de care o înconjori nu se

armonizează cu sentimentele ei ?! Or, la ce mă pot aștepta ? Părinții mei și tatăl Vilmei se dușmănesc de moarte.

Kálmán oftă, simțind că prietenul său avea într-o oarecare măsură dreptate.

— Pot oare nădăjdui că părinții noștri se vor împăca vreodată ? Nu mă liniștește gîndul că nu ne pot împiedica, că vor fi siliți să tolereze căsătoria noastră, nu ! Mă gîndesc să se împace cu adevărat, o împăcare pornită din inimă. Or, fără aceasta, Vilma mea nu poate fi fericită. Iubirea nu se mulțumește să fie tolerată, ea vrea căldură. Dacă, vorbind de fericirea ta, îți vezi părinții dînd din umeri sau ascultîndu-te cu un zîmbet neîncrezător, nu poți să nu te simți rău, oricît ți-ai iubi aleasa. Și chiar dacă, în ciuda tuturor, o iubești și mai mult, am impresia că n-o mai faci din fericire, ci din durere. Ca să fii fericit, e nevoie să ai alături o ființă care să te înțeleagă ; în clipele fermecate petrecute în brațele iubitei nu-ți pasă de ocara unei lumi întregi, dar ca să trăiești tihnit, tihnă pe care tocmai în căsătorie o cauți, îți mai trebuie, pe lîngă înțelegerea dintre două inimi, multe altele !

— Cu vremea se vor aranja poate și acestea, îl încurajă Kálmán. Acum însă, trebuie să recunosc, bătrînii se urăsc de moarte ; parcă-s niște rude ce s-au încăierat pentru vreo moștenire... Închipuie-ți că Tengelyi, cînd a aflat azi de la ovrei că l-au jefuit de acte, tocmai cînd i s-a contestat originea nobilă, a fost în stare să creadă că e victima unui complot urzit de...

— Tata ?! întrebă Ákos speriat.

— Nu, nu chiar așa ! Tengelyi știe în ce relații mă aflu cu voi. Nu mi-a vorbit decît de Macskaházy. Am priceput însă că îl consideră doar o simplă unealtă.

— Tata nu e în stare de o faptă ca asta, zise Ákos îngîndurat.

— Cred că nu-l bănuiește atît pe el, cît mai mult pe mama ta vitregă. Mi-a vorbit și de cealaltă spar-

gere, de la preot, unde răufăcătorul, tot așa, n-avea ce căuta decît acte, dovadă că nu s-a atins de altceva, mulțumindu-se să spargă sertarul cu actele lui Vándory. Sînt tocmai actele care se aflau acum la Tengelyi. Mi-a repetat de mai multe ori, în timpul drumului, că amîndouă spargerile au fost făptuite de aceeași mînă, sau cel puțin puse la cale de același cap... Dar ia spune-mi — adăugă el după un răstimp, ca și cînd n-ar fi fost sigur dacă nu i se va lua în nume de rău — tu n-ai auzit nimic despre actele lui Vándory ?

— Nimic, răspunse Ákos. Am stat și m-am gîndit cum poate avea preotul ăsta blajin acte atît de importante, încît cineva să rîvnească la ele, sau el să și le păzească cu atîta străşnicie ?

— Se spune că actele acestea privesc familia ta, zise Kálmán coborînd vocea.

— Familia mea ?

— Știi că aveai un unchi, continuă Kálmán. Era un copil din prima căsătorie a bunicului tău, cu vreo cincisprezece ani mai mare decît tatăl tău. După naşterea acestuia, cea de a doua soție, bunica ta, i-a făcut atîtea zile fripte bietului băiat...

— Încît a fugit în lume, îl întrerupse Ákos. Cunosc toată istoria. Se vede treaba că bărbații din familia Réty nu prea au noroc cu cea de a doua nevastă ; dar ce legătură au toate acestea cu actele lui Vándory ?

— După cîte se spune, bietul tău unchi a fugit în Germania, continuă Kálmán. Se pare că s-a înscris la universitate, căci avea vreo șaptesprezece ani. Zice-se că era foarte cult. Lumea crede că Vándory îl cunoştea — sau poate mai are și acum legături cu el — și că actele s-ar referi pesemne la dînsul.

— Ciudat, zise Ákos îngîndurat.

— Știi cum sînt oamenii ! Prietenia deosebită manifestată de tatăl tău față de Vándory și mai ales influența exercitată de acesta și asupra mamei tale vitrege îi face să creadă că părintele trebuie să ştie anumite lucruri menite să-i asigure tocmai această

trecere. Mai ales acum, de cînd cu furtul actelor, nu le-o mai scoți din cap. În ce mă privește, eu nu cred o vorbă din toată povestea.

— În tot cazul, treaba asta bate la ochi, făcu Ákos din ce în ce mai îngîndurat. Două furturi într-o săptămînă — și amîndouă țintind numai niște acte. Dar...

Convorbirea fu întreruptă de János, care intră cu compresa proaspătă, urmat de medic, un om mărunțel.

— Cucoane, iacă gheața și felcerul, anunță bătrînul voios. De-acu se-ndreaptă lucrurile.

Mărunțelul, furios că i se spusese felcer, se apropie de patul lui Ákos, nu însă înainte de a-l fi fulgerat cu privirile pe János. Apoi scoase compresa de pe brațul bolnavului, se uită la rană și se declară mulțumit de starea pacientului său, punîndu-i cu mare grijă o compresă proaspătă. Bătrînul János nu putea suferi pe cei care îi făceau un serviciu cît de mic stăpînului său, așa că începu să bombăne printre dinți că în atîta vreme el i-ar fi pus zece comprese și-l măsura pe bietul savant cu niște priviri ucigătoare. De data aceasta însă János nu avea dreptate să se supere, căci domnul Serer era vrednic de orice, numai de supărare nu. Era o făptură simpatică din toate punctele de vedere și, în cei șaisprezece ani de cînd se afla la Szent-Vilmos, nici un om ca Ákos, adică nici unul din cei care nu-i fuseseră pacienți, nu se plînsese vreodată de el.

Există oameni aleși de soartă pentru a deveni obiectul unei ciudate ironii, iar Serer se număra printre ei. După nume nu era de sînge pur asiatic. De bună seamă însă că, în momentele sale de euforie, cînd își face numărătoarea nesfîrșitelor cohorte ale gintei germanice, redactorul ziarului *Allgemeine* din Augsburg îl pune și pe chirurgul din Szent-Vilmos la răbojul celor chemați să transforme cîndva patria noastră într-un ram al pangermanismului altoit în trunchiul sfîntului imperiu romanic. Dacă Dunărea — izvorîtă din Germania — este un fluviu german, de ce n-ar putea fi considerat și Serer ca atare ? Totuși,

bunul chirurg nu știa o iotă nemțește; nici măcar expresia feței sau trăsăturile nu păstraseră vreo urmă a obîrșiei sale. Specificul național suferise schimbări radicale; fața osoasă, bronzată, și părul negru, moștenite de la maică-sa, sau mustăcioara bogat pomădată și ascuțită ca acul, de răsucită ce era (accesoriu care nu mai constituia o moștenire, ci era un produs al strădaniilor personale), l-ar fi făcut pe oricare orientalist plecat în Asia în căutarea urmelor poporului maghiar să-l îmbrățișeze înduioșat pe Serer, căci — întîlnindu-l acolo — l-ar fi putut lua drept un descendent al vechilor maghiari.

Pesemne destinul nu voia să-l lase pe Serer la locul său firesc în nici un domeniu; căci așa cum chirurgul nostru nu călcase pe urmele înaintașilor săi în privința înfățișării, n-o făcuse nici din punct de vedere al felului său de viață. Toți strămoșii cunoscuți ai familiei Serer fuseseră cizmari. Toni însă — căci așa se numește noul nostru cunoscut — a fost primul din neamul lui care n-a simțit nici o chemare pentru această frumoasă artă și deși la prima vedere părea că meseria străbunilor nu-i displace, dovadă că se arătase întotdeauna mare amator de smoală, cu care își mînjea uneori toată fața, totuși nu credem să fi avut înclinații speciale. Tatăl său bănuia de altfel adevărul, din faptul că deși îi încredința doar cusutul bucăților gata croite, copilul avea obiceiul să se achite de această sarcină destul de ușoară în așa fel încît, peste cîteva zile, țăranii se întorceau înjurînd, cu încălțămintea desfăcută pe la cusături. „Copilul ăsta e prea flecar“, avea obiceiul să spună tatăl, scuturînd ba capul său, ba pe al înzestratei sale progenituri. „Și prost din cale afară“, adăuga calfa obișnuită să dea cînd în masă, cînd în spatele ucenicului său, în astfel de ocazii. „Din ăsta nu se alege cizmar“, ziceau apoi amîndoi; necazul era că, după ce ajungeau la această tristă concluzie, nu găseau în ruptul capului la ce s-ar fi putut folosi eminentele talente ale tînă-

rului. Din fericire bărbierul din orașul în care trăia familia Serer se arătă încîntat tocmai de bogăția verbală a lui Toni și — cum toți ai casei ziceau că își face lucrul de mîntuială [1] — trase concluzia că băiatul s-a născut parcă anume pentru meseria de bărbier și îl angajă ucenic.

Fusese un adevărat noroc pentru Toni. Zvîrlit pe neașteptate dintr-o extremă a existenței umane în cealaltă, cu alte cuvinte înălțat de la picioare la cap, băiatul (care nu era făcut să creeze opere pentru călcat în picioare) se simți dintr-o dată în elementul lui. Ce-i drept, clăbucii de săpun, atît de plăcuți degetelor sale, nu puteau compensa întru totul desfătarea ce-i dăduse smoala, așa că adesea micul bărbier se uita cu jind la feciorul vecinului, urmaș al său în ucenicie la Serer senior, și aflat deci în plăcuta situație de a se putea plimba prin oraș cu mîinile și fața atît de frumos înnegrite! Dar, de vreme ce îndurase atîtea pedepse grele pentru fiecare bucățică de piele atinsă cu cuțitul, nu-și cîștigase el oare dreptul de a dispune liber și nevătămat de pielea unei jumătăți a populației? Nu avea el oare dreptul să exerseze, dînd frîu liber imaginației, pe atîtea capete venite zilnic la tuns, împodobind scăfîrliile cetățenilor cu trepte făcute parcă înadins pentru plimbările unor îndrăgostiți sau cu frumoase cochilii de melci, făurite cu mîna lui măiastră cînd i se cerea „toupet" [2]?! Cît despre plăcerea cu care — la zile mari — le făcea bucle consilierilor primăriei și protipendadei orășelului, să nici nu mai vorbim! Unde mai pui că bărbierul are dreptul să vorbească mai mult decît toți ceilalți muritori! Nu are el oare posibilitatea să-ți pună cuțitul în beregată și să te facă să simți ce-nseamnă o sîngeroasă răzbunare dacă îl întrerupi?! Cine află oare primul toate noutățile din localitate și care gazetar e mai sigur de pu-

[1] In original joc de cuvinte intraductibil. „Își face treaba de mîntuială" are și sensul „face treaba numai la suprafață", de unde și înțelesul frazei următoare.

[2] Pieptănătură care acoperea fruntea, la modă pe acele timpuri.

blicul său ? La articolul de fond, bărbierul te săpunește ; la articolele obișnuite îți servește apă călduță, la rubrica evenimentelor interne îți spune întotdeauna mai mult, iar la cronica externă mai puține fapte decît s-au petrecut în realitate. Iată dar că bărbierul nu e niciodată părăsit de public. Cine nu s-ar simți fericit într-o asemenea situație, mai cu seamă dacă ai un tată care să-ți ofere pe deasupra și o subvenție lunară de trei florini ? Darmite cînd te gîndești că ești în plăcuta situație de a avea cele mai curate mîini din oraș, chiar mai curate decît ale domnilor consilieri !

Mitologia greacă ne povestește, într-o frumoasă alegorie, că sfinxul oprea călătorii, spunîndu-le ghicitori, iar dacă aceștia nu se învredniceau să le dezlege, îi ucidea, sfîșiindu-i cu ghearele. Alegoria cu pricina mai e valabilă și în zilele noastre. Pășind în viață, fiecare din noi se află în fața unei ghicitori, care nu este altceva decît identificarea propriei noastre chemări. Dacă nu știi să dezlegi această ghicitoare, ești pierdut ; dacă însă îți dai seama că ești făcut să devii strateg, savant sau bărbier, ca Serer, viitorul tău este asigurat. În general oamenii nu pier în lupta susținută cu împrejurările din afară, ci în cea dusă împotriva lor înșile, dar o dată trecut peste acest hop, vei înainta — deși încet, poate, dar sigur — pe drumul ales și vei ajunge, asemenea lui Serer al nostru, bărbier într-un oraș mic, apoi calfă în capitală, cu posibilitatea de a te înălța mai tîrziu la rangul de chirurg diplomat sau chiar chirurg de plasă în cine știe ce județ, fără să ai nevoie de un noroc deosebit.

Tînărul nostru nu făcu nici un progres în chirurgie la Universitatea din Pesta. Natura îl înzestrase, generoasă, cu un dar deosebit : acela de a pune întrebări, dar fusese zgîrcită cînd i-l împărțise pe celălalt, al răspunsurilor ; cel puțin așa își explicau colegii săi văzîndu-l cum tace, cu o rară perseverență, la examene. Nici în privința chirurgiei practice Serer al nostru nu satisfăcu așteptările patronului său din Budapesta, care îl crezuse mai potrivit pentru meseria

de chirurg decît pentru cea de bărbier, deoarece constatase că băiatul își mînuiește cuțitul mai mult pe sub epidermă decît deasupra ei. Dar pentru că în lume nu știința ci iubirea săvîrșește minunile, s-a întîmplat să moară chirurgul județului Taksony; văduva, soră cu patronul lui Serer, se duse la Budapesta și dînd ochii cu chipeșul chirurg, acesta se trezi în plăcuta situație de a nu mai avea nevoie de știință. Cu bani împrumutați de la femeie își trecu examenele; fu numit maestru chirurg și, sosind în județ cu soția sa, deveni un om destul de respectat datorită sumelor împrumutate anumitor funcționari de către primul soț. În scurtă vreme Serer ajunse chirurgul județului, cu reședința la Szent-Vilmos unde îl găsim acum și unde toată lumea îi spunea „domnule doctor".

De altfel n-aș recomanda nimănui să i se adreseze altfel, cu excepția medicului-șef al județului, care părăsise băncile universității doar cu diploma de profesor și era deci cît se poate de zgîrcit în acordarea titlului de doctor. Un cuvințel cît de mic care să-i fi amintit de ocupația sa de odinioară, un necrescut care — asemeni lui János — să-i fi zis felcer, un neatent care își ascuțea briciul de față cu el, era de ajuns să-l înfurie la culme pe domnul Serer. O dată bărbierul din Szent-Vilmos venise prea tîrziu să-l bărbierească, așa că îl găsi pe domnul doctor făcîndu-și singur operațiunea de înfrumusețare; bucuros peste măsură, maestrul briciului nu se putu abține să nu spună: „Domnul pricepe atît de bine meșteșugul ăsta, de parcă ar fi bărbier sadea!" Toată lumea știe că domnul Serer l-a dat afară pe loc, ziua nămiaza mare.

— Rana e frumoasă, tare frumoasă! zise Serer așezînd compresa cu grijă pe brațul lui Ákos. Am curajul să afirm că nu mi-a fost dat să văd rană mai frumoasă.

— Să fi venit dumneata la război, domnule chirurg, bombăni János. Acolo puteai să vezi unele mult mai frumoase.

— Ce știi 'mneata! răspunse acesta. Nu rana cea mai mare e și cea mai frumoasă.

— Tocmai: cea mai frumoasă e cea mai mică; e rana care se vindecă și singură, fără felcer, făcu husarul.

Serer îi aruncă o privire ucigașă. Apoi, către Ákos:

— Cum ați dormit?

— Bine.

— Cum vă simțiți acum?

— Tot bine.

— Nu vă supără nimic?

— De loc.

— Cu alte cuvinte apirexie totală. Va să zică nu aveți febră de loc?

— Cred că nu.

— Poftă de mîncare?

— Berechet.

— Ei, nu v-am spus eu?! Siropul de migdale face minuni în asemenea cazuri!

Ákos zîmbi.

— Zău că n-ai crede ce efect strașnic are siropul de migdale! Va să zică totul e în regulă?

— În cea mai desăvîrșită regulă.

— Îmi pare rău că nu ați trimis să mă cheme mai devreme, să vă fi luat sînge.

— La ce bun, că doar stăpînul meu se simte bine?! zise husarul.

— 'Mneata să taci, atîta-ți spun, răspunse medicul cu demnitate. Operația asta are efecte miraculoase în astfel de cazuri.

— Homeopații nu iau sînge niciodată, interveni Ákos atît de serios încît Kálmán fu gata-gata să pufnească în rîs, mai ales cînd văzu efectul acestor cuvinte asupra măruntelului chirurg. Trebuie să se știe că — aidoma celei mai vagi aluzii la bărbieri sau briciuri — și pomenirea homeopatiei îl scotea din sărite pe binecunoscutul bărbat.

— Homeopații? replică el amar. Dar ce fac homeopații? Oferă ei oare bolnavului purgative, comprese

calde, tonice, vin de jalappa și de China, medicamente de care să transpire? Dar antispasmatice, antiphlogisticum, antireumatice, aromatice, cardus benedictus, ceai de rhabarbara, tartarus, sau sal mirabile glauberi?!

— Pentru dumnezeu! îl întrerupse Kálmán. A și început să mi se facă rău.

— Cine a auzit vreodată de un homeopat care să-și fi tratat pacientul cu vezicatoare sau plasturi? Dar compresele calde și reci? Dar pungile cu gheață, băile de picioare, de șezut și de corp?! Mare brînză un medic la care nu găsești nici un biet sirop vienez, un simplu elixirum viennense!

— Are dreptate domnul doctor, interveni Ákos zîmbind. Dedîndu-se la homeopatie, bolnavul pierde o seamă de plăceri; rolul științei medicale...

— ...Este acela al tămăduirii prin medic, adăugă Serer. Da, medicul să-și facă datoria; să încerce toate medicamentele din farmacie, iar dacă nu se poate descurca singur, să convoace un consiliu, insistînd pînă la vindecarea bolnavului.

— Sau pînă la moartea lui, adăugă Kálmán rîzînd, drept care, foarte mulțumit, bătrînul János începu și el să hohotească.

— Pînă la moarte?! țipă Serer. La un medic bun rar moare unul la zece bolnavi! Dar și-atunci se cheamă că a suferit de o boală cronică și s-a dus prea tîrziu la doctor! Dar moartea bolnavului îl scutește pe medic de obligația de a da toate medicamentele cunoscute din universitate? Poftim, răspunde-mi, stimabile, dacă poți!

— Da, dar și homeopații te pun să-nghiți multe; și-apoi și bolnavii lor se vindecă, zise Ákos cu o mutră cît se poate de serioasă.

— Bineînțeles! răspunse chirurgul ironic. Eheei, dacă n-ar fi mama natura! O, ea face uneori adevărate minuni.

— Totuna-i ! Vorba e că bolnavul se vindecă, făcu Ákos.

— Ba nu-i totuna, căci — vorba medicului-şef — dacă nu ajuţi natura, ea trebuie să facă eforturi, iar mai tîrziu eforturile au consecinţe dăunătoare.

— Dar cine ştie, poate că şi pe pacienţii dumitale tot natura îi vindecă, se împotrivi Ákos.

— Numai noi, cei ce am frecventat universitatea împărtăşindu-ne din ştiinţa profesorilor noştri vreme de cinci ani, numai noi ştim, onorabile, că bolnavul nu se poate vindeca fără anumite medicamente, i-o întoarse Serer, solemn. Cei neiniţiaţi în ale ştiinţei, cei neinstruiţi în chimie, botanică, mineralogie, antropofagie (pardon, voiam să zic: antropologie!) — toate ştiinţe trebuincioase medicinei — fac ca homeopaţii, afirmînd că natura a vindecat pe bolnav ori de cîte ori reuşim vreun tratament în stil mare. Ei, lăsaţi, că dacă-i vorba pe pricepere, tot noi stăm mai bine! Nu degeaba am studiat cinci ani încheiaţi la Universitatea din Pesta! Nici măcar atîta să nu ştim ?

— Ai dreptate, încuviinţă Ákos. La ce bun aţi fi învăţat atîta dacă n-aţi şti mai mult decît toţi ceilalţi oameni din ţara asta ?

— Ei, dar cînd homeopatul are un caz greu, nu cheamă el oare un aleopat ? continuă Serer înflăcărat. De pildă, mai deunăzi, la avocatul cel bătrîn din Porvár ! ?

— Mort la trei zile după ce l-a luat în tratament medicul-şef, întrerupse Kálmán. Am stat de vorbă cu primul medic ; mi-a spus că era o boală incurabilă şi că, văzînd chinurile îngrozitoare ale bietului bolnav, a cerut ajutorul aleopatiei deoarece medicamentele sale, mult mai slabe, nu l-ar fi putut izbăvi nici într-o lună pe bietul om. Cu aleopatia însă lucrurile au mers mai repede.

Atacul era prea dur ca chirurgul nostru să-l poată suporta fie chiar şi din partea propriului său pacient. Convins de foloasele ştiinţei sale, cum nu poate fi decît unul care scoate de pe urma ei trei sute de florini pe an

leafă fixă, locuință gratuită și frumoase venituri ocazionale la expertize, convins ca unul care, exceptînd cărțile lui de școală, nu citise niciodată nimic despre știința medicală, Serer privi cu profund dispreț la cei din jurul său și mai ales la bătrînul János, care, bucuros de atacurile îndreptate împotriva felcerului, nu mai putea de plăcere și făcea mereu semne de încuviințare, îndeosebi la glumele mai străvezii ale lui Kálmán.

— Bine, dar există oare măcar un firicel de rațiune în ceea ce fac homeopații ? grăi în sfîrșit nedreptățitul. Iacă, se îmbolnăvește unul zdravăn, om în toată firea, stricîndu-și stomacul cu un blid mare de piftie ; vine homeopatul și ce credeți că-i dă ? Nu vă supărați, domnilor, ce credeți că-i dă ? A milioana parte dintr-un strop de camomila ! Și-atunci vă întreb : care om cu mintea întreagă poate crede că poate să-i folosească la ceva un fleac de nimic ca ăsta ? Auzi ! Un blid întreg de piftie și...

— Da — răspunse Kálmán rîzînd — dar eu nu pricep ce-mi ajută de pildă chinina dacă am mîncat prea multă plăcintă cu brînză, sau dacă m-am îndopat cu sarmale și mă scutură frigurile !

— E foarte firesc să nu pricepi, onorabile, replică chirurgul cu zîmbetul satisfăcut al savantului angajat în conversație cu un neinițiat. Domnia-ta nu ești priceput în ale științei medicale, dar explicația este totuși simplă. Chinina are o anumită putere, menită să te scape de friguri ; lucru firesc, căci dumnezeu a făcut chinina anume în acest scop.

— Ei, dar cum se face că dumnezeu a făcut cîrnații și sarmalele — pricini ale frigurilor — aici la noi și chinina în altă parte ? !

— Domniei-tale îți arde de glumă, făcu Serer clătinînd capul. În felul acesta e greu să discuți despre știință. Dar nimeni nu poate tăgădui că dacă o cantitate mică de tot are un efect mare, cum susțin homeopații, apoi o cantitate mare trebuie să aibă efect și mai mare. Dacă a milioana parte dintr-o picătură

de camomila te poate vindeca, eu sînt și mai folositor, dacă prescriu medicamentul cu ulcica! Da, da: în cantități mari, ceaiul de camomila face minuni.

— Depinde, răspunse Kálmán glumind. Totul este cum anume aplici medicamentele cu pricina. De pildă, dumneata, doctore, poți să șezi ceasuri întregi pe o bancă lîngă o legătură de nuiele și nu vei avea nici o neplăcere. Dar dacă János, să zicem, ar scoate o nuia din grămadă, întrebuințînd-o într-un anumit fel, atunci, deși mai înainte snopul întreg nu avea nici un efect rău, cred totuși că... Ce zici János? zise el întorcîndu-se către bătrînul care rîdea, cu pumnii încleștați, ca și cum ar fi simțit nuiaua între degete.

— Apăi, eu cred că homopăția ceea, ori cum îi zice, nu-i mare brînză, răspunse János. Dacă mă doare stomacul, beau vin; cînd chelarul a avut aprindere de plămîni, jupîneasa noastră i-a dat răchie iuțită cu boia și omul s-a vindecat. Că viața noastră în mîna lui dumnezeu stă — vorba părintelui — și de nu ți-a sunat ceasul, rămîi cu zile, oricîți doftori ai chema.

Nu știu ce urmări ar fi avut cuvintele îndrăznețe ale lui János dacă nu se nimerea să intre cinstita doamnă vicecomite, întrebîndu-l ceva pe mîniosul chirurg tocmai cînd să deschidă gura. Așa însă, după ce se grăbi să-i sărute mîna, dumnealui prinse a vorbi despre efectele miraculoase ale pungilor de gheață și ale siropului de migdale, precum și despre starea lui Ákos, în afară de orice primejdie.

Doamna Réty nu părea însă bine dispusă și nici medicul, nici Kálmán, care făcuse o adîncă plecăciune, nu fură tratați cu prea multă bunăvoință. Ákos avusese însă întotdeauna o mare înrîurire asupra mamei sale vitrege, așa că femeia aceasta neînvățată să-și înfrîneze pornirile de dragul nimănui, îi vorbea întotdeauna cu blîndețe, sau era măcar politicoasă. Și de data aceasta, așezîndu-se lîngă patul său, ea îl întrebă compătimitoare:

— Cum te simți?

Serer și János ieșiră să aducă o compresă proaspătă ; Kálmán, simțindu-se nepoftit, se duse la fereastră să privească grădina.

— Vezi, Ákos — zise doamna Réty încet — vezi ce pățești dacă alergi după fuste, în loc să-ți faci datoria la alegeri ! ?

Ákos tăcea, dar îi ardeau obrajii.

— N-ai de ce să te rușinezi, glumi doamna Réty. Vilma e într-adevăr frumoasă și...

— Doamnă ! zise Ákos enervat.

— Vilma e o fată drăguță — continuă femeia — și unde găsești oare bărbat tînăr să nu întindă mîna după ceva ce i se oferă de bună voie ? Treaba fetei să-și păzească cinstea.

Cuvintele sunau a glumă aproape binevoitoare ; totuși tonul lor îl făcu pe Ákos să roșească. Femeia se prefăcu mirată, dar știa prea bine pricina enervării lui Ákos, care protestă cu vocea sugrumată de mînie :

— Vă rog, doamnă ! Nici un cuvînt mai mult pe tonul acesta ! Vilma...

— ...E o fetiță tare drăguță, continuă femeia tot în doi peri, deși amărăciunea din vocea ei se simțea cît de colo. Ce-i drept, ceva mai darnică decît credeam, dar la urma urmelor e treaba maică-si ; fetele de felul ei, crescute cu pretenții, au tot felul de idei. S-ar fi putut gîndi și Tengelyi că o asemenea educație nu-i de nasul unei fete de notar.

— Vilma este logodnica mea ! răspunse Ákos liniștit, stăpînindu-se pe cît putea.

— Logodnică ?! Doamna Réty rîse forțat. A cîta, dacă-mi îngădui să te întreb ?

— Prima, zise tînărul calm. Și jur că este și ultima. Doamna Réty se văzu silită să evite privirea calmă și hotărîtă a lui Ákos.

— Aiurezi ? îl întrebă ea cu un zîmbet ce voia să pară cu tot dinadinsul binevoitor. Vilma... o doamnă Réty ? După cele întîmplate ? !

— De vreme ce Vilma îmi e logodnică, întîmplarea nu mai are nimic deosebit, zise Ákos fără a înceta s-o privească.

— Tata obișnuia să-i spună adesea fratelui meu: dacă îți iei nevastă, nu-ți lua niciodată una care înainte de nuntă te iubește mai mult decît își iubește cinstea, căci s-ar putea ca după nuntă să iubească pe altul mai mult decît pe tine.

— Doamnă — zise Ákos încruntîndu-se — vorbind astfel despre o fată cinstită vă defăimați semenele și persoana proprie deopotrivă!

— A, bineînțeles că fata e cinstită, din moment ce Ákos stă la ea pînă la miezul nopții și-i gata să ucidă pe oricine ar îndrăzni să se îndoiască.

— Mă rog — replică Ákos, amar — cine vă poate opri să spuneți orice despre viitoarea dumneavoastră noră!?

— Noră? N-ai aflat că obîrșia nobilă a lui Tengelyi s-a pus la îndoială?

— Ba da! Dar de îndată ce Vilma devine soția mea, nu mai are nevoie de obîrșie. Un motiv în plus s-o iau de nevastă.

— Tengelyi afirmă că are acte doveditoare.

— Avea, zise Ákos, bucuros de încurcătura și îngrijorarea ce se iviră deodată pe fața mamei sale vitrege. Actele i s-au furat. Familia Tengelyi nu mai are nici un sprijin în afară de mine; dar pe mine se pot bizui fără doar și poate.

— Am auzit că spargerea nu a reușit și că actele lui Tengelyi n-au încăput pe mîna răufăcătorilor, continuă doamna Réty schimbînd fețe-fețe.

— Dimpotrivă, răspunse Ákos observînd nervozitatea ei. Banii și toate celelalte sînt în regulă; numai hîrtiile s-au pierdut.

— Cine le-o fi furat? se interesă doamna Réty, de astă dată radioasă, fără să-și poată ascunde cu totul bucuria, deși se străduia din răsputeri.

Ákos, care în tot timpul convorbirii lor n-o slăbise din ochi, îi răspunse că, după părerea tuturor, făptașul

este Viola. După care, pretextînd treburi urgente, doamna Réty se ridică și ieși grăbită.

Kálmán se uită uimit în urma ei, căci deși nu auzise decît ultima parte a discuției, băgase și el de seamă cît de mult se schimbase înalta doamnă la vestea furtului. Ákos se ridică în capul oaselor, clătinînd din cap. Stătu așa pe gînduri cîteva minute, apoi întrebă:

— Kálmán!? Ziceai că Tengelyi crede că maică-mea vitregă ar fi pus la cale furtul?

— Mi-a spus-o aproape pe șleau.

— Și crezi că Viola a comis spargerea?

— Sau Viola sau ovreiul. Dar asupra acestuia din urmă nu s-a găsit nimic.

— Știe dumnezeu! Mie nu-mi vine să cred, făcu Ákos scuturînd din cap. Dar sînt sigur că Viola va restitui actele, dacă sînt la el.

— Fără doar și poate, dacă nu le-o fi făcut ghemotoace de îndesat plumbii în țeavă...

— Mai deunăzi îmi spuneai că Viola se are bine cu păstorul de la cireada voastră. Știi ce? Încalecă și dă o fugă pînă acolo; spune-i să-l caute pe Viola și făgăduiește-le orice pentru acte. Știi că blestemata asta de rană mă țintuiește locului, zise el privindu-și mînios legătura de pe braț. Dar te rog grăbește-te. De drumul ăsta atîrnă fericirea mea.

Kálmán, care de mare grabă abia își mai nimeri pălăria și dolmanul, se bătea cu palma peste frunte, necăjit că nu-i trecuse prin minte și lui un asemenea gînd.

— Să știi că în felul acesta punem mîna pe hîrtii! Nu mai încape nici o îndoială! zise el și după ce strînse mîna teafără a prietenului său ieși în grabă.

Ákos rămase în pat și-și lăsă în palmă fruntea fierbinte. „O, de-ar fi așa!“ își zise el. Pe nesimțite însă iar îl cuprinseră gîndurile triste, al căror fir se întrerupse doar cînd intră János cu compresa proaspătă și-i spuse că, de cînd a ieșit, înalta doamnă stă la sfat într-una cu Macskaházy. Peste puțin timp se

auzi tropotul calului lui Kálmán, apoi uruitul trăsurii chemate — nu se știe de ce — de doamna, îndată ce ieșise de la Ákos. Trăsura îl transporta undeva, în mare grabă, pe domnul Macskaházy.

18

Proverbul spune că ungurul petrece plîngînd ; de ce ar petrece oare altfel ?! Dacă fizionomia strămoșilor se transmite din generație în generație, de ce n-ar fi transmisibilă și durerea care a dat naștere acestei fizionomii ?! Or, odinioară poporul maghiar a avut de ce plînge ! La alte popoare, vremile au tămăduit rănile trecutului. Aproape pretutindeni cîntecul popular a păstrat melodia tristă, născută în epoci cînd sentimentele popoarelor asuprite nu puteau fi decît triste ; cu vremea însă, la acele popoare cuvintele s-au înlocuit cu altele mai vesele, sau măcar tonul mai vesel al cîntăreților te face să uiți tristețea cîntecului. La noi însă, clasele de jos nu au de ce să fie vesele nici astăzi ; cîntecul a rămas trist ca pe vremea cînd pe zidurile cetății Buda se înălța semiluna. Există în țara noastră oameni care, necunoscînd decît situația din satul lor, nu-și dau seama că de cînd i-am alungat pe turci țara a trecut prin anumite schimbări și că iobagul, ducîndu-și la castel forintul pentru fumărit și amintindu-și de pitacii turcești, se gîndește la trecut cu mai puțină amărăciune decît cei care, deși acum un veac își mai plăteau pînă la un ban datoriile față de patrie, de cînd am scăpat de turci nu mai știu de impozit. Am însă convingerea că — în afară de istoria și de starea sa actuală — caracterul posac al poporului maghiar își are rădăcinile și în tristețea peisajului de pe meleagurile noastre. Cum oare să fii vesel după ce privești cîmpiile nesfîrșite

din țara asta ? Odinioară pe locurile acestea erau poate codri bătrîni, dar ei s-au pustiit de mult. Vălul des al vegetației care se așternea odinioară pe pămîntul nostru virgin a dispărut sub loviturile de topor ale omului. Azi n-a rămas decît pustiul. De cîtă bucurie au parte locuitorii altor țări cînd aruncă o privire împrejurul lor ! Pretutindeni văd case, pomi, garduri și holde bogate care le amintesc de munca înaintașilor, pretutindeni ceva care-i îndeamnă și pe ei să muncească pentru a lăsa o urmă a trecerii lor prin lume. Pe pustele ungurești doar dîmburile ce semnalează hotarele îți amintesc că pămîntul are un stăpîn, dacă un lucru se poate numi proprietate pentru simplul motiv că nu îngădui altora să-l folosească. Oare proprietatea nu e un lucru de care trebuie să te folosești tu însuți ? Da, pustietatea asta, liniștea de pe întinderile nelucrate, muțenia de pe meleagurile acestea îți umplu sufletul de tristețe. Cîte generații s-au perindat fără să fi lăsat vreo mărturie a existenței lor ! Cum nu și-ar aminti așadar trecătorul că într-o bună zi va coborî și el în mormînt, înghițit de cîmpia nesfîrșită ; că va pieri fără urmă, ca în valurile unei mări nemărginite.

Descrierea aceasta i se potrivește întocmai întregului ținut din jurul satului Tiszarét ; or, cînd vezi un asemenea peisaj în lumina tristă și cernită a unei zile de noiembrie, fără să vrei inima ți se umple de gînduri negre.

Trecuse binișor de amiază cînd, însoțită de bătrîna Lipták, Zsuzsi ieșea din sat. La han, se opriră puțin să se odihnească ; apoi, sub braț cu bocceluța de merinde pentru bărbatul ei, Zsuzsi porni singură către Kislak, nădăjduind să primească vești despre Viola de la păstorul cirezii de acolo. Pînă la coliba omului era cale de două ceasuri. Din cînd în cînd Zsuzsi se oprea să-și mai tragă sufletul, slăbită cum era după boală. Ostenită, se așeza adesea să se odihnească, dar uitîndu-se la pusta imensă din jurul ei și știindu-se atît de singură și de neajutorată în ne-

sfîrșitul cîmpiei, se înfiora de tăcerea adîncă și își auzea șuierul respirației, iar inima i se făcea cît un purice. Își aminti că zilele trecute auzise vorbindu-se de lupi; își aminti de copii și de bărbat, pe care-l aștepta poate o nouă primejdie. Mînată nu de puteri noi ci de gîndurile negre ce-i reveneau mereu, pornea din nou la drum; presimțea însă că nu va putea ajunge unde voia înainte de asfințitul soarelui, căci prea era slabă, și la gîndul acesta neliniștea o chinuia și mai cumplit. Deodată însă i se păru că aude din urmă tropot de cal; fulgerată de gîndul că poate fi Viola al ei, se întoarse, dar călărețul nu era decît Kálmán, care gonea spre casă. Într-un tîrziu, istovită, Zsuzsi ajunse la troița de piatră din hotarul satului Kislak, ridicată odinioară de o moșiereasă catolică de prin părțile locului. Troița ajunsese o paragină, dar temelia ei de piatră mai putea oferi un locșor de odihnă călătorului. Lîngă troița aceasta se așeză nevasta lui Viola. Se gîndi că mulți nenorociți vor fi îngenuncheat pe pietrele acelea, că mulți trebuie să-și fi plîns acolo amarul și mulți se vor fi ridicat din fața crucii cu puteri noi — iar sufletul femeii calvine se umplu, în fața crucii papistașe, de acea liniște pe care nu o religie sau alta ți-o dă, ci numai credința ce-o poartă lui dumnezeu sufletele alese, sentiment pe care mulți autori eclesiaști din diferite religii nu l-au avut niciodată.

Femeia se ridicase să plece mai departe. Deodată se auzi chemată pe nume. Vocea i se părea cunoscută, dar cum în prima clipă nu-și putu da seama a cui este, se întoarse și, văzîndu-l pe Cifra rezemat de troiță și dînd din cap în semn de salut, se sperie. De cînd îl văzuse prima dată pe Cifra simțise întotdeauna un fior de groază în fața lui. Îl știa josnic și știa că de la el porneau toate cruzimile săvîrșite de oamenii lui Viola; întreaga dragoste pentru bărbatul ei nu era de ajuns să-i învingă scîrba, cînd îl vedea în tovărășia lui Cifra. De la o vreme chiar Viola în-

cepuse să se îndoiască de credința acestui ortac și își exprimase nu o dată teama că într-o bună zi omul are să-l vîndă. Toate acestea la un loc explicau repulsia cu care biata femeie se uita la haiducul rezemat în bîtă. Cu un zîmbet ciudat, care-l făcea și mai hîd, omul o întrebă unde se duce.

Nevasta lui Viola îi spuse că merge la păstorul din Kislak.

— Îți cauți bărbatul, ai? întreabă Cifra săltîndu-și cojocul pe umăr. O fi știind păstorul pe unde e. Ce mai nou pe la voi prin sat?

— Nu știi? răspunse Zsuzsi privindu-l țintă. Se spune că erai și dumneata cu bărbatu-meu.

— Cu Viola? Da ce, Viola a fost în sat?

— Vrei să zici că nu știi nimic de spargerea făptuită azi-noapte la notar?

— L-au jefuit? făcu celălalt rîzînd. Ei, n-am spus eu dinainte?! Cum am auzit că Viola are slobozenie să umble pe la casa ceea, am și spus că are să iasă cu jaf. Unul ca Viola nu mai găsești în trei județe; nu-i bine să te pui cu el!

— Nu mai vorbi prăpăstii. Aș putea jura că n-a fost el!

— Se poate, eu nu știu. Dar cine altul să fi fost? întrebă Cifra într-o doară.

— Tot satul te bănuiește pe dumneata.

— Tot satul? Poate Peti, țiganul? tresări Cifra aruncîndu-i o privire încărcată de fulgere.

— Pe Peti nu l-am văzut de cînd s-a dus la Porvár, dar fierarul, care s-a luat după dumneata... și tot satul, dacă-ți spui...

— Tot satul s-a țicnit, iar fierarul s-a țicnit și mai rău dacă zice că s-a luat după mine! Dacă eram eu, acu n-ar mai avea cum să se laude. Noaptea, toate mîțele sînt negre. Mi-ar plăcea să știu după ce m-a cunoscut? Poate după cojoc? adăugă el rîzînd și săltîndu-și din nou cojocul pe umeri. Că nici al meu nu-i mai soios decît al altuia... Ei, deie domnul să ai noroc, că eu trebuie să mă duc. Apoi Cifra porni

agale, fluierînd, pe drumul ce ducea spre Garacs. Zsuzsi se uită multă vreme în urma lui. Cînd în cele din urmă se urni și ea din loc, auzi uruit de trăsură și, întorcîndu-se, văzu caleașca ce-l purta pe Macskaházy tot spre Garacs. Ajungîndu-l din urmă pe Cifra, caleașca se opri iar Macskaházy schimbă cîteva cuvinte cu lotrul, după care acesta se sui pe capra dinapoi și trăsura își continuă drumul.

Mirată, Zsuzsi iuți pasul; totuși, începuse să se întunece pe cînd apucă să sosească la colibă.

Acolo îl găsi pe Peti alături de bătrînul păstor.

— Nu l-ai văzut pe Cifra ? întrebă țiganul, neliniștit, ieșindu-i înainte cu păstorul.

— Ba da, răspunse nevasta lui Viola.

— Unde ?

Zsuzsi le istorisi cum îl întîlnise pe Cifra ; înfățișarea lui Peti trăda cea mai mare deznădejde, mai ales după ce auzi că Macskaházy îl luase pe haiduc în trăsură, plecînd cu el la Garacs.

— Sîntem pierduți ! exclamă el într-un tîrziu, lovindu-se cu palma peste frunte. Deh, mă István, ce dracu te-ai apucat să vorbești cu Cifra despre Viola !? De-acu, dacă n-oi ajunge la vreme, au să-l prindă.

— Pentru dumnezeu, ce s-a întîmplat ? întrebă femeia tremurînd vargă.

— N-am timp. Are să-ți spună István totul ; eu o iau pe-aici, drept către pădurea din Szent-Vilmos. Dacă-ți vin caii, bade, mînă ca gîndul. Locul îl știi ; poate sosim mai iute decît oamenii pretorului. Slavă domnului, anul ăsta Tisa nu s-a revărsat încă. Dar, pentru numele lui dumnezeu, István, nu-ți cruța caii !

Apoi o porni în fugă spre Szent-Vilmos.

Înțelegînd din cuvintele lui Peti și ale bătrînului păstor că soțul ei e în primejdie, femeia întrebă îngrijorată :

— Ce s-a întîmplat ?

— Pînă acum nimic ; fii pe pace, Zsuzsi, răspunse bătrînul. Dacă se întîmplă ceva, să știi că mă spîn-

zur, dar numai după ce l-am sfîrtecat în bucăţi pe Cifra.

— Bine, dar ce s-a întîmplat ?! Ai milă şi spune-mi ce s-a întîmplat, oftă Zsuzsi intrînd în colibă şi așezîndu-se pe lavița de lîngă cuptor. Tot ocărîndu-se singur, bătrînul păstor îi povesti cum stau lucrurile şi-i arătă că situația e de-a dreptul îngrijorătoare pentru Viola. Imediat după spargere — a cărei istorie adevărată abia acum o afla Zsuzsi de la bătrîn — bărbatul ei venise călare la colibă, să lase vorbă lui Peti sau celorlalți oameni ai săi, care treceau aproape zilnic pe acolo. Oamenii trebuiau îndrumați către ascunzătoarea știută, din pădurea de la Szent-Vilmos, unde voia să stea pînă cînd zarva stîrnită de spargere avea să se mai potolească şi pînă cînd îi putea înapoia lui Tengelyi, într-un fel sau altul, actele. Îl rugase tot atunci pe păstor să-i trimită cu Peti și merinde pentru cîteva zile. Păstorul nu ştia încă nimic de trădarea lui Cifra, iar Viola, grăbit cum era, uitase să-i spună. Nici cu Peti nu se întîlnise de cînd acesta ascultase convorbirea dintre Cifra şi ovrei, așa că, foarte firesc, în aceeași după-amiază — cînd Cifra venise la colibă să întrebe de Viola — István îi dădu o ploscă cu vin și cîteva litre de carne să i le ducă haiducului în pădurea din Szent-Vilmos. Abia un ceas mai tîrziu, după sosirea lui Peti, care se despărțise de Viola, după jaf, spre a se putea salva mai ușor, află ciobanul că-şi încredințase taina unui trădător. După cele văzute de Zsuzsi, nu mai încăpea nici o îndoială asupra intențiilor lui Cifra ; gîndindu-se la toate acestea, biata femeie ședea disperată pe lăicioară, cuprinsă de o deznădejde pe care nici lacrimile n-o mai puteau potoli.

Trecuseră două ceasuri de cînd îi văzuse pe Cifra și pe Macskaházy ; or, de la Garacs la pădurea din Szent-Vilmos era cale doar de un ceas şi jumătate, iar la casa pretorului aşteptau pregătiți oșteni călări şi trimiși de-ai isprăvniciei. Cum era să ajungă ei

mai repede, pe jos, la ascunzătoarea lui Viola, să-i dea de știre ? Nu, orice nădejde era pierdută !

— De mi-ar veni o dată căruța, zise păstorul ieșind în fața casei. Am trimis-o în sat acum vreo două ceasuri și văd că nu mai vine. Blestematul de copilandru ! Dar, dacă sosesc caii, mai putem ajunge la vreme. Gîndește-te, Zsuzsi, că pretorii ceia nu se zoresc ca tine, maică, mai ales acum, după alegeri. Cine știe dacă a ajuns acasă !? Ce-i drept, mi-a spus Peti că ispravnicul l-a trimis. Măi-măi, ce cap prost și eu ! Mai bine mă trăznea din senin decît să deschid gura de față cu nemernicul cela ! Dar cui să-i fi dat prin cap că Cifra poate fi chiar atît de nemernic ? Auzi, de treizeci de ani haiducește și tot el trădează ! Ia stăi tu !... După ce-a plecat Cifra, a trecut pe-aici domnișorul Kálmán ; mi-a spus că hîrtiile sînt ale notarului și m-a rugat să fac ceva să i le dea înapoi și m-a-ntrebat unde e Viola ; mă ruga ca pe dumnezeu și înjura de mama focului, dar eu n-am suflat o vorbuliță. I-am făgăduit doar atît, că dacă am să-l întîlnesc cîndva, din întîmplare, pe Viola, am să-i spun. Și iacă nemernicului și cîinelui cela i-am spus tot. Dar uite caii ! exclamă el, luîndu-și în grabă cojocul și baltagul, căci se auzea uruit de roți.

Căruța mică, trasă de doi roibi zdraveni, cu hamuri pline de zorzoane, se opri în fața ușii de la bucătărie.

— Așa, Zsuzsi, suie-te la spate și învelește-te bine, zise bătrînul, urcînd-o în căruță. Iar tu să-mi piei din fața ochilor ! Am să te-nvăț eu să-mi mai pierzi vremea prin cîrciumi ! se răsti el la vizitiu, luîndu-i hățurile și coborîndu-l de pe capră.

Caii porniră în galop peste cîmp. În curînd uruitul căruței se pierdu în depărtare, iar cîinii porniți vijelios pe urma ei se întoarseră tăcuți la cotloanele lor. Doar Bandi, vizitiul, mai stătea pironit locului, privind prostește în urma căruței, deși întunericul în-

ghițea totul. — Tiii, nene Istók! făcu el, scărpinîndu-se în ceafa nu tocmai delicat atinsă adineaori de bătrîn. N-oi fi vrînd s-o furi pe nevasta lui Viola, că doar nu-i vită!

19

Călătorule! Dacă ai venit să cauți dreptatea în plasa Tisei din județul Taksony — și de ce n-ai căuta-o de vreme ce dreptatea adesea se ascunde-atît de bine, încît trebuie să cutreieri toată lumea ca s-o poți găsi!? — și ai ajuns la Garacs, scoate-ți încălțămintea din picioare! Iată cum aș putea începe acest capitol, dacă — satisfăcînd dorința multora — m-aș putea înălța pînă la patosul de care sînt pline în ultima vreme pînă și cele mai bune opere maghiare, încîlcindu-le aproape cu desăvîrșire înțelesul, mai ales că aproape nimic nu se află la locul său firesc într-însele. Eu însă, ca scriitor modest ce sînt, abia găsesc cuvinte pînă și pentru a-mi exprima cele mai simple idei. De aceea nu pot decît să-i invidiez pe nababii în stare să găsească trei substantive pentru fiecare noțiune, înzestrîndu-l pe fiecare cu cîte trei adjective, și nu pot decît să-i invidiez pe cei care își înmagazinează frumusețea limbii în visteria bogată a tropilor și figurilor de stil — dar nu mă simt destul de tare ca să le urmez exemplul, așa că mă întorc la felul meu de a povesti, mai simplu. Da, cititorule, descalță-te dacă vrei să mă urmezi la Garacs, pe unde ne poartă acum firul povestirii. Nu ți-o spun din pricină că — fiind reședința particulară și oficială a domnului primpretor Nyúzó Pál — ar trebui să sfințești locul în felul acesta. Și nu ți-o spun nici pentru a te îndemna să asculți sfatul preafericitului Augustin care spune că pînă și în probleme religioase, cum ar

ti de pildă postul, e bine să urmezi obiceiul locului pe unde te afli; nu, nu ți-o spun pentru că la Garacs toată lumea umblă desculță. Ți-o spun însă pentru ca — neglijînd orice alte considerente de ordin mai înalt — să poți încălța cizme de iuft, cu turetci cît mai înalte, căci fără de ele nu-i chip să treci, toamna, pe ulițele satului.

Pe vremuri, cînd încă nu știam că, la fel ca în toate științele, și în istorie oamenii caută doar adevărurile potrivite intereselor lor momentane, mă preocupau numeroase tratate de filozofia istoriei. Nu mai știu în care din ele am citit că progresul făcut de fenicieni în știința navigației se datorează belșugului de materiale trebuincioase acestei îndeletniciri. Oricine a trecut însă vreodată prin Garacs s-a putut convinge că afirmația e greșită, pentru că niciodată nu le-a fost dat unor oameni să locuiască într-un ținut mai favorabil artelor plastice: pămîntul lor este lutul cel mai pur. Toate ulițele îți oferă un material ideal pentru modelat; după fiecare pas, urma îți rămîne întipărită atît de frumos încît, o dată pămîntul uscat, ți-ai putea turna în bronz toate urmele. Într-un cuvînt, e un noroi ideal, cum s-ar spune; și totuși, în tot satul nu găsești nici un sculptor sau măcar olar. Și-apoi, să le mai dai crezare savanților! Cunosc un domn bătrîn, fost maior în insurecție, pe care dacă-l întrebi de Viena, îți mărturisește umil că n-a fost niciodată pe-acolo, dar n-ai decît să-i pomenești de Paris, Roma, Lisabona sau Constantinopol că are să-ți vorbească ceasuri întregi despre străzile și piețele lor și despre zilele fericite petrecute în acele orașe. Pesemne savanții noștri îl urmează uneori pe acest bătrîn. Vorbește-le despre prezent și despre mișcările sale gigantice și-ți vor mărturisi, umili, că nu le cunosc. Dar dacă îi întorci cu cîteva secole sau milenii în urmă, totul devine luminos ca ziua și constați că nici cea mai neînsemnată cauză a celui mai mărunt fapt, nici o înlănțuire de idei, nici o conse-

cință, nimic, nimic nu a putut rămîne nedezlegat pentru ei. Întrebîndu-i de ce va fi visat o dată faraonul șapte vaci grase și alte șapte slabe[1], ai găsit poate vreun savant în stare să-ți țină o disertație despre cina care a determinat visul domnitorului egiptian. Biete popoare! Pînă sînteți în viață, serviți drept cobai pentru teoriile politicienilor, iar după ce ați pierit, vin istoricii, folosindu-vă din nou pentru experimentarea unor teorii. Zău că nu sînteți de invidiat!

Am cam luat-o razna, dar te rog să mă ierți, iubite cititor! Știi, e un vechi obicei al meu; și-apoi, scriitorul e obligat să se adapteze subiectului. Or, fiind vorba despre Garacs, cum m-aș putea feri de cîteva întortochieri?! Mai ales că cea mai de seamă caracteristică a reședinței primpretorului este labirintul în care nu-i cu putință să găsești un drum drept. Casele se înșirau anapoda; spațiul dintre ele, numit uliță, se îngusta și se lărgea fără nici o noimă și nu merita numele de uliță mai mult decît meritau locuințele iobagilor să le zici „casă", căci dacă, de pildă, impozitul s-ar fi perceput după numărul ferestrelor sau al hornurilor, ca în Anglia, apoi cu greu s-ar fi putut găsi în tot satul o casă ca lumea. Poate din pricina asta, la Garacs, impozitul se plătea după fumuri...

Județul Taksony se numără printre cele vestite pentru bunăstarea și rînduiala din satele lor. Un fermier englez nu ar găsi în acest județ multe case între ai căror pereți de lut sau sub ale căror acoperișuri de paie să se poată simți bine. Satul Garacs însă le întrece pe toate prin sărăcia și urîțenia sa. Dacă treci printre colibele sale dărăpănate, acoperite cu paie, te întristezi fără să vrei, și cu atît mai mult cînd vezi oamenii palizi, cu obrajii supți, care după

[1] Aluzie la legenda biblică după care faraonul Egiptului a visat odată cum șapte vaci grase au fost înghițite de șapte vaci slabe, aceasta fiind o prevestire a șapte ani de belșug urmați de șapte ani de secetă.

toate semnele nu se vor fi simțind bine pe meleagurile acestea decît după ce sînt duși la locul îngrădit din celălalt capăt de sat, unde, pentru prima dată de la venirea sa pe lume, fiecare din ei își găsea odihna sub crucea de la căpătîi. De obicei biserica este palatul celor care n-au avut parte decît de colibe; prin alte părți, poporul e mîndru de acest palat și îl împodobește cu frunzare verzi, cum nu-și împodobește niciodată locuința. Aici însă pînă și biserica era o paragină. De multă vreme zidurile scunde nu mai găseau sub șindrila putredă a acoperișului adăpost împotriva ploii și numai proptelele puse din toate părțile le mai țineau în picioare. Clopotnița, care servea și de intrare, avea pereții atît de crăpați încît abia mai purtau crucea de tablă, mai mult atîrnată decît înălțată pe acoperișul țuguiat, iar clopotele fuseseră coborîte de mult și atîrnate alături într-o clopotniță de lemn. Totul stătea să se prăbușească, totul purta semnele mizeriei. Părea că religia s-ar fi instalat sub acest acoperămînt dărăpănat numai pentru a nu trezi în adepții ei dorințe cu neputință de împlinit. Lîngă biserică se afla casa parohială, și mai părăginită; amîndouă erau înconjurate, din trei părți, de un lac tivit cu stuf și trestie. Mai în fund se prizăreau pietrele funerare mai mult decît modeste ale cîtorva preoți. Dacă din întîmplare te-ai fi nimerit pe-acolo într-o duminică, cînd glasul clopotelor se acompania cu orăcăitul trist al broaștelor din lac și-ai fi văzut sărăcimea zdrențăroasă a satului îndreptîndu-se, ca o sumbră procesiune, spre biserica ruinată, te-ar fi cuprins o jale de nedescris. Garacs-ul e lipsit de bucurii tot anul, dar întreaga mizerie a poporului de acolo o simți într-adevăr numai duminica.

Ce-i drept, pînă acum n-am văzut decît unul din aspectele tabloului și cred că aș păcătui împotriva adevărului, pe care, ca scriitor, cată să i-l înfățișez cititorului, dacă nu aș aminti că satul avea și acoperișuri mai înalte, mult ridicate deasupra nivelului co-

libelor de lut, care dădeau peisajului un alt aspect, boieresc în toată puterea cuvîntului. Ajunși în stăpînirea averilor căsătorindu-se cu spița femeiască a moșierilor din partea locului, familiile Garacsi, Báméri, Andorfi, Nyúzó și nu mai știu cîte altele își duraseră conace care de care mai frumoase. Făcute din același material, din lutul de pe uliță, sau cel mult din lut amestecat cu paie, conacele contrastau însă atît de mult cu cocioabele țăranilor, încît zidurile lor mai înalte îți dădeau impresia unor palate. Marele număr de stîlpi și coloane caracteristice tuturor conacelor noastre, făceau dovada gustului nostru clasic și-ți aminteau de Elada și mai ales de Sparta unde — după cîte știm — numărul iloților[1] era întotdeauna mai mare decît cel al cetățenilor. Avem noi niște cărți groase, numite în latinește „Corpul dreptului"[2] (un corp despre al cărui suflet savanții noștri au discutat foarte mult, fără să se fi putut lămuri însă; nici măcar nemurirea sa nu a putut fi demonstrată neîndoios). Există dar în aceste cărți o lege care spune că dacă moșierul nu-i poate da unuia dintre copiii săi, pentru trebuințele locuinței acestuia, o bucată de pămînt din cuprinsul vetrei satului, are dreptul să ia una iobăgească, plătind despăgubire. Într-adevăr, nimic mai firesc, căci dacă moșierul maghiar este deopotrivă tată al iobagilor și al copiilor săi, bineînțeles că are dreptul să le împartă pămînturile după bunul său plac. Se prea poate ca la Garacs legea aceasta să se fi aplicat cu mai multă rîvnă decît ar fi dorit iobagii, dar natura a orînduit ca omul să înnobileze tot ce este pe lume; or, moșierii cu pricina au fost atît de ascultători, încît în tot satul abia mai găseai pămînt ne-nobil. Încă înainte de a se fi pus problema în presa noastră, nobilimea din Garacs realizase, pe moșiile sale, de mult ideea libertății, iar dreptul de a se muta al ioba-

---

[1] Nume dat sclavilor în Sparta.

[2] *Corpus juris* (cod de legi).

gului era atît de necontestat, încît numeroase familii pribegeau în lume fără să aibă nevoie măcar de o căruță pentru tot avutul lor.

Cel mai frumos dintre conacele care aveau un efect atît de binefăcător asupra acestui sat era fără îndoială cel al domnului Nyúzó. Chiar dacă nu v-aș sluji deci de călăuză, sînt convins că v-ați duce drept într-acolo, atrași de gardul proaspăt reparat, de fațada cu șase ferestre, spoită verde închis, culoare atît de bine armonizată cu albastrul minunat al coloanelor cerdacului. Ce-i drept, numai o treime din acoperiș avea șindrilă, dar cum primpretorul fusese reales pe trei ani, era foarte probabil ca și restul de două treimi să fie în curînd acoperit cu șindrilă. În tot cazul, hornul scotea niște rotocoale de fum atît de groase încît era cu neputință să nu te gîndești la o cină copioasă.

Nyúzó sosise de la Porvár abia de un ceas. După plecarea lui Tengelyi, votarea continuase cu o iuțeală neobișnuită. Înștiințată că în partidul lui Bántornyi se aflau oameni de obîrșie proastă, nobilimea trecu aproape toată în tabăra adversă, așa că pe la amiază Réty fu proclamat vicecomite cu o majoritate zdrobitoare de voturi. Îndată ce află rezultatul, doamna Réty — informată ceva mai devreme asupra întîmplărilor de la Tiszarét — se urcă în trăsură și se întoarse acasă însoțită de Macskaházy. Krivér fu ales în scaunul de vicecomite secund fără nici o dificultate, deoarece Edesy, titularul de pînă atunci, demisionă de bună voie. Încolo, partidul învins în cele mai importante candidaturi se retrase, după obiceiul practicat îndeobște, așa că restul procedurii nu se mai făcu decît de formă și luă sfîrșit încă pe la ceasurile două ; drept care ispravnicul, informat asupra furtului săvîrșit chipurile de Viola, ordonă primpretorului plășii să se deplaseze la fața locului împreună cu juratul său, pentru a începe cercetările și urmărirea răufăcătorului.

Iată dar cum se înșeală mai-marii lumii acesteia! Căci ispravnicul de Taksony va fi crezînd pesemne că primpretorul, cu juratul și poterașii săi, se află la Tiszarét, cîtă vreme noi — intrînd în odaia lui — l-am găsit pe merituosul bărbat șezînd liniștit la masa lui cea mare din lemn de stejar; și dacă nu l-am vedea alături pe Kenyházy, poate nici prin gînd nu ne-ar trece că înaltul slujbaș se află în misiune oficială. Cei doi bărbați erau ocupați cu umplutul paharelor și golitul blidelor; mișcările lor nu trădau cîtuși de puțin că se făceau în vederea prinderii unor haiduci. Faptul vă miră poate, dar gîndiți-vă că venim de la niște alegeri în care Nyúzó a fost reales primpretor pe trei ani. Or, se știe că la noi proverbul nemțesc — cel cu mătura nouă care mătură bine — se aplică uneori invers, întrucît măturile noastre sînt mai sîrguincioase tocmai cînd se pune problema schimbării lor. Iată dar că nu aveți de ce vă mira, mai ales dacă vă gîndiți puțin la motivele care l-au determinat pe harnicul dregător să tragă de-a dreptul acasă la Garacs în loc să se ducă la Tiszarét.

— Înainte de toate — pentru a face dovada că își respectă ispravnicul și îndatoririle oficiale — Nyúzó plecase în misiunea ce i se încredințase încă înainte de a fi luat masa. Dar fiindcă orice mișcare — și deci și cea făcută de noul dregător pe umerii alegătorilor săi — îți deschide pofta de mîncare, n-ar fi drept să i se pretindă oficialității din plasa Tiszarét să facă drumul pînă acolo, cu stomacul gol, mai ales cînd se poate duce la Garacs, pînă unde drumul de la Porvár durează un ceas și jumătate mai puțin. Scriptura spune că fericiți sînt cei flămînzi și însetați după dreptate (poate din pricina aceasta cred unii că țara noastră, în care găsești atîtea prilejuri să simți setea aceasta, este cea mai fericită din lume). Nu scrie însă nicăieri că este o fericire ca însăși dreptatea sau personificarea ei să fie flămîndă, așa că Nyúzó nu avea nici un motiv să facă el, pri-

mul, experiența. În afară de aceasta poterașii Pista și János erau la Garacs, iar comisarul, după toate probabilitățile, la Szent-Vilmos și-apoi nu era de lepădat nici observația domnului jurat Kenyházy, care își exprimase părerea că onorata ispråvnicie nu le poate pretinde să-l prindă numai ei doi pe Viola. Unde mai punem că un om cu scaun la cap cum era domnul Nyúzó nu aleargă, pe înserat, după haiduci, ci preferă să-i ocolească, mai ales cînd se știe că aceștia i-au jurat răzbunare. În sfîrșit — și poate motivul acesta nu i-a fost cu totul indiferent acestui om cu atîta caracter — păgubașul jafului cu pricina este Tengelyi; or, nici Nyúzó și nici juratul său nu s-ar fi simțit prea întristați dacă răufăcătorii ar fi încăput pe mîna dreptății doar după ce lucrurile furate nu mai puteau fi găsite asupra lor. Într-un cuvînt, Nyúzó avea o mie de motive să nu se ducă în ziua aceea la Tiszarét; își fuma așadar ciubucul, așezat în vechiul jeț de piele, la masa cea mare pe care și tatăl său își scrisese sentințele și pe care două sticle de vin goale și una începută semnalau ocupația actualului stăpîn al casei. Tot pe masă un blid de piftie pe jumătate devorat, o șuncă roasă pînă la os și brînza — din care n-a rămas, vai, decît o fărîmiță pe fundul putinei de lemn — evocau o seamă de plăceri gastronomice. Văzînd toate acestea, nimeni n-ar putea spune că, ajungînd acasă, Nyúzó n-ar fi procedat cum trebuie. În casa aceasta vedeai pretutindeni atîta confort maghiar, încît nu se putea să nu-ți crească inima dacă erai un adevărat maghiar!

Se știe că o primă condiție a confortului este un aranjament în care nimic să nu-ți stea în cale. Din acest punct de vedere odaia lui Nyúzó putea satisface chiar cele mai exagerate pretenții. Patul așezat într-un colț n-ar fi putut fi mai îngust; dulapul, la fel de strîmt, la fel de cafeniu și încărcat cu haine, acte, pălării și bastoane zvîrlite claie peste grămadă pe el în lipsă de alt loc; o măsuță în fața uneia din-

tre ferestre; patru scaune de piele și o bancă îngustă, tot din piele, nu împiedicau cine știe ce mult circulația. Pînă și masa cea mare întrebuințată în fel și chip — de pildă majoritatea oaspeților de la Garacs obișnuia să se așeze pe ea — își merita cu prisosință locul ocupat, lucru care nu se poate afirma despre prea mulți dintre compatrioții noștri. Maghiar fiind, libertatea de mișcare din odaia lui Nyúzó îți făcea o deosebită plăcere — mai ales în epoca noastră cînd, după moda budapestană, mobilele se aranjează și în casele de la țară fără nici o noimă încît e aproape cu neputință să treci printre ele fără a te împiedica. Această plăcere nu însemna însă aproape nimic față de cea pricinuită de conștiința că aici puteai face tot ce-ți dorea inima. Adam și Eva au simțit pentru prima dată că și-au pierdut fericirea din rai în clipa în care, rușinîndu-se de goliciunea lor, au început să se îngrijească de îmbrăcăminte! Ce să mai zică atunci bieții noștri compatrioți, restrînși pe zi ce trece între niște chingi tot mai insuportabile: călătorind de pildă cu vaporul cu aburi nu-ți poți îngădui măcar să scuipi, cînd simți nevoia, căci ți se fac imediat cele mai aspre reproșuri; aflat în saloanele doamnelor noastre degenerate nu-ți poți aprinde pipa, chiar dacă are capac din argintul cel mai pur! Confort înseamnă comoditate; confortabil e un loc unde nu trebuie să te jenezi — slavă domnului, noi nu avem cuvînt neaoș pentru această blestemată noțiune! — or, cine caută așa ceva, nu se poate să nimerească mai bine decît în casa asta! Pereții erau negri de fumul ciubucelor și al șemineului și singura lor podoabă era un șir de portrete înfățișînd căpeteniile semințiilor maghiare, zugrăvite în dolmane albastre și roșii, toți niște unguri frumoși și mustăcioși, cu picioare strîmbe de mușchiuloase ce erau, cu calpace și în mîini cu buzdugane sau drapele. Tablourile purtau numele fiecăruia înscris tocmai jos, la picioare, astfel că ușor îi puteai re-

cunoaște pe Attila sau pe fratele său, Buda, ca și cînd ani de zile ai fi locuit împreună cu ei. Peste podeaua de scîndură se adunase cu vremea un strat de pămînt, iar pînzele de păianjen care atîrnau din grinzile tavanului păreau a-ți spune: ia nu te mai sfii, că te sfiești degeaba; prin cele două ferestre mici, cu geamuri murdare, abia pătrundea puțină lumină ziua, iar seara nu se aprindea decît o singură lumînare de seu așa că te puteai preface liniștit că nu vezi nimic!

Nyúzó era conștient de confortul la care-i dădea dreptul demnitatea sa; rezemat de speteaza scaunului, el se dedase unor plăcute visătorii, hărăzite doar primpretorilor realeși pentru încă trei ani. „Ne-am aranjat!“ zicea el din cînd în cînd, zîmbind fericit. „Ne-am aranjat!“ repeta apoi, lovind cu pumnul în masă. „Ia stați voi!“ și își încleșta fălcile, încît pipa scurtă i se ridica pînă în dreptul frunții. Era atît de fericit, încît ar fi scărmănat jumătate județul, de bucurie. Din cînd în cînd, însă, tristețea îl copleșea din nou; dar asta ține de natura noastră omenească. Plîngînd de bucurie, nu poți fi sigur dacă nu te va încerca o durere încă înainte de a ți se prelinge pe obraz lacrimile fericirii; or, casa aceasta era plină de amintirile lui Nyúzó. Masa la care ședea era aceeași pe care i se făcuse prima (și, după unii, ultima) baie, cu patruzeci și cinci de ani în urmă, cînd se născuse. La masa aceasta își trăise cele mai amare și cele mai fericite ceasuri din viață, învățînd să citească de la un teolog peregrin și să joace stos de la un jude tabular. Era masa la care își așezase mult iubita soție, cînd o adusese în casa lui, îmbătîndu-se atît de rău, de fericit ce era, încît nici pînă în ziua de azi nu s-a putut dumiri cum și ce fel a ajuns să se culce în pat. Masa aceasta fusese martoră atîtor ospețe vesele și sentințe grele, precum dovedeau neștersele urme de vin și cerneală! Nyúzó își aduse aminte de cei șaptezeci de florini și patruzeci

şi trei de creiţari cheltuiţi în vederea alegerilor; îşi aduse aminte de tatăl său, fost şi el pretor al plăşii, care îi trăsese multe bătăi în odaia aceea; îşi aminti de blana dolmanului, ruptă de alegători — şi de cei doi dinţi ai nevestei, rupţi şi ei, cu doi ani în urmă; dar, pe neaşteptate, începu să zîmbească din nou: „Ne-am aranjat!" mormăi el şi tristeţea i se spulberă pe dată. „Dacă tata nu murea, nu era să ajung pretor în locul lui? În ce priveşte blana făcută ferfeniţă, tot o luasem pe degeaba şi am s-o înlocuiesc, cred, prin aceeaşi metodă. Iar dacă nevastă-mea şi-a rupt dinţii, bine că nu şi i-a rupt decît pe cei de sus, dar cu toate acestea nici o gospodină din judeţ n-o întrece la gătitul tocăniţei. Ei, oricum le-aduni, om mai fericit decît mine nu găseşti în plasa asta!" Poate că exista totuşi o excepţie, în persoana juratului, căci — vorba unora — eşti cu atît mai fericit, cu cît ştii mai puţin despre tine însuţi; eşti mai fericit în somn decît în trezie şi eşti şi mai fericit cînd nu te mai supără nici măcar visele; se prea poate. Rezemat cu coatele de masă, de o jumătate de ceas, juratul îşi îngîna cîntecul favorit:

„Dracu să te ia bădie, of, of, of,
De nu-ţi place Nyúzó ţie, of, of, of!"

Dar, cu toate că glasul său urca, întărindu-se mereu, se vedea cît de colo, după paharul golit pe jumătate, că omul nu era tocmai treaz. Aceeaşi impresie ţi-o făcea şi figura lui, căci deşi ţinea ochii deschişi, expresia feţei era aceea a unui somnambul.

— Măi Bandi! zise în sfîrşit primpretorul, căci cîntecul nesfîrşit al juratului îi stînjenea plăcuta visătorie.

Celălalt cînta mai departe, urlînd şi mai tare.

— Măi, tu nu înţelegi o dată!? Ce-mi răcneşti în halul ăsta? Bandi ridică privirile la el, dar continuă să cînte şi mai tare.

„E beat", își zise Nyúzó și, ridicîndu-se, se duse nu fără greutate pînă la juratul său, pe care-l scutură vîrtos, apucîndu-l de umăr. Acesta ridică scăfîrlia și, ca trezit din somn, întrebă mirat la culme:

— Ei, ce vrei?

— Ne-am aranjat, măi! declară primpretorul, căruia în ziua aceea nu-i trecea, se vede, alt gînd prin cap. Apoi reprezentantul legii începu să rîdă, prelung și tare, cu un hohot care zguduia pereții. Cred că nici căpeteniile (cele cu portretele de pe pereți) nu vor fi rîs atît de bucuroase cînd Svatopluc le-a dat o țară-ntreagă pe un cal alb[1].

— Ce rîzi? întrebă în sfîrșit Nyúzó, recîștigîndu-și dintr-o dată deplina gravitate de judecător.

— Rîd de ăia! răspunse celălalt continuînd să rîdă. Cît s-au pregătit să ne răstoarne și totuși am rămas în picioare!

— Ai dreptate, frățioare, am rămas! zise primpretorul zîmbind din nou. Deh! Ce să-i faci! Vorba aia: unii sapă și plivesc...

— Alții beau și chefuiesc! adăugă celălalt golindu-și paharul.

— Ai dreptate! Am rămas! Ia stați nenicule! răcni izbind cu pumnul în masă. Au vrut să pună alt pretor, dar o să vedem noi cine a avut dreptate.

— Da-n locul meu pe cine au vrut? continuă celălalt, cuprins și el de o nobilă mînie. Pe vînturăfrunză ăla de Görögi Vince, un țîști-bîști abia ieșit din ultimul an de școală! lucru pe care juratul îl considera un defect cu atît mai mare, cu cît el nu fusese în ultimul an, deoarece isprăvise școala o dată cu clasa a patra, suficientă pînă peste cap, în unele județe, pentru purtătorii demnităților judecătorești.

---

[1] După o legendă maghiară, voievodul moravilor Svatopluc (sec. IX), care ar fi stăpînit cîmpia Pannoniei, a dat triburilor maghiare migratoare întreaga cîmpie în schimbul unui cal alb.

— *Mai ales Tengelyi să se păzească!* îl întrerupse Nyúzó, cu aceeași mutră acră care îl caracteriza cînd nu era beat. Să știi că mi-am propus de mult...

— Bine că nu mai e nobil, își dădu cu părerea merituosul jurat. Așa, îți încape mai ușor în mînă.

— Și să mai umbli după interesele lui! făcu celălalt.

— Da, noaptea tîrziu, pe vreme rea, cînd tot omul cinstit șade la casa lui și cînd haiducii te pîndesc din fiecare tufă să te-mpuște! completă juratul. Doar n-am căpiat!

— Ei, vezi Bandi, așa-i, dacă mai-marii n-au experiență în trebile județului, răspunse celălalt cu adîncă înțelegere. Între noi fie vorba, nici ispravnicul nostru nu-i mai bun decît ceilalți. Dar, ce are a face! El liber e să poruncească; noi, facem ce vrem. Vezi, nepoate, că fiecare slujbă își are competența ei?!

— Da, dar nu se cade totuși să pui oamenii pe drumuri, noaptea, se împotrivi juratul și, fără îndoială, ar mai fi continuat șirul înțeleptelor observații dacă atenția nu i-ar fi fost atrasă de uruitul unei trăsuri ce intra în curte.

— Cine-o mai fi și ăsta? întrebă primpretorul surprins. Credeam că nu știe nimeni c-am venit acasă.

— Ei, or fi niscaiva petiționari, zise Kenyházi calm, umplîndu-și paharul cu vin. Au să curgă cu duiumul, dacă am rămas la putere!

Discuția fu întreruptă de Macskaházy, care intră în odaie cu paltonul de blană pe el.

— Tu erai, amice?! exclamă Nyúzó îmbrățișîndu-l pe avocatul cel uscățiv și sărutîndu-l de două ori la rînd, încît — în altă țară — cea mai frumoasă femeie ar fi rămas deplin mulțumită. Bine că vii! O să facem un preferans!!

— *Servus humillimus*[1] *!* mormăi juratul, găsind de astă dată că e mai degrabă greu decît necesar să se ridice.

[1] Slugă preaumilă (în lb. latină).

— Azi nu jucăm, zise Macskaházy, scăpînd cu chiu cu vai din brațele lui Nyúzó, care se apucase din nou să-l sărute. Trebuie să pornim fără zăbavă.

— Să pornim? Încotro? întrebă Nyúzó.

— Da, încotro? repetă Bandi, ca un ecou. Azi nu ne mișcăm de-aici; mai bine facem un preferans, nu-i așa, Pali?

— Ce să mergem?! Nici vorbă să mergem! întări acesta, încercînd să-l apuce din nou pe Macskaházy care, văzînd starea celor doi funcționari, scutura din cap nerăbdător. Dacă nu rămîi de bună voie, îți scoatem roata de la trăsură! Nu-i așa, Bandi?

— Da, o scoatem; și-apoi te poți duce unde-ți place, onorabile.

— Ați putea totuși amîna puțin aldămașul ăsta, făcu Macskaházy dînd din umeri.

— Oi fi crezînd că-s beat, sau că nu știu ce vorbesc! exclamă Nyúzó. Al dracului clănțău! Cine-i prim-vicecomite? Réty! Dar secund? Krivér! Și...

— Știu, știu, dar, pentru numele lui dumnezeu, să vorbim o dată ca oamenii treji!

— Și cine-i juratul? tună Bandi. Kenyházi András e juratul! Uraaa!!

— Bine, să vorbim ca oamenii treji, răspunse primpretorul făcînd un efort. Dar, mă rog, unde ar trebui să ne ducem?

— La Szent-Vilmos.

— Da ce, doar nu-s beat să mă duc acum! strigă juratul.

— Și de ce să mergem? continuă Nyúzó cu întrebările.

— Pentru că Viola e acolo. Ori îl prindem azi, ori niciodată. Pînă mîine se descotorosește de acte.

— Las' că-l prindem noi mîine, decise Nyúzó, grav.

— Dar cînd îți spun, omule, că mîine nu mai găsim hîrtiile asupra lui!

— Cu atît mai bine, răspunse celălalt calm. Doar nu m-oi apuca să umblu noaptea și să-mi frîng gîtul

de dragul actelor domnului Tengelyi. N-are decît să și le caute singur!

— Da, să și le caute singur! repetă juratul, rîzînd, iar Macskaházy se uită disperat la cei doi înalți funcționari. Pînă la urmă îl luă de braț pe Nyúzó și, trăgîndu-l în nișa unei ferestre, discutară multă vreme acolo, pe șoptite; în vremea asta juratul își reluă poziția și melodia de mai înainte, începînd să cînte încetișor:

„Dracu să te ia bădie, of, of, of,
Bandi drag de n-o să-ți fie, of, of, of!"

— Dacă e așa — zise Nyúzó după o vreme, în care, precum se deslușea din semne, Macskaházy își pusese la bătaie tot talentul oratoric — dacă e așa, apoi se schimbă treaba! Auzi, Bandi!? Du-te și spune-le poterașilor să pună șeile pe cai, cît ai clipi.

— Da, se schimbă treaba, zise acesta bălăbănindu-se către ușă. Pe potераși n-avem decît să-i trimitem!

— De ce nu mi-ai spus de la bun început? întrebă primpretorul, care părea mult mai treaz decît ar fi nădăjduit Macskaházy.

— Doar n-am să le spun toate de față cu juratul! Trimite poterașii înainte, la Szent-Vilmos, și spune-le să-i comunice comisarului să ne aștepte la hanul de lîngă pădure, cu cîțiva poterași și oameni înarmați cu furci. Juratul lasă-ți-l acasă, că mai mult o să ne-ncurce.

— Bine zici. Dar dacă Cifra ne trage pe sfoară?! Dacă totul nu-i decît o cursă în care să ne găsim pieirea?! zise Nyúzó pălind. Viola mi-a jurat răzbunare, iar Cifra e din ceata lui.

— Nu te teme! Nu-i nevoie să ne apropiem prea mult, că nici mie nu-mi plac împușcăturile. De altfel Cifra e omul nostru și-apoi, îl avem la mînă.

Nu mult după aceea Kenyházy intră cu vestea că poterașii au pornit spre Szent-Vilmos.

— Să plecăm dar! zise Macskaházy îmbrăcîndu-și blana.

— Măi, dar și tu te duci, Pali dragă? făcu juratul, nedumerit, cînd îl văzu și pe Nyúzó îmbrăcat în blană.

— Da, iar tu rămîi pe loc.

— Și ce ai să te faci fără mine?

— O să ne descurcăm noi cumva, rîse Nyúzó. Tu stai și păzește casa.

— Ciudat! își zise Kenyházy, cînd ceilalți doi se suiră în trăsură, iar Cifra, care așteptase în tindă, se cățără la spate. Ciudat! Primpretor fără jurat!

Iar după ce trăsura plecă, mîna dreaptă a lui Nyúzó, părăsită în acest fel, se întoarse în odaie, tot clătinînd din cap a nedumerire, mai bău un pahar de vin roșu și își continuă cîntecul:

„Dracu să te ia bădie, of, of, of,
Bandi drag de n-o să-ți fie, of, of, of!"

pînă cînd somnul puse capăt însuflețirii sale și numai lătratul cîinilor mai tulbura liniștea adîncă ce se lăsase peste conacul lui Nyúzó.

20

Strămoșii noștri credeau că vrăjitoarele văd, fie zi, fie noapte, pînă la mari depărtări. Dacă ochii noștri ar fi la fel de ageri și dacă am găsi undeva un loc mai înalt de unde să privim, am avea ocazia să vedem acum o priveliște într-adevăr rară. De obicei, pe vreme de toamnă, mai cu seamă după ce glasul clopotelor de vecernie din îndepărtate turle s-a stins, pusta se învăluie într-o liniște deplină pe care numai lătratul cîinilor de pe la colibe și, uneori, cîte un tropot de cal, venit din depărtare, o mai tulbură. Acum însă o caleașcă și o căruță se îndreptau în

același timp către pădurea din Szent-Vilmos. Două feluri de călători deodată, pe vremea asta, pe meleagurile acestea!... E ceva atît de neobișnuit, încît poate că nu mi-ați da crezare, dacă nu v-aș fi povestit că în noaptea aceasta porniseră către pădurea din Szent-Vilmos atît păstorul din Kislak, cu nevasta lui Viola, cît și Nyúzó cu Macskaházy. Una din perechi, ca să-l ducă la spînzurătoare pe haiduc; cealaltă, ca să-l scape de ea. Ceea ce pare însă uimitor în această întîmplare, e faptul că de data asta prietenii erau mai grăbiți decît dușmanii, lucru foarte rar după cîte se știe. Nimeni nu obișnuiește să respecte mai mult decît prietenii omului dictonul „graba strică treaba"; de aceea, în nouă cazuri din zece, prietenii îți dau ajutor tocmai cînd nu te mai poți folosi de el, prilej pentru ei de a blestema soarta care i-a împiedicat să sosească la timp. Dacă în situația noastră lucrurile s-au întîmplat altfel, explicația o putem găsi în faptul că în primul rînd prietenii lui Viola nu erau oameni culți și deci nu și-au putut însuși obiceiurile acestora; în al doilea rînd, niște oameni așezați cum sînt Nyúzó și Macskaházy simt mai multă dragoste față de ei înșiși decît ură față de alții, iar dacă au intenția să spînzure pe cineva, nu prea încep procedura primejduindu-și gîtul propriu. Or, Nyúzó avea credința nestrămutată că își vor frînge neapărat gîtul dacă vizitiul din Tiszarét avea de gînd să mîne tot timpul cei cinci cai așa cum începuse să-i mîne încă din satul Garacs.

— Măi, blestematule! urla primpretorul frecîndu-și scăfîrlia ce ajunsese, la un hop, într-un contact prea puțin plăcut cu fierăria trăsurii. Da ce-ți închipui, că duci saci la tîrg?! De ce nu caști ochii la hopuri!? Încet, mă! Încet, dacă-ți spun, că acuși îți ard una...

— Te rog fii fără grijă, zise Macskaházy, frecîndu-și și el creștetul. În tot județul nu există vizitiu mai destoinic ca ăsta. Tot el mînă și caii măritei doamne.

— Destoinic?! E beat criță, prietene Macskahazy. Beat criță!

— Cum să fie, că de cînd am pornit din Porvár nici măcar n-a deshămat caii!

— Văleu! urlă Nyúzó scoțîndu-și din gură pipa care, la un al doilea hop, i se înfipse atît de adînc în gîtlej, încît să-l fi văzut, ai fi putut crede că, din multă dragoste ce îi purta, primpretorul a vrut să-și înghită nedespărțita iubită. Vai de mine și de mine, asta-i judecata de apoi! Oprește, mă, oprește! Oprește dacă-ți spun, că eu mă dau jos.

— Mai ai puțină răbdare, interveni Macskaházy puțin supărat. Doar n-ai fi vrînd să cobori aici, în noroi! Acuș ajungem la iarbă și-acolo-i locul drept ca-n palmă.

— Pășunea e rîmată de porci, oftă primpretorul, care își pusese pipa de o parte, dar mai scuipa încă plăcerea înghițită din muștiucul ei. Acolo e și mai primejdios; dincoace poți cădea măcar pe moale. Eu unul mă dau jos!

— Dacă te dai jos nu ajungem nici pînă mîine la Szent-Vilmos.

— Vai de oasele noastre! Acuș ne răsturnăm! țipă Nyúzó. Dumnezeule mare! Oprește, mă! Oprește trăsura, mă banditule! Jancsi! Tot țipînd așa Nyúzó se agăța cu disperare de pernele trăsurii, gîndindu-se pe care parte ar putea sări afară mai bine; de altfel exclamațiile se datorau unui loc mai înclinat, unde trăsura alunecase, înclinată puțin într-o parte și se oprise o clipă. Înainte însă ca sluga atît de frumos admonestată să fi apucat să coboare de pe capra lui înaltă, caleașca ajunse din nou pe loc neted.

— Haidem, haidem! zise Macskaházy stăpînindu-și rîsul. Am dat de iarbă, la drum drept. Hai, mînă, că dracu ne ia cu frigul ăsta, dacă ne tîrîm așa! Ne pătrunde pînă la os!

— Numai oasele să ne rămînă întregi, filozofă primpretorul, care păruse mult mai liniștit cîtă vreme trăsura stătuse pe loc.

— Da, îi răspunse celălalt. Numai că eu sufăr de reumatism... Știi cît mă chinuie. Aerul e atît de umed! Tot ținutul e plin de bolnavi.

„Cum poate fi omul atît de ipohondru, dom'le!" își zise Nyúzó, în timp ce caii își continuară drumul la trap domol, iar Jancsi — urmînd un vechi obicei maghiar — sărea de pe o treaptă pe alta, zvîrlindu-și greutatea cînd de o parte cînd de cealaltă a trăsurii. După fiecare hurducătură, se auzeau înjurături sau țipete, iar după o vreme, întristat, Nyúzó îi mărturisi tovarășului său de drum:

— Ai să vezi că nu ajung întreg la Szent-Vilmos.

— Ei, amice, nu mai fi atît de poltron! îl apostrofă Macskaházy. Nu vezi că eu sînt liniștit? Ori poate nu crezi că țin și eu la viață?

— Ție ți-e ușor, oftă primpretorul. Nu ești căsătorit. Dar eu am nevastă și patru copii!

Poate tocmai gîndul că nu are nici nevastă și nici copii însemna un motiv în plus ca avocatul să se simtă legat de viață. Tot ce îl supăra era umezeala și vîntul rece.

— Nici măcar ceai de soc n-am luat cu mine, zise el neliniștit. Ai să vezi că dacă nu găsesc la Szent-Vilmos, ca să pot transpira în lege, am să mă îmbolnăvesc crunt.

— Asta-i curată ipohondrie! zise primpretorul, după ce, alarmat de strigătele sale disperate, vizitiul domoli trapul încet al cailor, făcîndu-i să meargă la pas. O vreme, cei doi bărbați șezură tăcuți alături, fiecare din ei minunîndu-se cît este de fricos celălalt.

Dar despre cine se poate afirma că este curajos? Iată o întrebare la care e mult mai greu de răspuns decît s-ar crede în prima clipă. O cunoștință de-a mea — un francez bătrîn — îmi spunea adesea că, în fața primejdiei, omul binecrescut se uită întîi în jur, iar dacă este singur, dă bir cu fugiții; dacă vede că sînt martori, face față. În anumite privințe teoria lui e adevărată, dar la urma urmei nu dovedește altceva decît că omul cult se teme mai mult de apre-

cierile celorlalți decît de alte primejdii. Cu alte cuvinte, dintre două primejdii, el se teme de cea pe care alții nici n-o bagă în seamă, pe scurt, de opinia publică; or, se poate numi asta curaj? În cazul unei sinucideri, tineretul obișnuiește să admire curajul sinucigașului; alții clatină din cap și zic că nenorocitul era un laș, căci n-a avut îndrăzneala să poarte mai departe poverile vieții. Care din ei are dreptate? Nici unul, sau fiecare? Nu există oameni care să nu se teamă de ceva; nu există însă nici din cei care, în fața lucrurilor ce îngrozesc pe alții, să nu-și păstreze curajul. Am un prieten, un om îndrăzneț, care ar fi în stare să înfrunte și o sută de potrivnici, dar e de-ajuns să-i arăți un pui de șarpe, nevătămător, ca să fugă mîncînd pămîntul. Cunoșteam un moșier care se temea și de umbra lui. Se temea pe apă și pe uscat, călare, în trăsură sau pe jos; se temea de cîini, de tunet, de cînd cu ultimul cutremur, de cutremur și de cînd cu inundația de la Pesta, de inundații. Ziua se temea de boi și de bivoli; noaptea, de hoți și de stafii. Credeam că am găsit în sfîrșit întruchiparea lașității și nu mică mi-a fost mirarea cînd am auzit că pe vremea cînd bîntuise holera nimeni nu dăduse dovadă de atîta curaj ca el. Omul acesta rîdea pur și simplu de spaima celorlalți; își consuma cu poftă sarmalele și pepenii în fața oaspeților săi stupefiați, pe care medicul îi prevenise amenințîndu-i cu cea mai îngrozitoare moarte, dacă le-ar fi trecut prin minte să-l imite, și simțea plăcerea și bucuria trăită doar de curajoși, cînd fac lucruri pe care nimeni nu îndrăznește să le repete. Iată dar că și moșierul meu își avea momentele sale de eroism; nici el nu putea fi considerat cu totul laș — și la drept vorbind nu știu cum o scot la capăt cu judecata lor, cei mai mulți obișnuiți să aprecieze numai curajul, dar nu și țelul faptelor noastre. Vor scoate oare pălăria în fața celui care sare călare obstacole de patru picioare și mănîncă înghețată după ce au

nădușit dansînd, sau în fața medicului care pălește cînd vede un cal dar palpează ciuma bubonică cu mîna goală ?... Fiecare din aceste gesturi este îndrăzneț în felul său și cred că părerea oamenilor se va deosebi după măsura în care se simt mai apți să sară obstacole, sau să palpeze bolnavi. Fiecare om interpretează virtuțile în așa fel ca să nu se excludă pe el din rîndul virtuoșilor : fiecare își creează o morală care îi permite și lui să existe.

Iar m-am îndepărtat de subiect... dar nu face nimic.

Trăsura ieșise de pe iarbă, la drumul mare ; or, dacă în Ungaria, pe vreme de toamnă, ți se întîmplă un asemenea ghinion, nu-i chip să mergi atît de repede încît cineva să nu te poată ajunge, oricîte ocoluri va fi făcut între timp. Situația călătorilor nu se schimbase de loc. Vizitiul înjura, Nyúzó se văicărea și înjura la fiecare hop, iar Macskaházy se plîngea mereu că nu vede cum ar putea scăpa sănătos, în timp ce sluga țopăia dintr-o parte a trăsurii în cealaltă, atrăgîndu-și de fiecare dată ocările boierilor, căci sărea întotdeauna prea tîrziu și se agăța de laturile caleștii tocmai cînd vehicolul se lăsa în partea aceea, putînd să se răstoarne și singură, fără nici un ajutor. Cît despre Cifra, el dormise adînc, tot timpul, sus, pe capra din spate. Putem deci să-i părăsim cu încredințarea că, înaintînd în ritmul acesta, vor fi întrecuți de păstorul cu cei doi șargi ai săi și că acesta va ajunge înaintea lor în pădurea din Szent-Vilmos.

Cam în felul acesta se consola și István-baci, încercînd să spulbere și tristețea tovarășei sale de drum. Ce-i drept, trecuseră trei ceasuri bune de cînd Zsuzsi se întîlnise cu Cifra, lîngă Garacs, iar de-acolo pînă la pădurea din Szent-Vilmos era cale mai scurtă, cam cu un ceas, decît de la casa lui István, pe drum bun. Dar poate primpretorul, despre care știa din spusele lui Péti că este acasă, nu va porni îndată ; și-apoi, domnii sînt cu trăsura, iar drumul e rău, pe cînd ei au o căruță ușoară iar pajiștea netedă le în-

găduia să meargă ca vîntul. Și-apoi, cine mai avea doi șargi ca ai lui István ?!

Porniseră pe întuneric. În calendarul din Debrețin scria că era zi cu lună nouă ; lumina ei nu putea străbate însă prin perdeaua densă de ceață și trebuia să fii într-adevăr înzestrat cu simțurile unui păstor ca să nu pierzi drumul pe întinderea nesfîrșită a cîmpiei. Prin ceață se zăreau din cînd în cînd, ca niște arătări întunecate, ba o movilă de hotar, ba cumpăna unei fîntîni părăsite, o rămășiță de jireadă de paie din anul trecut, pămîntul scos dintr-un șanț sau, la mari depărtări, cîte o salcie singuratică, crescută la întîmplare pe pășunea din calea revărsărilor de ape și rămasă parcă dinadins spre a lăsa vîntul de toamnă să șuiere prin ramurile ei subțiri, desfrunzite; acestea erau singurele semne călăuzitoare. Păstorul mîna caii fără frică sau șovăială, încît ai fi crezut că ține pe cel mai umblat drum din lume, iar perechea de șargi întindea de hamuri ca gonită de balaurii din povești. Alergau caii, doamne, cum mai alergau!... István nu mai putea de bucurie. Rotea biciul pe deasupra capului și le vorbea prietenos bidiviilor : — Hiii, vindereule!... Dii, mă șargule, mă!... Uite cum trage drăguțul de el!... Zis-am eu că nu-i cal mai bun în Țara Ungurească ?!

Și parcă sălciile, movilele, fîntîna și jireada zburau pe lîngă căruță. Crupele cailor abureau ușor, iar coama li se resfira în vînt. Păstorul își lepădase cojocul și ședea în capul căruței numai în cămașa bătută de vînt, ca și cum s-ar fi năpustit într-o furtună. Caii goneau mîncînd pămîntul ; ziceai că vor să spintece zidul de negură ca să ajungă de cealaltă parte încă înainte de a apuca să se închidă la loc în urma lor.

— Fii pe pace, Zsuzsi, că ajungem înainte ca blestematul de primpretor să iasă din casă ! zise păstorul vesel. Diii, vindereule !

— Să te audă dumnezeu! oftă Zsuzsi.

— A dracului să fie de treabă, dacă sosim prea tîrziu, cînd zburăm așa! răspunse păstorul. Ia spune-mi tu, Zsuzsi, dar pe sufletul tău să-mi spui, ai mai mers vreodată așa de cînd ești?

— Ba niciodată, îi răspundea femeia cu gîndurile aiurea.

— Te cred! Diii, șargule!... Ei, lasă, Zsuzsi, nu te mai necăji, că într-un ceas sîntem acolo și ne-om duce la păstorul din Szent-Vilmos să ne cinstească cu papricaș; iar de n-om găsi altceva, bun o fi și-un mînz și gata! Tiii, măi, ce trag caii ăștia! Mi-a amorțit mîna! adăugă bătrînul fericit, apoi trecu hățurile în pumnul drept, lăsînd stînga amorțită să-i atîrne moale pe lîngă trup. Era satisfăcut ca unul care ar fi ostenit cărînd un bulgăre de aur, durerea simțită fiind măsura greutății și deci a prețului comorii sale.

Pe neașteptate însă caii săriră într-o parte sforăind.

— Dar asta ce-o mai fi?! strigă bătrînul schimbînd repede hățurile la loc în stînga și apucînd harapnicul. Șargule! Vindereule!... Eheeei, acu pricep! desluși el apoi, scrutînd ceața, căci nu departe se oprise lupul trecut adineaori prin fața lor. Mi-ați văzut un lup care va să zică!? Ei, dă-i drumul către Kislak, prăpăditule, că-i da de dulăi buni! Nădăjduiesc că Peti nu s-a-ntîlnit cu el; ce-i drept, mare lucru nu-i făcea, că nici lupilor nu le place carnea de țigan bătrîn.

Văzînd lupul, pe Zsuzsi o cuprinse îngrijorarea pentru soarta lui Peti, fără ca observația atît de științifică a păstorului s-o poată liniști. Abia porniră însă mai departe cînd, lîngă o movilă, Peti le ieși înainte.

Țiganul se sui în căruță.

— Sosim la vreme, zise el, așezîndu-se lîngă păstor. Drumul Garacsului, pe care vin ceilalți, e nămolit, iar noi mergem pe iarbă.

— Numai de n-am fi văzut lup, că nu-i semn bun, zise Zsuzsi întristată.

— Ia mai lasă prostiile, Zsuzsi! i-o întoarse păstorul rîzînd. Cîţi lupi n-am văzut eu la viaţa mea şi tot întreg sînt! Ce ni s-ar putea întîmpla ?... Iacă, şargii mei nici n-au nădușit măcar.

— De nu s-ar frînge căruţa, zise Zsuzsi îngrijorată. Crede-mă, zău, azi mi-e frică de orice.

— Nici vorbă să se frîngă! răspunse păstorul plesnind din bici. Doar nu-i teleagă ori caleașcă, să se frîngă! Ştii, caleașca se deosebește de căruţă întocmai ca boierul de ţăran. Caleașca e mare și înaltă și-i plină de perne și-i văpsită frumos, pe toate părţile; ţi-e mai mare dragul să te uiţi la ea, dar cînd dă de greu la drum rău, ori cînd tragi cu ea pe podul plutitor, trosc! s-a dus dracului!... Că-i plină de șuruburi și de tot felul de flecuşteţe fără nici o noimă, și cum nu are drum ca lumea, ori măcar pajiște, cum se-neacă-n glod. Da iacă o căruţă ca asta trece pe oriunde; mai ales căruţa mea! Roţile eu i le-am meșterit cu mîna mea, iar fierăria e din vrednicia lui Peti. Diii, măi șargule!

Peti nu era însă atît de liniştit.

— Numai de apă să nu dăm, zise el, de mai multe ori, scărpinîndu-se după ureche. Plouă mereu și dacă s-au umplut bălţile...

— N-ai teamă, Peti, are să meargă treaba strună. Şi nu te mai necăji nici tu, Zsuzsi. Frate-meu, mezinul, cel de locuia dincolo de Tisa, a murit săptămîna trecută. Desfăcuse de mult tîrgul cu boierul lui și-avea de la el hîrtie de slobozenie [1], zapis de drum. Hîrtiile astea nu-i mai folosesc la nimic nevesti-si, așa că or fi bune pentru voi, să te poţi duce pe unde-i vrea, cu Viola și cu copiii. Ştiu chiar o slujbă, cale de vreo douăzeci de poşte depărtare; acolo oţi putea trăi din nou ca oamenii cinstiţi. Al dracului judeţ și ăsta! adăugă el însoţindu-și cuvintele de un nou

---

[1] In Ungaria feudală, iobagii îşi puteau uneori răscumpăra libertatea de la moşieri în schimbul unei sume de bani.

șuierat al harapnicului. Noroc că nu se-ntinde cît îi lumea. Ei, ce zici, Peti?

Dar Peti tăcea și nu-i răspunse nici femeii cînd, după asemenea vești bune, aceasta prinse iar nădejde și întrebă sfioasă dacă și-ar fi putut dori o fericire mai mare după cît nenoroc avusese. Țiganul ședea nemișcat; ochii săi ageri scrutau întunericul. Ai fi crezut că doarme, dacă din cînd în cînd n-ar fi clătinat din cap a îngrijorare. De cîteva ori păstorul îl observă și de fiecare dată pocni din harapnic zicînd: — Nici o grijă, Peti, acuș sosim! Apoi își continuau drumul în tăcere, pe cînd ceața se lăsa din ce în ce mai deasă, iar locurile străbătute în goana cailor păreau și mai pustii. Movilele, sălciile, jirezile și fîntînile dispărură de mult și cine nu cunoaște uimitoarea destoinicie cu care țăranul maghiar știe să țină drumul drept, abia dacă poate pricepe cum de oamenii aceștia atît de grăbiți nu s-au rătăcit odinioară. Pe neașteptate, sub picioarele cailor se auzi însă plescăit de apă, punînd capăt drumului lor.

Cu toate că nu mărturisise, păstorul împărtășea temerile lui Peti. O seamă de pete mai deschise la culoare, întrezărite chiar prin ceață, îi aduseră aminte încă mai de timpuriu că poate totuși Tisa se revărsase. De-acum, nu mai încăpea nici o îndoială. Deși nu se vedea bine, sub iarba deasă apa ajunsese pînă la locul unde se opriseră. Țiganul sări din căruță și înaintă prin apă. În fața lui se întindea o baltă mare; din pricina ceței, nu-i putea desluși marginile. Se întoarse, căutînd un drum spre dreapta, dar și în partea aceea era pretutindeni apă; doar cîteva insule de culoare mai închisă se înălțau încă din valurile mînate tot mai departe de inundația în plină creștere. Numai spre stînga se vedea un loc mai ridicat; era uscat încă și Peti trase caii într-acolo. — Așa... Pe-aici mai ajungem poate pînă la pădure, zise el suindu-se la locul lui în căruță. Apa nu s-a revărsat încă prin toate bălțile; bagă de seamă, István,

aține-te tot pe lîngă apă, că de nu, ne rătăcim. Ăsta-i pîrîul galben...

— Maică preacurată! O să ajungem prea tîrziu! Bietul meu bărbat! exclamă Zsuzsi cuprinsă din nou de toate temerile.

— Ba mai putem sosi la vreme, o încurajă țiganul, cu toate că vocea îl trăda cît de neliniștit e. Dacă apa n-a trecut peste plaiul broaștelor și găsim loc uscat în Balta Neagră, apoi toate-s bune. Dă-i drumul, István!

— Tisă blestemată! răspunse păstorul îndemnîndu-și caii cu biciul.

— De unde Tisa!? Cum poți spune una ca asta cînd apa vine de dincoace?! se împotrivi țiganul scuturînd din cap. Am văzut ieri Tisa, la Rét; abia dacă se umflase puțin. Apa de ici vine din Pîrîul Racilor toată, căci de cînd făcură domnii digul nou, s-a pornit pîrîul nebunește!

— Trăsni-o-ar! Și-aici am dat de apă! exclamă păstorul, oprind caii cu o smuncitură din pricina căreia unul din ei îngenunche. Peti coborî înaintînd prin apa ce-i ajungea pînă la genunchi. Aici nu-i cine știe ce necaz! strigă el, în sfîrșit, de pe celălalt mal, uscat, al unui pîrîu nu prea lat. Apoi, întorcîndu-se la cai, îi luă de hățuri și-i trecu apa. Nu vă temeți, măi nebunilor, zise el către animalele care sforăiau speriate. Nu vă temeți, că o să faceți cu mine și treburi mai grele! Între timp căruța ajunse cu bine pe uscat, la celălalt mal, continuîndu-și drumul în galop, peste pajiștile încă neinundate, iar cînd era de trecut vreun pîrîu mai mic, Peti ducea caii de dîrlogi. Pînă la urmă însă o întindere mare de apă le tăie calea definitiv.

— S-a umplut Lacul Negru! strigă țiganul. Nu-i cal în lume să-ți treacă pe-aici!

— Stați pe loc, zise Zsuzsi cu glas tremurat. Am să trec singură.

— Atîta ți-ar mai trebui, Zsuzsi! se împotrivi păstorul reținînd-o pe femeia hotărîtă să coboare din

căruță. Lacul e plin de bulboane și slabă cum ești după beteșug, îmi pieri pe-acolo, că dacă aluneci și cazi o dată, nu mai e chip să te scoli.

— Lasă-mă! Are să mă ajute dumnezeu! Doar n-o să-mi las bărbatul în primejdie de moarte! Știi bine că vor să-l spînzure! și biata femeie încercă din nou să coboare.

— Vino-ți în fire, femeie! zise păstorul coborînd din căruță. Dacă Viola va fi spînzurat și tu piei aici în apă, ce are să se aleagă de copilașii tăi?

Zsuzsi se așeză lîngă căruță și, ascunzîndu-și obrazul în palme, începu să plîngă amarnic.

— Nu te teme, fata mea, o îmbărbăta păstorul. Are să meargă careva din noi, eu sau Peti. Uite colo pădurea în fața noastră. Om trece noi cumva apa pînă acolo... Eheeei, Peti, Peti! Halal de bătrînețele tale, de ce ne-ai mai adus încoace?

În vremea asta țiganul rotea ochii peste tot, încercînd să se orienteze cît mai bine și se mulțumi să mormăie că, pe vreme noroioasă, drumul pe care au venit ei e mai scurt cu două ceasuri decît al boierilor și că — patru zile mai devreme — cînd umblase pe-aci, nu era nici pomeneală de apă. — Curaj, Zsuzsi! adăugă el. Eu trec să știu că mă iau toți dracii! Numai să mă dumiresc oleacă unde sîntem. Oare nu pe la copacul cel mare de colo am fost data trecută? se întoarse Peti către păstor, făcînd semn spre malul opus, unde — prin ceață — pădurea părea un zid întunecos și drept din care se înălțau doar pe alocuri trunchiuri mai înalte.

— Se prea poate, făcu păstorul privind atent unul din aceste trunchiuri. Dar mă încurcă rău blestemata asta de ceață... La marginea pădurii sînt mai mulți copaci înalți; dracu-i poate recunoaște!

— Ca la vreo două sute de pași de la copac, spre stînga, se face o spărtură în pădure, continuă țiganul, pe gînduri. Nu mai ții minte că pe-acolo am ieșit atunci cu căruța?

— Cum dracu să nu țiu minte ?! În dreapta și mai aproape de copac trebuie să fie un desiș de trestie, dacă nu l-or fi cosit cumva de-atunci.

— Adevărat ! zise țiganul iar. Mai știi ? Ziceai că ar fi bună trestia de făcut îngrădituri. Ei, haidem : tu spre dreapta, eu spre stînga, iar dacă dau de spărtură, se cheamă că acela e copacul cu pricina și-atunci trec vadul. Căci de la copac și pînă la malul de dincoace locul e ceva mai ridicat.

— Viu și eu cu voi, zise Zsuzsi ridicîndu-se, de unde ascultase fiecare cuvînt tremurînd ca un rob în așteptarea sentinței. Nu pot sta locului singură cu neliniștea mea.

— Zsuzsi maică, se împotrivi, întorcîndu-se, țiganul pregătit de drum. Ai bolit, maică. Pe-aici e numai nămol și tină și are să te pătrundă frigul. Mai bine stai aici și așteaptă.

— Dar o să veniți înapoi ? N-o să treceți fără mine ? Pentru numele lui dumnezeu, nu mă lăsați aici ! strigă biata femeie în urma lui Peti, care se îndepărtase.

— Dacă se poate trece — îi strigă țiganul, întorcîndu-se încă o dată spre ea — te duc chiar eu în spinare pînă pe malul de dincolo. Stînd în clipa aceasta lîngă el, ai fi putut vedea cum o lacrimă i se prelinse printre cutele obrazului arămiu.

Bărbații dispărură în ceață. Zsuzsi rămase singură pe marginea apei privind țintă la pădurea întunecoasă de pe malul celălalt.

— Atît de aproape și să nu mă pot duce la el ! oftă ea, cu sufletul sfîșiat de toate suferințele dragostei.

Avea dreptate biata femeie ; Viola se afla dincolo de apă, împreună cu ortacii săi, la numai o mie de pași de locul unde nevastă-sa își întindea brațele spre dînsul. Cîmpia Tisei are, în județul Taksony, stejerișuri minunate iar pe întinderile de nisip cresc plopi cu frunze tremurătoare și mesteceni mlădii ; sînt locuri, printre pîlcurile de copaci cu așezare pito-

rească, unde te-ai crede în cea mai frumoasă grădină, dacă mîna omenească nu și-ar fi risipit pe ici pe colo lanurile de cartofi și de porumb, stricîndu-le tot farmecul. În pămîntul argilos și tare de pe cele două maluri ale Tisei cresc stejari amețitori; coroana lor întunecată și trunchiurile uriașe se înalță spre cer neîngrijite de om dar înzestrate cu toate podoabele naturii; copacii aceștia nu pier sub secure; doar vremea și Tisa sînt în stare să-i doboare. În acea parte a Ungariei prețul lemnului este atît de mic, încît exploatarea ar înghiți o sumă mai mare decît cîștigul realizat, astfel că singurul folos ce-l putea trage proprietarul era să trimită porcii la ghindă; dar în anii de belșug aceste păduri le aduc moșierilor bani mai mulți decît orice alte proprietăți. Ca și în pădurile virgine ale Americii, nici aici nu e o raritate să vezi trunchiuri căzute pe jos, prefăcîndu-se în putregai, și poate e încă departe vremea cînd civilizația se va întinde pînă aici iar stejerișurile întunecoase de pe Tisa vor deveni mai rentabile, dar în nici un caz mai frumoase decît azi, cînd pe sub ramurile lor sălășluiesc doar stolurile de corbi.

Un astfel de stejeriș minunat se afla și în hotarul de la Szent-Vilmos. Pădurea — crescută în albia revărsărilor de ape, adică pe loc nepotrivit cultivării — se întindea pînă la Tisa, ba chiar dincolo de ea, pe malul celălalt, cale de poște întregi. În anii buni, cu belșug de ghindă, pădurea fremăta de larmă și de voioșie. Pe sub copaci se auzea grohăitul miilor de animale aduse la păscut; hăulea pădurea de cîntecul și șuieratul sutelor de porcari, iar trunchiurile erau pline de crestăturile făcute de ei în joacă, cu baltagul. Trecînd pe lîngă pădurea din Szent-Vilmos, zăreai ici-colo printre copaci focuri mari și, împrejurul lor, făpturi omenești înfășurate în cojoace. Din vreme în vreme se auzea și glas de fluier ori de cimpoi singuratic, din afunduri; alteori pădurea răsuna de rîsete, încît fără să vrei deveneai invidios pe oamenii aceștia, în stare să se mulțumească cu

puțin dar să se simtă totuși atît de bine și să-și alunge gîndurile negre cu o carafă de vin. Acum însă pădurea era cufundată într-o tăcere de mormînt. Anul acesta nu se făcuse ghindă iar colibele înjghebate cu un an în urmă de porcari, numai pentru a avea unde se adăposti de furtunile mai grele, erau acum părăsite și se dărăpănaseră cu totul. Durîndu-și adăpost, porcarul nu se gîndește la urmași; n-are a face dacă coliba se dărîmă chiar din clipa cînd a plecat el mai departe cu turma, căci întorcîndu-se la anul își va clădi alta, fără multă osteneală. Așa e porcarul: cu cît lasă mai puține urme pe unde trece, cu atît e mai bucuros.

Într-o astfel de colibă, cea mai îndepărtată de satul Szent-Vilmos, se ascunsese Viola cu ortacii săi. Era cel mai sigur și cel mai îndrăgit dintre toate ascunzișurile cetei lui Viola. Nici un drum nu trecea prin apropierea colibei ascunse într-un desiș și nici cei mai curajoși slujitori ai isprăvniciei nu se încumetau să se apropie de ea, căci cu cîțiva ani în urmă, nu departe de locul acela, fuseseră împușcați doi poterași și un comisar. Fără a trebui să se teamă de trădători, Viola se putea simți în siguranță sub acest acoperiș, ca un rege în palatul său. Or, cum să-i fi dat prin gînd că va fi trădat? În afară de Peti și de István, taina o știau doar oameni pentru care descoperirea ascunzișului însemna moartea prin spînzurătoare.

Coliba în care — așezat pe un butoiaș dintr-un colț — se afla acum Viola, era una din cele mai mari colibe și cu toate că în interiorul ei nimic nu-ți amintea de confortul modern, ușa de lemn menită să închidă intrarea scundă, ca și acoperișul de stuf, reparat pe alocuri cu frunzare, trădau că niciodată nu fusese cu totul părăsită.

De-a lungul a doi pereți, cîteva brațe de paie zvîrlite pe jos și acoperite cu cojoace slujeau drept paturi pentru haiduci; o bucată de scîndură prinsă

în cuie de patru țăruși bătuți în pămînt întruchipa masa iar pe perete atîrna un ceaun de fier, negru de funingine. De fapt, în afară de armele celor de față și de două ploști, era tot ce se găsea în adăpostul strîmt, luminat de focul mititel aprins în mijlocul colibei. Din pricina fumului, acoperișul de stuf al colibei — scufundat atît de mult pe lîngă pereți, încît nu puteai sta în picioare sub el — se înnegrise cu totul, dar deși în lipsă de horn fumul ieșea doar pe ușă și prin cîteva găuri dinadins făcute în perete, odihna în jurul focului din colibă părea totuși destul de plăcută.

Adîncit în gînduri, Viola ședea într-un ungher întunecat. Cei doi ortaci aflați cu el se întinseseră pe cojoace și din cînd în cînd scormoneau jăraticul, sau — după obiceiul ungurului, cînd stă lîngă foc — oftau adînc, mai a plictiseală, mai a tristețe, privind flăcările din ce în ce mai mici.

De la un timp romancierii au prins năravul să zugrăvească păcatul în culori trandafirii. Imaginația scriitorilor a plăsmuit, ca pe vremea de fericită amintire a romanului cavaleresc, un nou ev-mediu (care n-a existat de altfel niciodată), încropit numai și numai din lealitate și virtuți vitejești, încît, mai țin minte din copilăria mea, aproape că tînjeai după vremile frumoase cînd singurul drept era cel al pumnului și-ți era aproape scîrbă de veacul nostru leșinat, cînd castelanii nu mai au obiceiul să atace caravanele de negutători, veac din care, o dată cu torturile și arderea pe rug, a pierit orice urmă de poezie. Astăzi nevinovatul cititor e servit, după același tipic, cu fel de fel de imagini surîzătoare ale tuturor speciilor păcatului, imagini atît de frumoase încît te miri cum de nu se găsesc mai mulți amatori să urmeze aceste frumoase exemple. Ca și ceilalți artiști, în loc să urmeze natura în veșnica ei schimbare, poeții preferă să-și aleagă prototipuri și o dată ce unul din cei mai mari a pornit pe un drum sigur, ceilalți îl urmează ca oile fără să fie preocupați decît de gîndul de a nu

rămîne în urmă pe drumul pe care-au pornit. Este de altfel un fenomen care se poate vedea în aproape toate literaturile lumii culte din veacul nostru. Evul-mediu nu cunoștea îndurarea față de răufăcător și totuși cîte lucruri demne mai degrabă de compătimire decît de pedeapsă nu poți descoperi adesea în viața păcătoșilor! Epoca noastră mai luminată știe prea bine acest lucru. Pasiunile sălbatice, care-i făceau atît de cruzi pe înaintașii noștri, au amuțit de mult și totuși, în goana febrilă după satisfacerea intereselor sale materiale, epoca noastră nu simte compătimire în fața suferințelor pricinuite prin însăși structura ei socială și pe care le-ar putea îndulci, dacă s-ar hotărî să încerce tămăduirea lor. Marii scriitori și-au dat seama de acest lucru, iar fapta lor a fost una nobilă și demnă de admirație, căci ei au dezvelit cu gesturi îndrăznețe cele mai respingătoare plăgi ale societății, ne-au adus aminte de trăsăturile nobile ale naturii omenești, de însușirile bune care niciodată nu pot dispare cu totul nici chiar din inima unui răufăcător și ne-au atras atenția asupra adevărului că în fața faptelor mizerabililor nu poți simți numai scîrbă. Însuflețirea abia observabilă din operele lor s-a născut ca o reacțiune împotriva indiferenței mulțimii și tocmai din această pricină adesea ei și-au depășit intențiile inițiale (consecință logică a fiecărei reacțiuni) iar numai de dragul de a îndulci oroarea și ura oamenilor, îndreptată mai degrabă împotriva păcătosului decît împotriva păcatului, au stîrnit admirația sau dragostea față de cei pentru care voiau să stoarcă doar un strop de milă. Repet însă că această faptă a fost frumoasă și nobilă, deoarece scriitorul are o chemare mai înaltă decît aceea de a mîzgăli o anumită cantitate de hîrtie albă, încărcînd-o cu semne negre; or, cel ce simte această chemare nu poate fi satisfăcut prin cîteva critici favorabile, sau prin desfătarea artistică a muncii de creație. Ruptă de marile interese ale epocii, poezia decade într-un simplu joc simpatic, dacă nu se stră-

duiește să repare greșelile vremii și să înnobileze sentimentele oamenilor. Iar cel ce în loc să-și angajeze talentul dăruit de dumnezeu în lupta pentru cele mai sfinte interese ale omenirii și-l îngroapă în adîncurile formei artistice, numai ca să nu și-l piardă cumva; cel care, de pe Heliconul[1] său înalt, considerîndu-se un semizeu, nu vede în suferințele epocii sale decît un obiect de „studiu" artistic și cîntă florile sau zefirul molatic al serii, în timp ce pămîntul se îmbibă cu sînge și întreaga omenire trăiește frămîntarea unui început de viață nouă, poate fi admirat sau invidiat acolo sus în răceala culmilor sale, dar respectul și dragostea noastră o vor binemerita doar inimile în stare să priceapă suferința semenilor lor. Dacă poetul care se pune în slujba unui scop uman nobil, sacrificînd tot ce are mai scump un artist, sacrificînd cu alte cuvinte pînă și frumusețea operei sale ca să impresioneze mai adînc, este demn de respectul nostru, dacă admirăm abnegația cu care el — deși ar fi putut găsi în adîncul inimii sale diamante — a preferat să-și are ogorul cu fierul ascuțit al plugului deoarece simțea că prin această muncă poate folosi mai puțin gloriei sale, dar cu atît mai mult binelui omenirii, dacă operelor create în felul acesta le iertăm din toată inima și le uităm slăbiciunile, pentru simțirea din care s-au născut, deoarece ne dăm seama că *omul* trebuie să admire într-însele tocmai lucrurile împotriva cărora s-ar putea pronunța *criticul,* că prin oricare din acele cărți ni se înfățișează nu o operă frumoasă, ci *fapta omenească frumoasă,* ce să mai zicem de cîrpacii care — fără vreun scop sau motiv de ordin mai înalt — imită aceste opere și, dotați cu o imaginație bolnavă, se extaziază de tot ce este groaznic sau scîrbos, scormonind putregaiul în care alții au găsit flori pline de parfum. Ei însă n-o fac de dragul florii, ci de dragul

[1] Muntele Helicon din Grecia, despre care legenda antică spunea că e lăcașul muzelor.

de a se bălăci în gunoaie. Ei nu caută urma de pornire mai omenească, mai nobilă, rămasă pînă și în păcat, ci scormonesc și în virtute numai pornirile josnice care, în ochii lor, constituie singura cauză a faptelor noastre. Diogene, cu felinarul lui, căuta oameni ; ei caută noi orori în adîncurile imaginației lor și sînt mult mai bucuroși de ele decît de vreo nouă idee folositoare pe care ar putea-o oferi semenilor lor. O, dacă acești scriitori ar vedea mai de aproape, o singură dată măcar, viața haiducească, zugrăvită de ei în culori atît de romantice ! Dacă ar vedea foamea, murdăria și toate celelalte mizerii ale vieții aventuroase, întreaga degradare a acestor eroi, dacă ar ști că adesea curajul lor nu este decît frica de spînzurătoare, sînt sigur că ar zugrăvi lucrurile cu totul altfel.

— Măi Mészáros, zise unul din haiduci, cunoscut în tot ținutul sub numele de Rácz Andor, trecîndu-și degetele prin părul cărunt căzut pe frunte. Ce zici tu, măi Mészáros, n-ar fi bună oleacă de tocană ?

— Dracu să te ia ! mormăi celălalt, ocupat pînă atunci să scormonească focul cu un băț și să privească țintă în flăcări. Ce naiba pomenești de mîncare ?!

— Dar oleacă de tutun ? continuă celălalt, rîzînd. Așa-i că n-ar fi rea o pipă ?

— Ești mai rău decît un gîde, blestematule ! Ce-ți arde să necăjești omul, cînd știi că n-avem ?! țipă înfuriat celălalt, un tînăr cu înfățișare năucă, de bețiv.

— Ei, iacă-mi arde și mie așa ! răspunse Rácz. Ori poate nu-ți place ? adăugă el privindu-și ortacul mai tînăr cu aerul de superioritate al unui haiduc bătrîn, vechi de douăzeci și cinci de ani în meseria lui, practicată în șase cete la rînd.

— Da ce-ți arde mereu de glumă !? zise Mészáros izbind un tăciune cu piciorul. Stăm aici din zori și n-avem o fărîmă de mîncare. Dacă mai ține mult așa, n-au decît să ne spînzure, că tot murim de foame.

— Iacă și tu! Da mă rog de ce nu te duci să faci rost? întrebă Rácz zîmbind a bătaie de joc.

— Nu știi că s-a sculat o lume-ntreagă asupra noastră? oftă celălalt. Dă-mi plosca să trag măcar o dușcă.

— E lîngă tine, îi răspunse Rácz rîzînd și făcu un semn arătînd către plosca uriașă de lîngă Mészáros.

— Nu asta, se împotrivi tînărul scuturînd din cap și făcînd o mină de om îmbiat să bea otravă. Aici e numai apă. Ailaltă dă-mi-o, de lîngă tine.

— Ba asta nu ți-o dau, băiete, hotărî celălalt împingînd plosca mai încolo, căci haiducul mai tînăr întinsese mîna după ea. Tot ai tu mai multă răchie decît minte în cap și știi că nu-i bună băutura pe nemîncate, încheie bătrînul rîzînd.

— Fă-o-ncoa! se răsti Mészáros tot mai furios. Vreau să beau; ce-ți bați joc de mine!? Mie nu-mi poruncește nimeni!

— Om vedea, declară haiducul cel bătrîn. După privirea ochilor întunecați ațintiți asupra ortacului său și după felul în care îi apucă în pumn mîna întinsă din nou după ploscă, putea pricepe oricine că respectul de care se bucura în ceată nu se datora numai și numai experienței sale îndelungate. Șezi măi copile și potolește-te!

— Ia stăi mă, cîine bătrîn! strigă celălalt, căci, precum se vede, mai făcuse repetate libațiuni și nu fără efect din plosca la care jinduia din nou; apoi sări în picioare și, punînd mîna pe secure, continuă: Ia să vedem, cine-mi poruncește mie?!

Rácz îi urmărise însă atent toate mișcările, așa că sări și el în picioare, îl apucă de gît și — încă înainte de a fi putut potrivnicul său să ridice securea — îl înghesui la perete, smulgîndu-i arma din mînă.

— Te-nvăț eu minte, stîrpitură! zise el scăpărînd scîntei din ochi. Destui porci au ucis păstorii lîngă peretele ăsta! Dacă mai faci o mișcare, le înmulțești numărul cu încă unu.

— Ce-aveți? întrebă Viola, care, cîtă vreme vorbiseră, nu le dăduse nici o atenție, dar — ajungînd lucrurile la fapte — se sculase și el acum de pe butoiașul lui.

— Flăcăul ăsta vrea răchie cu tot dinadinsul, îl lămuri haiducul cel bătrîn, dîndu-i drumul ortacului nenorocos și privindu-l zîmbitor, cum își freacă, de durere, mușchii gîtului. Dar acușica am să-i dau eu altceva.

— Dă-i rachiu, dacă mai este, că nouă tot nu ne trebuie!

Mészáros aruncă o privire mulțumită către ploscă și porni într-acolo.

— Ba zău nu-i dau, făcu bătrînul aținíndu-i calea. Las' că tot a băut el prea mult, iar omul beat numai necazuri îți face.

— Dar dacă mi-e foame! făcu celălalt, privindu-l rugător pe Viola.

— Cin' te-a pus să mi te faci haiduc?! rînji Rácz cu răutate. Doar nu te-a silit nimeni!

— Dar pe tine cine te-a silit? mormăi celălalt.

— Asta-i altă socoteală, se împotrivi Rácz, serios. Eu eram dezertor! Zece ani l-am slujit pe împărat, pe vremea războiului cel mare și după ce ne-am întors acasă n-au vrut să-mi dea drumul. Dracu știe cum, mi-a dat prin cap o dată că am slujit destul la oaste și mi-am zis că-i vremea să încerce și alții. Am lepădat dar pușca și cartușierele, crezînd că oi putea trăi și fără să fac de santinelă. Dacă eram fecior de măcelar ca tine nu mai ajungeam eu să iau calea codrului, și nici Viola, crede-mă!

— Ce-mi pasă mie! făcu celălalt, prea puțin mișcat de seriozitatea bătrînului. Așa-i viața haiducului; eu vreau să beau!

— Dă-i plosca, zise Viola din nou. Lasă-l să-și facă pofta.

— Nu-l vezi că de pe-acuma-i beat?! răspunse Rácz ridicînd plosca de jos și ținînd-o, nehotărît, în

mîini. Prin cîte cete mi-a fost dat să trec, tuturor din băutură li s-a tras pieirea.

— Azi n-avem de ce ne teme, zise Viola. Numai Peti dacă mai vine pe-aici, trimis de păstorul István, cu carne pentru tocană. Pretorul e la Porvár iar poterașii-s de capul lor. Nici o grijă, că nu vin ei cînd sîntem atîția; ba de-ar ști unde sîntem, ne-ar ocoli mai abitir.

— Nu-i bine să te încrezi niciodată, se împotrivi Rácz clătinînd din cap. Primejdia te paște cînd o aștepți mai puțin. Dar, fie dacă vrei! Și, scîrbit, întinse plosca spre Mészáros, care se apucă să bea cu un fel de bucurie animalică, fără să-i pese de ocările celuilalt.

În colibă se restabili din nou buna înțelegere. Mészáros vorbi o vreme despre faptele sale de vitejie, dar văzînd că bătrînul nu-i răspunde nimic și nu e atent de loc, tăcu și în cele din urmă adormi. Rácz ședea lîngă foc, cu coatele rezemate pe genunchi, iar Viola ieși în fața colibei.

Era întuneric beznă. Stejarii înalți dimprejur, cu vîrfurile pierdute în ceață, făceau întunericul și mai de nepătruns; doar lumina focului mititel din colibă răzbătea prin ușa deschisă, aruncînd o rază slabă pe frunzișul uscat al tufișurilor. După ce glasurile din colibă nu se mai auziră, o tăcere desăvîrșită se lăsă peste tot. Din vreme-n vreme, cîte o pală de vînt trecea pe deasupra pădurii; frunzișul uscat al stejarilor începu să foșnească; printre trunchiuri parcă se auzea un oftat greu, tot mai îndepărtat și mai îndepărtat pînă ce slaba-i suflare se stingea cu totul, iar copacii încremeneau din nou în muțenia de mai înainte. În răstimpuri se auzea, pe sus, croncănit de corbi; păsările aciuite prin pădure se trezeau, bătînd rămurișul cu aripile lor grele; apoi, din nou liniște și tăcere adîncă, pretutindeni. Viola stătea în fața colibei cu sufletul plin de o mare tristețe. Întunericul nopții, tăcerea, pustiul în care se afla și pe care-l

simțea și mai chinuitor cînd, privind pe ușa colibei, îi vedea pe tovarășii cu care-l unise soarta, toate, toate umpleau de tristețe sufletul său. Cît fusese el de fericit o dată ! Cînd isprăvea munca pe ogor, în serile lungi de toamnă, ca cele de acum, stătea în odaia caldă, ținînd copilul pe genunchi, urmărind-o cu privirea pe Zsuzsi, care învîrtea fusul cu o mînă neostenită, lîngă opaițul cu flacără tremurată. Afară, lumea era învăluită de ceață ; conacul, casele țărănești, biserica și malurile Tisei se făceau nevăzute sub vălurile ei, dar vremea urîtă nu putea alunga fericirea din căsuța gospodarului. Oricît și-ar așterne ceţurile peste întinderi, oricît ar acoperi pămîntul cu zăpadă ștergînd orice urmă de verdeață și de floare, natura rămîne neputincioasă în fața fericirii din inima noastră. Numai oamenii au putere asupra inimii. Aproape că nu-ți vine să crezi, dar, lăsată în grija naturii insensibile, floarea cea gingașă și slabă e mai adăpostită decît fericirea noastră, pe care n-o pot strica decît oamenii, ființe înzestrate cu sensibilitate. Viola se gîndea cîndva liniștit la viitorul său, căci fericirea lui nu păgubea pe nimeni și nu-i văduvea pe alții de bucuriile lor ; de ce era să se teamă, cînd le cerea oamenilor atît de puțin !? Nefericitul își aminti de toate acestea, oftînd amar. „Și totuși — își zicea el strîngînd pumnii — totuși mi-au nimicit bruma de fericire ! Îmi împlineam toate îndatoririle, ba nu, făceam chiar mai mult decît aș fi fost dator... le îndeplineam toate poruncile, stăteam cu căciula în mînă dinaintea zbirilor, eram umil ca un cîine, le-aș fi sărutat cizmele din picioare, numai să-mi fi lăsat în pace nevasta și copilul, numai să nu-mi fi tulburat liniștea casei ; și totuși... !“ Viola își mai reaminti o dată de toate nedreptățile pe care le suferise. Își aminti cum au vrut să-l silească să plece de lîngă nevasta lehuză, cum l-au tîrît prin tot satul, cum a poruncit Nyúzó să fie bătut și în sfîrșit clipa cînd, văzînd securea, crăpase capul vătafului, și la vederea sîngelui omenesc se îngrozise de el însuși

pentru prima dată. „Nu, nu — zise el, ridicînd mîinile spre cer — dumnezeu să mă ierte, dar eu nu-s în stare să mă căiesc de fapta asta, că de-aş fi acum încă o dată acolo, înconjurat de călăii ceia care rînjeau de bucurie și aș vedea din nou sclipătul securii, iar aș pune mîna pe ea și iarăși ar fi vai de cel ce mi s-ar pune în cale ! Dar voi, voi cărora nu v-am făcut niciodată vreun rău, voi care m-ați nenorocit și din pricina cărora nevasta și copiii mei au ajuns nişte cerșetori, voi care ați făcut din mine un răufăcător, voi care m-ați alungat printre fiarele pădurii, voi din pricina cărora sînt pierdut pe lumea asta și pe cealaltă... tu, clănțăule şi tu primpretore, băgaţi de seamă, căci — pe dumnezeul din ceruri — răzbunarea mea are să vă ajungă !"

În clipa aceea din pădure se auzi un zgomot stins. Cu capul puțin plecat înainte, Viola asculta încordat. Părea că se apropie oameni. Se auzea foşnetul frunzişului uscat de pe jos și, din cînd în cînd, pocnetul sec al vreascurilor frînte, iar corbii se ridicau în văzduh, umplînd pădurea de croncănitul lor jalnic. „Cine-o fi ? se întrebă Viola. Poate Peti cu păstorul ; dar cum să vină ei dinspre Szent-Vilmos ?!" Deodată, un zgomot asemănător se stîrni şi în cealaltă parte a pădurii ; pașii se apropiau tot mai mult. „E o ceată întreagă ! își zise Viola. Pe mine m-or fi căutînd ?" Nu, nu mai încăpea îndoială ; prin tăcerea nopții răzbătea la el pînă și șușotitul oamenilor. Viola se năpusti în colibă, încuie ușa pe dinăuntru, apoi îl lovi cu piciorul pe Mészáros și-l înştiinţă pe Rácz de pericolul care-i amenința.

— Nu ţi-am spus eu ?! exclamă haiducul cel bătrîn sărind în picioare și punînd mîna pe arma lui cu țeavă dublă. Și ăsta-i beat mort ! adăugă, izbindu-l la rîndul lui pe Mészáros cu piciorul.

Dar cel puțin în ce privește ultimele cuvinte, Rácz săvîrșise o mare nedreptate, căci — auzind că se apropie duşmanul — bietul Mészáros, care suporta

acum ghionţii cu o răbdare de-a dreptul îngerească, se trezise de-a binelea.

— Nu putem şterge putina pe undeva? întrebă el încet punînd mîna, cuprinsă de tremur, pe braţul lui Rácz.

— Sîntem încercuiţi — răspunse Viola — dar dacă nu-s mulţi, nu-i mare lucru. Armele sînt încărcate?

— Patru din cele cu două ţevi şi şase pistoale, răspunse Rácz cu o înfăţişare care trăda toată îndrăzneala lui sălbatică. Lasă-i să vină, că avem cu ce să-i primim!

— Aprinde opaiţul şi aşează-l în colţ, să nu străbată lumina prin crăpături, iar focul acoperă-l cu cenuşă! Mészáros se supuse, tremurînd vargă. Tu, Rácz, şi cu mine, om sta la bortele de lîngă uşă. Tu, Mészáros, trage în oricine s-o apropia de zidul tău; te schimbi o dată la peretele din dreapta, o dată la cel din stînga, dar bagă de seamă să nu-şi vîre careva ţeava armei pe vreo bortă. Nu te teme, băiete; ai să scapi cu faţa curată!

Toate aceste pregătiri se făcură mai iute decît le-am putut eu descrie.

Focul acoperit cu spuză umplu coliba de fum; printre vălurile sale cenuşii, opaiţul aşezat pe masă într-un colţ al colibei împrăştia doar o lumină slabă. Lîngă uşă, Rácz şi Viola stăteau cu armele în mîini, pîndind prin bortele mici, făcute în zid tocmai pentru împrejurări din acestea. În spate, Mészáros umbla fără astîmpăr de la un perete la altul, trăgînd cîte o duşcă din plosca aşezată pe masă, lîngă pulbere, căci Rácz nu se mai sinchisea de băutură. Pe semne însă că băutura nu mai avea putere asupra tînărului, căci, cu cît simţea apropierea primejdiei, cu atît tremura şi pălea mai rău, măsurînd coliba în lung şi-n lat, mai mult mort decît viu. „Dacă oi scăpa şi de data asta — mormăia el, rozîndu-şi unghiile — dacă oi scăpa, mă fac iarăşi om de treabă! Doamne dumnezeule, dacă mă prinde, mă spînzură!“

— Păsărelele sînt în cuib! se auzea afară vocea stridentă a lui Nyúzó. Se vede puţină lumină în colibă! Aţi înconjurat-o din toate părţile? Răspundeţi o dată!

Cele patruzeci-cincizeci de voci care se auziră în cor, după această somaţie, dădură de înţeles haiducilor că nu mai aveau nici o nădejde de scăpare. Mészáros îngenunche, făcîndu-şi cruce.

— Îţi crăp ţeasta, cîine! strigă Rácz. Du-te la bortă şi trage în oricine se apropie, căci dacă ne apărăm cu nădejde, pe toţi îi ia dracu aici! Mészáros trase o duşcă zdravănă de rachiu şi se postă la o bortă.

— Predaţi-vă, blestemaţilor! strigă Nyúzó. Dacă nu vă supuneţi acestei somaţii a nobilului judeţ, are să vă judece tribunalul statarial!

În colibă fu tăcere.

— Înainte, băieţi! Spargeţi uşa! Daţi-i drumul! strigă primpretorul. Doi poteraşi şi cîţiva ţărani se repeziră către uşă, dar înainte de a putea înfige securile în lemn, pocniră cîteva împuşcături şi doi din ei se prăbuşiră la pămînt, răniţi; ceilalţi o luară la fugă înapoi. Din colibă se auzi glasul puternic al lui Rácz: — Să vină cui i s-a urît cu zile!

În clipa în care ortacii săi trăseseră, Mészáros — aproape leşinat lîngă borta unde se postase — trăsese şi el, iar întîmplarea făcuse să nimerească pe unul din oamenii înşiruiţi de partea aceea. Omul căzu; ceilalţi se îngroziră atît de tare încît o parte din ei dădu bir cu fugiţii.

După acest început de luptă liniştea se restabili pentru un timp, atît în colibă cît şi printre asediatori. Înăuntru, haiducii îşi încărcau din nou armele; afară, o parte din asediatori ţineau sfat, adunaţi în jurul lui Nyúzó şi al comisarului. Trebuie să observăm că vocea lui Macskaházy nu se auzea printre cei ce se sfătuiau, dovada unei modestii ce întrece aşteptările noastre.

— Nu știu, zău, cum avem s-o scoatem la capăt, onorabile, zise comisarul gesticulînd cu pistolul într-o mînă și cu sabia de insurgent în cealaltă, rămasă în familie de cînd cu mișcarea boierimii, din 1741 [1]. Trebuie să notăm de altfel că inscripția „fringia“ [2] de pe această sabie n-ar fi putut încăpea pe mîini mai vajnice.

— Trebuie dat încă un atac, și încă unul, și iarăși unul! răspunse primpretorul bătînd din picior. Asalt după asalt, pînă îi dovedim pe nemernici și-i legăm și-i tîrîm la spînzurătoare.

— Numai să se poată! răspunse comisarul. Eu nu mă opun...

— Dacă se poate? Dacă se poate? țipă Nyúzó enervat. Cum să nu se poată, cînd poruncesc eu?! Nyúzó, care dăduse și pînă acum dovadă de talentele sale de strateg căci, aidoma marilor comandanți de oști, își comandase oamenii de la distanță, menținîndu-se în afara bătăii gloanțelor, de data asta se dovedi un al doilea Napoleon — cel mai mare strateg al veacului — care, după cîte se știe, afirma că vorba „imposibil“ nu este franțuzească.

— Nu-mi pasă! făcu comisarul mînios. Mie nu-mi pasă! Eu unul dau iama și-n dracu, numai să vină și ceilalți cu mine!

— Cine nu se duce — urlă Nyúzó — e un cîine și un poltron și trebuie să i se zboare creierii, aici pe loc!

— Păi atunci n-ai decît să vii și dumneata cu noi, onorabile, că pe mine nu mă ascultă oamenii ăștia.

— Mută-ți gîndul, domnule comisar! răspunse Nyúzó, de astă dată mult mai potolit. Nu-i datoria mea s-o fac; și unde mai pui că cineva trebuie să supravegheze atacul în ansamblu.

— Fie ce-o fi! făcu comisarul, aruncîndu-i șefului său o privire disprețuitoare pe care, deși n-o vedea

---

[1] Referire la mişcarea din 1741, cînd mica nobilime (boierimea) din Ungaria a cerut să fie scutită de orice fel de impozite.

[2] Sabie mare de tip vechi, un fel de iatagan turcesc.

prin întuneric, acesta o putea bănui din plin după tonul comisarului. Înainte, flăcăi! strigă apoi scurt. Primpretorul repetă comanda, strigînd și mai tare. De după un stejar mai gros și mai îndepărtat se auzi de asemenea o voce stridentă; cititorii mei vor ghici de bună seamă că era a binecunoscutului domn Macskaházy, care porni urmat de poterași și de cîțiva țărani. Comisarul alerga spre colibă, rotindu-și sabia deasupra capului. Apropiindu-se însă de ușă asediatorii fură din nou întîmpinați cu plumbi; o clipă, lumina țîșnită pe gurile țevilor răspîndi un licărit ca de fulger, apoi se făcu din nou întuneric. Doar gemetele dureroase ale celor întinși pe jos dovedeau că și focurile acestea nimeriseră în plin.

Toată ceata începu să dea înapoi.

— Înainte, dați-i drumul înainte! strigă comisarul. Să nu apuce să-și încarce din nou armele! Acum nu mai e nici o primejdie! și, urmat de cei mai curajoși dintre oamenii săi, comisarul se avîntă din nou către colibă, de unde porniră însă noi focuri. Unul nimeri mîna comisarului, celălalt lovi în piept pe unul din poterași.

De durere și de furie, comisarul trase o înjurătură, apoi exclamă: — Înainte, că nu mai au focuri! Înainte, înainte! și apucînd securea din mîna unui țăran de lîngă el se repezi din nou către ușă. Ceilalți îl urmară, parte deoarece credeau într-adevăr că haiducii nu mai au arme încărcate, parte pentru că — asemenea fricii — și curajul se transmite întotdeauna, iar lupta și sentimentul primejdiei îi animă chiar pe cei mai puțin curajoși. Din colibă însă împușcăturile porneau una după alta și aproape fiecare din ele își găsea ținta. Văicărelile răniților se amestecau cu înjurăturile asediatorilor și ale asediaților într-un vacarm care părea și mai infernal în noaptea care învăluia totul într-un întuneric adînc, punctat doar cîte o clipă de focurile armelor. Dar vocea comisarului și bocănitul securii sale în lemnul ușii dominau toată larma.

— Dați-mi o pușcă! strigă comisarul aruncînd securea și apucînd arma unuia din poterașii săi. Asta e pentru tine, Viola! exclamă el, trăgînd prin ușă.

Înăuntru se auzi un țipăt de durere urmat de răbufneala unui trup prăbușit pe jos. Dar comisarul nu apucă să-și exprime bucuria cînd din colibă porni alt foc, lovind de moarte pe un țăran aflat lîngă el.

— Dați-mi altă pușcă! strigă comisarul, dar nu mai era nimeni care să-i asculte porunca. Toată gloata fugea de-a valma către primpretor. În tot timpul acesta, primpretorul nu contenise cu înjurăturile și cu îndemnurile, dar, drept neînfricat comandant ce se afla, nu făcuse un pas măcar spre cîmpul de bătaie.

În sfîrșit comisarul își dete seama că singur nu-i poate învinge pe haiduci și cum un nou foc de armă pornit prin borta de lîngă ușă îl răni în umărul drept, o luă și el înapoi, după ceilalți, înjurînd.

Atacul era respins. Oastea învinsă se adună în jurul marii ei căpetenii. Nyúzó spumega de furie. Haiducul căutat atîta vreme se afla aici, la două sute de pași de el. Îi încercuise bîrlogul cu paznicii și oștenii lui, orînduind totul cu cea mai mare grijă, ca oricare comandant de armată care asediază o cetate... și poftim! banditul îndrăznea să-i opună rezistență, cu toate că știa că are să fie spînzurat de cum va fi prins! Și-apoi, nemernicii ăștia a căror datorie era să prindă haiduci! I-a adus încoace special pentru acest scop, iar ei îndrăzneau să dea bir cu fugiții, cu toate că aveau la spate pe propriul lor pretor, care stătea în noroi pînă la glezne, riscînd să facă guturai în noaptea rece de noiembrie, dîndu-le supușilor un exemplu de adevărat patriotism, propriul lor pretor, care nu se sfia să înfrunte orice primejdie pentru binele obștesc. Nemaipomenit! Unde mai punem că-l necăjea și pipa: tutunul se umezise și nu ardea, iar muștiucul se înfundase; ș-apoi să nu înjure Nyúzó Pál, să nu înjure lumea întreagă, de la facere și pînă în ziua cu pricina, cînd scăpărase amnarul de cinci ori la rînd fără să-și poată aprinde pipa?! Să nu fi fost atît

de întuneric încît nu-i puteai vedea furia întipărită pe obraz, toți cei fugiți de împușcături s-ar fi oprit fără îndoială în fața primpretorului lor care sufla cu toată puterea mîniei sale în muștiucul înfundat, așa că — avînd în gură pipa din care săreau scîntei — semăna cu un foc de artificii sau mai degrabă cu un sgripțor care scoate foc pe nări...

— Unde-i haiducul, netrebnicilor? răcni el zvîrlindu-și pipa cît colo, de necaz că n-o putuse drege în ciuda tuturor eforturilor. Unde-i Viola? Cum ați îndrăznit să vă întoarceți fără el?

Toată ceata tăcea mîlc. Unul din poterași ridică pipa căzută din fericire în noroi.

— Curăț-o, dar cumsecade, măi derbedeule, că-i înfundată! îi porunci primpretorul. Nu v-am spus de o sută de ori — răcni el din nou spre ceilalți — nu v-am spus să-mi aduceți haiducii legați?!

— Boierule — îndrăzni unul, umil — noi am făcut tot ce se putea. Trei sau patru dintre ai noștri sînt morți, jumătate din oameni răniți și pe domnul comisar l-au împușcat în brațul stîng.

— Sînt pe puțin zece în colibă. Oriunde te uiți, numai țevi de pușcă vezi, adăugă altul. Nu-i chip să-i dovedim.

— Nu-i chip? Cine spune că nu-i chip!? țipă primpretorul furios. Mi-ar plăcea să știu cine a îndrăznit să spună că nu-i chip? I-auzi, cînd poruncesc eu!... Unde-i nemernicul?!

— Are dreptate, zise comisarul sosit între timp la ceilalți. Cu niște prăpădiți ca ăștia nimeni nu-l poate prinde pe Viola. Ține batista asta și leagă-mi brațul, adăugă el întorcîndu-se către unul din poterași. Leagă oricum, dar strînge bine, să nu mai curgă atîta sînge, pînă om găsi un felcer.

— Am poruncit eu ori n-am poruncit să fie prins?! țipa Nyúzó, simțindu-și demnitatea compromisă. Cine poruncește aici?

— Încearcă dumneata, onorabile, dacă vrei, că eu nu mai pot face nimic. Am fost rănit de două ori, mi-s

rănite amîndouă mîinile; nici un copil n-aş mai putea prinde cu ele, darmite un haiduc!?

— Destul de rău! făcu Nyúzó clătinînd din cap. Mare păcat că tocmai acum ai fost rănit, domnule comisar, dar ce să-i faci? Răniţii să rămînă pe loc. Voi ceilalţi aşezaţi-vă în rînd. Aşa, băieţi! Ei, hai, daţi-i drumul, lua-v-ar dracu!

Ca răspuns la comanda primpretorului, din colibă porniră cîteva împuşcături, drept care asediatorii încremeniră pe locurile lor; ba chiar se părea că Nyúzó a dat înapoi.

— Inainte! Pe ei, nemernicilor! ţipă el de după trunchiul unui copac, dar nimeni nu se clinti. Dacă ei ar fi fost atacaţi, ar fi putut constitui un adevărat exemplu.

— Nu vrei să execuţi? sughiţă Nyúzó, cu glasul înecat de furie, apucînd de gît pe unul aflat în apropierea sa. Nu-mi porneşti acuşi către colibă?!

— Nici gînd, făcu celălalt calm, dîndu-se la o parte.

— Las' că-ţi arăt eu ţie! Cum te cheamă?

— Kovács Miska, nobil din Szent-Vilmos. Nici gînd să mă urnesc de-aci!

— Nu te-am recunoscut. Dar ăsta? răcni el întorcîndu-se către altul.

— E frate-meu, András, tot nobil; nici el nu se duce.

— Bine, dar ţăranii unde-s?

— Au fugit toţi cîţi n-au apucat să fie împuşcaţi.

— Ţăranoi nemernici şi fricoşi! Las' că am să le arăt eu! ţipă primpretorul.

— Onorabile — zise comisarul — să ne întoarcem acasă. Am făcut tot ce ne putea pretinde nobilul judeţ; mai mult nu i se poate cere nimănui. N-am mai rămas decît vreo cincisprezece; ceilalţi sînt morţi şi răniţi sau au dat bir cu fugiţii. Chiar dacă ne lăsăm împuşcaţi pînă la unul, tot nu-l putem prinde pe Viola. Cum are să bage de seamă că am rămas doar o mînă de oameni şi coliba nu mai este încercuită, are să spele

puţina, şi cine-l mai poate urmări pe bezna asta prin pădure?

Nyúzó începuse să plece urechea la argumentele comisarului, dîndu-şi seama că nu sînt vorbe goale, cînd Macskaházy, auzind că zgomotul luptei a încetat şi dîndu-şi seama din îndelungata sa experienţă că gloanţele haiducilor nu bat atît de departe, îşi părăsi ascunzătoarea şi se apropie de grupul celorlalţi pentru a le face o propunere cu totul nouă.

— Trebuie să aprindem coliba, zise el. Cînd or simţi pîrjolul, ies ei frumuşel cu toţii. Aşezăm puşcaşii după copaci şi cum iese cîte un haiduc, tragem în el.

Abia rostite, cuvintele lui Macskaházy îi înviorară pe toţi. Comisarul nu mai putea de bucurie. Unuia din poteraşi, care îşi asumase cinstea incendierii, i se dădu amnar, lumînări de pucioasă şi o făclie unsă cu smoală. Omul se strecură în spatele colibei, unde nu existau borte prin care să se poată trage în el. Puşcaşii se pitiră printre tufe, iar Nyúzó, rămas lîngă Macskaházy, îşi îmbrăţişă prietenul, de multă bucurie ce-i pricinuise îngereasca idee a acestuia.

În vremea asta situaţia haiducilor era mult mai grea. Glonţul tras de comisar prin uşă îl lovise pe Rácz în piept şi acum bătrînul zăcea pe paie, horcăind de durere; în jurul său, pămîntul era năclăit de sînge. Mészáros se împleticea de colo pînă colo prin colibă, înjurînd şi bolborosind rugăciuni, de-a valma, ori blestemînd ziua în care se născuse. Omul încerca să-şi facă curaj cu băutura, dar rachiul nu mai avea efect asupra lui, căci gîndul primejdiei îngrozitoare, încuibat în creierii lui, nu-l mai părăsea. Viola tăcea, cu un calm desăvîrşit. Era convins că îi bătuse ceasul şi înfrunta moartea fără frică, fiind îngrijorat doar din pricina nevestei şi copiilor. O clipă se gîndise să fugă, văzînd că asediatorii se retrag. Îşi zicea că, ieşind prin acoperiş, pe la spatele colibei, s-ar putea face nevăzut, ocrotit de noaptea întunecoasă, dar văzîndu-şi ortacul bătrîn întins într-o baltă de sînge la

picioarele sale, se răzgîndi. Își aminti că, în alte ocazii, Rácz îi scăpase viața ; nu putea să-l părăsească acum, la ananghie. Apoi, auzind pregătirile făcute afară pentru noul atac, își dădu seama că e prea tîrziu să se mai gîndească la fugă și se resemnă gata să-și intîmpine soarta fără să crîcnească.

— Trage liniștit, zise Rácz auzind hărmălaia din fața colibei. Se ridicase într-un cot și vorbea răgușit, ca muribunzii. Trage mereu, pînă mai vezi vreunul peaproape !

— Nu mai avem plumbi, răspunse Viola calm. Pulbere este cîtă vrei, dar alicele ni s-au isprăvit.

— Oh, ce blestem ! zise celălalt, cu răsuflarea tăiată. N-avem plumbi ?

— N-avem, răspunse Viola. Mai avem o pușcă și două pistoale încărcate, încolo nimic.

— Dă-mi un pistol, se rugă haiducul încet, întinzînd o mînă către Viola.

Viola îi pricepu gîndul și-i întinse, trist, arma. Celălalt o luă, crispîndu-și degetele pe ea. Recăzu oftînd pe maldărul de paie.

— Așa — mormăi el — acum n-au decît să vină ! Măcar n-au să mă tîrască viu la spînzurătoare.

— Măi Viola, zise Mészáros încet, făcînd un gest spre Rácz, care zăcea cu ochii închiși. Să știi că a murit.

— Nu vezi că mai respiră ?

— Dar va muri, nu-i așa ? Ce-ar fi, măi Viola, să ne predăm ? adăugă Mészáros în șoaptă. Poate ne-ar ierta, ce zici ?

— Să ne ierte ? ! făcu Viola rîzînd. S-a dus dracului iertarea noastră, fiule ! Dacă nu ne împușcă, mîine pe vremea asta atîrnăm amîndoi în spînzurătoare, și tu și eu.

— Nu să ne ierte de tot, se împotrivi haiducul cel tînăr, vorbind tot mai subțire, ca și cum o mînă l-ar fi strîns de gît din ce în ce mai tare. Nu să-mi dea drumul să plec. Dar mă gîndeam să mă închidă pe cinci, pe zece, pe douăzeci de ani ! Ce-mi pasă ? ! Să

nu-mi dea de mîncare și să mă pună la lucru, nu-mi pasă — la orice muncă să mă pună — numai să nu mă spînzure. Ce crezi, Viola, n-ar face-o, dacă i-aș ruga, dacă i-aș ruga frumos, dacă m-aş tîrî în genunchi rugîndu-i? Viola, dragul meu Viola, sînt atît de tînăr; și-apoi știi bine că eu n-am ucis pe nimeni, că și-acum am tras doar în aer!

— Vai de capul tău! zise Viola desfăcîndu-și mîna din strînsoarea degetelor ortacului său, cuprinse de tremur. Încearcă să le spui astea judecătorilor!... Dar ce-i asta? strigă el întinzînd mîna către un colț al colibei. Fum!

— Arde coliba! strigă cineva de afară. Încolțiți-i pe toți în foc! Vocea puternică a lui Nyúzó se putea desluși bine, cu toată larma de afară. În vremea asta, fuioare groase de fum năpădeau interiorul colibei.

— Au aprins coliba! exclamă Viola cutremurîndu-se.

Rácz deschise ochii și, ridicîndu-se iarăși în cot, roti privirile prin colibă. Focul apucase să mistuie unul din colțuri; se făcea o dogoare insuportabilă.

— Nu te lăsa prins de viu, strigă el adunîndu-și ultimele puteri. Dacă se poate împușcă-l pe primpretor. Apoi zboară-ți creierii. Și bătrînul haiduc se împușcă. Sîngele țîșni din rană, stropind mîna lui Viola, care stătea pe loc, încremenit, neștiind ce trebuie să facă.

— Sfinte dumnezeule!... răcni Mészáros căzînd în genunchi. O să ardem de vii! Dă-mi plosca; am să încerc să-l sting. Arde și asta! țipă el îngrozit văzînd flăcăruile albastre care jucau deasupra pîrîiașului de rachiu scurs pe jos... Tatăl nostru carele ești în ceruri... Viola, Viola! De ce-ai furat hîrtiile notarului? Din pricina lor pătimim acum! Nenorocitul duse plosca la gură și bău disperat pînă cînd fumul înecăcios și băutura tare îl prăbușiră, culcîndu-l la pămînt, alături de Rácz.

Ultimele sale cuvinte îi amintiră lui Viola de acte pe care, în focul luptei, le uitase cu totul. Fusese ho-

tărît să se îngroape sub dărîmăturile colibei ; măcar dacă Zsuzsi o vrea să-și ducă copiii la mormîntul tatălui lor, să nu trebuiască să-i ducă sub spînzurătoare. Dar mai putea să facă una ca asta ? Tengelyi îi primise în casă nevasta bolnavă și copiii ; actele cu pricina erau cît se poate de importante pentru el și-acum să le lase să piară în flăcări, o dată cu el, și să-și sfîrșească zilele nenorocindu-și în același timp binefăcătorul ? Nu se poate !

Focul se întindea tot mai mult. În fundul colibei începeau să cadă mănunchiuri de paie aprinse ; părul lui Viola luă foc, plămînii săi nu mai aveau aer, ochii-i erau orbiți de fum : încă un minut și n-ar mai fi avut puterea să-și ducă la îndeplinire gîndul. Haiducul aruncă încă o privire către cei doi ortaci ai săi ; apoi, cu actele într-o mînă, deschise ușa colibei și se năpusti afară.

Deoarece o vreme nu se mai auzise nici un zgomot din colibă iar ușa nu se deschisese, cu toate că acoperișul ardea cu vîlvătăi — văzînd că nimeni nu se mișcă — toți cei de afară începură să creadă că de data aceasta comisarul avusese dreptate şi că, proteguiţi de întuneric, haiducii o luaseră din loc. Focul de pistol cu care Rácz își pusese capăt zilelor nu le schimbase convingerea, părînd foarte firesc ca — o dată cuprinsă de flăcări — vreuna din armele uitate în colibă să se descarce singură. Furioși că fuseseră înșelați în așteptările lor, Nyúzó și Macskaházy se apropiau fără frică de coliba în flăcări. Astfel, ieșind din colibă, cu părul ars, orbit de fum, ținînd în mînă hîrtiile înfășurate într-o cîrpă, Viola îi întîlni în cale tocmai pe cei doi. Macskaházy îi smulse hîrtiile din mînă și o rupse de fugă înapoi. Ceilalți se năpustiră urlînd către Viola și-l înconjurară cît ai clipi.

Haiducul nu avea arme asupra lui, dar oamenii se temeau de el, știindu-l cît de vestit era pentru curajul său în tot ținutul. Apoi, deznădejdea cu care se apărase acum, sporea și mai mult teama, așa că pînă și cei mai curajoși se fereau de el ; poate, dacă ar fi avut

arme și destulă putere, ar mai fi putut scăpa încă, dar Viola nu se mai gîndea să reziste. Chinurile sufletești și trupești prin care trecuse îi măcinaseră puterea mușchilor de oțel... Deschise ochii mari, dar nu mai vedea nimic și inspiră cu atîta lăcomie aerul proaspăt, încît părea că are să i se spargă coșul pieptului. Apoi, desfăcînd larg brațele cuprinse de tremur, oftă o dată adînc și se prăbuși la pămînt, pierzîndu-și simțirile. Abia acum izbucni ceata în urale; toți se înghesuiau în jurul haiducului, grăbiți și dornici să-l lege fedeleș pe cel al cărui nume îi făcuse altădată să tremure ca varga.

Cu mare greutate izbuti Nyúzó să potolească gălăgia, ca să poată da porunci pentru transportarea prizonierului la Szent-Vilmos. În clipa aceea, din colibă se auziră gemete; o voce slăbită scotea exclamații de durere. Toată ceata amuți înfiorată și în jurul colibei se lăsă o tăcere de mormînt, întreruptă doar de pocnetele focului și de strigătele tot mai deslușite ale nefericitului.

— Am să încerc să-l scot, zise unul dintre poterași, mai omenos decît ceilalți.

Cuvintele sale fură însă întrerupte de o bubuitură îngrozitoare. Explodase praful de pușcă din butoiașul haiducilor; acoperișul colibei zbură în aer, pentru a recădea apoi în bucăți, ca niște snopi de flăcări, între pădure și grupul de oameni, fără a răni însă pe cineva. Cu toate acestea, ceata întreagă se așternu din nou pe fugă.

Se făcuse din nou tăcere în pădure. Din colibă nu se mai auzea nici un glas iar lumina împrăștiată adineauri de acoperișul în flăcări se stinsese. Numai pîlpîiala roșietică a jăraticului din bucățile de grinzi zvîrlite claie peste grămadă mai brăzda întunericul iar deasupra acestui tablou pluteau, ca o negură caldă, norii fumului de pulbere.

— Puteam s-o pățim, constată comisarul, primul care-și reveni dintre toți. Blestemații de haiduci!

— Nu se mai poate întîmpla nimic, strigă Nyúzó cu glas sugrumat din spatele unui copac îndepărtat.

— Nu, nu, onorabile, îi răspunse comisarul.

— Dar dacă o mai fi pulbere în colibă?!

— Pulberea are obiceiul să explodeze deodată, îl informă celălalt zîmbind. Dar n-ai decît să rămîi liniştit acolo că nu mai e nimic de făcut. Doi flăcăi mai voinici să pună mîna și să-l care pe haiduc, porunci apoi, întorcîndu-se către oamenii care începură să se adune din nou în jurul său. Luați-l și haidem cu el la Szent-Vilmos.

Doi oameni îl ridicară pe Viola, încă leșinat, și ceata porni către Szent-Vilmos.

— Ai găsit hîrtiile? întrebă Nyúzó în șoaptă.

— Da, răspunse Macskaházy tot în șoaptă. Le-am zvîrlit în foc.

În cele din urmă ecoul pașilor lor se stinse în pădure, iar peste locul de groază coborî din nou liniștea.

Nu-mi cereți să vă descriu ce simțise în vremea asta nevasta lui Viola.

Puțin timp după ce am părăsit-o, Peti și păstorul se întoarseră la ea; unul găsise spărtura, celălalt desișul de trestie. Copacul fusese într-adevăr cel știut, așa că bărbații își descălțară cizmele, pregătindu-se să treacă apa, după ce priponiseră caii. Sprijinit într-un toiag zdravăn, Peti o porni în frunte, urmat de păstor, care o ducea în spinare pe Zsuzsi, căci femeia îi rugase cu lacrimi în ochi s-o ia cu ei. Abia ajunseră însă în mijlocul apei, cînd deodată auziră zarva atacului pornit asupra colibei.

— Am ajuns tîrziu! Prea tîrziu! țipă Zsuzsi. Duceți-mă acolo, să mor o dată cu el!

Se auziră împușcături. Cîțiva dintre țăranii fugiți de la colibă se îndreptaseră în partea aceea; Zsuzsi cu însoțitorii ei erau destul de aproape de mal ca să poată auzi tropăitul pașilor lor.

Păstorul nu-și pierduse însă toate nădejdile.

— Curaj, Zsuzsi ! o liniștea el. Vezi că toți nemernicii dau bir cu fugiții !

Peti își continuă drumul cu băgare de seamă și în curînd cei trei ajunseră la mal. Dar larma reîncepu ; se auzeau împușcăturile noului asediu.

Fără să știe ce vrea sau ce face, aproape inconștientă, Zsuzsi se smulse din mîinile păstorului și se năpusti în direcția de unde se auzea zarva. Bărbații o reținură cu forța, iar ea căzu în genunchi, chinuită doar de gîndul primejdiei în care se afla Viola. Toate vocile acelea nu erau oare ale dușmanilor săi ? Nu erau oare îndreptate spre pieptul lui toate împușcăturile acelea ? Femeia nu era în stare să îngîne măcar o rugăciune. Deznădăjduită, își smulgea părul blestemînd. Deodată, pădurea fu luminată de o pălălaie uriașă. Strigătul asediatorilor, aflați la numai cinci sute de pași, o făcu să înțeleagă totul... Zsuzsi ridică mîinile către cer, cu un țipăt sfîșietor :

— Au dat foc colibei ! Îl ard de viu pe bărbatu-meu ! și se prăbuși leșinată, în brațele lui Peti.

21

Venindu-și în fire, nevasta lui Viola se duse cu cei doi însoțitori ai ei la locul bătăliei, unde domnea din nou liniștea. Zvonul pașilor cetei victorioase, pornite spre Szent-Vilmos cu prizonierul legat fedeleș, se stinsese de mult, ca și răsunetul chiuiturilor cu care oamenii își sărbătoreau victoria. Numai ciorile stîrnite din somn se mai roteau cîrîind pe deasupra pădurii. Luminișul din jurul colibei era presărat cu bucăți de grinzi arse ; una din ele mai pîlpîia, ca o făclie mortuară, aruncînd o lumină slabă peste ruine.

Zsuzsi era liniștită, căci în inima omului nu încape decît o anumită cantitate de bucurie sau de durere ;

o dată cupa umplută, conținutul ei nu mai crește chiar dacă ar fi să se reverse mări întregi peste ea. Dacă talerul unei balanțe a coborît pînă la un anumit punct, oricîtă greutate i s-ar mai adăuga, el nu va putea fi apăsat mai jos ci se va frînge. Ori, nefericita atinsese de mult punctul acesta. Sosind la colibă, rămase o vreme locului, tăcută, acoperindu-și ochii cu mîna. Peti și păstorul tăceau și ei; în sfîrșit, cu un efort, femeia făcu vreo cîțiva pași grăbiți pînă la colibă și privi înăuntru.

— Peti — zise ea întorcîndu-se, înecată de fum — adună niște jar și niște lemne de pe jos și fă focul; vreau să-mi caut bărbatul.

Peti se supuse oftînd. Păstorul se ștergea la ochi, cu dosul palmei, căci liniștea plină de disperare a bietei femei îl mișca mai mult decît deznădejdea care ar fi făcut-o să-și smulgă părul.

— Stai colo, sub copaci, Zsuzsi — zise el într-un tîrziu — stai colo, că avem să-l căutăm noi... Adică, avem să-i căutăm pe ceilalți, căci, ai să vezi, bărbatul tău nici măcar n-a fost aici. Da, o să-i căutăm pe ceilalți, dacă li s-o fi întîmplat ceva rău. Fii pe pace, Zsuzsi — adăugă el luînd-o de mînă — bărbatul tău nu era aici, aș jura că nu era.

Știa bietul om că minte, știa că la lumina focului făcut de Peti au să-l găsească pe Viola printre dărîmături, poate pe jumătate carbonizat; ori, dacă nu, atunci se cheamă că fusese prins. El însă ar fi fost în stare să facă orice numai s-o poată încuraja cît de cît pe nefericita Zsuzsi.

— Lasă, István, zise ea liniștită. Știu bine la ce trebuie să mă aștept. Ai să vezi că nu mă pierd cu firea, chiar dacă o fi să-l găsesc ars pe jumătate; doar să-l mai pot vedea o dată! Mai bine-i de el aici între zidurile astea arse, decît colo, printre dușmani! Cel puțin nu mai are de suferit.

— Dar ți-am spus că Viola nu era aici! răspunse István. Pe sufletul meu îți spun că nu era! La ce bun să-l mai cauți și să te afumi toată? Vezi bine, asta

nu-i treabă pentru muieri, că te poți scîrbi de ceva și-ți face rău. Stai deoparte, că facem noi toată treaba.

Zsuzsi nu era însă o ființă slabă de înger, cum adesea întîlnim mai cu seamă printre femeile din păturile mai culte. Această țărancă voinică atît trupește cît și sufletește nu avea nimic din moliciunea și din lipsa de personalitate atît de apreciată și de irezistibilă — numită feminitate — la doamnele din lumea bună. Inima ei fusese dăltuită de natură dintr-un material mai rezistent. În loc să tremure cînd pe bărbatul ei îl pîndea vreo primejdie, înfrunta orice alături de el; cînd vedea un om care suferă, îl ajuta, și nu se apuca să bocească; la vederea unei răni nu leșina, ci o oblojea și nu se mulțumea să ofteze pentru copiii ei, ci muncea vîrtos de dragul lor. Ce-i drept atunci, la marginea pădurii, cînd auzise strigătele asediatorilor și bubuitul împușcăturilor, cînd văzuse lumina roșietică a focului în care pierea poate bărbatul ei, cînd se gîndise că el își dă poate sufletul fără ca ea să fie alături de el, să-i aline suferința, biata femeie simțise că o părăsesc puterile și căzuse leșinată în brațele binefăcătorilor ei. Dar clipele acelea de slăbiciune trecuseră; Zsuzsi simțea că bărbatul și copiii au poate nevoie de ea, așa că prinsese iar puteri și gîndul că le putea fi de folos îi dădu aripi.

— Îți mulțumesc, István, pentru grija ce mi-o porți zise ea emoționată. Dar nu te teme: mi-a trecut. Orice mi-ar fi dat să văd în colibă îmi va risipi îndoielile și are să-mi facă bine. Dacă bărbatu-meu a murit, îl îngropăm aici sub copaci, să știu măcar unde se odihnește; să am și eu unde să-l plîng cu copiii.

— Îți spun că Viola nu-i aici, se împotrivi păstorul. Dar nu-i pentru o femeie priveliștea unor leșuri pe jumătate arse... Dacă ai fi sănătoasă, mai treacă-meargă, dar așa!? Mai acu doi ani, cînd mi-a ars grajdul, n-au pierit decît două vaci și totuși cînd doamna a dat cu ochii de cele două stîrvuri negre...

— Numai că eu nu-s doamnă, răspunse Zsuzsi cu amărăciune. Doamnele se pot speria și pot leșina cît

or pofti, dar eu sînt nevastă de haiduc și nu mi se taie picioarele din orice. Eheei, de-ai ști dumneata cîte cele nu mi-au trecut mie prin cap și cîte n-am visat de cînd s-a făcut Viola haiduc ! ? De-ai ști cîte gînduri și bănuieli îngrozitoare nu-mi făceam, după ce-l așteptam — în casă ori pe cîmp — din zori și pînă-n seară, iar el nu putea veni ! De-ai ști, nu ți-ar mai fi teamă că mă mai pot îngrozi de ceva în lumea asta. Știu că nu mă poate aștepta decît o nenorocire ; or, ani în şir, mi-a fost dat să mă gîndesc la toate chinurile iadului.

Focul făcut intre timp de Peti lîngă colibă începea să lumineze locul. Zsuzsi privi împrejur. În fața ușii zăcea cadavrul țăranului din Szent-Vilmos ; ceva mai departe, lîngă niște tufani, se mai vedeau cîteva leșuri. Zsuzsi le privi pe rînd dar văzînd că bărbatul ei nu este printre ele, scoase un lemn din foc și, întrebuințîndu-l ca pe o făclie, lumină cu el interiorul colibei.

N-am să vă mai descriu priveliștea în fața căreia păli chiar și păstorul. Masa, răsturnată, mai fumega încă ; pe jos erau împrăștiate cîteva arme cu patul prefăcut în scrum. Nenorociții care-şi sfîrșiseră viața aici zăceau pe pămînt : unul pe maldărul de paie ce nu mai era decît cenușă, celălalt într-un colț al colibei.

— Viola nu-i aici — zise Zsuzsi după ce se uită multă vreme cu atenție la fiecare leș, cu toate că trăsăturile feței nu li se mai puteau deosebi. Nici unul nu are inel de argint în deget ; or, bărbatu-meu nu-l scotea niciodată. Viola a fost prins.

— Da de unde ! se împotrivi păstorul voind să-i dea bietei femei un strop de nădejde. Eu cred că...

— Dar asta ce-i ? îl întrerupse Zsuzsi întinzîndu-i o pușcă cu două țevi pe care o ridicase de jos. Bărbatu-meu nu s-a despărțit niciodată de arma asta. Ține, adăugă ea. Păstreaz-o ca amintire de la el.

— Da, am să i-o dau înapoi de cum l-oi întîlni, făcu păstorul.

— Și-acum, dumnezeu să te binecuvînteze pentru bunătatea dumitale, continuă Zsuzsi. Nu mai veni cu mine, că poți da de bocluc. Are să mă însoțească Peti pînă la Szent-Vilmos, căci de bună seamă acolo l-au dus pe bărbatu-meu.

După aceste cuvinte prietenii se despărțiră. Păstorul, cufundat în gînduri negre, își căută caii și se întoarse apoi acasă, în timp ce nevasta haiducului și cu Peti porniră în grabă spre Szent-Vilmos.

Acolo, gălăgia pricinuită de plecarea și mai ales de întoarcerea triumfală a poterașilor se potolise cu încetul. Nyúzó și Macskaházy se duseseră să se culce în casa hotnogului nobilimii, iar țăranii care luaseră parte la „asediu" se odihneau pe la casele lor sau încercau să uite, la cîrciumă, primejdiile prin care trecuseră. Viola, legat la stîlp în șopronul deschis al primăriei și păzit de doi dărăbani și tot atîția țărani, ațipise ostenit. Tîrît prin pădure către Szent-Vilmos, își revenise încetul cu încetul ; văzîndu-și situația deznădăjduită în mijlocul cetei care înainta călăuzită de lumina chioară a făcliei de smoală din mîna unui poteraș, Viola își aduse aminte de cele întîmplate și imediat se gîndi la hîrtiile lui Tengelyi. Ieșind din coliba cuprinsă de flăcări, fusese atît de zăpăcit de fum și de întuneric, încît nu mai știa cui îi dăduse actele sau mai bine zis cine i le smulsese din mînă. Îi întrebase de mai multe ori pe cei ce îl purtau cu schimbul — căci primpretorul nu-i îngăduise să meargă pe picioare nici după ce-și venise în simțiri — dar cei întrebați nu-i răspundeau, sau ziceau că nu știu nimic. Unul însă, mai gură-spartă, îi povesti că în clipa cînd ieșise din colibă nu se aflau în apropierea lui decît Nyúzó și Macskaházy și că într-adevăr unul dintre dînșii îi smulsese ceva din mînă. Omul nu știa însă ce anume.

Văzîndu-se pe mîna dușmanilor săi, Viola nu mai opuse nici o rezistență și îndură fără să crîcnească toate schingiuirile la care-l supuseră oamenii înfuriați de lupta ce se prelungise atît de mult. O dată

ajunși la Szent-Vilmos, Nyúzó porunci oamenilor săi să-l lege vîrtos pe Viola, chiar dacă ar fi să-i sîngereze mîinile, numai să nu poată fugi. Haiducul îl întrebă de cîteva ori despre teancul de acte, dar primpretorul îl înjură și nu-i răspunse decît că nu-l privește pe el sau că habar n-are despre ce fel de hîrtii e vorba și altele de felul acesta. Cînd văzu că Nyúzó tăgăduiește că i-a dat actele, Viola își zise că poate acestea au încăput pe mîna lui Macskaházy, care de bună seamă nu le va restitui, după ce se străduise atîta amar de vreme să pună mîna pe ele.

— De asta m-am dat eu prins? De asta am să ajung la spînzurătoare? se întrebă el, după plecarea lui Nyúzó și a celorlalți, cînd rămase singur cu paznicii care se plimbau de colo-colo. Se întinse pe jos, frînt de oboseală. De ce n-am rămas în colibă? De ce nu mi-am pus capăt zilelor cum a făcut Rácz? Ei se odihnesc de-acum; pe mine mă așteaptă o moarte scîrboasă — și unde mai pui că degeaba, căci n-am putut scăpa hîrtiile lui Tengelyi. Parcă m-a blestemat dumnezeu cînd m-am născut!... N-am vrut oare, de atîtea ori, să mă fac din nou om cinstit? Iar cînd am văzut că nu-i chip, n-am vrut eu oare să răsplătesc singura faptă bună săvîrșită față de mine de vreun om?! Și ce folos? Nici dumnezeu nu vrea să fac o faptă bună cît oi avea zile! Lasă dar să mor sub spînzurătoare dacă nu se poate altfel, căci omul nu-și poate schimba singur soarta. Gîndurile acestea îl liniștiră pe Viola; era o liniște tristă, liniștea omului ajuns să se dea bătut în fața destinului, a omului lipsit de orice nădejde, a omului care se lasă în voia soartei, pentru că nu mai are cum să lupte. Era totuși o liniște și, adormind, prizonierul uită pentru o vreme de situația sa îngrozitoare.

Așa îl găsi Peti, venit singur pînă la primărie, după ce își lăsase însoțitoarea la marginea satului. Țiganul nu putea intra în curte, căci primpretorul dăduse poruncă strașnică, interzicîndu-le pînă și străjilor să intre în vorbă cu prizonierul lor. Găsi însă un dărăban

de pază la poartă și, spunîndu-i că vine de la Porvár, află că în zori Viola are să fie dus la Kislak, unde urma să se întrunească tribunalul statarial, la care domnul Kislaky, preşedintele acestui tribunal în plasa cu pricina, fusese chemat printr-o ștafetă călare. Peti mai aruncă o privire plină de tristețe spre șopronul sub care dormea Viola învelit în cojoc; apoi se întoarse la Zsuzsi.

— L-ai văzut? îl întrebă femeia întîmpinîndu-l nerăbdătoare.

— L-am văzut. E la primărie.

— Înăuntru? se repezi femeia, căci în popor există crezul că dacă un răufăcător este închis sub un acoperiș, adică într-o temniță ca toate celelalte, cazul nu se mai judecă de către tribunalul statarial.

— Înăuntru... făcu Peti cam nesigur... Adică nu-i tocmai în casă, dar e totuși sub șopron.

— Legat la stîlp? exclamă Zsuzsi frîngîndu-și mîinile. Doamne, doamne, pe frigul ăsta! continuă ea băgînd de seamă abia atunci că îi era frig. Legat la stîlp, afară!

— Ei, nu-i chiar afară. Șopronul e acoperit, încercă s-o liniștească Peti.

— Are cojoc? întrebă femeia dînd să-și scoată cojocul. Dacă nu are i l-ai putea duce pe al meu.

— Cum să nu aibă?! Era acoperit cu un cojoc cît toate zilele. Dormea.

— Dormea? exclamă Zsuzsi apucînd mîna lui Peti. Au văzut oamenii că doarme? Nu crede nimeni că se preface numai?

— De ce ar crede?

— Și ce zic oamenii? Nu văd că bărbatu-meu nu-i vinovat? Cine a mai auzit de vreun răufăcător care să poată dormi?! Spune-mi Peti, spune-mi, ce zic oamenii cînd îl văd că doarme?

Peti îi spuse că n-a vorbit cu nimeni și că s-ar putea ca Viola să fie achitat.

— În zori au să-l ducă la Kislak, adăugă el. Dacă vrei să vorbeşti cu el, acolo are să se poată. La Szent-Vilmos e păzit cu străşnicie.

— Știu, știu, zise Zsuzsi cu vocea gîtuită. La Kislak se face statariu și au să mi-l spînzure. Ce le pasă lor că nu-i vinovat şi că are cugetul atît de împăcat încît doarme mai bine pe pămîntul tare decît dorm ei în paturile lor. Ce le pasă? Ei vor capul lui și gata. Haidem! continuă ea luîndu-l de mînă pe Peti. Haidem la Kislak, vino repede; trebuie să-l văd!

— Vino-ți în fire, femeie, cum crezi că ai să poți merge pînă la Kislak?

— Nu-mi purta tu de grijă, că mă duc eu! zise Zsuzsi. Și-apoi tot n-am să-mi folosesc prea multă vreme picioarele; de ce le-aş cruța acum?!

Din fericire Peti avea prieteni la Szent-Vilmos: un țigan fierar, care locuia și el în afara satului. N-avea nimic pe lume, în afară de cocioabă, uneltele fierăriei și o gloabă. Înhămînd gloaba la o teleguță cu două roți, fierarul se repezi imediat cu Zsuzsi la Kislak, în timp ce Peti porni spre Tiszarét să-l înștiințeze pe Tengelyi și să ia copiii, așa cum îl rugase femeia.

Responsabil de carte : C. Olariu
Tehnoredactor : I. Gheorghiu
Corector : A. Aldea

Dat la cules 13.11.59. Bun de tipar 07.03.60. Tiraj 6100+2050 ex. Hîrtie semi velină mată de 65 gr/m² Ft. 540×840/16. Coli ed. 21,90. Coli de tipar 26,5. Ediția I. Comanda 3201. Planșe tipo 1. A. nr. 01653. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 M—31=R.

Tiparul executat sub com. nr. 91634 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.

ÎN COLECȚIA
CLASICII LITERATURII UNIVERSALE
au mai apărut:

William Shakespeare
OPERE, vol. VII
728 pag. — 22,10 lei

Henry Fielding
TOM JONES, roman, 2 vol.
1196 pag. — 20,10 lei

Vörösmarty Mihály
OPERE ALESE
280 pag. — 9,25 lei

Jan Neruda
POVESTIRI DIN MALÁ STRANA
284 pag. — 6,05 lei

Șalom Alehem
OPERE ALESE
666 pag. — 10,90 lei

Jack London
MARTIN EDEN, roman
492 pag. — 10 lei